

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Halkbilimi Bilim Dalı

**TÜRK DESTANLARINDA ŞAMANİSTİK UNSURLARIN
TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Eser KARA

Sivas

Temmuz 2017

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

TÜRK DESTANLARINDA ŞAMANİSTİK UNSURLARIN
TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Eser KARA

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Özlem Demren

Sivas

Temmuz 2017

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Halkbilimi
Tezin Başlığı : Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi
Savunma Tarihi : 22.06.2017
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Özlem DEMREN

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı : Yrd. Doç. Dr. Özlem DEMREN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Uğur BAŞARAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL

İmza

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Eser KARA tarafından hazırlanan Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi başlıklı tez, kabul edilmiştir. 22/06/2017

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Eser KARA

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamda bilgisini, tecrubesini ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam ve aynı zamanda tez danıőmanım olan Yrd. Doç. Dr. Özlern DEMREN'e, yine hiçbir desteğini benden esirgemeyen ODTÜ Bigisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nde Araştırma görevlisi olan abim Ersin KARA'ya, yardımlarından dolayı yine ODTÜ Bigisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nde Araştırma görevlisi olan Mustafa GÜLEÇ'e, varlıklarıyla bana mutluluk veren anneme, babama ve arkadaşım Ezel AYGÜN'e sonsuz teşekkürler...

Eser KARA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
1.1. Şamanlığın ve Şamanın Tanımı	4
1.2. Şamanın Görevleri	11
1.3. Şaman Olma Aşamaları ve Şamanın Elde Ettiği Bazı Özellikler	17
2. BÖLÜM.....	46
2.1. Destanın Tanımı ve Türk Destanları	46
2.2. İncelemeye Tabi Tutulan Destanların Özetleri	52
2.2.1. Oğuz Kağan Destanı'nın Özeti	52
2.2.2. Ergenekon Destanı'nın Özeti	55
2.2.3. Altın Çüs Destanı'nın Özeti	57
2.2.4. Ak Çibek Arığ Destanı'nın Özeti.....	66
2.2.5. Ay Huucın Destanı'nın Özeti	74
2.2.6. Kara Kuzgun Destanı'nın Özeti	85
2.2.7. Han Orba Destanı'nın Özeti	109
2.2.8. Eşimkul Menen Zuura Destanı'nın Özeti.....	122
2.2.9. Seyitbek Destanı'nın Özeti	129
2.2.10. Canış Bayış Destanı'nın Özeti	136
3. BÖLÜM.....	145
3.1. Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti	145
3.1.1. Ağaç- Evren Ağacı ve Seyahat-Kuş Motifi.....	145
3.1.2. Erlik - Erlik'in Avanesi ve Mekânsal Açından Yer Altı	168
3.1.3. Kemik Temelli Yeniden Doğma Motifi	191
3.1.4. Şaman-Kağan-Destan Kahramanı Benzerliği ve Göğe Aitlik.....	202
3.1.5. Şaman- Kağan- Demirci Üçlemesi Çerçevesinde Şamanlıkta Bulunan Demir / Demirci İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması	229
3.1.6. Don Değiştirme- Yeniden Doğma ve Zihinsel Açılma Motifi.....	243

3.1.7.	Hayvan Ana Motifi	250
3.1.8.	Yardımcı Ruh / Kahraman Motifi	257
3.1.9.	Şamanın Tedavi Etme Özelliği ve Bu Özelliğin Destan Kahramanlarında Görülmesi	268
3.1.10.	Işık Motifi	273
3.1.11.	Şamanlıktaki Kut İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması.....	275
3.1.12.	Yada Taşı Motifi	277
3.1.13.	Şamanlıktaki Dağ İnancı Bağlamında Muz Tağ / Mustag / Buz Dağ Motifi	279
3.1.14.	Kurban Motifi	282
3.1.15.	Şamanlıkta Mevcut Olan Ölü Aşısı / Defin Ritüeli Motifleri ve Bu Motiflerin Destanlara Yansıması.....	285
3.1.16.	Rüya ve Fal Motifi	291
SONUÇ	300
KAYNAKÇA	303
ÖZ GEÇMİŞ	308

ÖZET

Genel olarak şamanlığın özeldede Türk şamanlığının destanlar başta olmak üzere birçok anlatı türünde yer ettiğini söylemek mümkündür. Şamanlığa ait unsurların Türk destanlarında tespit edilmesi bu destanlara farklı açıdan bakılmasını sağlayacaktır. Ayrıca Türk destanlarının incelenmesi sonucu elde edilecek verilerde destanların şamanlığa ait unsurları bünyelerinde ne derece barındırdıkları ya da başka bir deyişle destanların şamanlıktan ne derece etkilendiklerinin ortaya çıkması Türk Halk Bilimi sahasında bu alanda yapılan ve yapılacak çalışmaları etkileyecek hatta bu konu üzerinde yapılacak yeni çalışmaları teşvik edecektir. Bu nedenle bu çalışmada şamanlığa ait unsurları belirlemek üzere Türk Dünyasına ait on destan seçilmiş ve çalışma kapsamına alınmıştır. Destan seçiminde araştırmalar sonucunda şamanlığa dair unsurları bünyesinde en çok barındıran ve barındırabilecek olanlar seçilmeye özen gösterilmiştir. Şamanlığa ait kaynaklar tarandıktan sonra şamanlıktan destanlara direkt olarak yansıyan veya dolaylı olarak belirtilmiş unsurlar tespit edilmiş ve tespit edilen bu unsurlar çeşitli motifler altında gruplandırılmıştır. Bu anlamda çalışmaya dâhil edilen destanların incelenmesi sonucunda on altı başlık oluşturulmuştur. Çalışmamız oluşturduğumuz başlıklar çerçevesinde şamanlığa dair unsurlar ve bu unsurların destanlardaki örneklerinden müteşekkildir.

Anahtar Kelimeler: Şamanlık, Türk Şamanlığı, Türk Destanları, Şamanlık unsurları

ABSTRACT

Many narrative types has been influenced by Shamanism and Turkish Shamanism; and it is possible to trace Shamanistic patterns in these narratives. Identifying Shamanistic patterns in Turkish epics will deepen our understanding and enable us to see them from different perspectives. Besides, analyzing Turkish epics will reveal that to what extent Turkish epics show Shamanistic features and to what extent Turkish epics had been influenced by Shamanism, which would then affect works in the field of Turkish Folklore and would encourage new studies in the field. For that purpose, ten Turkish epics which were thought to be fruitful in terms of including Shamanistic elements were chosen for the study. After reviewing literature about Shamanism, elements that can be found directly or indirectly in Turkish epics were defined and grouped as patterns. Sixteen patterns were defined and Shamanistic elements in the epics were classified under these patterns.

Keywords: Shamanism, Turkish Shamanism, Turkish Epics, Shamanistic Elements

GİRİŞ

Şüphesiz ki bir milletin oluşturduğu, ister maddi olsun ister manevi ürünlerde kendi kültüründen, inançlarından ve yaşantısından izler vardır. Halkın oluşturduğu bu maddi ve manevi kültürel materyallerin halkla beraber doğduğu, geliştiği ve zamanla yeniden şekillendiği söylenebilir. Bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda sözlü kültür ürünleri içerisinde belirgin bir şekilde varlık gösteren destanlar da yeni durumlar, olaylar ve inançlar karşısında şekillenmişlerdir. Diğer sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi destanlar da bahsedilen durum, olay ve inançları bünyelerine katmış ve özümsemiştir. Nitekim tarihin derinliklerinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş şamanlık inancına dair izlere destanlarda rastlamamız bu durumu destekler mahiyettedir.

Bayat (2013: 122)'ın da ifade ettiği gibi genel olarak şamanlık ve özelde de Türk şamanlığı on beş yirmi bin yıl gibi ispatlanması zor bir tarihi sürece sahiptir. Bu nedenle asırlarca halk arasında varlığını korumuş olan bir inancın doğal olarak halkın anlatıları içerisinde de durumsal veya sembolik anlamda bir mevcudiyet göstermesi kaçınılmazdır. Özellikle bir milleti etkileyen ve onda derin izler bırakan durumları anlatan, gerek kahramanlığın işlendiği gerekse de kültürel anlamda ve özelde milli bir varolma savaşının verildiği destan metinlerinde şamanlığa dair birer bulguların yanında imgeler ve imalar ile de şamanlığa dair izlere rastlamak mümkündür. Yine ilgi çeken bir nokta da şamanlığın merkezinde bulunan şaman ile destanın merkezinde bulunan destan kahramanının gerek kullandığı eşyalar gerekse de yetiştirme süreci ve bu süreçte vuku bulan aşamalar arasında iyiden iyiye bir benzerliğin olmasıdır. Bu benzerlikleri şaman namzediyle destan kahramanının hem fiziksel hem de manevi olgunlaşmasıyla sınırlamak büyük bir eksikliği kendisi ile beraber getirecektir. Şamanlığa ve destan metnine geniş çerçevede bakıldığında şamanın ve destan kahramanının görev, özellik ve hedef doğrultusunda da benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Örneğin evren tasarımı temel alıp baktığımızda şamanın dünyalar arası seyahati ile destan kahramanının dünyalar arası seyahati son derece benzer durumlardır. Ayrıca bu süreç içerisinde meydana gelen olaylar dahi benzerlik teşkil etmektedir. Bu çalışmada yukarıda ifade edildiği gibi Türk destan hazinesine ait

ürünlerde bire bir bulunan şamanlık ile ilgili unsurlar ile genelde ve özelde var olan ve şamanlık ile benzeşen noktalar, oluşturulan ilgili başlıklar altında ele alınmıştır.

Şamanlığın ve destan metinlerinin incelenmesi neticesinde barındırdıkları ortak unsurlar tespit edilmiş ve her bir unsur, ilgili bir başlık oluşturarak bu başlık altında irdelenmiştir. Şamanlığa ait ritüeller, efsaneler, araştırmacıların bazı şamanlarla gerçekleştirdiği bire bir konuşmalar bu benzerlikler tespit edilirken göz önünde bulundurulmuştur. Şamanlıkla ilgili bilgiler ışığında destan metinleri incelenip mukayese edilmiştir. Buradan hareketle başlıklar, kaynaklarda şamanlığa ait inanç, kültür, ritüel ve genel olarak verilen bilgiler ışığında konunun ve çalışmanın özüne uygun olarak adlandırılmıştır. Oluşturulan başlıklar üzerinden destanlarda var olan şamanlığa dair unsurların incelenmesi hem bulguların bir bütün olarak görülmesini sağlayacaktır hem de konunun kolay anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışmada alanyazın taraması yöntemi kullanılmıştır ve konuya ilişkin belgelerin detaylı analizi yapılmıştır. Çalışmada, şamanlığın Türkiye dışındaki Türk halklarının ürettiği destan anlatılarında izler bıraktığını göstermek açısından, belge/metin çeşitliliğinin getireceği farklı bakış açılarından ve şamanlığa dair ortaya çıkabilecek değişik inanç, iz ve bulgulardan yararlanmak için değişik destanlar incelemeye tabi tutulmuştur.

Destanlar incelenirken Özkul Çobanoğlu'nun yaptığı tasniften faydalanılmıştır. Çobanoğlu (2007: 49-55) yaptığı tasnifte destanları “Eski” ve “Yeni” olmak üzere ikiye; Yeni destanları da “Arkaik”, “Kahramanlık” ve “Tarihi” olmak üzere üç alt başlığa ayırır. Burada önemli bir unsur olarak destan ve mit arasındaki etkileşimi, diğer bir deyişle destanların mitlerden etkilenmesini göz önünde bulundurmaya gerekecektir. Çobanoğlu (2007: 39)'nun da belirttiği gibi içerik ve biçim fonksiyonları itibarıyla “eski destanlar” arkaik biçimlere daha çok sahiptir ve bu sınıflamaya ait metinlerdeki dönüşüm ve değişimlerin izi açık olduğu gibi epik destanların şekillenmesinde de mitolojik bağlantıyı, mitolojik geçmişle olan ilişkiyi gösterir mahiyettedir. Buradan hareketle içlerinde barındırdıkları özellikler göz önünde bulundurulduğunda eski destanların mitle olan sıkı ilişkisi göze çarparaktır. Öyle ki Çobanoğlu (2007: 39-40), eski destanlarda mitolojik unsurların sadece olağanüstü kahramanlarda değil mekânda (yukarı-aşağı) da kendini belli ettiğini aktarmıştır. Buna dayanarak da eski destanlardaki olağanüstülükleri (doğumlar, hızlı

büyüme, tek başına yaşama, atın konuşması, uçması vs.) mitle destan arasındaki etkileşime ve sürekliliğe bağlamıştır.

“Kahramanlık destanları”na bakıldığında bu sınıflamaya giren destanların da arkaik özellikleri içerinde barındırdıkları söylenebilir. Nitekim Çobanoğlu (2007: 46-47), kahramanlık destanlarını, arkaik destanların devamı olarak niteler ve ayrıca kahramanlık destanlarının içerik ve biçim açısından farklılaşmış ve gelişmiş olduğunu vurgulayarak buna sebep olarak değişen dünya görüşünü gösterir. Buradan hareketle de insanoğlunun düşmanlarının artık mitolojik varlıklar olmaktan çıkıp başka topluma veyahut dine bağlı insanlar olduğunu söyler.

“Tarihi destanlar” ile ilgili olarak da Çobanoğlu (2007: 48), bu destanların yakın dönemlerde meydana gelen olayların kahramanları ile ilgili olarak oluşturulduklarını ifade eder ve kahramanlık destanları ile tarihi destanlar arasında birçok benzerliğin olduğunu söyleyerek ikisi arasındaki büyük farklılığı da tarihi destanlarda anlatılan olayların tarihsel gerçekliğe yakın olmasına bağlar.

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere eski destanların mitlerle ilişkili olduğu ve mitsel unsurlar taşıdıkları görülür. Bununla beraber sınıflamada yer alan kahramanlık destanlarının, arkaik destanlardan bütünüyle bağımsız olmadığını (Çobanoğlu, 2007: 47) belirtmiştik. Mitolojik unsurları bünyelerinde barındırmaları şaman mitolojisi ve şamanlığa dair unsurların da kapısını aralayacağından eski, arkaik ve kahramanlık destanları özelliği taşıyan, bu sınıflamaya giren destanların seçilmesine ve incelenmesine bu hususta dikkat edilmiştir.

İncelemeye tabi tutulan destanların büyük bir kısmı TDK'nın “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” çerçevesinde bir araya getirdiği destan külliyatından seçilmiştir. Üzerinde inceleme yapılan destanlar şunlardır: Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Manas Destanı, Altın Çüs Destanı, Ak Çibek Arığ Destanı, Ay Huucın Destanı, Kara Kuzgun Destanı, Han Orba Destanı, Eşimkul Menen Zuura Destanı, Seyitbek Destanı ve son olarak da Canış Bayış Destanı'dır. Tasniften hareketle de “eski destanlar” sınıfında Oğuz Kağan ve Ergenekon destanlarını; “arkaik destanlar” sınıfında Altın Çüs, Ak Çibek Arığ, Ay Huucın, Kara Kuzgun, Han Orba destanlarını ve kahramanlık destanları sınıfında Manas, Eşimkul Menen Zuura, Seyitbek ve Canış Bayış destanlarını göstermek mümkündür.

1. BÖLÜM

1.1. Şamanlığın ve Şamanın Tanımı

Şamanizm, bünyesinde barındırdığı temel felsefe ve sahip olduğu birçok özellik itibari ile asırlardır varlığını korumuş bir inanç sistemidir. Süre gelen bu sistemi anlayabilmek için öncelikle şamanlığın ve bu görevi icra eden şamanın iyi anlaşılması gerekmektedir. Hoppál (2014: 21) şamanlığı ifade ederken bu inanç sisteminde her şeyin bir ruhu olduğu ya da diğer bir deyişle her şeyin bir sahip ruhunun olduğu inancını vurgulamıştır; bu doğa felsefesine animizm denildiğini dile getirdikten sonra animizmin özellikle Avrasya şamanlığında ayırt edici bir fonksiyona sahip olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle şamanlığın temelinde doğa ve insanın varlığı ve en önemlisi bu ikisi arasındaki uyumun ön planda olduğunu söyleyebiliriz ki İzgi (2012: 33) de şamanlığın özünde insanın doğa ile olan uyumu, birlik ve beraberlik düşüncesinin var olduğunu ifade etmiştir. Daha geniş çerçevede şamanlık, kaos ile kozmos arasındaki dengenin sağlanması temellidir. Bununla beraber insanın diğer insanlarla, doğa ile ve doğadaki her varlıkta sahiplik konumunda bulunan ruhlar ile olan münasebeti söz konudur. Öyle ki Nevili Drury'nin “Şamanizm gerçek bir uygulamalı animizmdir.” (akt. Hoppál, 1997: 223) sözü şamanlığın gerçekten de doğa ile ne kadar uyumlu ve iç içe olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yine Pamir (2003: 157)'in yaptığı şamanlık tanımında da ataların ruhlarına ve doğa mevcudatına yapılan tapınmanın vurgulandığı görülür. Şamanlık görevini icra eden şamanın da görevi gerek gökyüzünde gerekse de yer altında var olan ruhlar ile yeryüzündeki insanlar arasındaki iletişimi sağlamak ve dolaylı olarak kaos ile kozmos arasındaki dengeyi ayakta tutmaktır. Konuyla ilgili olarak Perrin (2014: 96) şunları ifade etmiştir: “Şamanizm, felaketleri insanlar ile görünmez dünyanın varlıkları arasındaki özel bir ilişkinin sonucu olarak görür. İnsanlar bu uğursuzlukların kurbanlarıdır, görünmez dünyadaki varlıklar ise tetikçileri. Şamanlar bu bağlamda arabulucu görevi üstlenirler (...)”

Bayat (2010: 45)'in ifade ettiği şaman tanımında da şamanın kozmik seyahati gerçekleştirdiğini ve onun özellikle dünyalar arası ilişki kurarak toplumun huzurunu ve barışını kötülüklerden koruyan biri olduğunu vurguladığını görürüz. Bu nedenle şamana dünyalar arası irtibatı, dengeyi sağlayan kişidir denilebilir.

Şamanın kaos-kozmos dengeci olması ile ilgili olarak Bayat (2012a: 21)'in şu sözleri anlatımımızı daha da anlamlı bir hale getirmektedir: “Ritüel-mitolojik bağlamda şaman, kozmosla kaosu birleştiren arabulucu, ikili zıtlıkları birleştiren, zıtlıkları çözen, yaşamıyla kozmosla kaos arasında gidip gelen birisidir. Şamanda kaosun bütün işaretleri -delilik, ölüp dirilme, parçalanıp yenilme- vardır.”

Yine Bayat (2012a: 22)'in şu sözleri bu durumu kanıtlamakla beraber kadın şamanların da düzeni sağlamada etkin bir rol oynadıklarını gösterir:

Şamanlık kurumu ve onun bireyleri olan erkek ve kadın şamanlar, bu görünen ve görünmeyen dünyalar arasında kozmik yolculuk yapabilen, bu dünyalar arasında ilişki kurabilen, toplumun huzur ve refahını, sağlık ve mutluluğunu olumsuz etkilerden koruyabilen insanlardır. Bu mürekkep (karmaşık) şamanlık olgusu içinde kadın şamanların özgü (kendine mahsus) bir yeri vardır

Şamanlık ve şaman hakkında yapılan tanımlara bakarsak şamanlığın gerçekten de doğaya hükmettiğine inanılan ruhlar ile insanlar arasındaki ilişkiye dayanan bir inanç olduğunu ve şamanın da bu ilişkiyi sağlamada bir aracı olduğu görülebilir. Nitekim Hoppál (1997: 211) da ruhlarla iletişime geçmenin şamanların ortak özelliği olduğunu söylemiştir. Aydın (2003) da şamanın ruhlarla olan iletişiminden dolayı onu insan ruhunun en büyük uzmanı, biliri olarak niteler. Şamanlık ve şaman hakkında ifade edilenler bize bu konuda fikir sunacaktır. Öncelikle Bayat (2013: 22), şaman dünya görüşünde en belirleyici, temel özelliğin doğa ile cemiyet arasındaki bütünlük olduğunu söyler. Şamanlığı tamamıyla doğa dini olarak adlandırabileceğimizi ifade eder ve şamanın dünyamız ile evren yani mikro kozmos ile makro kozmos arasındaki dengenin koruyucusu olarak gösterir. Şamanlık ile ilgili olarak Perrin (2014: 11) şunları ifade etmiştir:

Şamanizm, insanın ve dünyanın özel bir tasarımını içerir. İnsanlar ile ‘Tanrılar’ arasında özel bir bağ olduğunu varsayar. Şamana, her türlü dengesizliği önleme ve her türlü talihsizliğe karşı koyma işlevi yükler. Şaman, insanların başlarına gelen talihsizliklerin nedenlerini açıklamakla, bu sıkıntıların önüne geçmekle ya da acılarını yatıştırmakla yükümlüdür. Bu anlamda Şamanizm bir dizi eylemin altında yatan bir fikirler bütünüdür. Dolayısıyla kavranılması, ancak, uygulanış biçimine ve uygulanışından doğan sonuçlara göz atmakla mümkündür.

Bu noktada kendisi de bir şaman olan Nadya Yuguşeva (2001: 203) şamanlığın bir din olmadığını, dünyanın en eski inançlarından olduğunu ve eğer bir din olsaydı İncil, Kur'an gibi kitaplarının olacağını dile getirmiştir.

Yukarıda verilen iki tanım ve bir şamanın ağzından çıkan ifadeler bize şamanlık hakkında birçok bilgi sunmaktadır fakat bununla beraber bu inancın icra edicisi şamandan da bahsetmek yerinde olacaktır. Şaman vazifesi gereği insanlarla ruhlar arasındaki iletişimi sağlar. O bir aracıdır. Bunu en iyi şekilde Hoppál (2014: 20)'ın şu sözleri açıklamaktadır: “(...) Pek çok tanımlama, şamanların insanların dünyası ve ruhlar âlemi; yani doğaüstü öğeler arasında bir aracı olduğu görüşünü desteklemektedir. Aracılık; bilinçli olarak yaratılan kendinden geçme haliyle tekrardan vücut bulmaktır.”

Şamanın tanımını ile ilgili olarak Bayat (2013: 12)'ın ön sözünde verdiği tanım şu şekildedir:

(...) Şamanlık, ne basite indirgenmiş şekliyle sihir, büyü, ne tedavi aracı, ne de dindir. (...) Şaman insanları doğa ile barışık halde yaşamaya çağıran, canlı ve ruhu olan doğayı tahrip etmeyi önleyen, zarar- dideleri iyileştiren (tıpkı otacı gibi), ruhların ağzı ile konuşan (tıpkı büyücü gibi), ritüelleri yöneten (tıpkı din görevlisi gibi) kişidir; kimseye benzemez, kimse de ona benzemez.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere şaman, şamanlıkta öyle bir konumdadır ki o ne bir kâhin ne bir din adamı ne de büyücüdür. Onun varlığındaki en büyük amaç düzene hizmet etmektir. Bu düzenin parçaları olan doğa, insan ve ruhlardır. Şaman ise gerçekleştirdiği seyahatlerle ve kendine özgü oluşturduğu çözüm teknikleriyle bu düzen içerisinde meydana gelen problemleri çözer. O halde şaman diğer insanlardan farklıdır. O görünmezliğin ardındakini gören kişidir. Bu özelliğiyle diğer insanlardan ayrılır. Pamir (2003: 166), şamanı tanımlarken onun tanrılar ve ruhlar ile insanlar arasında aracılık yapabilecek güce sahip bir kişi olduğunu ifade eder.

Bütün bu tanımların yanında yine kendisi bir kam olan Yuguşeva'nın şamanlığa dair yaptığı söylemler son derece önemlidir. Yuguşeva (2001: 203), kamın insanlar ve ruhlar arasında iletişimi sağladığını, kamlığın okul ve eğitim ile olamayacağını ve her kamın kendine ait, diğerlerine benzemeyen duasının olduğu bilgilerini vermiştir.

Yuguşeva (2001)'nın da belirttiği gibi her şamanın kendine has duası / dua sözleri vardır. Şaman, duasında Ülgen başta olmak üzere ışıklı ruhlardan ve yardımcı

ruhlardan yardım talebinde bulunur. Bu noktada bahsetmemiz gereken önemli bir nokta da bazı şamanların Korkut Ata / Korkut Evliya'yı yardıma çağırmasıdır. Özdemir (2003: 31) Korkut Ata / Korkut Evliya'yı özellikle Kazak-Kırgız baksılarının gerçekleştirdikleri ayin sırasında şaman ata ruhlarına seslendikleri zaman çağırdıklarını ve bahsi geçen milletlerde İslamî inanç ile şamanist inancın birbirlerine uyum sağladıklarını ve bu durumun İslam inancına rağmen şamanlıktaki bazı inanç ve uygulamaların ağır bastığının kanıtı olduğunu söyler. Buradan hareketle Türk Şamanlığında Korkut Ata'nın ışıklı ruhlardan olduğunu ve kendisine dua edilmesi sebebiyle de kutsal olduğunu çıkarabiliriz. Korkut Ata / Korkut Evliya veya Dede Korkut ermiş kişiliği ve bilgeliği ile ön plana çıkan veli konumundadır. Nitekim Dede Korkut Hikâyelerinin girişinde Dede Korkut hakkında verilen detaylı bilgi onun şahsiyeti hakkında bilgi edinilmesini sağladığı gibi bahsedilen özelliklerinden de bizi haberdar etmektedir:

Hazret-i Resul aleyhi's-selam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er çıktı, Oğuzun o kişi tamam bilicisiydi, Oğuzun içinde tamam velayeti zâhir olmuştu, ne derse olurdu. Gayipten türlü haber söylerdi, Hak Taâlâ onun gönlüne ilham ederdi. Korkut Ata, "ahır zamanda hanlık geri Kayı'ya deye, kimse ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamet kopuncaya kadar, " dedi. Bu dediği Osman neslidir, işte sürüp gidiyor. Ve de nice buna benzer söz söyledi. Korkut Ata, Oğuz kavminin müşkülünü hallederdi; Korkut Ata'ya danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi. Bir gün Dede Korkut cuşa gelip Oğuz beyleri içinde soy soylamış, onlara nasihat yüzünden söylemiş, görelim şimdi hânım, ne demiş, Dede Korkut soylamış,

Allah Allah demeyince işler onmaz;

Kadir Tanrı vermeyince er bayımaz;

Ezelden yazılmazsa kul başına kaza gelmez;

Ecel vade ermeyince kimse ölmez;

Ölen adam dirilmez;

Çıkan can geri gelmez (...) (Gökyay, 2013: 25).

Yine Özdemir (2003: 24), Dede Korkut hakkında çıkarımda bulunurken Dede Korkut'u velayet sahibi bir kişi olarak, geleceği gören, kâhin, soy soylayan boy

boylayan hikmetli söz sahibi bir kişi olarak ve Oğuz beylerini, Oğuz halkını ve gelenek göreneği iyi bilen, müşkül halledici, yol gösterici, akıl hocası olarak tanımlar.

Aça (2002: 76), Kazak Türklerine ait Cıravlık geleneğinden bahsederken bu geleneğin eskiden beri Türk dünyasında büyük şöhrete sahip olan Korkut Ata'ya bağlandığını, ayrıca Korkut Ata'nın ozanların, Cıravların ustası, piri olduğunu ifade eder. Dede Korkut veya Korkut Ata inancının Türk dünyası üzerinde baskın olduğu görülür. Tekrar şamanlığa / şamana döndüğümüzde araştırmacı Perrin (2014: 14)'in şamanizm ve şaman hakkında söyledikleri son derece önemlidir: “Şamanizm, bazı insanların öteki dünyayla *rastlantıya bağlı olmaksızın*, kendi istemleriyle iletişim kurmayı bildiklerini varsayar. Bu kimseler, diğer insanlardan farklı olarak öteki dünyayı görme ve tanıma gücüne sahiptirler. Onlara şaman denir. Öteki dünya tarafından atanmışlar ve seçilmişlerdir.” Ayrıca;

Şamanın varlığı, sıkıntıları körükleyen öteki dünyayla iyi ilişkiler sürdürerek bu sıkıntıları önlemek ya da aracılık yaparak bu tür sorunları çözüme kavuşturmak üzerine kuruludur. Bu açıdan, şaman vazgeçilmez bir işleve sahiptir ve eyleminden topluluğun tüm üyeleri yararlanabilir (...) Şamandan, öncelikle, zekâsını ve hayal gücünü kullanarak, düzensizliklerin ve çekilen acıların nedenlerini söylemesi, bunlara çare bulması istenir. Şaman, dünyanın dengesine ve insanların huzuruna göz kulak olmalı, aynı zamanda, sorunların üstesinden gelmek için de harekete geçmelidir (Perrin, 2014: 69-70).

şeklindeki şaman hakkındaki söylemleri bunu desteklemektedir.

Yine Radloff (2012: 34)'un şaman'ın bazı görevlerini öne çıkardığı şaman tanımında da şamanın toplumdaki yeri ve gerçekleştirdiği görevlerin önemi görülür:

(...) Türk halkları arasında buna *kam* denir, o, kurban sunar, evi ölülerin ruhlarından temizler, rica ve şükran dualarının yapılmasını yönetir, ayrıca o bir doktor, falcı ve havayı da önceden haber veren kimsedir. Bu nedenle güçlü şamanlar halk arasında büyük saygınlık görürler, fakat sevmekten daha fazla kendilerinden korkulur.

Şamanlara duyulan saygıda korkunun etkisi büyüktür. Çünkü halk şamana yapılacak herhangi olumsuz bir davranışın kendilerine nelere mâl olacağını bilir ve ona göre davranır. Bayat (2010: 45) da şamanlara karşı olan duygunun saygı ve korku çerçevesinde olduğunu ifade etmiştir.

Radloff'un (2012) da vurguladığı gibi şamanlar toplum içerisinde çok fonksiyonlu bir yapıya sahiptirler. Onlar içinde buldukları toplumun sorunlarına çözüm getirmeye çalışırlar fakat bunu yaparken içinde buldukları toplumun kurallarını, gelenek ve göreneklerini göz önünde bulundururlar. Çünkü şaman aynı zamanda asırları birbirine bağlayan kültürel mirasın temsilcisidir ki zaten onun en büyük görevlerinden bir tanesi de kuşaklar arasındaki kültürel bağlılığın ve aktarımın devamını sağlamaktır. Uğurlu (2012: 2508) şamanın, Tanrı ve ruhlar dünyası ile kurduğu gizemli bağ ile geleneksel, kültürel hayatın verdiği görevi yüzyıllar boyu sürdürdüğünü ifade eder. Hoppál (2003: 142) da şamanların kültürel sürekliliği sağladığını söylemiş ve geleneğin aktarımı için önemli bir araç konumunda olduklarını ifade etmiştir.

Yine Hoppál (2003: 143) şamanın gelenek ve göreneklere, eski inançlara, destan geleneğine ve mitoloji bilgisine sahip olduğunu söyler.

Eliade (2014: 26)'nin verdiği şaman tanımında ise şamanın esrimesi ve dünyalar arası yaptığı seyahatin ön plana çıktığı görülür: "(...) şaman, ruhunun bedeninden ayrılarak göğe tırmanmaya ya da yeraltına inmeye giriştiğini varsayan özel bir esrimenin uzmanıdır."

Şamanın esrimesinin onun yolcu yapabilmesinin tek garantisi olduğu söylenebilir. Şamana özgü olan bu esrime olayı sayesinde âlemler ya da dünyalar arası seyahate çıkan şaman halkının problemlerini çözmeye çalışır. Şaman esrimesi sayesinde dokuz kat göğün üstüne de çıkabilir yedi kat yerin altına da inebilir. Bu yerlerde gezerek saklanan ya da kaçırılan ruhun yerini tespit eder ve hangi ruh onu kaçırmışsa ona göre onu razı etmek maksatlı halkına bilgi sunar ve kurban verir. Aydın (2003)'in Orta ve Kuzey Asya'daki şamanlıktan bahsederken şamanın gerçekleştirdiği vecdî tecrübenin bu bölgede son derece önemli olduğunu ve bu vecdî gerçekleştiren şamanı da usta olarak tanımladığını görürüz. Bu noktada şaman kadar içinde bulunduğu halkın da şamanın transına gereken önemi verdiğini görüyoruz. Çünkü şaman kadar halk da problemin çözülmesi için şamanın bu işlemi gerçekleştirmesi gerektiğinin farkındadır.

Eliade ve Roux Türklerin, hastalığın gelmesindeki sebebi ruhun kaçırılmasına bağladıklarını söyler ve tedavinin de zararlı nesneyi uzaklaştırmak veya kötü ruhu kovalamak olduğuna inandıklarını belirtir (akt. Atnur, 2010: 52). Şaman

seyahatini yardımcı ruhları ile gerçekleştirir ve güzergâhı boyunca birçok ruh ile muhatap olur. Nihayetinde gökyüzü ruhlarının sultanı Ülgen ile veya yeraltı ruhlarının yani körmeslerin sultanı Erlik ile karşılaşır. Yapılan hatalardan dolayı onlardan af diler ve onlara kurban sunarak onları razı etmeye çalışır. Eliade (2014: 238), şamanın seyahati ile ilgili olarak şunları ifade eder:

Şamanın sağaltıcı ve ruh-taşıyıcı olması, esrime tekniklerini bilmesi sayesinde; yani onun ruhu hiç zarar görmeden bedenini terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilir, Yeraltı dünyasına girebilir, Göğe çıkabilir. Kendi esrime yaşantısı sayesinde dünya-dışı bölgelerdeki yolları öğrenmiştir. Gerekliğinde Yeraltına inip Göğe çıkabilir, çünkü daha önce de dolaşmıştır oralarda. Bu insana yasak bölgelerde kaybolma tehlikesi her zaman vardır gerçi, ama sırra-ermesiyle kutsallık kazanan ve yardımcı ruhlarını da yanına alan şaman, bu tehlikeyi göğüsleyebilecek ve böyle gizemli bir coğrafyada serüvene atılabilecek tek insandır.

Şamanın esrimesi-transa geçmesi ya da diğer bir deyimle seyahate çıkması konusu ilerleyen kısımda ayrı bir başlık altında incelenecektir. Fakat şunu söylemekte fayda var ki şamanın gerçekleştirdiği bu seyahat ya da trans hali de yine onun içinde bulunduğu topluma faydalı olma ve onların ihtiyaçlarını karşılama amacıyla gerçekleştirdiği bir olaydır. Sonuç olarak şamanın iki büyük özelliği vardır. Bayat (2013: 22-23) bunu şu şekilde açıklamıştır:

“1-Öteki dünyanın bu dünyadaki temsilcisi, unutulmuş gizli bilgilerin kaynağıdır; 2-Kutsal bilgileri veya karşılıklı istekleri (ruhların insanlardan, insanların da ruhlardan istediklerini) ileten arabulucudur.”

Şamanı bulunduğu toplum içerisinde belli bir statüye yükselten şüphesiz ki onun toplumun ihtiyaçlarını karşılama bazında aranan bir insan olmasıdır. Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere şaman görev ve özellikleri bakımından diğer insanlardan ayrılır. Peki, şamanın görevlerine ve özelliklerine bakıldığında neler görülür? Şamansal görev ve özelliklerin destan anlatılarında kendini belli ettiği söylenebilir ki bunlar zaten incelemelerimizde belirtilecektir.

1.2. Şamanın Görevleri

Şamanlığın en önemli unsuru, temsilcisi ve bu mesleğin yürütücüsü olan şaman nasıl ki doğadaki kaos-kozmos dengeleyicisi ise içinde yaşadığı toplumun da düzenleyicisidir aynı zamanda. Şaman halkının iyiliği ve mutluluğu için sürekli bir gayret içerisindedir. Bunun için elinden geleni yapmaya çalışır. Toplumda aksayan ya da eksik olan şeyleri giderip tamamlar. Bu nedenle toplum içerisinde sosyal ve kültürel anlamda birçok görevi üstlenmiştir. Nitekim şamanın görevleri hakkında Bayat (2013: 23) şunları ifade etmiştir:

(...) Şamanın bütün diğer görevleri ile beraber esas misyonu, toplumu gizli bilgiler ile tanıştırmak ve makro kozmosla mikro kozmos arasındaki dengeyi korumaktır. Bunun yanı sıra Şamanın diğer işlevleri de vardır:

- 1- Hastaları iyileştirmek,
- 2- Ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek,
- 3- Kısırlığı tedavi etmek,
- 4- Avın bol olmasını sağlamak,
- 5- Fal bakarak gelecekte haber vermek,
- 6- Evi kötü ruhlardan temizlemek,
- 7- Kurban sunmak (Kurban ritlerinin en önemlisi Bay Ülgen'e ve Erlik Han'a sunulan kurbanlardır.) gibi bazı dinsel törenleri icra etmek.
- 8- Mevsim ritüellerini (mesela **ısiah**¹ ritüeli, sonbahar ritüeli vs.) düzenlemek,
- 9- Sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak
- 10- Kayıp şeylerden haber vermek vs.

Bununla beraber şamanların daha sonraları insanların pek çok işinde yönetici konumunda oldukları görülebilir: "(...) Bununla beraber zamanla Şamanlar, bazı kült karakterli merasimlerin de yöneticisi olmuşlar. Mesela ev yapma, suvarma kanallarını arındırma merasimi vs. gibi işlevler Şamanın kamlığından sonra gerçekleştirilmiştir" (Bayat, 2013: 23).

Yine Radloff (2012: 83)'un paylaştığı bilgide de şamanların en büyük sanatlarından biri olan, bir kişinin ölümünden kırk gün sonra yapılan yurt temizleme

¹ Isiah: Yaz mevsiminin gelmesi ile yapılan kutlama; yaz bayramı.

görevlerinin olduğunu ve bunu ancak gerçekten başarılı şamanların gerçekleştirebildiğini öğreniyoruz.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da halkın gerçekten zor duruma düştüğünde şamanla irtibata geçmesidir. Bu durumu araştırmacı Radloff (2012: 38) da onaylamış ve halkın şamana felaketlerde, insan hastalıklarında, hayvan hastalıklarında ve ölüm gibi durumlarda başvurduğunu ifade etmiştir. Şaman halkın gözünde bir kurtarıcıdır, kötülük savardır.

Yukarıda bahsedildiği üzere insan ve gerek av gerekse de besi hayvanlarının hastalanmaması için şamana başvurulduğu görülür. İzgi (2012: 34) de hastalığa sebep olan ruhun şaman tarafından büyük güç harcanarak uzaklaştırıldığı bilgisini vermiş ve şamanın bunları gerçekleştirirken ruhlara kurban sunduğunu ifade etmiştir.

Radloff (2012)'un ve özellikle Bayat (2013)'ın ifade ettiklerinden şamanların toplum hayatının hemen her safhasında buldukları gerçeğiyle bir kez daha karşılaşılır. Özellikle şamanist toplumlarda halkı etkileyecek birçok önemli noktada şamanın düşünceleri ve ifade ettikleri temel alınmış ve yapılacak eylemler şamanın söylediklerine göre düzenlenmiştir. Bu konuda Perrin (2014: 15-16), şamandan yardım talebinin sadece hastalık veya herhangi bir uğursuzluğa uğramış kişilerden değil kuraklık ve av etinin yoksunluğundan muztarip topluluklardan da gelebildiğini söylemekle beraber herhangi bir savaş durumunda da toplumun şamandan düşmanların gücünü azaltmasını beklediğini dile getirmiştir. Ayrıca toplumun şamana, gerçek bir savaşın çıkıp çıkmayacağını, eğer savaş çıkarsa bunun için en uygun şartların neler olduğunu öğrenmek ve ayrıyeten silahlara, askerlere ve komutanlara büyüsel güçler aktarmak gibi sorumluluklar yüklediğini de görürüz (Perrin, 2014: 84).

Şamanın bir diğer görevi de avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren toplumlarda insanların yiyecek ihtiyacını sağlayan av hayvanlarının çoğalmasını ve korunmasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında aslında şamanın, doğal dengenin koruyucusu rolünü üstlendiği görülür: “Avın temel etkinlik olduğu topluluklarda şamanın başlıca görevi avın başarılı geçmesini sağlamaktır. Şaman, av hayvanlarının üremeleriyle, bol olmalarıyla ve korunmalarıyla da uğraşmalıdır. Aynı zamanda, av hayvanını sağlayan öteki dünyanın intikam duygularını da yatıştırmalıdır” (Perrin, 2014: 72).

Perrin (2014)'in bu ifadesinde dikkat edilmesi gereken bir nokta da şamanın görevinin sadece avın bol olmasını ve korunmasını sağlamak olmadığı aynı zamanda av hayvanlarının iyelerinin yani koruyucu ruhlarını da memnun etmek olduğudur. Bu memnuniyet de yine şamanın ölçüsü dâhilinde gerçekleşmektedir. Eğer orman veya av ruhları memnun edilmezse onların avcıdan intikam alacağı düşünülür ki bu durumdan da ancak şamanın iyeleri memnun etmesi ile kurtulunur.

Bütün bunların yanında Eliade (2014: 240), şamanın kaybolan ya da gizlenen hayvanları bulabileceğini söyler ve şamanın ayrıca hayvanlarla dinsel ve mitsel açıdan güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu vurgular.

Harva (2015: 427), şamanın görevlerinden bahsederken halkın öbür tarafla yani ruhlarla iletişime geçmeden çözülemeyeceğine inandığı meselelerde şamana başvurduğunu, şamanın da problemi iki şekilde çözdüğünü, ya ruhunu bedeninden ayırıp ruhlar dünyasına yolculuğa çıktığını ya da ruhlara vücut kapılarını açarak ruhların onun ağzından konuşmasını sağlayıp bilgi alarak problemi hallettiğini söyler.

Nitekim kendisi de bir şaman olan Nadya Yuguşeva (2001: 210), şamanın trans esnasında yakınındakilerden soyutlandığını, günlerce yemek yemeden insanların işleri için ruharlarla pazarlık yaptığını ifade eder. Yuguşeva (2001)'nin da ifadelerinden şamanın en büyük görevinin insanlarla ruhlar arasındaki iletişimi sağlamak olduğu bir kez daha görülür.

Araştırmacı Voight (2004) de şamanın görevlerinden bahsederken şamanın doğaüstü varlıklarla iletişim içinde olduğunu, diğer dünyalara seyahat ettiğini ve kemikler üzerinden fal bakmak gibi görevlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Şamanın bir diğer görevi de tabiat olaylarını düzenlemesidir. Sibiryaya topluluklarının bazılarında insanların yaşam koşullarını üst seviyeye çıkarmak için şamanın rüzgâr estirdiği ve kar yağdırdığı bilgisine sahibiz (Perrin, 2014: 74). Sonuç olarak şamanist toplumlarda şamanın bu görevi üstlendiğini biliyoruz. Fakat burada iklim olaylarına etki eden yine şamanist toplumlarda var olan “Yada Taşı” üzerinde de durmak gerekecektir. Çünkü bu motifin izlerine destanlarda rastlıyoruz. Bu noktayı inceleme kısmında “Yada Taşı Motifi” başlığı altında incelemek üzere şimdilik geçiyoruz.

Şamanın bir diğer görevi de toplumun soyunun devam etmesinde yaşanan sıkıntıları (kısırlık gibi) gidermesidir. Başka bir deyimle şamanın toplumdaki kısır

kadınlar için de çözüm bulma girişiminde olduğu söylenebilir. Delaby (Delaby'den akt. Perrin, 2014: 83-84)'nin ifade ettikleri anlatılanları desteklemektedir: “Sibirya’da da şamanlardan, klanlarındaki kısır kadınlara sunmak üzere yabancı anaların karnından embriyonların ruhlarını çalmaları istenir.”

Şamanlar, şamanist toplumlarda aynı zamanda ruhgüder ² olarak bilinirler. Bu bilinirliğin, onların esrime (extase / trans / seyahat etme) yeteneklerinden geldiği söylenebilir. Winkelman (Winkelman'dan akt. Hoppál, 2016: 87) da şamanın dans edip yorgunluktan yere düştüğünde ruh yolculuğu ya da ruh uçuşu aşamasına geçtiğini ifade eder ve şamanın başarılı olduğunda kötü kuvvetleri yendiğini ya da hastanın ruhunu kaçıırıp esir alan ruhlardan onu kurtardığını söylemiştir.

Şamanlar âlemler arası seyahat edebildikleri için ve ruhlarla bire bir iletişim halinde oldukları için ve ayrıca görünmeyeni görebildikleri için, içinde buldukları toplumun manevi hâl ve istekleriyle de ilgilenmek zorundadırlar. Zira şamanları büyücülerden ayıran özellik olan ruhlarla iletişimin (Arvas, 2014: 59) onlara bu anlamda birçok görev yüklediği söylenebilir. Şamanlar ruhgüder oldukları için ölmüş kişilerin ruhlarını yerine götürmek vazifesiyle de yükümlüdürler. Çünkü şamanist toplumlarda ölen kişinin ruhunun öteki âleme tam manasıyla geçmemesi halinde yaşayan insanlara hayvanlara ve özellikle yeni doğmuşlara zarar verme ihtimalinin yüksek olduğu inancı vardır. İşte bu durumu halletmek de yine şamana düşecektir. Nitekim Perrin (2014: 84)'in ifade ettikleri kayda değer söylemlerdir:

Ölülerin ruhlarını etkisiz hale getirmek üzere mezarlarına kadar götürmek şamanın önemli görevlerinden biridir. “Ruh kılavuzluğu” olarak adlandırılan bu görev kimi kez bir rastlantı sonucu üstlenilir ve ölünün ruhunun canlıları tedirgin etmek için yeryüzüne dönmesi halinde devreye girer. Kimi kez ise belirli bir sistematığe dayanır.

Şamanın ruhgüder olması ile ilgili Eliade (2014: 29)'nin söylemleri şunlardır: “ Bu gizemci seçkinler topluluğun dinsel yaşamını yönetmekle kalmayıp adeta onun ‘ruhuna’ göz kulak da olurlar. Şaman büyük bir insan ruhu uzmanıdır; ruhu yalnız o ‘görür’, zira ruhun ‘formunu’ ve yazgısını o bilir”. Eliade (2014: 238-240)'nin bir diğer söylemi de şu şekildedir:

² Ruhgüder sözcüğü Mircea Eliade tarafından kullanılmıştır.

(...) Bu nedenledir ki, bütün Asya ve Kuzey Amerika'da, hatta başka yerlerde (Endonezya, vb.) şaman, hekim ve iyileştirici işlevi görür; hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak canını / ruhunu arar, bulur, yakalar ve terk ettiği bedene yeniden girmesini sağlar. Ölünün ruhunu Yeraltına hep o götürür, zira o tipik ruhgüderdir (...) Şaman geçilecek yolları zaten bilmektedir; üstelik, ister bir insanın ister kurbanlık bir hayvanınki olsun, bir 'ruha' hâkim olmak ve onu gidilecek yere götürmek yeteneğine sahiptir.

Yukarıdaki ifadelerinden hareketle, Eliade (2014)'nin vurguladığı bir nokta da şamanın aslında genel anlamda toplumun ruhuna hizmet ettiğiidir. Toplum içerisindeki sorunlar ve eksiklikler toplum yapısını olumsuz yönde etkiler. Şamanın görevi bunlara çözüm getirmek ve bunları ortadan kaldırarak sağlıklı kuşaklara milletin kültürünü sağlıklı şekilde aşılaktır. Şaman bu geçişi gerçekleştirirken maddi ve manevi imgelerden yararlanır. Şamanlıkta her şeyin bir karşılığı vardır. Bu karşılığı ise imge ve simgeler sistemi oluşturur ki bu sistem şamanın hareketlerinden *manyak*'ına (şaman kostümü) kadar yansır.

Konu ile ilgili olarak Gaer, Hoppál ve Von Sadvosky (1989) şamanın, ölmüş kişinin ruhunu öteki dünyaya götürmesi konusunda ve eş ölümü sonrası yeniden yapılan evliliklerde bu durumun ne derece önemli rol oynadığını şu şekilde dile getirmiştir: “(...) Aynı toplulukta ölünün ruhu öteki dünyaya yerleşmedikçe dul kadın yeniden evlenemiyordu. Aksi takdirde kıskanç ruh mutsuzluk saçıyordu. Ruhun öteki dünyada bir yer edinmesiyle yükümlü kılınan şaman, böylelikle, yeniden evlenmelere de karar verme yetkisini elinde tutuyordu” (Gaer, Hoppál ve Von Sadvosky'dan akt. Perrin 2014: 86).

Şamanın sosyal sorumluluğunun gayet fazla olduğu görülür. Şamanların toplum içerisinde yer etmesinin o kadar gerçekçi nedenleri vardır ki toplumun birçok sorununu çözmeleri onları insanların gözünde kıymetli ve aranan kişi konumuna getirmiştir. Örneğin şamanlar, kayıp eşyaları, saklanan av hayvanlarını ve ruhları bulma yeteneğine sahiptirler ve yine kehanetiyle hırsızları dahi yakalatabilirler (Perrin, 2014: 86).

Bütün bunların yanında şamanın toplum adına gerçekten de büyük kararlar verebilme yeteneğinin olduğu da görülür. Bunların başında siyasi seçimler ve lider seçimleri gelmektedir: “(...) Aynı dönemlerde Meksika Huichollerinde bir tür 'baş şaman' olan *kavitero*, topluluğun yöneticisi olacak kişinin adını düşünür”

(Perrin, 2014: 86). Bununla beraber Delaby (1976) ise bazı Tunguz halklarında şamanın klan meclisinin siyasal anlamda yaptığı seçimi kehanetle onayladığını dile getirmiştir (akt. Perrin, 2014: 86).

Şamanın en büyük vazifesinin insanlarla ruhlar arasındaki iletişimi sağlamak olduğunu daha önce dile getirilmişti. Ülgen ya da Erlik başta olmak üzere diğer hamî ruhlara sunulan ister kanlı olsun ister kansız kurbanların çoğu şaman vasıtası ile gerçekleştirilmektedir. Şamanlar geçmiş ile geleceği birleştiren bir köprü niteliğindedirler. Yani toplumun ataları ile yeni kuşak arasında da bir aktarım sistemidirler. İşte bu münasebetten atalar kültü şamanlığın içinde önemli bir yere sahiptir. Atalara sunulan kurbanlar ve atalar aracılığı ile yüksek derecedeki ruhlarla iletişime geçme inancın ayakta durmasını sağlayan iki temel ayaktır. Radloff (2012: 23), zayıf olan insanın ışıklı âlem ruhları ile ya da karanlık âlem ruhları ile direkt olarak irtibata geçemeyeceğini bunun için de cennette yaşayan atalarına başvurduğunu söyler ve bu işi yine babadan oğula kalmanın dışı vurumu olan davuluyla şamanın gerçekleştirebileceğini ifade eder.

Şamanların bir diğer görevi de, geleceğin tayin edilmesinde kullanılan, fala bakmaktır. Şamanlar fala çeşitli malzemeler kullanarak bakarlar. Bunda halkın kullandığı maddi kültür ürünlerinin etkisi görülür. Fala bakma olayı birçok halk anlatısında yer ettiği gibi destanlarda da varlığını koruyabilmiştir. Bu konuda daha fazla derine girmeyeceğiz. Çünkü inceleme kısmında “Fal Motifi” başlığı altında bu konu örneklerle beraber detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Şamanların fala bakmaları ile ilgili olarak Hoppál (2014: 129), Tuva şamanları için şunları söylemiştir: “Tuva şamanlarının en önemli görevi, kurban törenlerinin gerçekleştirilmesi oldu, bunu hekimlik ve fal takip etti.”

Eliade (2014: 240)’nin ifade ettiği şu cümlelerde şamanların birçok yeteneğinin arasında fal bakmanın da olduğunu ve fala bakmanın şaman için ayrı ve gizemli bir teknik olduğu görülür:

Bilicilik, falcılık, öngörü şamanın gizemsel teknikleri arasındadır. Bu nedenle, tundrada ya da kar fırtınasında yolunu şaşırın insan veya hayvanları, kaybedilen nesnelere vb. bulmak için şamana başvurulur. Fakat bu tür küçük görevler daha çok kadın şamanların ve öteki sınıflardan erkek ve kadın sihirbazların işidir.

Şamanın görevleri ile ilgili olarak Hoppál (2014: 33-34)’ın söyledikleri ise hem konumuzu destekler özelliktedir hem de yukarıda ifade edilenleri özetler mahiyettedir:

Sağaltma, fala bakma, kurban törenlerinin yönetimi, ruh yönetimi ya da başka bir deyişle ölülerin ruhlarının öteki dünyaya geçirilmesi, öykü anlatımı ve şair-şarkıcılık şamanların en önemli görevleri arasında sıralanmaktadır. Bazı milletlerde doğuma da katıldıkları belirtilmektedir (Örneğin Tuva kaynaklarında bu tür bilgilere rastlıyoruz). Bunların yanı sıra örneğin Mansı rüyaları dinleyerek fala bakıyorlar. Tarihsel kaynaklarda erkek şamanların avcılıkla uğraştıkları ve askeri operasyonlarda doğal güçleri idare ettikleri de kaydediliyor.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere şaman toplum içerisinde hekim, yönetici, din adamı, fal bakan kişi, asker, sanatçı, ruhgüder vd. gibi birçok özelliği bünyesinde barındırıyor. Kısaca toplumun sürdürdüğü hayatta eksik kalan, kötü giden yerleri toparlayan ve tamamlayan kişidir. Şamanı bu denli kıymetli yapan şey de sahip olduğu bu fonksiyonlardır. Yaşadığı halk içerisinde büyük bir öneme ve yere sahip olan şamanın ya da şamanlığa dair inançlar halkın maneviyatında, kültüründe ve meydana getirdiği eserlerinde doğrudan ve dolaylı biçimde kendini belli eder. Şüphesiz ki bu inanç halkın anlatılarında yer edinecektir ve çeşitli izler bırakacaktır.

Halkın içerisinde büyük derecede yer etmiş şamanlığa dair bulguları inceleyeceğimiz destanlarda da görebilmek için özellikle şaman namzedinin şaman olmak için geçirdiği aşamaların iyi incelenmesi ve bilinmesi gerekmektedir. Böylece bu aşama sonunda şamanın kazandığı özelliklerden de haberdar olacağız.

1.3. Şaman Olma Aşamaları ve Şamanın Elde Ettiği Bazı Özellikler

Şamanlar özlerinde barındırdıkları bazı insanüstü özellikler sayesinde diğer insanlardan ayrılırlar. Bu özellikler sayesinde şamanlar görevlerini icra ederek toplumsal sorunları çözer ve hem doğal dengenin hem de sosyal dengenin düzenini korurlar. Şamanlar esas olarak şamanlık yetilerini kazanmadan önce çağırılma (görevlendirilme) olayına maruz kalırlar. Maruz kalırlar diyoruz, çünkü bir insan istediğinde şaman olamaz ruhlar tarafından istenirse ancak şaman olabilir. Şamanı, ışıklı ruhlar yani göğe ait ruhlar, yer altı ruhları ve bir de ata şaman ruhları seçebilirler (Bayat, 2013: 39). Şamana şamanlık görevini bu ruhlar verebilirler. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda var ki şaman adaylığına seçilmiş kişi bu çağrıyı kesinlikle reddedemez. Reddedtiği takdirde kısa bir süre içinde şaman adaylığı

hastalanır ya da daha kötüsü ölür. Yine Bayat (2013: 27)'ın ifade ettiğine göre halk içinde yaygın olan bir inanca göre şamanlar görevlerini Yer-su ruhlarından, azalardan ve kötü albıslardan dahi alabilirler.

Nitekim Harva (2015: 365) da şamanın en önemli vazifesinin ruhlar ile iletişime geçmek olduğunu söylemiş şaman olacak kişinin mecbur kaldığına, kaderinden kaçamayacağına dikkati çekmiş ve kişinin kendi çabasıyla şaman olamayacağını, şamanlığın bahşedildiğini dile getirmiştir.

Bütün bunların yanında şamana çağrının geldiği yaş da büyük önem arz eder. Şaman adayına çağrı ne kadar erken zamanda gelirse şaman adayı güç bakımından o kadar iyi seviyede olur. Bayat (2013: 36), Yakut şamanları ve Altay şamanları ile görüşmeleri sonucu şamanın yaşı ve buna bağlı olarak güç derecesi arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatır:

(..) Çağrı, en iyi şamanlar için üçten beş yaşa kadar, orta düzeyde olan şamanlar için beş yaştan dokuüz yaşa kadar olan dönemde, zayıf şamanlar için ise 12- 18 yaş arası başlar. Bundan sonra fiziki ve psikolojik değişimler, sarsıntılar, azaplar başlar. Şamanlık pratiğini yürüten çağdaş Türk şamanları da çağrının yaş bölümünü tasdik etmektedirler.

Nitekim bu konuya bazı araştırmacıların farklı açıdan yaklaştığı da görülebilir. L. Şternberg (1927) seçilme olayını ruhların adaya olan seksüel aşkına bağlar ve şunları ifade eder: “(...) Çağrı, adayın uykuda seksüel ilişkide olduğunu tasavvur ettiği zaman verilir. O, adayın bayılmalarını, ruhların adaya Şaman olma çağrısında ısrar etmeleri ile bağdaştırır” (akt. Bayat, 2013: 36-37). Yine çağrılma (görevlendirilme) ile ilgili olarak İnan (1986: 76)'ın şunları ifade ettiği görülür:

Kamlık (şamanlık) sanatı öğrenmekle elde edilemez. Kam olmak için belli başlı bir kamın neslinden olmak gerekir. Hiçbir kimse kam olmak istemez. Fakat geçmiş kam-ataların ruhundan biri kam olacak torununa musallat olur; onu kam olmağa zorlar. Bu hale Altaylılar “töz basıp yat” (ruh basıyor) derler. Ata ruhu musallat olan adam bundan kurtulmaya çalışır, şamanlığı kabul etmemekte ısrar ederse deli olur. Şamanların hepsi sinirli, melânkolik adamlardır.

İnan (1986)'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere aslında şamanlık görevini kimse kolay kolay kabul etmek istemez. Bir açıdan bu zorunlu bir görevdir. Ruhların baskısıyla namzed bunu kabul etmek zorunda kalır. Aksi takdirde yukarıda da değindiğimiz gibi aday kısa sürede hastalanır ve çok geçmeden ölür: “(...) Ecdat

Şaman veya yer altı ruhları tarafından gönderilen çağrıyı geri çevirmek imkânsızdır. Şamanlıkta bu bir kader veya alın yazısı olarak değerlendirilir. O bakımdan çağrıyı kabul etmeme veya geri çevirme deli olmaya, sakat kalmaya ve ölmeye eşittir (...)" (Bayat, 2013: 34).

Nitekim Chadwick (Chadwick'ten akt. Sodzawiczny, 2003: 18) şaman namzedinin şamanlığa eriştiğinde mesleğinden hiçbir zaman ayrılamayacağını vurgulamıştır.

Ayrıca şamanlığın dededen babadan oğula geçmesi gibi bir durum söz konusudur. Burada da ataların ruhlarının etkili olduğu görülür. Sonuç olarak şamanlık mesleği kaybolmamalıdır. Bu mesleği icra edecek en iyi kişi de şüphesiz ki yine bir şamanın özellikle de güçlü bir şamanın soyundan gelmelidir.

Şamanlar için şamanlığa seçilmenin yani seçilmiş olmanın elbette ki haklı kanıtları olacaktır. Bu konu bizi tezin ilerleyen kısımlarında daha derin bir şekilde işleyeceğimiz *kemik* motifine götürür. Şamanlar kendilerinde bazı şamanlık alameti görürler. Bu alametlerin başında da kemik gelir. Kemik motifi temelde yeniden dirilme ile ilgilidir. Yani parçalanıp tekrar dirilme, yeniden yaratılma süreci ile doğrudan alakalıdır. Şaman olacak adayın vücudunda diğer insanlara nazaran fazladan kemik olması gerekir. Şamanlık görevini veren ruhlar şaman namzedinde özellikle ve öncelikle bunu ararlar. Bu arayış sadece görev-çağrı aşamasında değil parçalanıp-dirilme (yeniden doğma-dirilme) aşamasında da kendini belli eder. Kemik motifinin destan anlatılarında da varlığından haberdar oluruz. Yeniden yaratım sürecinde kemik etkin rol oynamaktadır. Bu konuyu detaylı şekilde incelemek üzere şimdilik burada sonlandırırken Hoppál (2014: 207)'ın şamanlarda bulunan fazladan kemiğin onların akrabalarını temsil ettiğini söylediği görülür: "(...) Seçim törenlerindeki bu tip sembollerin toplumun gözündeki anlamı seçilmiş kişide fazladan kemiklerin olduğu şeklinde vücuda gelir, bu kemik soyun ya da akrabalığın bir üyesini temsil etmektedir (...)"

Çağrı ya da görevlendirmeden sonra şaman adayı üzerinde bazı gözle görülür olayların meydana geldiğini görürüz. Öncelikle şaman adayı sara nöbetlerine benzer bir nöbet geçirir. Vücudu titrer, ağzından köpüklü salya akar ve aşırı derecede terler. Bir müddet bu durum devam eder. Bu krizi atlattıktan sonra şaman namzedi şamanlığa esas adımlardan birisini atar: "(...) Ancak Türk Şamanlığı söz konusu olduğundan, her

üç Şaman olma yolu bir noktada birleşir: Şaman olmak için ruhi depresyonlarla, krizlerle, nöbetlerle izlenen hastalık şaman olmanın genel kodudur” (Bayat, 2013: 29).

Bayat (2013)’in da vurguladığı gibi bu durum şamanın yaşaması gereken temel bir aşama olduğu gibi aynı zamanda şaman olmaya dair büyük bir şifredir. Nitekim şamanın nöbet geçirdikten sonra şamanlığa başlamasına örnek olarak Anohin (1924)’in bir Altay şamanının şaman olmasını şu şekilde aktardığı görülür: “Şaman Bolto’yu akrabaları baygın hâlde bulurlar. Onun vücudu ölü vücudu gibi mor renkte ve sert idi. Ağzından köpük gelirdi. Adamlar onun göğsü üstüne davul koydular ve tokmakla davula vurmaya başladılar. İki saatten sonra o kendine geldi ve kamlık etmeye başladı”(akt. Bayat, 2013: 45).

Araştırmacı Radloff (2012: 34-36), şaman adayına şamanlığın gelişini anlatırken, şamanlık yeteneğinin aileden geldiğini, ataların himmeti ile adayın vücudunun gevşediğini, sonra kasıldığını, esnediğini daha sonra göğsünde baskı hissettiğini, hızlıca etrafta döndüğünü ve eline ne geçerse demirden olsun, keskin olsun yutma gereği duyduğunu (daha sonra şaman adayı bunları çıkarır) dile getirir. Ayrıca son olarak şaman adayının bu işkencelere maruz kalarak davul yapıp çalarak şamanlık görevine başladığını ifade eder. Mikhailowski (Mikhailowski’den akt. Eliade, 2014: 39) şaman adayının şaman olma aşamasında uğradığı nöbeti bize şu şekilde iletiyor:

Şaman olacak olan kişi çılgın öfke nöbetlerine kapılmaya başlar, sonra birden aklını yitirir, ormana çekilir, ağaç kabuklarıyla beslenir, kendini suya ve ateşe atar, bıçakla yaralar. O zaman ailesi yaşlı bir şamana başvurur; o da dengesizleşmiş genci çeşitli ruh türleri, ruhları çağırma ve onlara buyurma yolları konusunda eğitmeye girişir. Bu asıl, “sırta erme” sürecinin sadece başlangıcıdır (...).

Şaman adayına gelen nöbetlerin aday üzerinde bazı değişikliklere yol açtığı söylenebilir. Öncelikle şaman diğer insanlardan farklılaşır. Artık toplum içinde fazla durmaz. Kendi yalnızlığına çekilir. Toplumdan uzaklaşarak doğaya karışır. İnsana ait bütün durumlardan uzaklaşır. Az yemek yer, az su içer ve çile çeker. Toplumdan uzaklaşan şaman adayı aradığı olgunluğu kendi yalnızlığında bulur. Bu süre içerisinde kendi ruh dünyasına hizmet eder. Kendi kendini tamamlamaya çalışır. Günlerce halkın arasına karışmadığı olur. Kimi zaman çıplak ya da üstü başı yırtık bir vaziyette görülür. Fiziksel ve ruhsal anlamda birçok sıkıntıyla sınanır. Ancak bu sınavları verdikten sonra diğer aşamalara geçebilir. Şamanın toplumdan uzaklaşması, acı çekmesi, yalnız

kalması ve bazı yetilere sahip olması ile ilgili birçok araştırmacının ışığı bizi aydınlatacaktır. Nitekim bu konu ile ilgili olarak Bayat (2013: 22) şunları söylemiştir:

Şaman, yalnızlığın gücünün büyük olduğunu anlamış, bu nedenle de toplumdaki uzaklaşmıştır. Şaman efsanelerinden anlaşıldığı üzere, şamanlar genellikle toplumun sık yaşadığı yerlerde değil, toplumdaki dışarıda, tenha yerlerde yaşamayı denemiş kişilerdir. Şaman, toplumun içinde olsa da yalnızdır. Kamlık zamanı kendini öteki dünya varlıklarından biri olarak gören ve öteki dünyayı kendi dünyasına taşıyan Şaman, yine de yalnızdır.

Şamanlarda hastalık ve acı çekme konusuyla ilgili olarak Eliade (1999), çağrı ve çağrı sonrasında gelen hastalığın bir sırta erdirme görevini üstlendiğini ifade etmekle beraber hastalık sonucunda çekilen acı ve ıstırapın sırta eriliş sırasındaki işkenceyle birbirini karşıladığını ifade etmiştir (akt. Bayat, 2013: 43).

Bayat (2013: 45), şaman adayının şaman olma aşamasında yalnız kalmasını, insanlardan ve toplumdaki uzaklaşmasını onun olgunlaşmasında etkili bir unsur olduğunu söylemiş ve ayrıca onun çektiği çilenin, acının olgunluğu yakalamada birer basamak olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak yine Bayat ve Memmedov (1993)'un ifadeleri önem arz etmektedir:

Nitekim Şaman efsanelerinde de görüldüğü gibi Şaman hastalığına yakalanan aday toplumdaki kaçmaya, yalnız kalmaya can atar, geceleri evden çıkıp bir yerlere gider, sabaha doğru eve gelince nerelerde olduğunu hatırlayamaz. Soğuk, açlık, azap bu yalnızlığı takip eder. Kısacası, gelecek Şamana iç dünyasını açan ve ruhlarla ilişki kurmasına yardım eden uygulaması gereken başlıca şartlar: toplumdaki uzaklaşma, soğuk, açlık, azap, çile gibi karakterize edilebilir (akt. Bayat, 2013: 45-46).

Bayat (2012a: 32)'in şamanın hastalanması ve ruhlar tarafından çeşitli işkenceler görmesi olayına Alkonkinlerin şamanlarını örnek gösterdiği görülür.

Aça (2004: 10), şamanın açlığa ve karanlığa hapsedilmesinin sembolik ölümü karşıladığını söyler ve namzedin gerçekleştirdiği bu gönüllü uygulamayı tasavvufta dervişlerin çektiği “çile”yle örtüştürür.

Yine konuyla ilgili olarak Perrin (2014: 44-45)'in ifade ettiklerine bakılırsa: “(...) Bazen de tersine, sırta erme uzun bir çiraklık dönemini içerir. Bu uzun süreçte, yeni seçilene gelecekteki göreviyle ilgili teknikler, hareketler, tutumlar ve bilgiler

aktarılır. Ayrıca, besinsel ve cinsel sınırlamalar, uzun süreli inziva gibi sınamalar uygulanır.”

Hoppál (2014: 25) da şunları söylemiştir: “(...) Düşünüşe göre acı olmadan şaman gücüne ulaşamaz ve topluluğuna hizmet edemezdi. Dolayısıyla şaman bütün topluluk için acı çekiyor ve öteki dünyada topluluğu temsil ediyordu (...) Acının etkisiyle şaman vücudu ve zihni değişime maruz kalıyor ve yeniden doğuyordu.”

Şamanın olgunlaşma safhasında hem fiziken hem de ruhen kendini geliştirmesi durumu ile ilgili olarak Karjalainen (Karjalainen'den akt. Eliade, 2014: 55) şunları ifade etmiştir: “Vogul şamanı keskin bir zekâyâ, esnek ve sağlam bir vücuda ve bitmez tükenmez görünen bir enerjiye sahiptir. Çıracak Şaman gelecekteki uğraşına hazırlanırken vücudunu güçlendirmeye ve zihinsel yetilerinin geliştirmeye çalışır.”

Araştırmacı Eliade (2014: 142-143) ise Kuzey Amerika'da bulunan şaman adaylarını örnek göstererek onların da mağara gibi ıssız yerlere çekilerek kuvvetli bir iç odaklanma yaşadıklarını ve bu şekilde bazı görüleri elde etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

Acı çekerek olgunlaşma ve bir takım farklı özellikler kazanarak derece atlama olayının farklı milletlerdeki şaman olma aşamalarında da görmek mümkündür. Nitekim Hoppál (2014: 199), şamanlıkta var olan acı çekme ile şamanlığın sırlarına vakıf olma durumunun Japon şamanistlerde de var olduğunu söylemiştir. Ayrıca genellikle kör olarak doğmuş kızların çektikleri ıstırap ve acılar sonucu şamanlık bilgi ve sırlarına ulaştıklarını dile getirmekle birlikte sonrasında da atalar ruhu için fal bakma olayına giriştiklerini ifade etmiştir.

Bütün bunlar bize şaman adayının şamanlığa geçiş sürecinde şamanlığın belli sırlarına erişebilmek ve özellikle olgunlaşmak adına yalnız kalmasının ya da diğer bir tabirle toplumdan uzaklaşmasının gerekliliğini vurgular.

Şaman adayının insanlardan ya da toplumdan uzaklaşmasındaki ya da uzaklaştırılmasındaki amaç ne olabilir? Böyle bir süreçte şaman bu tür bir uygulamayı kendisi mi seçer yoksa buna ruhlar ya da toplum tarafından bir müdahale olur mu? Şamanın çağrıdan sonraki süreçte yalnızlığı ile bire bir yüzleştiğini ve yalnızlıktan güç alarak olgunlaştığı ifade edilmişti; bu süreçte iki farklı durum söz konusudur. Bazı şaman adayları şamanlık çağrısını aldıktan sonra ya da daha küçüklüklerinde farklı tavırlar sergileyerek diğer insanlardan ayrılırlar. Şaman namzedinin bu farklı tavırları

diğer insanlar tarafından hemen fark edilir ve ona artık yavaş yavaş şaman olacak kişi gözü ile bakılır:

Bazen genç şaman adayının hal ve gidiş de şamanlığının tanınmasında etkili oluyor, hatta bu süreci hızlandırabiliyor. Örneğin, aday dağlara kaçıp yedi gün veya daha uzun zaman orada kalıyor; “doğrudan doğruya dişleriyle yakaladığı hayvanlarla” besleniyor ve köye, pisliğe ve kana bulanmış, giysileri parçalanmış, saçları dağınık, “bir vahşi gibi dönüyor.” Ancak on gün kadar sonra yeniden anlaşılır sözler mırıldanmaya başlayabiliyor (Eliade, 2014: 40-41).

Eliade (2014)’nin de ifade ettikleri yukarıda bahsedilenleri destekler niteliktedir. Yani şaman adayı toplumdan uzaklaşmayı kendi isteği ile seçebilir. Belirtileri gösterdiği zaman kendisi bunu tercih ederek yalnız kalacağı yerlere intikal eder. Dağda, ormanda, deniz kıyısında, mağarada vs. yaşamaya başlar. Bununla beraber şaman namzedinin toplum ya da akrabaları tarafından da uzaklaştırıldığı görülür. Toplum şaman adayında şamanlığa dair belirtiler gördüğü andan itibaren onu kendinden ayırır ve uzaklaştırma sürecini başlatır. Yukarıda sorduğumuz ilk soruya tekrar dönersek aslında şamanın uzaklaşmasındaki veya gerek akrabaları gerekse de toplumun diğer üyeleri tarafından uzaklaştırılmasındaki temel amaç şamanı olgunlaşma sürecinde dünyaya dair her şeyden uzak tutmaktır. Şamanın toplumdan uzaklaştırılması sürecinde ruhların bire bir etkisini ya da adaya baskısının olup olmadığı konusunda bir şey söylenemez. Ayrıca şamanın toplumdan uzaklaşmasının ya da yalnızlığı tercih etmesinin ruhlarla kolay iletişime geçmesini sağladığı da düşünülebilir.

Bayat (2013: 46-47), şamanın kendi isteği ile olsun ya da olmasın toplum tarafından uzaklaştırılmasını ritüel bir uzaklaştırma olarak görür ve yukarıda değinildiği gibi adayın uzaklaştırılmasındaki amaçların şamanı toplum kaygı ve etkisinden uzak tutmak veya şamanın kozmik bilgilere aşına olmasını ve ruhlarla iletişime geçip ilişki kurabilmesini sağlamak olduğunu ifade eder.

Şamanın toplumdan uzaklaşması, acı çekmesi, yalnız kalması vs. gibi uygulamaların tümü yeniden doğmak üzere ölmenin / ölümün hazırlayıcı bir parçasıdır denilebilir. Nitekim Bayat (2013: 51) da şamanın çektiği bütün sıkıntıların ritüel ölüme hazırlık olduğunu söylemiş ve önemli bir noktayı ekleyerek ritüel ölümün şaman namzedinin gizli bilgilere sahip olması ve sırra ermesi anlamına geldiğini

vurgulamıştır. Ritüel ölümden sonra şamanın yeniden doğduğu ve eski statüsünü geride bırakarak yeni bir statü kazandığı görülür.

Şaman aday şamanlığa dair bazı belirtileri göstermesiyle beraber ailesinin ve içinde bulunduğu toplumun ilgisini çekmeye başlar. Özellikle hastalıkla ilgili olan belirtileri üzerine şaman adayının ailesi iyileştirme adına gerekli bütün işlemleri yaptıktan sonra en son çare olarak ve ayrıca durumu tespit etmek maksadıyla işin ehli bir şaman çağrılır. Tecrübeli şamanın verdiği bilgilerle ve yönlendirmelerle şaman adayının kaderi belli olur. Bu durumu Bayat (2013: 44-45) şu sözleri ile ifade etmiştir:

Altay Şamanlık literatürüne göre şaman hastalığını teşhis etmek ve değilse kurtulmak için adayın akrabaları bütün cehtleri boşa çıktıkta yaşlı ve tecrübeli bir Şamanı davet ederler ki durumu tespit etsin. Yaşlı Şaman, adayın, Şaman hastalığı ile azap çektiğini yalnız Şaman olmaya razı olmakla kurtulabileceğini söyler ve adaya Şamanlığı öğretmeye başlar.

Şaman adayının çektiği rahatsızlık üzerine başvurulmuş tecrübeli şaman durum tespiti yapar. Şaman adayının hastalığı üzerinde karar kılar. Bu durum için yapılması gerekenleri söyler ve şayet hastalık adayın şamanlık görevini kabul etmesiyle geçecekse bunu ifade eder ve aday buna göre eğitim görerek hazırlanır. Nitekim Hlopina (1978), Şorları ve Çelkanları örnek göstererek onlarda da şaman olma aşamasının bu şekilde geliştiğini ifade etmiş ve ayrıca yaşlı şamanın adaya şamanlığı boyunca kaç tane davul kullanacağını söylediği bilgisini eklemekle beraber bu toplumlarda ecdat şamanın ruhunun yeni doğana geçtiği inancının var olduğu bilgisini de vermiştir (akt. Bayat, 2013: 45).

Suhareva (1975)'nin şaman adayının hastalığının iyileştirmesi ile ilgili olarak kadın bir şamanın ön plânda olmasını vurguladığını görürüz; şamanlığı Türklerden alan Taciklerde şaman adayını, yaşlı bir kadının şamanlık görevini icra ettikten sonra görevine hazırladığını belirtmiştir (akt. Bayat, 2013: 46).

Pripuzov (Pripuzov'dan akt. Bayat, 2013: 89-90) yaşlı şamanın, genç şamanı şamanlığa hazırlama sürecini şu şekilde ifade etmiştir:

Yaşlı şaman kendi adayını dağın tepesine veya ormandaki açıklık bir yere götürür. Burada o adaya, şaman kostümü giydirir, sonra onun aklını karıştırmak için bir tarafına dokuz iffetli oğlan ve diğer tarafına ise dokuz iffetli kız oturtur. Sonra şaman, kendi giysisini kuşanır ve oğlanlar onunla beraber bazı kelimeleri tekrarlamağa çağırır. Yaşlı şaman adaydan dünyada bütün sevdiği şeyleri

samimiyetle verebilmesini ve hayatını onun çağrısı ile gelebilecek ruhlara adamasını ister. Yaşlı şaman öğrencisine bazı kötü ruhlar hakkında bilgi verir, onların hastalığı nasıl musallat ettiklerini ve bu kötü ruhlar nasıl hâkimiyeti altına alabileceğini öğretir. Sonunda genç şaman, kurbanlık hayvanı soyar ve kurbanın kanını üzerine serper. Kurbanlık hayvanın eti bu ritüele katılanlar tarafından yenilir.

Bütün bunlar ile birlikte şamanlıkta birçok sembol kendi bünyesinde farklı olaylara ve anlamlara göndermede bulunur. Bu sembolleri şamanın elbisesinden mesleğini icra ederken yaptığı davranışlara kadar birçok yerde görebiliriz. Tecrübeli şamanın, şaman adayına teknik bilgi verirken dahi bu sembolik uygulamaların kullanıldığını görebiliriz. Nitekim Chaumeil (1983), Yagualarda usta şamanın, şaman adayını mesleğine hazırlarken ona balgam yutturduğunu, hayal olanı gerçek sanmaya sebep olan bitkileri öğrettiğini ve ayrıca şamanın ileride tedavide kullanacağı tıbbi bitkilerin görevlerini ve özelliklerini öğrettiğini ifade etmiştir (akt. Perrin, 2014: 45).

Friedrich ve Buddruss (Friedrich ve Buddruss'dan akt. Eliade, 2014: 160)'un şu sözleri şaman adayının hastalıkları ve hastalık kaynaklarını öğrenip ona göre sağaltma yapması hakkında bize önemli bilgiler vermektedir:

(...) Sonra usta çırağını bir eve götürür. Şaman giysilerini giyip birlikte şamanlık ederler. Usta çırağa vücudun çeşitli yerlerine musallat olan hastalıkları tanılama ve sağaltma yollarını açıklar. Her vücut kısmının adını söyledikçe adayın ağzına tükürür; “Yeraltı belalarının yollarını öğrenmek için” aday bu tükürüğü yutmak zorundadır.

Çerkez (2005: 140), insanların ve hayvanların başına gelen hastalıkların kaynağının kötü ruhlar, bilinmez güçler veya şeytanlar olduğu inancının Çulım Türklerinde de olduğunu söylemiştir.

Eliade (2014: 176), şaman adaylarının eğitim sürecinde gerçekten de sıkı bir diyet uyguladıklarını, sürekli olarak tütün mamulleri tükettiklerini; tütün yaprağı çiğneyip tütün suyu içtiklerini ve açlık ile tütünün etkisiyle kendilerini esrimeye hazır bir hale getirdiklerini söyler.

Eliade (2014: 184)'nin verdiği bilgiler doğrultusunda usta şamanın namzedi hazırlama safhasının biraz farklı bir örneği ile karşılaşmak mümkündür:

Wiradjuri'lerde usta, çırağın vücuduna kaya kristali parçaları sokar, içine aynı kristallerden konmuş olan sudan içirir; bunun sonucunda aday ruhları görmeyi

başarır. Sonra usta onu bir mezara götürür; orada ölüler de kendisine aynı sihirli taşlardan verirler. Bu simgesel yeraltına inişin ardından, usta çırağını Yüce Varlık Baiame'nin konakladığı yere götürmeye hazırlanır (...).

Usta şamanın ve ölülerin şaman adayının karnına kaya kristali sokması ve bunun üzerine şaman adayının bazı şeylere vakıf olabilmesi durumu görülmektedir. Buradan hareketle şamanlıkta birçok ögenin kendini sembollerle belli ettiğini ve şaman namzedine bazı özelliklerin veya yeteneklerin kazandırılmasında bazı ritüel kaynaklı sembollerin kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yukarıda bahsedilenlerden şu sonuçların çıkarılması mümkündür: Usta şamanın, şaman namzedini eğitmesi uzun bir süreç gerektirir. Bu süreçte şaman namzedi ruhlarla nasıl irtibata geçeceğini, hangi kostümü giyeceğini hangi ruhlar ile nasıl konuşacağını, hangi hastalığa nasıl tedavi şekillerini uygulayacağını vs. öğrenir. Bu açıdan bakıldığı zaman aslında şamanlıkta bir usta-çırak ilişkisi vardır. Usta şaman, namzedi görevine yani geleceğe hazırlar. Namzedin hayatı boyunca kullanacağı, kendine lazım olacak şeyleri içinde bulunduğu toplumun kültürel çizgileri içerisinde aktarır ve döngüsel düzeni korumasını umarak onun eğitime katkıda bulunur.

Şaman adayının şamanlığa geçişinin olduğu bir diğer ritüel ise şaman kaldırma olarak adlandırılan törendir. Yine bu törende de usta şamanın etkisini görmek mümkündür. Usta şaman yaptığı törenle şaman adayını mesleğine hazır bir hale getirir. Şamanın kaldırılması ile ilgili olarak Şaşkov (1864) şunları ifade etmiştir:

(...) Şamanın kaldırılacağı gün insanlar, bu ritüel için ayrılan yere toplanırlar. Ayrılan yere üç sırada dokuz ağaç bastırılır. Bu ağaçlar dokuz hayvanın derisi ile süslenmiştir. Aday, keçe üstüne oturup beklemektedir. Yaşlı Şaman birkaç defa onun başına soğuk **tarasun** (sulu madde) döker. Diğerleri de ellerindeki ağaç yaprakları ile adayın başının üstünde durup onu titreyene kadar döveçlemeye başlarlar. Bundan sonra onu, keçe üstünde yukarı kaldırarak önceden bastırılan ağaçların yanına getirirler. Şaman adayı sonuncu ağaca atlar ve ağaçların yanına atlar ve ağaçların dalından dalına atlamakla bu işi üç defa tekrarlamış olur. Bundan sonra o yeniden keçenin üstüne oturur ve dua-şarkı söyler. Kaldırma merasimi bittikten sonra aday, Şaman olur ve kamlık statüsü alır (akt. Bayat, 2013: 85).

Usta şamanın eğitiminden sonra şaman namzedi artık şamanlığa ilk adımını atar ve şamanlık vazifesini yapmak için usta şamandan yetki alarak bulunduğu toplum

içerisine girmeye başlar. Şaman adayının geçirdiği aşamaları genel olarak Bayat (2013: 32) şu şekilde sıralamıştır: (1) Çağrı (2) Hastalık (3) Toplumdan kenarlaştırma (4) Fiziksel sınav (5) Zihinsel açılma (6) Eğitim (7) Yeni varlığa transformasyon (8) Topluma dönüş.

Nitekim bütün bu veriler ışığında bir takım çıkarımlar yapabiliriz: Şaman adayı çağrılmadan yani diğer bir ifadeyle görevlendirilmeden kısa zaman sonra şaman olma aşamalarından geçer. Bu süreç şaman adayının mesleğini icra etmeye hazırlandığı aşamadır. Başka bir deyişle olgunlaştığı, şaman özellikleri kazandığı süreçtir. Şaman adayına çağrı geldiği zaman bu çağrının onun üzerinde bazı etkiler bıraktığı görülür. Çünkü o artık normal insan statüsünden çıkmaktadır. Ruhsal ve zihinsel bir açılmaya maruz kalmaktadır. Elbette ki görünmeyeni görmek belli bir zorluğu beraberinde getirecektir. Şaman adayları bu süre zarfında çok acı çekerler, toplumdan soyutlanırlar, günlerce aç ve susuz kalırlar ve büyük bir yalnızlığa terk edilirler. Bütün bunlar olgunlaşmak için süreçte var olan aşamalardır. Toplumdan uzaklaşan şaman kendi iç dünyasına yönelir, tabiatla ve tabiatta var olan ruhlar ile ilişki kurar ve nihayetinde icra edeceği mesleğin ustası haline gelerek şaman olur. Bütün bunlar çağrıdan sonra gerçekleşmektedir. Şamanı, şamanlığı ve bunların özelliklerini anlayabilmek için şaman adayının şaman olma aşamasını, yani usta şaman olma yolunda, görevlendirme veya çağrıdan sonraki aşamaları göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Şaman adayının şaman olma sürecinden bu şekilde bahsedilebilir fakat son derece önemli olan bir diğer konu var ki o da “Türk şamanlığı”nda şaman olma aşamalarının hangi sırayı takip ettiğidir. Bayat (2013: 33-34) Türk şamanlığını çağrılıştan, son evre olan eğitime kadar şu şekilde sıralamıştır:

(1)Şamanlık sanatı tıpkı asilzadelikte olduğu gibi soyla geçer: babadan oğula, kıza veya toruna. Ancak bu geçiş, mekanik bir geçiş olmayıp çağrı aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu bağlamda soyla geçişin çağrı ortamında gerçekleşmesi demircilik kültürünü hatırlatır. (2)Şaman olabilmek için şamanın terbiye (buna eğitim de denilebilir) aldığı soy ağacı (şaman ağacı) vardır. (3)Ecdat şamanların, yer altı ruhlarının şamanlık yolunu devam ettirebilme için aday seçmeleri gerekir. Buna adayı çağırma şekli olan “Şaman hastalığı” denilmektedir. (4) Hastalık sürecinde adayım günahlardan kaçınması ve adaya hizmet edenlerin temiz olması gerekir. Bu aşamada günahları önleyecek birçok yasaklar vardır. (5) Adayın, uzak bir yere- ormana, yeraltı dünyasına, dağ

başına, bilinmeyen bir yere götürülerek başının kesilmesi, bedeninin parçalanması, etinin hastalık türeten ruhlar tarafından yenilmesi, bedeninin yeniden oluşturulması ve Şamanlık görevi için diriltilmesi ki buna “ölüp dirilme” denilmektedir. (6) Şaman sanatının yaşlı bir şaman tarafından adaya öğretilmesi merhalesi- upuyuu süreci.

Yukarıda verilen beşinci maddede şaman olma aşamalarında adayın maruz kaldığı parçalanmayı görüyoruz. Şamanın ve şamanlığın anlaşılabilmesi için kesinlikle bilinmesi gereken önemli bir noktadır fakat biz bu konuyu daha detaylı bir şekilde inceleme kısmında işleyeceğimiz için geçiyoruz.

Bayat (2013: 53), şamanlıkta var olan ölme ve yeniden doğma ritüelinin erginlenme ritüeli ile çok benzer olduğunu söyler ve ikisinde de toplumdaki uzaklaşma, belli bir müddet bekleme, eğitim ve alınan yeni hal basamaklarının var olduğunu hatırlatır. Buradan hareketle erginlenme ritüeli ile şamanlıkta var olan ölüp yeniden doğma ritüelinin ustalık öncesinde var olan benzer temel basamaklara sahip olduğu söylenebilir.

Şamanların toplumda ne derece büyük bir öneme sahip olduğuna yukarıda değinildi. Şamanlar toplum yapısına dikkat eden, toplum içerisindeki barışı, birlik ve beraberliği destekleyen önderlerdir. Onlar fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini önemserler ve onlara her zaman öncelik verirler. Bu durumu en iyi bir biçimde şaman yeminlerinde görmek mümkündür: Agapitov ve Hangalov (1883) şaman adayının şaman olma sürecinde dile getirdiği yemini şu şekilde nakleder:

Eğer mesleğin seni bir fakirin yanına çağırırsa emeğin için az şey iste, ne verirse onunla yetin. Fakirlerin problemi ile ilgilen, onlara yardım et, tanrıya onları kötü ruhların saldırısından korumak için yakar. Eğer seni kamlık yamak için zengin birisi davet etse ondan da karşılık olarak çok şey isteme, eğer kamlık için aynı anda hem fakirden, hem de zenginden davet alsan ilk olarak fakirin davetini kabul et (akt. Bayat, 2013: 97).

N. Priklonskiy (1886) de makalesinde şaman yemin duasını şu şekilde dile getirir; “Mutsuzların koruyucusu, fakirlerin atası, öksüzlerin anası olacağıma söz veriyorum. Yüksek dağların tepesinde yaşayan kötü ruhlara saygı göstereceğime, onlara ruhumla ve bedenimle kulluk edeceğime yemin ediyorum” (akt. Bayat, 2013: 98). Bayat (2004) şamanın ruhlara yemin etme durumunu şu şekilde aktarır;

(...) Türk Şamanlarının ruhlara yemin etmesinin bir örneği aşağıdaki metinde şöyledir: Beyaz giysili ruhlardan biri Şamanı yemin etmeye mecbur eder. Şaman: -Tanrı'nın yarattığı insanlara ve hayvanlara karşı hiçbir kötü şey düşünmeyeceğim, der. -Sana zulmeden, seni aşağılayan insana karşı kötü şeyler düşünecek misin? Sorusuna eğer Şaman: -Evet, beni aşağılayan ve inciten insana sinirlenip, onun hakkında kötü şeyler düşünmeyeceğim, cevabını verirse, ruh onun sırtına öyle bir vurur ki, alnı tepenin keskin ucuna çarpar. Sonra siyah giysili başka bir ruh Şamanın alnını siyah renkli, ucu keskin bir tepeye dayar ve: -Tanrı tarafından yaratılmış insanları ve hayvanları mahvedip ye! der. Eğer Şaman buna karşılık hiçbir olumlu cevap vermeden suskun kalırsa, yine onu, sırtına vurarak cezalandırırlar (akt. Bayat, 2013: 98).

Yukarıda verilen, araştırmacılar tarafından tespit edilen şaman yeminlerinde mutsuz insanların ve öksüzlerin önceliğini, fakirlere yardım etmenin ve ruhlara hem bedenen hem de fiziksel olarak kulluk etmenin, iyiliğin ve doğruluğun vurgulandığını görürüz. Şamanlar mesleklerini icra ederken dahi herhangi bir karşılık ya da yüksek bir kazanç beklemezler. Zengin fakir ayırdetmeksizin ve fakirleri ön planda tutmaya çalışarak görevlerini icra etmekten yanadırlar. Onları toplumsal anlamda var eden, onlara önderlik vasfı veren en büyük tutumlardan birisi de budur. Şamanlıkta insana, insanlığa ve doğaya olan muazzam bir saygının ve sevginin olduğunu görmek mümkündür.

Şamanlığın adaya verilmesi gibi adaydan geri alınması da bir dizi işlem gerektirmektedir. Elbette ki bu da çeşitli yolları ya da teknikleri kendi içerisinde barındıracaktır. Söz konusu geri alımla ilgili olarak Popov (Popov'dan akt. Bayat, 2013: 81), şamanlık için çağrı almış bir kişinin, ölmüş yakın bir kadın akrabasının yıkanacağı zaman kaburgalarına dokunması ile ancak o çağrının üzerinden kalkacağını ifade etmiştir. Ölmüş bir kadına dokunulduğunda şamanlık görevinin alınması Bayat (2013: 81-82)'ın da açıkladığı gibi olsa olsa mundarlaşıma ile alakalı bir durumdur ki ölmüş bir kadın olması bunu doğrular bir kanıttır. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki çağrının aday üzerinden alınmasında dokunma olayı, dokunulan nesneye benzemek durumunu, dokunulan nesneye benzemek durumu da "Temas" büyü ilkesini anımsatmaktadır.

Ayrıca şamanın elinden şamanlığının alınmasının başka bir yolunu da Dırenkova (Dırenkova'dan akt. Bayat, 2013: 82)'dan öğreniyoruz. Başvurulan bu yolda ise insanlara zararı dokunan kötü şamanların elleri ve ayakları bağlanır ve onların üzerlerinden bir kadın atlatılır; böylece kötü şamanın gücü ve hünerleri elinden alınmış olur. Yine bu durumda da kadının mundarlığına dair inancın şamanlıkta varlığından haberdar olabiliriz. Öyle ki kadınlara ait takılar veya giysiler zamanla başlangıçta var olan önemini kaybederek iyiden kötüye doğru bir anlam sürüklemesi yaşamıştır. Demir-demirci motifi başlığı ile alakalı olan bu durumu inceleme kısmında genişçe işleyeceğiz. Bayat (2013: 82), kadınlara ait eşyaların şaman hastalığına yakalanan insanlara iyi geldiğini, onları rahatlattığını söylemiş ve çağrıyı gönderen yani görevlendirmede bulunan ruhların kadın eşyasının olduğu yerlere yaklaşmadığını belirtmiştir. Bununla beraber Bayat (2013), Lvova, Oktyabrskaya, Sagalaev ve Usmanova (1988)'dan şu anlatıyı nakleder:

(...) Oyratların Altay'da hâkimiyetleri zamanı Toolok adında çok güçlü bir Şaman varmış. Moğollar bu Şamanı öldürememişler. Onun kesilen başı hemen yerinde durmuş. O sırada bir kadın, Moğol askerlerine şöyle der: Eğer Şamanın başını bedeninden ayrı görmek isterseniz, onun başına, kirlenmiş kadın iç çamaşırı geçirin. Askerler bir an bile kaybetmeden o kadını öldürürler. Sonra kadının kana bulaşmış iç çamaşırını çıkarıp Toolok'un başına geçirirler. Şamanın kesilmiş başı bu defa bedeninden ayrı düşer ve askerler sevinerek dağılırlar (akt. Bayat, 2013: 82).

Bu anlatıdan da anlaşılacağı üzere kadına ait eşyaların şamanlık hastalığından kaynaklanan azaba iyi geldiğini ve şamanlıkta büyük bir yer edinen çağrıyı (görevlendirmeyi) reddetmede de kullanılan bir yöntem olduğu söylenebilir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da şamanların emekleri için aldıkları hediye, para vs. gibi karşılıklardır. Bayat (2013: 269-270), şamanların aldıkları bu hediye ve benzerlerine Tuva Türkçesinde “astı” denildiğini söyler ve şamana sembolik olarak yüksük, tütün, iğne, çuval, kemer, kiriş gibi eşyaların verildiğini, zenginlerin bazen fakirlerden farklı olarak daha değerli eşyalar verdiklerini, şamanın bunları kendisine hediye ve ruhlara da kurban olarak aldığını belirtmiş şamanın astıyı almaması durumunda ruhların gazabına uğrayacağı inancının var olduğunu ifade etmiştir.

Şamanlar gerçekten de mesleklerini icra ettikten sonra küçük hediyeler almaya

çalışırlar. Çünkü onların amacı hastayı iyileştirmek veya insanların diğer eksikliklerini gidermektir. İhtiyaç sahibini zora sokacak hediye veya isteklerden uzak dururlar. Fakat şu da bilinmesi gereken bir husustur ki şamanlar ruhlara kurbanlık için az da olsa bir şeyler almak zorundadırlar. Nitekim Dikson (Dikson' dan akt. Bayat, 2013: 270) şamanın kamlık yapmasının karşılığında aldıkları ile ilgili olarak şunları söyler:

Kamlık zamanı hastanın ruhlara verdiği kurbanlar, astı kavramının dışında kaldığı için Şaman, aldığı hediyeleri tıpkı Tuva kadın Şamanı Albina Tava-Sambu'nun dediği gibi kendisi için değil, davulu için almış olur. Nitekim yedirilmeyen davul, çalışmaz. Hak (astı) ne kadar çok olursa, sağalma da bir o kadar çabuk olur. Şamana göre, ne kadar verirsen karşılığında o kadar da alırsın.

Yukarıdaki bilgiden hareketle şamanların gerçekten de hediye veya diğer eşyaları ruhlar için ve ruhların içerisinde barındığı davulları için aldıklarını öğreniyoruz. Hastalığın bir an önce geçirilmesinde astının miktarı da önem arz etmektedir. Astı ruhları memnun edecek çoklukta ise hastalık daha tez iyileşir. Aksi durumda ise hastalık daha geç iyileşmektedir.

Çağrıdan sonra gerçekleşen şaman olma sürecinde aday şaman olur ve şamanlara has özellikler kazanır. Bunlardan olmazsa olmazı şamanın âlemler arası seyahat etme özelliğini kazanmasıdır ki şaman kendi isteği üzerine bu durumu gerçekleştirebilen tek kişidir.

R. Wolsh (1996)'un da yazdığı gibi, şamanlığı belirleyen üç alamet vardır:

“(1) Şamanlar kendi istekleri doğrultusunda başka bir şuur durumuna geçebilirler. (2) Bu durumda onlar kendilerini başka bir âleme seyahat eder gibi hissederler. (3) Bu seyahatten onlar bilgi ve güç almakla beraber, aynı zamanda kendi soydaşlarına yardım etmek için de yararlanırlar ” (akt. Bayat, 2013: 26).

Şamanın gerek hastalığa gerekse de ölüme yol açan ruhu bulması açısından, gerek kaybolan ya da kaçırılan ruhu bulması açısından seyahate çıkması gerekir. Dünyalar arası seyahati esrime sayesinde gerçekleştiren şaman buralarda aradığını bulmaya çalışır. Şaman aradığını bulduğunda yani hastalığa ya da kötü bir duruma sebep olan ruhu veya kaçırılan ruhu bulduğunda bunun yerini ve hangi ruhların kaçırdığını söyler. Kaybolan ya da kaçırılan ruhun bulunması üzerine şaman sahip ruhlara kurban sunmak gibi bazı yollar ile o ruhları razı ederek problemi çözer. Şamanın problemi çözmesinin ilk aşaması şüphesiz ki esrime haline geçmesidir.

Şamanın seyahatinde ona yardımcı olan ruhlar da vardır. Bu ruhlar ona yol gösterir ve şamana yardım ederek onun hedefine varmasını sağlarlar. Şamanın esrimesi yani dünyalar arası seyahate çıkması ile ilgili olarak Basilov (1997), şamanın yardımcı ruhları ile beraber yer altı ve gökyüzünde seyahat edebileceğini, buna ise şamanın kozmik seyahati denildiğini söylemekle beraber şamanın ancak kendi isteği ile esriyerek ruhlarla iletişime geçebildiğini ifade etmiştir (akt. Bayat, 2013: 26).

Yukarıda da değinildiği gibi şamana, amacına ulaşmasında yardım eden yardımcı ruhlar vardır. Bu ruhlar şamanın kontrolündedir. Şaman istediği zaman esrimeye geçerek bu ruhlar ile iletişime geçebilir. Bu ruhların kimi zaman şamana rehberlik ettiği, onu bazı kötü ruhlardan ve kötü şaman ruhlarından korudukları görülür. Şaman koruyucu ruhlarının başında “Hayvan Ana” ya da diğer bir adlandırma ile “Emeget” gelir. Bu ruh aslında şamanın bire bir yine kendi ruhudur. Don değiştirebilen bir özelliğe sahiptir. Şaman koruyucu ruhu olan Emegetler coğrafyaya göre de farklılık arz eder (Arslan, 2005: 61). Bu esas koruyucu ruhun yanında şamana yardımcı olan iyi ya da kötü ruhlar da vardır. Basilov (1997) da şamanın, sahip olduğu bütün fonksiyonları yardımcı ruhlar vasıtası ile gerçekleştirdiğini söyler ve ruhların kişilik anlamında şamanı yeniden yarattığını vurgular (akt. Bayat, 2013: 26).

Şamana yardım eden ruhlarla ilgili olarak Perrin (2014: 15), şamanların iki şekilde öteki dünya ile iletişim kurduklarını dile getirir; ilk olarak yardımcı ruhlardan bahseder ve şamanın bu yardımcı ruhları egemenliği altına alarak bunu gerçekleştirdiğini, ikinci olarak ise de kendi ruhunu öteki dünyaya göndererek iletişim kurduğunu söyler.

Gerek şaman seçiminde gerekse de şamanın yardımcı ruhlar ile güçlendirilmesinde öteki dünyanın belirgin bir şekilde etkisini görmek mümkündür. Çağrı ve şaman namzedine yardımcı ruh tahsisi de öteki taraf kaynaklıdır. Nitekim yine Perrin (2014: 31)’in ifadelerine göre şamancıl mantıkta şaman adayının ya da şamanın, yardımcı ruhlar ile donatılması gerekir ve başından beri var olan seçilmişlik ya da atanmışlık da yardımcı ruh donanımı gibi öteki dünyanın istekleri doğrultusunda gerçekleştirilir.

Şamanın en temel özelliklerinden biri olan yardımcı ruha sahip olmadan başka bir diğer önemli özelliği de kehanetlerde bulunabilmesidir. İçinde bulunduğu toplum şamanın kehanetlerini önemser ve sosyal, askeri ve inançla ilgili her şeyi ona danışarak

yaparlar. Şaman kehanette bulunurken sezgilerinden ve rüyalarından faydalanır. Şamanların toplum önderleri olmasındaki en büyük etkenlerden biri de budur. Nitekim Perrin (2014: 86)'in ifadelerinde de bu durumu görebiliriz:

Şamana atfedilen hünerlerin çoğu, doğrudan ya da dolaylı olarak onun kehanet gücüne, yani rüyalarının ve yardımcı ruhlarının kendisine kazandırdığı güce ama aynı zamanda dumanlardaki, korlardaki, aynalardaki vb. İşaretleri okuma yeteneğine de bağlıdır. Şaman, av hayvanlarının azaldıkları dönemde, onların nereye saklandıklarını ya da avlanmak için en elverişli mevsimin hangisi olduğunu bu yeteneği sayesinde tahmin edebilir. Bir ölünün ruhunun nerede saklandığını ya da bir canlının ruhunun kim tarafından kaçırıldığını kehanet gücüyle saptar. Yine kehanet sayesinde kayıp ya da çalınmış hayvanları, eşyaları ortaya çıkartır, hırsızları yakalatır.

Şamanın bir diğer özelliği de tabiatın diline hâkim olmasıdır. Şaman ağaçların, hayvanların ve cansız nesnelere dilinden anlar. Onun ruhu tabiatın ruhuyla birdir. Şaman diğer insanlardan farklıdır. Onun zihni açıktır. O canlı ve cansız nesnelere ruhuyla iletişime geçebilir ve onlarla konuşabilir. Şamanın doğadaki bütün canlılar ile konuşabilmesi ya da diğer bir deyimle iletişime geçebilmesi onun gizli bilgilere sahip olduğunun diğer bir kanıtıdır ki Lublinski (Lublinski'den akt. Eliade, 2014: 138) şaman adayının gizli dili öğrenmesi hakkında şunları ifade eder: “(...) Bu gizli dil aslında çoğu kez ‘hayvanların dili’dir ya da hayvan seslerinin taklidinden kaynaklanır. Güney Amerika’da çırak şaman sırra erme döneminde hayvan seslerini taklit etmeyi de öğrenmek zorundadır.”

Buna ek olarak Bayat (2013: 143), şamanlıkta var olan görüşe göre görünen ya da görünmeyen bütün canlı âlemin ruhlarının olduğundan, yani animizmin varlığından bahseder. Şamanı da hayvanların, kuşların ve bitkilerin dilleri ile âlemlerde var olan ruhların dilinden bilen kişi olarak gösterir. Bu noktada Bayat (2013)'in ifadelerinin şamanın gizli dillere hâkim olması konusunu desteklediği görülür.

Şamanın gizli dili bilmesi onun arabuluculuk görevinden de haber verir. Aslında bu dil, insanla doğayı ve insanla ruhları birleştiren ortak ve gizemli bir dildir. Konumu ve seçilmişliği bakımından bunu öğrenebilecek kişi ise ancak ve ancak şamandır.

Bütün bunların yanında şamanın gözle görülebilen ve diğer insanlara yeri geldiğinde kanıtlama gereği duyduğu fiziksel olağanüstülükler de vardır. İçinde

bulunduğu toplum şamandan sadece ruhsal ve soyut anlamda olağanüstülükler göstermesini beklemez. Şamandan fiziksel anlamda yani dünyada da olağanüstülükler göstermesini bekler. Şaman olgunlaşma döneminde yani çağrıyı aldıktan usta şaman olana kadar ki süreçte çokça acı çeker ve acıya dayanmayı öğrenir. Bu hem manevi acıyı hem de fiziksel acıyı kapsamaktadır. Şaman kendini hem manevi hem de maddi acılara dayanmak için hazırlar. Eliade (2014: 578)'nin şu sözleri ifade edilenleri kanıtlamaktadır:

(...) Mistik sıcaklık sayesinde soğuğa dayanmak ya da ateşten etkilenmemek gibi güçlerin her ikisi de insan- üstü bir duruma erişildiğini gösterir (...) Şaman kendini bıçaklar, akkor halindeki demire dokunur, korları yutar, vb., çünkü bu kanıtama işini başka türlü yapamaz; ulaştığı yeni ve insan- üstü hali sınamak, gerçekliğini görmek ve göstermek zorundadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus şamanın manevi olgunluğu yakalaması ile beraber maddi cefalara da katlanabilecek olgunluğu yakalamasıdır. Yani başka bir deyimle şamanın eriştiği olgunlukla acıyı kontrol edebilmesi söz konusudur. Sonuç olarak Perrin (2014: 117)'in ifade ettikleri yapılan tespitleri özetler mahiyettedir:

Şaman olağanüstü bir “alıcı”dır. Sıradan insanların göremedikleri işaretlere duyarlıdır. Telepati yeteneğiyle donanmıştır. Ölümü sezinler. Rüyalari eksiksiz gerçekleşir. Av hayvanının gelişini kestirir. Tedavi sırasında kendisini çevreleyenlerin ne düşündüklerini bilir. Yağmur yağdırır ya da yağmurları sona erdirir. Üstelik söylediklerine çoğu kez maddi kanıtlar eşlik eder, böylece yaklaşımlarının gerçek olduğu kanıtlanır.

Şamanla ilgili olarak bilinmesi gereken özelliklere değindikten sonra genel anlamda şamanlığa dair bazı inançlardan bahsetmeyi uygun görüyoruz. Özelde şamanın genelde ise şamanlığın özelliklerinin bilinmesi şüphesiz ki inceleme bölümünde aktaracaklarımızın anlaşılmasını kolaylaştıracak ve şamanlığa geniş bir çerçeveden bakılmasını sağlayacaktır. Şamanlık içerisinde barındırdığı birçok unsur dolayısıyla şamanlık inancına sahip olan toplumların inancında olduğu gibi kültürlerinde de yer etmeyi başarmıştır. Şamanlık inancına mensup olan toplumların kültüründe ve yaşam tarzlarında şamanlığa ait birçok inancın ve sembolik uygulamaların etkisini görmek mümkündür. Bu konu için şüphesiz ki en iyi örneklerden bir tanesi şamanist toplumlarda var olan saça dair inanç ve

uygulamalardır. Şamanist toplumlarda saçın kesilmesi özellikle kadınlarda dulluk alameti olarak sayılmaktadır. Eşini kaybeden kadın belli bir süreye kadar evlenmez ve saçının yarısı kesilir:

Beltirler ölüyü defin edip eve geldikten sonra ölünün dul kalan karısının saç örgülerini çözüp dağıtır ve yarısından aşağısını keserler. Dul kadın ancak ölünün yedisinden sonra saçlarını örebilir. Ölünün karısı ve çocukları ölünün yedisini verinceye kadar ciğer yemezler. Güya yenilirse ölünün ciğerleri rahatsız olurmuş. Böyle bir inanmanın bazı Kırgız- Kazak ailelerinde bulunduğunu kendimiz de işitmiştik. Dul kadınların saçlarını kesmeleri matem alametlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır (İnan, 1986: 187).

İnan (1986)'ın Beltirler hakkında söylediklerinde önemli bir nokta da ancak yedi gün geçtikten sonra dul kalan kadının saçlarını örebilmesidir. Yine ölen kişinin ailesinin ciğer yememesi de farklı bir uygulama ve inanç olarak karşımızdadır. Saçın örülmüş olmasının veya kesilmesinin sembolik bir anlamının olduğu aşikârdır. Bu durumun Manas destanının bir bölümünde var olduğu söylenebilir. Nitekim Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 197) Manas destanında var olan bir saç kesme olayı hakkında şunları söylemiştir: “Manas destanında bir hakan kadınlarını boşadıktan sonra saçlarını kestirerek dışarı atıyor, bu kadınlar muhafızlar tarafından yağma ediliyorlar.”

Manas destanında var olan bu saç kesme durumunu İnan (1986: 197)'ın da dulluk alameti olarak yorumladığı söylenebilir.

Bununla beraber şamanlık inancına sahip toplumlarda saç örgüsü ile ilgili olarak bazı inançlardan bahsedilebilir. Gerek saçın kesilmesi gerek örgü yapılması gerekse de örgünün belli bir zaman bekleyip yapılmasının belli bir amacı vardır ve bu amaçlar bazı kalıp uygulamalar ile sembolleşmiştir. Saç örgüsü uygulamaları açısından verilebilecek en iyi örnek halklardan bir tanesi de uzun saç örgüsü bırakan Kalmıklardır. Kalmıklarda var olan bu sembolik durumun açıklamasını Radloff (2012: 30) şu şekilde yapmıştır:

(...) Yayıçi, iyilik yapmış olan ve kendisinin eski koruyucusu sayılanın ardını ziyaret ederek onu saç örgüsünden yakalar (işte bunun için her Kalmık'ın başında bir örgü vardır) ve onu kaynayan ziftten çekip çıkarmaya çalışır. Yayıçi'nin kuvveti, günahkâr tarafından işlenmiş olan iyilikler oranında artar ve böylece onu gittikçe yükseklerle kaldırır. Günahkâr kimseyi kaynayan

sıvıdan büsbütün çekip çıkarabildiği zaman, onu kendi kollarına alarak yukardaki dünyaya götürür.

Radloff (2012)'un ifade ettiklerinden bazı çıkarımlara ulaşılabilir: Kalmıklarda uzun saç örgüsü bırakmanın öteki dünya ile ilgili bir inançtan geldiği görülmektedir. İyilik yapan insanların Yayıçi tarafından saçlarından tutularak göğe çekilmesi inancı bu halkta böyle bir şamanlık temelli uygulamayı doğurmuştur denilebilir. Çünkü şamanlıkta Yayıçi olarak adlandırılan ruh gök kökenlidir. Yani ışıklı ruhlardandır. Bu sebeple kurtaracağı insanın yaptığı sevabın oranında gücü artar ve onu göğe götürür. Böylece kişi yaptığı iyiliklerin sonucu olarak Erlik mekânına gitmekten kurtulur. Yayıçi'nin insanları kurtarmasının, inanç gereği, saç örgüsü vasıtası ile gerçekleştiği görülmektedir.

Bütün bunların yanında eskiden beri Türklerin hayatında büyük bir öneme sahip olan ve kutsallık atfedilen ateşin şamanlık inancına sahip toplumlarda da kutsal görülmesi ve bu kutsallığa dayanılarak yapılan bazı uygulamalardan bahsetmek gerekmektedir. Ateşin arındırıcı özelliği şamanlıkta da yer etmiş bir inançtır. İnsanı arındıran şey ise elbette ki kutsallığını koruyacaktır. Bu nedenle ateş ruhuna çeşitli kurbanların dahi sunulduğunu görmek mümkündür. Bununla beraber ruhlara sunulmak amaçlı yapılan kurban merasimlerinde kurbanın bazı uzuvları kutsallığı nedeniyle toprağa gömülmek yerine ateşe atılır. Bu konu ile ilgili olarak Radloff-Katanov (Radloff-Katanov'dan akt. İnan, 1986: 53-54) Sayaglara ait bir dağ kurbanını anlatırken onların üç senede bir, dağ başında kurban kestikleri, kestikleri kurbanın beyaz ve üç yaşını doldurmuş olması gerektiği, kurbanların kanının akıtılmadığı; karınlarının yarılarak yüreklerinin çıkarıldığı, kurbanın derisinin ve kemiklerinin ateşe atıldığı ve en sonunda şamanın beyaz, siyah, kırmızı ve mavi şeritlerle kayın ağaçlarını birbirine bağlayarak, doğudan batıya istikamet edip bu ağaçları gezdiği bilgilerini vermiştir. Nitekim yine İnan (1986: 66-67)'in ifade ettikleri de kayda değerdir:

Yakut Şamanistleri âyin ve törenler için kullandıkları ateşi çakmak taşıyla elde ederler ve bu ateşe “ayi out” (yani mukaddes ateş) derler; kibritle yakılan ateş ise “nüçça out” (yani Rus ateşi) tesmiye olunur ve âyinlerde kullanılmaz. Bununla beraber aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılırsa yakılsın, kutlu sayılır (...) Altaylıların ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe “güneş ve aydan ayrılmışsın” derler, ateşin gökten Ülgen- tanrı tarafından gönderildiğine

inanırlar. Mübarek sayılan bazı şeylere ve ruhlara karşı “küfür” sözler sarf edilebilirse de ateş hakkında böyle şey söylenemez. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesin olarak yasaktır.

Yukarıda da değinildiği üzere aile ocağında yakılan ateş daha kutsaldır. Ateş göğe yani ışıklı âleme aittir. Işıklı âlemden bir parçadır. O suretle ona asla hakaret içerici davranışlarda veya uygulamalarda bulunulamaz. Şamanlık inancına sahip toplumlar da bunu göz önünde bulundurmuş ve ateşe saygı duymuşlardır. Yine İnan (1986: 68)’ın verdiği bilgilerde de şamanist toplumlarda ateşin her türlü şeyi temizlediği, kötü olan ruhları uzak tuttuğu, Yakut şamanlarının tören sırasında ateşi kullanarak dua okudukları ve bunu yapmalarındaki amacın kötü ruhları kovmak olduğu görülür.

Ateş ile ilgili olarak Harva (2015: 186-191), Yakutlarda ateşin keskin şeyler ile karıştırılmadığı, ona basılmadığı, su dökülerek söndürülmediği; Sibiryalı halklarında ise evdeki ocak ateşinin aileyi koruduğuna inandığı bilgisini verir ve Tongutlarda da eve yeni gelen gelinin ateşe doğru üç defa eğilip ona yağlı ya da tereyağlı yiyecekler sunduğunu ifade eder.

Yine Mömin (2013: 86) de şamanlık inancını benimsemiş toplumlarda ateşin her şeyi temizlediği ve kötü ruhları kovduğu inancının hâkim olduğunu ifade etmiş, Uygurların ateşe tükürmediklerini, çöp atmadıklarını ve su dökmediklerini söylemiştir.

Şamanlık inancına sahip toplumlarda bu denli önemli bir yere sahip olan ateşe yani kutsal olana saçılması ise gayet tabii bir durum olarak karşımıza çıkacaktır. Şamanlık inancını benimseyen insanlar başlarına gelen kötü olaylar sonucunda ya da kutsal ve güçlü olarak gördükleri nesnelere ruhları tarafından zarar görmemek amacıyla zarar gördükleri ya da korktukları güçlü ruhu memnun etme gereği duyarlar. Bu nedenle ateşe veya diğer bir ifadeyle gök kaynaklı, gökten bir parça olan ateşe saçılması şamanlıkta olağan bir şekilde yer eder denilebilir. İnan (1986: 71), şamanlık inancına sahip olan halkların yaptıkları törende kati suretle ateşin bulunduğunu ve kesilen kurbandan da mutlaka bir parçanın ateş ruhuna sunulmak amacıyla ateşe atıldığı bilgisini vermiştir. Nitekim Akgün (2007a: 8) kamın ateşe kurban sunması ritüelini şu şekilde aktarır:

Kam, kurban kesildikten ve derisi yüzüldükten sonra ateşe etin yağlı parçalarını atar ve bu şekilde ateşi daha da fazla alevlendirir ve kam, Ut-Ana’ya hitaben;

ateş, sen bizim annemizsin, sen kırk dişlisin, sen kırmızı ipekle örtünürsün, beyaz ipekli çarşafın üstünde yatarsın, ben, beyaz küllerine basmadım. Küçük çocuklar ve köpekler sana dokunmadı. Ben, beyaz koyunu kestim ve önüne koydum. Ben, senin önünde eğiliyorum. Sen, bize kolaylık göster der.

Bununla beraber yine İnan (1986: 118)'ın verdiği bilgiler doğrultusunda Yakutlarda ocak yeri belirlenirken kurban kesildiğini ve kesilen kurbanın kanının bir kısmının ocağın yapılacağı yere bir kısmının da ateşe saçılı olarak atıldığını öğreniyoruz.

Şamanlar ateşi tedavi esnasında da kullanırlar. Hastayı ateşten faydalanarak iyileştirmek şamanların kullandığı bir tekniktir. Isı hayatın kaynağı olarak görülür. Bu görüş şamanlıkta da yer etmiştir. Nitekim şamanların hastayı tedavi etme şekilleri de şamandan şamana göre değişiklik göstermektedir. Bayat (2004) bir şamanın hastayı tedavi ederken ateşi kullanmasını şu şekilde anlatır: “(...) Ancak kamlık zamanı şamanın, yanan ocakta üç defa elini kızdırarak ölen kadının bedenine sürmesi ve hastalığı kendine yerleştirmesi sonucunda kadını diriltmiş olması, daha önce söylenen emme ile iyileştirmek yönteminin bir başka varyantı niteliğindedir” (akt. Bayat, 2013: 264).

Bununla beraber şaman için yardımcı konumunda bulunan davul için Anohin (Anohin'den akt. İnan, 1986: 96) ateşten bir kıvılcımın sıçraması ve kıvılcımın davulun derisini yakmasının kötü bir durum olduğunu, kıvılcımın yırttığı derinin yenilendiğini ve yırtık derinin ormanda bir kayın ağacına asıldığı bilgisini vermiştir.

Şamanlık inancında ateş kültürünün atalar kültürü ile sıkı bir bağlantısı vardır. Ocakta yanan ateş evin birliğini dirliğini simgelemiş ve evin döngüsünü sağlayan kadın ile sembolleşmiştir. Çünkü evin içinde ateşin yandığı ocak ve bu ocağın sorumluluğu ile beraber kutsallığı da kadına atfedilmiştir. İnan (1986: 68)'ın bu konu ile ilgili olarak söyledikleri, dile getirilenleri destekler mahiyettedir: “Ateş ruhuna hitaben okunan şaman ilahilerinden anlaşıldığına göre aile ocağı kültürü ile ateş kültürü birbirinden ayırt edilemez. Aynı zamanda ocak kültürü atalar kültürüyle bağlıdır (şaman dualarında ‘atamızın yaktığı ocak’ denir.)”

İnan (1986)'ın verdiği bilgilerin yansıması Kırgızların meşhur destanı Manas destanında da görülebilir. Bu destanda ateşe verilen değer ve kutsiyet kendini açıkça belli eder. Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 71)'un dile getirdiği bir bölümde ateşin Kırgızlarda da ne derece büyük bir öneme ve kutsiyete sahip olduğunu

anlıyoruz: “Kızlar ve gelin çift çift olup eve girdiler. Genç gelin Aksaykal eğilerek selâm verdi; Aksaykal ateşe yakın geldi, eğildi, ateşe selâm verdi...”

Manas destamında dikkat çekildiği üzere aile üyeleri içeri girdiklerinde ateşe selam verip ona olan saygılarını göstermektedirler. Ateşe yani diğer bir deyimle ocağa gösterilen saygı şüphesiz ki atalara gösterilmiş sayılmaktadır. Ocağın sahibi atalardır. Bu sahiplik koruyuculuğu da beraberinde getirecektir.

Yine Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 67) Manas destamında Çakıp Han'ın ki Çakıp Han Manas'ın babasıdır, ateşe bakarak gelinlerinin kaderini dile getirdiğini ifade etmiştir. Bu noktada ateşe bakılıp geleceğin tayin edildiğini görürüz ki bu da ateşin fal bakmak için de kullanıldığını gösterir. Şamanlıkta var olan ateşin ışıklı âlemden bir parça olması inancı yani gök kökenli bir madde olması yine bu noktada göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur.

Şamanlıkta kutsal olan nesnelere karşı büyük bir saygı söz konusudur. Saygı duyulan nesnelere veya bu nesnelere ruhlarının kutsal olması da beraberinde gelir. Kutsal olan nesneye veyahut o nesnenin ruhuna olan saygının bozulması ise insanlara felaket, hastalık, bela getirir: “Türk Mitolojik sisteminde ölümün de tıpkı hayatın yazgısı gibi kaderle bağlantılı olduğu düşüncesi hâkimdir. Bunların başında hastalık ve ölüm getiren kötü ruhlar gelmektedir. Bununla beraber insanların yasakları bozmaları sonucunda ölümün kaçınılmaz olduğu düşüncesi de varsayımlar arasındadır” (Bayat, 2011: 326).

Nitekim aynı durumun avcılıkta da olduğu görülür. Avcılıkta öteki dünyaya ait bazı kurallar vardır ve bu kuralların bozulması gerek avcıya gerekse de avcının halkına hastalık, bela ve musibet getirir; Rasmussen (1929), Eskimoların ya da Yaguaların başa gelen bazı şanssızlıkları öteki dünya ile ilgili olarak kabul edilen av kurallarının ihlaline bağladıklarını ifade etmiştir (akt. Perrin, 2014: 75). Yine bu duruma örnek olarak Perrin (2014: 75), Bororolar'ın da meydana gelen hastalıkların sebebini ava ya da av araç gereçlerine yapılan saygısızlıkla bağdaştırdıklarını söylemiştir.

Şamanist halklarda şamanların doğal dengenin korunmasında önemli bir yere sahip oldukları görülür. Şamanlar bu dünya ile öteki taraf arasındaki denge koruyucularıdır. Bu dünyadaki avlar ve onların kaynağı olan öteki taraftaki av hayvanı ruhları arasındaki dengeyi de sağlarlar. Bu konuda aşırılık gösteren avcılara uyarılarda bulunabilir. Perrin (2014: 107)'in şu ifadeleri dikkate değerdir: “Şamanlık ideolojisi

uyarınca, öteki dünya gücünü kötüye kullanan avcıdan düzene saygı göstermesini ister. Aynı uyarı, elinde çok fazla sürü hayvanı biriktiren yetiştiriciye de (iyi bakamayacağı gerekçesiyle), meslektaşlarını çok kıskanan şamana da yapılır.”

Kutsalın çiğnenmesi ya da düzenin bozulması halkı tehdit edici bir olaydır ve şaman yaşamı boyunca bu dengeyi koruyan kişi olarak bu duruma müdahale eder ve yine bu duruma sebep olanlara gerekli ikazı yapar.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise şamanlıkta kanın kutsal olması durumudur. Kan ısı kaynağıdır. Yaratılışın temel unsurlarından biridir. Bu nedenle şamanlıkta da önemli bir yere sahiptir. Şamanlıkta var olan birçok uygulama simgelerle hayat bulmuştur ve kuşak aktarımında bu simgeler önemli rol oynar. Bayat (2013: 97), bu konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “(...) Şaman imgelerle mesela at kılı, buz parçası, kan pıhtısı vs. mitolojik simgeleri, mesela kozmik seyahati, ruhlar dünyasını, hayat- ölüm karşıtlığını canlandırmış olur.”

Nitekim şaman adaylarının daha şaman olma aşamalarının başlarında kan ile ilgili bir süreç yaşadıkları görülür; Bayat (2005), cinsiyeti fark etmeksizin şaman adaylarının hayvan ana tarafından büyütülüp beslenmesi amacıyla Buyurgestey-Udagan adlı tek ayağı, tek kolu ve tek gözü olan şeytana benzeyen kadın şamana verildiğini ve bu kadının şaman namzetlerini kan pıhtısıyla besleyip büyüttüğü bilgisini vermiştir (akt. Bayat, 2012a: 64).

Şamanlıkta kan kutsallığını her zaman korumuş ve ona saygı duyulduğu için kurban edilen hayvanların dahi kanlarının yere akıtılmamasına özen gösterilir. Kanın iyileştirici özelliği olduğundan hastaya yapılan tedavi sırasında kurban edilen hayvanın kanının, hastanın vücuduna bire bir şekilde sürüldüğü görülür. Radloff (2012: 47) verdiği bir kurban töreni anlatısında atın kurban edilirken kanının yere akıtılmaması için atın kulağına, burnuna ve makat kısmına ot tıkatıldığı bilgisini vermiştir.

Şirokogorov (Şirokogorov’dan akt. Eliade, 2014: 305) Tunguzlara ait bir seansı anlatmıştır ve bu anlatıda kan ile ilgili olan kısım önem arz etmektedir: “(...) Hayvan -bir kuzu- ritüel olarak öldürülür, yani yüreği sökülür ve kanı, bir damlasının bile yere dökülmemesine dikkat edilerek, bir kaptan toplanır; sonra derisi de sergilenir (...)”

Kanın kutsallığının Tunguzlarda da olduğunu görürüz. Kurban edilen hayvanın türü ne olursa olsun onun kanı kutsal görüldüğü için akıtılmamıştır. Maynagaşev

(Maynagaşev'den akt. İnan, 1986: 54-59)'in anlattığı Beltirlerin kutsal dağlarında icra ettikleri kurban töreninde de kutsal dağın (dağ kültürünün) önemini ve bu dağın atalar kültü ile bağdaştırılmasını; kurbanın kanının yere akıtılmadan, belinin kırılarak öldürülmesi olayını ve ayrıca nehir ruhunun kutsanması olayının yanında animizmi içinde barındıran şaman inancının izlerini görebiliriz. Nitekim Kabak (2012) da şamanlığa dair kurban ritüelinden bahsederken kurban edilen hayvanın ağzının, burnunun bağlandığını ve göğsü yarılarak kalbinin çıkarıldığını ifade eder. Bütün bu ifade edilenler ışığında özellikle kurbanın kalbinin sökülmesinin ve kurban üzerinde kanın yere akıtılmaması için uygulanan bazı işlemlerin şamanlığa ait bir inanç ve uygulama olduğu söylenebilir.

Yine Eliade (2014: 571), Buryat demircilerinin kendilerine has olan ritlerinden bahsederken kurban edilen atın karnının yarılıp yüreğinin sökülmesi ritüelini “açıkça şamancıl” (şamanlığa ait) olarak nitelemiştir.

Kan, şamanlıkta birçok fonksiyona sahiptir. Şamanlar kanı tedavilerinde de kullanırlar. Kanın iyileştirici özelliği şamanlar ve şamanist toplumlarda benimsenmiş bir inançtır. Suhareva (Suhareva'dan akt. Bayat, 2012a: 116- 117) kadın şamanın bir hastayı tedavi etmesini şöyle anlatmıştır:

(...) hastanın yakınlarından biri siyah renkli keçi kurbanı verir. Bu kurban, bedel kurbanı olarak bilinir. Kurbanın kanı yere akıtılmadan bir kaba yığılır. Keçinin midesini çıkarıp kadın şamana verirler. Kadın şaman, mideyi hastanın ağrıyan karnına koyar, sonra kurbanın kanıyla hastanın bedenini yağlar. Kan, hastanın ellerinde kuruyup görünmez olunca, kadın şaman, kanı ruhlar yaladı, der. Sonra kadın şaman, hastanın ellerini ikinci defa kanla yağlayıp “*Bismillahirrahmanirrahim, canıga can, kanıga kan*” der ve kurbanın, hastanın canının yerine verilmiş olduğunu bildirir. Kurbanlık hayvanın etini pişirip yedikten sonra şaman, kamlığa başlar.

Bununla beraber Bayat (2013: 269), kan ile tedavi etmeyle ilgili olarak şunları aktarır:

İster geleneksel tıpta isterse de Şamanlıkta kullanılan tedavi yöntemlerinden biri de kan almadır. Şamanlık tekniğine göre kanın vücuttan çıkarılması vücudun temizlenmesi olarak bilinir. Nitekim kanın koyulaşması ve siyahlaşması vücutta biriken hastalığın arttığına işaret eder. Özellikle hasta organın üstünden alınan kanın iyileştirmede önemli yeri olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca göz ağrılarında, baş ağrılarında da kan almanın

önemli etkisi olduğu Şamanlığın tedavi sisteminden bilinmektedir.

Kan vasıtası ile iyileşmeden sadece hastaların değil şamanların da faydalandığını söyleyebiliriz. Nitekim Eliade (2014: 302), şamanın esrime haline ulaştıktan sonra o halden hemen çıkamaması halinde şamanın vücudunun üç defa kan ile sulandığı bilgisini vermiştir.

Kanın, şaman olma aşamalarında da kendini belli ettiği söylenebilir. Nitekim Bayat (2013: 58-59), şaman namzedinin kanının ve etinin parçalanma sürecinden sonra ölüm gelebilecek yerlere saçıldığı bilgisini vermiş ve bu sayede şaman adayının hastalığın ya da ölümün gelebilecek yerleri öğrendiğini aksi takdirde de şamanın hastalığa sebep olan ruha kamlık yapamayacağını ve hastaları iyi etmek için o yerlere gidemeyeceğini ifade etmiştir.

Şamanın en önemli aksesuarı ve yardımcısı olan davula Hoppál (2014: 229), tören öncesinde alkol veya kan püskürtüldüğünü ve bu olaya davulun canlandırılması dendiğini belirtmiştir.

Kan hayatı veren kutsal sıvıdır ve onun eksikliği ise elbette ki ölümdür. Şamanların daha şamanlığa başlarken edindikleri ve ölene kadar yanlarında olan davullarında dahi bu durum söz konusudur. Davul yukarıda da değinildiği gibi kan ile canlandırılır. Bununla beraber Bayat (2013: 198), Tuba şamanlarını örnek göstermiş, onlarda var olan bir inanca göre şamanlar birbirleriyle savaşınca davulları da savaşır ve mağlup olup ölen şamanın davulundan kan akar, bilgisini vermiştir.

Şamanlıkta kan ayrıca gücün kudretin işareti olduğu gibi arınmak için kullanılan bir sıvıdır da. Hoppál (2014: 257), şaman olma aşamalarında şamanın yaşadığı imtihandan bahsederken ayinden önce şamanın kesilen koyunun kanını içtiğini ve ayakları çıplak bir biçimde kılıç olan basamaklarda yürüdüğünü ifade etmiştir. Burada şüphesiz ki kanın güçlendirici ve koruyucu özelliğinden kaynaklanan bir inanç vardır. Bu inanç şaman namzedine geçireceği sınavda yardımcı olmaktadır ve sınavdan önce kan içmesi onu kazanacağı güce dair motive etmektedir. Bununla beraber kanın temizleyici özelliği ile ilgili olarak da Eliade (2014: 162), şamanın kendini arındırmasını anlatırken şamanın kirlenme durumunun ağır olması halinde arınmanın kan ile de yapılabileceği bilgisini vermiştir.

Şamanlıkta kana dair inançlar oldukça önemlidir. Şamanlarda ve şamanlık inancına sahip toplumlarda kan kutsal görülmüş ve çeşitli şekillerde ondan faydalanılmıştır.

Şüphesiz ki insanlar inançlarında var olan şeyleri ürettikleri gerek maddi gerekse de manevi ürünlerde var etmeyi başarmışlardır. İnsanların inançlarında veyahut kültürlerinde var olan unsurları onların anlatılarında yani sözlü kültür ürünlerinde de görülmesi tabiidir. Oluşturulan ürünlerde bu iki durumdan özellikle de insanda büyük bir yere sahip inanca dair parçalar görülebilir. Bunlar anlatılarda bazen direkt olarak verilirken bazen de dolaylı olarak hissettirilirlir. Yani anlatı içerisinde inanca dair unsurlar açık bir şekilde görüleceği gibi sembolik unsurlar şeklinde de görülebilir. Bu durum kesinlikle şamanlık için de geçerlidir. Şamanist toplumlarda şamanlığa dair inanç ve öğretiler, yine o toplumun oluşturduğu anlatılarda görülebilir. Özellikle efsaneler, destanlar, masallar ve memoratlar gibi içinden çıktığı toplumun birçok inançsal ve kültürel özelliğini yaşatıp yansıtmayı başaran ve belli bir hacimde varlığını koruyan anlatılarda toplumun yapısı, değerleri ve var olan düzeni öğrenilebilir ve o toplumla ilgili fikirler yürütülebilir.

Özellikle bizim de incelemek için ele aldığımız anlatı türlerinden olan destanlarda da şamanistik unsurların varlığı söz konusudur. Özellikle şamanın geçirdiği aşamalar ve yaptıkları ile destan kahramanının geçirdiği aşamalar ve yaptıkları büyük bir benzerlik göstermiştir:

Şamanın öbür dünyadaki serüvenleri, esrime halinde yeraltına inişleri ve göğe çıkışları sırasında geçirdiği sınavlar, halk masallarındaki kişilerin ve destansı edebiyattaki kahramanların başından geçenleri andırır. Çok sayıda epik “konu” ya da motifin; aynı şekilde epik edebiyatta rastlanan birçok kişi, imge ve klişenin, son tahlilde esrime kökenli, yani insan-üstü dünyalardaki yolculuk ve serüvenlerini anlatan şamanların öykülerinden alınma olması, güçlü bir olasılıktır (Eliade, 2014: 619-620).

Burada dikkate değer bir nokta ise Eliade (2014)’nin bu bahsettiğimiz benzerlikleri dile getirmesinden ziyade oluşturulan epik edebiyat ürünlerinin şamanların esrime halinde gerçekleştirdiği seyahatten alınması olası durumudur. Bu olasılık üzerinden kesinkes bir sonuca ya da söyleme ulaşmaktan ziyade benzerlikler üzerinde durulması, şamanlığa dair unsurların tespit edilmesi daha mantıklı bir tutum olacaktır.

Bununla beraber Eliade (2014)'nin yukarıda ifade ettiği gibi şamanlığa ait bazı unsurların destan, masal vs. gibi halk anlatılarında teşekkül ettiğini Türkan (2008a: 49)'ın şu sözleri de desteklemektedir:

Halkın yaratmaları, edebiyatı, sanatı için de süreç aynı şekilde işler. Toplumun şu veya bu şekilde toplumsal ve edebi hayatının hemen her alanına sirayet eden din ya da inancı, resmen başka bir şeyle değiştirilse de gayri resmi olarak; sanatta, edebiyatta folklorda gücü dâhilinde daha uzun yıllar ya da yüzyıllar yaşamını sürdürür. Bu çerçeveden bakılınca, Türkler'in İslamiyet'e girişine kadar olan dönemde, Şamanizm kültürümüzün dominant unsuru olarak, gerek halk edebiyatı gerek folklorun hemen bütün alanlarını önemli ölçüde etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Yine Ekici (Ekici'den akt. Türkan, 2008a: 50) mitik dönem tamamlanırken şamanların ve kamların görevlerinin ayrılarak üç kolda varlık gösterdiğini; bunlardan kesinkes olağanüstü olan özelliklerin masallara, olağanüstü olan ve ayrıca kahramanlık içerenlerin destanlara ve olağanüstü dinî özellik taşıyanların da efsanelere geçtiğini ifade etmiştir. Bu bilgilere ek olarak da bu türlerin birbiriyle ilişkili olarak eş zamanlı var olduklarını vurgulamıştır.

Masalları inceleyen Sodzawiczny (2003: 12) de masal kahramanın yola çıkış sebepleri ile yolda yaşadıklarının şamanın seyahate çıkması ve seyahat sırasında yaşadıkları ile benzer olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle gerek masal kahramanlarının gerekse de destan kahramanlarının gerçekleştirdikleri bazı olay ve durumlar itibari ile şaman özellik ve becerilerine yaklaştıkları görülür.

Ayrıca Sodzawiczny (2003: 12), araştırmacı Nora Chadwick'in *Oral Epics of Central Asia* adlı eserinde Orta Asya'da yaşam süren Türk halklarına ait sözlü edebiyat ile Şamanlık arasındaki bağlantıdan bahsettiğini söyler ve Chadwick'in Abakan Türklerinin destanlarında ister kadın olsun ister erkek olsun kahramanın göğe yaptığı seyahat ile şamanların yaptığı seyahatin birbirine çok benzediğini vurguladığını dile getirir.

Yine Yıldırım (2011: 1964), şamanlıkta var olan üç dünya anlayışının (gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı) ya da diğer bir deyimle evren tasarımının destanlarda önemli izler bıraktığını söyler.

Destanlarda var olan şamanistik unsurların ortaya çıkarılması şamanlığa ve destanlara daha farklı bir gözle bakmamızı sağlayacağı gibi bu ikisi arasındaki ilişkiyi

de geniş çerçevede görmemize katkıda bulunacaktır. Nitekim şamanlığa dair önemli araştırmalarda bulunmuş Bayat (2013)'ın şu sözleri, üzerinde çalıştığımız incelememiz açısından bizi şevklendirmektedir: “İslam öncesi ya da İslam sonrası Türk Halk edebiyatında ve alan itibarıyla meydana gelmiş eserlerde; destanlarda, masallarda, efsanelerde ve menkıbelerde Şamanlığın, biçimsel anlamda bazı değişimler yaşasa bile hayat bulduğunu, devam ettiğini, varlığını hissettirdiğini söyleyebiliriz”.

Sonuç olarak şamanlığın, “bir ağır sözlü kültür ortamı inancı” olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan bütün uygulamaları bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2. BÖLÜM

2.1. Destanın Tanımı ve Türk Destanları

İnsanoğlu var olduğundan beri zihinsel olarak ve üretim açısından sürekli bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu gelişim sürecinin doğal bir sonucu olarak da birçok maddi ve manevi kültür ürünleri meydana gelmiştir. Meydana gelen somut ürünlerin yanında halkın, milletin yarattığı, muhayyilesinde oluşturduğu ürünler de bir o kadar önemlidir. Elbette ki zamanla sözlü kültür ürünleri adını alacak bu ürünler meydana getirildikleri milletlerin karakteristik yapılarını, dünya görüşlerini, yaşam felsefelerini, kültür birikimlerini, hayat karşısındaki duruşlarını, dünyayı ve evreni nasıl yorumladıklarını, duygu ve düşüncelerini ortaya koyacak, o millet hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Düzgün (2014: 69) de bu durumu şöyle ifade eder: “Destan geçmişle, bugün ve gelecek arasında yer alan bir verimdir. Destanlardan yola çıkarak destanı yaratan cemiyetin geçmiş ve geleceği ile ilgili fikir yürütülebilir”. Tabii olarak destanlar da bu saydığımız özellikleri ihtiva edecek, meydana getirildiği toplumları birçok yönü ile yansıtacaktır: “Destanlar bir milletin sahip olduğu maddi-manevi bütün değerleri içinde toplayan bir prizma gibidir. Bir milleti, millet yapan bütün aşamaları ve ortak zihniyet yapısının oluşmasındaki ölçütleri, bütün halinde ortaya koyan destan sanatı, birçok açıdan değerlendirilebilir” (Düzgün, 2014: 644).

Nitekim destanın tanımına baktığımızda bahsettiğimiz olguları görmek mümkün olacak ve onun hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Sepetçioğlu (2012: 9) destan hakkında şunları ifade eder:

Destanlar bir milletin bütün varlığını; elemelerini, kederlerini, sevinç ve coşkunluklarını kısaca, heyecanlarını hareketlendiren bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hâzineleridir. Milletlerin millet olma yolundaki çabalarından izler taşır ve bu çabaların hâtraları ile geçmişle gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutar. Bir çekirdek gibidir; dallanıp budaklanması, çiçek ve yaprak açması, ürünlerini tazeleme imkânlarına sahip bulunması gibi çekirdeğe has süreklilik ve enerji kaynağı oluş hâli, destanlarda da vardır. Bu bakımdan destanlar, milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı emellerin belirli ülküler hâlinde geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan yazılı veya sözlü belgelerdir. Destanlarda bir milleti millet yapan bütün unsurları bulmak, çağdaşları arasında hemen beliriveren özellikler görmek ve medeniyet

çizgilerini kesin olarak ayırmak imkânları bulunabildiği gibi o çağın her zaman görülen kültür alış verişlerini, bu alış verişlerin sınırlarını, üstünlük veya etkileme sahalarını da tesbit etmek imkânı vardır. Bu bakımdan destanlar, milletlerin birinci sırada düşünülen kaynaklardır.

Yine Aça (2002: 5)'nın Türk Destanlarına yönelik yaptığı destan tanımı da şu şekildedir:

Destanlar, Türk topluluklarının dünya görüşlerini, kâinattaki olayları yorumlayış tarzlarını, yaşadıkları tarihî ve sosyal olaylarla onların etkilerini, var oluşlarını ve bağımsızlıklarını sürdürürebilmek için yaptıkları iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatla ilgili etkinliklerini, kısacası, Türkü Türk yapan bütün değerleri edebî bir üslup ve kahramanî bir eda ile günümüz insanlığına aktara gelen metinlerdir.

Düzgün (2014: 63) ise destanı tanımlarken onun ait olduğu milletin tarihsel bilincini, milli ruhunu ve ideolojilerini kuşaktan kuşağa aktaran bir görevinin olduğundan bahsetmiş ayrıca destanın şekillendiği dönem ve öncesini aktarmakla beraber halkın fikrîsel ve duygusal yönlerini de içerdiğini ifade etmiştir. Bu noktada destanın kuşaklar arası bilgi ve birikim aktarımı özelliği taşıması büyük önem arz etmektedir. Çünkü biliyoruz ki geçmişle gelecek arasında köprü kuramayan, kültür birikimini aktaramayan milletler yozlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır: “Destanlar, bir milleti yaratan ve yaşatan değerleri bünyesinde barındıran ve asırlar ötesinden günümüze taşıyan kutlu verimlerdir ” (Düzgün, 2014: 652). Bu nedenle özelde destanların genelde de halkın oluşturduğu diğer ürünler büyük önem ve görev taşımaktadırlar.

Bir diğer araştırmacı olan İbrayev (İbrayev'den akt. Düzgün, 2014: 69-70) de destan hakkında şunları söylemiştir: “Destan her halkın toplumsal gelişim aşamalarına göre oluşup, belli bir devrin ürünüdür. Ancak tarihi olayların derlenmesi değil, tam tersine tarihe tesir edebilmiş halkların gelecekte beklediği idealin yansımasıdır.” Yine konu ile ilgili olarak Timurtaş (Timurtaş'tan akt. Düzgün, 2014: 70) destanın tarihi anlatmadığını fakat tarihe dayanan ideali dile getirdiğini ifade etmiştir. Oğuz (2004)'un yaptığı destan tanımı ise şu şekildedir:

Terimlerden ve tanımlardan anlaşılacağı gibi, Türkçedeki ifadesiyle destan, ilkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağanüstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve

çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, anonim olan veya unutulmuş bir şair tarafından yaratılan, fakat şairin maceranın içinde duygu veya eylem olarak yer almadığı “edebiyat eseri” olarak karşımıza çıkmaktadır (akt. Aça, Ekici ve Yılmaz, 2013: 163).

Destanların var olabilmesi için oluşturuldukları milletlerin köklü bir geçmişe sahip olması gerekmektedir. Nitekim Kaya (2010: 221), destanların ait olduğu milletin ulvi duygularını, düşüncelerini ve ortak gayelerini yansıttığını ifade eder ve ayrıca her milletin destanının olmadığını ancak köklü bir tarihe sahip olan milletlerin destan sahibi olabileceğini belirtir.

Diğer ürünler gibi destanların da gün yüzüne çıkması belli bir zaman ve aşama gerektirmektedir. Kaya (2010: 221), destanın safhalarını üçe ayırır: Çekirdek safhası, Oluş safhası ve Tespit safhası. Ayrıca destanlar oluşumlarına göre ikiye ayrılırlar. Bunlar doğal destanlar ve yapay destanlardır ki yapay destanlarda bahsedilen safhalardan üçüncüsü bulunmamaktadır (Kaya, 2010: 221-222).

Türk destanları da şüphesiz ki tarihi, geçmişi ve kökü derine dayanan Türk milletinin yarattığı ürünlerdir ki destana dair bahsedilen birçok özelliği, işlevi ve birikimi bünyesinde barındırmaktadırlar. Nitekim Türk destanları ile ilgili olarak da Düzgün (2014) şunları ifade etmiştir:

Türk Destanları, Türk milletinin var oluşundan bu yana oluşan ortak değerlerin yaşatılıp saklandığı, her biri bir cevher niteliği arz eden sözlü edebiyat verimleridir. Destanlarımızdan yola çıkarak milletimize ait tarihi, fikri, felsefi, dinî ve daha birçok konuda bilgi edinmek mümkündür. Dolayısıyla, destan türü bir milletin maddi ve manevi hayatının bütün ayrıntılarına geçmişten bugüne ışık tutan edebi anlatım türlerinden biridir.

Bu noktada Türk destanlarının bünyelerinde barındırdıkları özelliklere ve yapılarına göre sınıflandırılmalarından bahsetmekte fayda vardır. Türk destanlarının tasnifi söz konusu olduğunda da akla ilk olarak Özkul Çobanoğlu'nun Türk destanları üzerinde yaptığı sınıflandırma akla gelecektir. Epik destan çerçevesinde Çobanoğlu (2007: 49-55)'nin Türk destanlarını ikiye ayırdığını görmek mümkündür: 1- Eski Türk Destanları, 2- Yeni Türk Destanları (Arkaik Destanlar, Kahramanlık Destanları, Tarihi Destanlar).

İster eski destanlar olsun ister yeni destanlar olsun Türk destanları bünyelerinde eski Türk inançlarından izler taşımaktadır. Nitekim Berdibaev (Berdibaev'den akt.

Aça, 2002: 55-56)'in efsanevi olaylardan meydana gelen arkaik destanlardaki ortak noktalardan bahsederken söyledikleri kaydederler:

- 1- Bu tür eserlerde, hayalî- fantastik olaylar geniş bir şekilde yer almaktadır. Kişi oğluna düşman olan ceztrnak, dev, albastı, ejderha gibi olağanüstü varlıklarla olan mücadele ve onları yenerek murada erme anlatılmaktadır.
- 2- Arkaik destanda, dünyanın yaratılması hakkındaki mitik düşünce ve inanışlar yansımaları bulmuştur. Olayların, ilişkilerin gök, yer ve yer altı gibi üç âlemde geçmesi bunun delilidir.

(...)

- 1- İnsanların sihirli güçlere ve varlıklara inanması (Animizm, totemizm,vs.), canavarlar, bitki dünyasının canının ve sahibinin olduğuna inanılması, epik eserlerde iz bırakmıştır. İnsandan daha akıllı yürük atlar, genç balayı doyuran, besleyen geyiklerin merhametliliği bunu göstermektedir. İyi niyetli genç kahramanlara dara düşüklerinde yardıma gelen, akıl veren, yol bulan pirlar ve gaip eren kırk çiltenlerin hizmetlerine özel bir önem verilmektedir.

Dile getirildiği üzere “olağanüstü varlıklarla mücadele”, “üç dünya (yeraltı, yeryüzü, gökyüzü)” ve özellikle yürük at başta olmak üzere kahramanın yardımına gelen “yardımcı kahramanlar” gibi şamanlıkta da varlık gösteren inanç ve özelliklerin incelemeye tabi tutulan destanlarda da yer ettiği ilerleyen safhalarda görülecektir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu da şüphesiz ki destan kahramanıdır. Destanlarda kahramanlar son derece önem arz etmektedir. Hatta öyle ki çoğu zaman destana adını bile verebilirler (Kaya, 2010: 223). Destan kahramanları da çoğu kez şamanlar gibi seçilmiş kişilerdir. Bu “Şaman-Kağan-Destan Kahramanı Benzerliği Ve Göğe Aitlik” adlı başlıkta detaylı olarak incelenecektir. Nitekim Kaplan (2004) ve Çobanoğlu (2007) alp tipinin özelliklerini aktarırken alpa, tanrıya ait güçlerce belli güç ve kabiliyetlerin verildiğini aktarır (akt. Bars, 2014: 348). Kağanlık ve kahramanlık paraleldir denilebilir. Elde edilen kahramanlık liderliği ve kağanlığı; elde edilen kağanlık da kahramanlığı ve seçilmişliği beraberinde getirir. Kahraman adaletli, dürüst ve güçlüdür. Nitekim Düzgün (2014: 157) kahraman hakkında şunları ifade eder:

Kahraman kimi zaman olağan dışı varlıklarla mücadele eder. Sıradan bir insanın karşılaşmayı göze alamayacağı kadar tehlikeli olan bu yaratıkları kahraman tek başına mağlup eder. Kahramanlık en büyük ve olağan dışı düşmanı tek başına yenmeyi gerektirir. Top yekun yapılan bir mücadelede kahraman kimliği ortaya

çıkamaz. Kahraman büyük güç sahibidir. Fakat, bazen onun da darda kaldığı zamanlar olur. Bu durumlarda kahramana yukarıda değinilen ilahî güçler yardım eder. Yardımlar kahramana mücadelesinden önce ya da sonra ulaştırılır. Savaş esnasında kahramana doğrudan fiziki nitelikte yardım unsurları bahşedilmez. Kahramanın savaşı adil olmalıdır. Düşman hileye başvursa da, kahraman canı pahasına onuru ve haysiyetine gölge düşürmez. Savaşını tek başına yapar. Hileye başvuran düşmanı yenilgiye uğratmak kahramanı daha da yüceltir.

Kahramanın tanrı tarafından seçilmiş olması göğe bağlılığın da bir göstegesidir ve iyiden, adaletten ve doğrudan ayrılmayan kahraman sürekli olarak gök katından yardım alabilir ki bunun en iyi örneğini Oğuz Kağan destanında görmek mümkündür. Oğuz Kağan destanında gökten inip Oğuz'a ve askerlerine yol gösteren bozkurttur ki o ayrıca Göktürklerde kurtarıcı ecdat görevindedir (Bayat, 2006: 64).

Destan kahramanının / kağanın gök ile olan ilişkisi şamanın da gök ile olan ilişkisini hatırlatmaktadır ki Bayat (2006: 17), Oğuz destanının arkaik mizacı incelenirken şamanlığa dair efsanelerin, etnografik materyallerin ve yazılı belgelerin de inceleme kapsamına alındığını söylemiş destanın mitolojik durumlara ve şamanlığa göndermelerde bulunarak incelemeye çalışıldığını belirtmiştir. Tabii olarak destanlarda inceleme yapılırken şamanlık unsurlarının da göz önünde bulundurulması doğru bilgilere ulaşmak adına son derece önemlidir.

Aça, Ekici ve Yılmaz (2013: 173), Türk destanlarında kişiler ve olayların alp tipi etrafında toplandığını söyler. Bu bilgiden destan kahramanının birleştirici ve bütünleştirici vasfının ön plana çıktığını görmek mümkündür. Yine Aça vd. (2013: 173)'nın ifade ettikleri Türk destanlarındaki kahraman yapısını özetler mahiyettedir:

Türk destanlarında kahraman çoklukla olağandışı şartlarda olağanüstü bir şekilde doğar, hızlı ve olağanüstü bir büyüme süreci yaşar, kendini ispatlayabileceği ve alp sıfatını alabileceği bir eylemi gerçekleştirir, hâkimiyet sınırlarını genişletme, tutsaklığa ve sürgün hayatına son verme, kaçırılan akrabaları kurtarma, istilacı yabancı hanlara ve zorba yöneticilere ders verme, yerüstü ya da yeraltından gelen müdahalelerle bozulan düzeni yeniden kurma ve bunun gibi sebeplerle akınlara çıkar, bu zorlu akınlardan zaferler elde ederek yurduna döner ve ulusu ya da halkı ile birlikte huzurlu bir hayat sürmeye başlar.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise Türk destanlarının bünyesinde barındırdıkları özelliklerdir. Kaya (2010: 222-223), Türk destanlarının özelliklerini üç

başlıkta inceler: Şekil Özellikleri, Konular ve Destan Kahramanları ve Tipleri. Destanlar hakkında genel olarak şunları söylemek mümkündür: Destanlar genellikle manzum olurlar; destanlar hem inanılabilecek hem de aklın alamayacağı olayları konu edinirler; destanlar yurt sevgisi, kahramanlık, savaş, felaketleri ve zaferleri konu edinebilirler; destanlar milli kimliğin ve ideali saklayan temel eserlerdir; sıradan insanlar destan kahramanı olamazlar; destan kahramanları olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir; destan kahramanları on, on dört yaşları arasında ok atarlar ve erliklerini kanıtlarlar; destanlar kendilerine özel üsluba sahiptirler; destan anlatıcısının nitelikli olması gerekmektedir; Türk destanları bünyelerinde birçok motif barındırırlar ki bu motiflerin de birçok anlamı ve mesaj verici tarafları vardır (Kaya, 2010: 222-223).

Türk destanlarında kullanılan dil hakkında birçok araştırmacının yaptığı söylemler son derece önemlidir. Ergin (Ergin'den akt. Aça vd., 2013: 169) Türk destanlarında kullanılan dil hakkında şunları ifade eder: “Bağlı olduğu dilin en güzel örneğini teşkil eder. Bu dil milletin ağzında asırlarca süzüle süzüle âdetâta atasözü ve vecizeler dizisi haline gelmiş bir dildir. Destan dili, bu bakımdan mukaddes kitapların diline benzer.”

Bununla beraber Yıldırım (1998) Türk destanlarında var olan süslü sanatlı söyleyişin, mübalağalı ifadelerin temel özelliğinin eserin asıl konusundan uzaklaştırmak olmadığını tam tersine gerçeği büyüterek gözler önüne sermek olduğunu ifade eder (akt. Aça vd., 2013: 170).

Yine Yıldırım (1998) Türk destanlarında üç anlatım tekniğinin varlığından bahseder bunlar: Nazım, nesir ve nazım- nesir karışık teknik (akt. Aça vd., 2013: 170).

Bir diğer araştırmacı olan Yıldız (1995) da Türk destanlarının anlatıcılarından bahsederken destan anlatıcısının manayı güçlendirmek ve anlatım zenginliğini başarmak adına ses taklidinden meydana gelen sözcükleri sık bir şekilde tekrarlama yöntemini kullandığını söyler (akt. Aça vd., 2013: 170).

Dil ile ilgili özelliklerin yanında Aça vd. (2013: 171) destanlarda çevre ve mekânın doğal hâliyle yani olduğu gibi verildiğini ifade eder.

Türk destanlarının motif ve anlam açısından ne kadar zengin olduğu görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere her motif, her simge ve her sembol kültüre ve inanca dair büyük anlamlar ifade etmektedir. İfade edilenlerden Türk destanlarının özellik açısından son derece zengin olduğunu çıkarmak zor olmasa

gerektir. Nitekim Türk destanları şekil ve muhteva açısından Türk kültürünü ve Türk insanını karakterize eden bir yapıdadır. Bu nedenle Türklerin oluşturduğu diğer anlatı türleri gibi destanlar da özellikleri itibarıyla Türk dünya görüşünü ve Türk kültür bilgi birikimini anlatıp aktarması bakımından ve yine kuşaklar arası köprü vazifesi görmesinden dolayı kıymetli hazinelerdir.

2.2. İncelemeye Tabi Tutulan Destanların Özetleri

2.2.1. Oğuz Kağan Destanı'nın Özeti

Olsun derler ve sonra sevinirler. Günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözleri parlar ve doğum zamanı yaklaşır. Ay Kağan bir erkek çocuk dünyaya getirir. Bu çocuğun yüzü göğe, ağız ateş gibi kızıla benzemektedir. Gözleri ela, saç ve kaş ise karadır. Perilerden dahi güzeldir. Bu çocuk anasının sütünü bir kere emer ve daha emmez. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Kısa sürede dile gelmeye başlar. Kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar. Ayakları öküz ayağı gibidir. Beli kurt belini, omuzları samurunkini, göğsü ise ayınkini anımsatır. Bedeni baştan aşağı tüylüdür. Bu çocuk at sürülerini güder, ata biner ve avlanır. Günlerden sonra yiğitlik çağına ulaşır. O zamanlar orada büyük bir orman ve su vardır. Oraya gelen av hayvanları sayısızdır. Bu ormanın içinde halkın kendini ve sürülerini yiyen, ona zarar veren bir hayvan vardır. Oğuz Kağan çok cesur bir yiğit olduğundan onu avlamak ister. Bir gün yanına yay, ok, kılıç ve kalkan alarak ava çıkar. Bir geyik yakalar. Onu söğüt dalına bağlar ve gider. Sabah olup tan ağardığında gelir bakar ve gergedanın geyiği öldürdüğünü görür. Daha sonra Oğuz bir ayı yakalar ve bu sefer de onu ağaca bağlar ve sonra gider. Yine sabah olup tan ağardığında gelir ve görür ki gergedan ayıyı da almış. Bu sefer o ağacın dibinde kendi durur. Aradan bir müddet geçince gergedan gelir başı ile Oğuz'un kalkanına vurur. Oğuz Kağan da onu öldürür. Kılıcı ile başını keser, alır ve gider. Tekrar dönüp geldiğinde bir ala doğanın gergedanın bağırsaklarını yediğini görür. Yay ve oku ile ala doğanı öldürür. Günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarır. Karanlık basar ve bu esnada gökyüzünden bir ışık yere iner. Bu ışık güneşten ve aydan daha parlaktır. Oğuz o ışığa doğru gider. O ışığın içinde dünyalar güzeli bir kız görür. Oğuz onu görünce aklını kaybeder, çok sever ve onu alır. Bir zaman sonra kız gebe kalır.

Kızın gözleri parlar ve üç çocuk dünyaya getirir. Bu çocuklara sırasıyla Kün, Ay ve Yulduz adını verirler.

Yine günlerden bir gün Oğuz avlanmaya gider. Göl ortasında bir ağaç görür. O ağacın kovuğunda oturan yalnız bir kız vardır. O kız da çok güzel bir kızdır ve Oğuz onu da görünce aklı başından gider. Ona da vurulur ve onu da alır. Kızın gözleri bir gün parlar. Üç çocuk doğurur. Bunlara da Kök, Tağ ve Tengiz adını koyarlar. Daha sonra Oğuz halkını toplar ve büyük bir ziyafet verir. Oğuz davetliler için kırk masa ve kırk sandalye yaptırır. Türlü yemekler, içkiler ve tatlılar yaptırır. Hep beraber yerler ve içerler. Daha sonra Oğuz beylere ferman verir; kendisinin onlara kağan olduğunu, buyanın kendilerine nişan olduğunu, kurdun uran olduğunu, daha deniz daha müren istediğini ve güneşin kendilerine bayrak, göğün ise çadır olduğunu ifade eder. Daha sonra Oğuz Kağan dört bir tarafa elçilerle tebliğler gönderir. Bu tebliğlerde Uygurların kağanı olduğu, bunun dört bir yerin kağanı olduğu anlamını taşıdığı yazılıdır ve bu tebliğlerle Oğuz Kağan kendine itaat edilmesini ister. Kendine baş eğeni dost, karşı duranı düşman kabul edeceğini söyler. O zamanlarda var olan kağanlardan Altun Kağan, Oğuz'a elçiler gönderir ve yine gönderdiği hediyelerle ona bağlılığını bildirir. Altun Kağan Oğuz ile dost olur.

Yine o zamanda bulunan Urum Kağan adındaki bir kağan Oğuz'a baş eğmez. Şehirleri ve askerleri çok olan bu kağan Oğuz'u dinlemez. Bunun üzerine Oğuz Kağan ona savaş açar. Kırk gün sonra Muz Tağ eteklerine gelir. Orada çadır kurdurur ve dinlenir. Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girer. O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt peyda olur. Oğuz o kurdun askerinin en önünde gittiğini görür. O kurt durunca Oğuz'un askeri de durur. Kurt yürüyünce Oğuz'un askeri de yürür. İtil müren denizinin kenarında bulunan kara dağın önünde Urum Kağan ile çarpışma başlar. İtil müren suyu baştan aşağı kırmızıya, kana boyanır. Yaman bir çarpışmadan sonra Oğuz Kağan'ın askeri galip gelir. Urum Kağan kaçır. Oğuz Kağan, Urum Kağan'ın hanlığını ve halkını alır. Onun ordusundan Oğuz'a ve askerlerine pek çok ganimet düşer. Urum Kağan'ın Uruz Bey adında bir kardeşi vardır. Uruz Bey oğlunu dağ başında derin ırmak arasında iyi muhafaza edilmiş bir şehre gönderir. Ona şehri korumasını ve savaştan sonra gelmesini söylemiştir. Oğuz bu şehre yürür. Daha sonra Uruz'un oğlu Oğuz Kağan'a, babasının kendisine kızmasının onun suçu olmadığını söyler. Ayrıca Oğuz'a birçok hediye göndermiş ve şehri korumuştur.

Bundan dolayı Oğuz'un dostluğunu kazanmak ister. Oğuz onu iyi niyetli görür ve onunla dost olur. Ona Saklap adını verir.

Daha sonra Oğuz Kağan İtil ırmağına gelir. Onu nasıl geçeceğini bilemez. Askerinin içinde Uluğ Ordu Bey vardır. Akıllı biridir. O bu yerde birçok ağacın ve dalın olduğunu görür. Ağaçları ve dalları kullanarak sal yaparlar ve karşıya geçerler. Oğuz Kağan bu duruma güler ve çok sevinir. O beye burada kalmasını söyler ve ona Kıpçak adını verir.

Daha sonra Oğuz Kağan gök tüylü, gök yeleli erkek kurdu görür. Kurt Oğuz Kağan'a asker ve halk ile gideceği yeri gösterir ve kendisinin ona rehberlik edeceğini söyler. Tan ağardığı zaman Oğuz Kağan o erkek kurdu tekrar askerin en önünde yürüdüğünü görür. Oğuz bu duruma yine çok sevinir ve ilerler. Oğuz'un çok sevdiği bir at alaca at vardır. Bu at bir gün yolda kaybolur. Orada üstünde karı ve donu eksik olmayan Muz tağ vardır. Bu at onun içine kaçar. Oğuz bundan çok acı ve ıstırap çeker. Asker arasında çok cesur biri bey vardır. Bu bey şeytandan da Tanrıdan da korkmamaktadır. Uzun soluklu yürümeye ve soğuğa dayanıklıdır. O bey dağlara gider. Tam dokuz gün sonra Oğuz Kağan'ın atını ona getirir. O bey kara kaplanmış bir şekilde gelir. Oğuz bu duruma çok memnun olur, sevinir ve güler. Ona buradaki beylere baş olmasını söyler ve Karluk adı ile beraber birçok mücevheri de bağışlar ve yoluna devam eder.

Oğuz yoluna devam ederken duvarları altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirden bir ev görür. Bu evin kapıları kapalıdır. Yine asker içinde Tömürdü Kağul adlı becerikli bir asker vardır. Oğuz ona sen burada kal ve çatıyı aç. Açtıktan sonra da orduya gel emrini verir. Bunun üzerine ona Kalaç adını koyar ve yoluna devam eder. Oğuz yine gök tüylü gök yeleli kurdu takip eder. Çürçet adını verdikleri çorak bir yere gelirler. Gayet zengin bir yurttur burası. Altınları, gümüşleri, öküzleri, buzağları çoktur. Çürçet halkının kağanı, Oğuz Kağan'a karşı gelir. Oğuz ile savaşırlar. Oğuz Kağan onu yener ve halkı kendine bağlar. Çokça ganimeti olur. Öyle ki bu ganimeti taşımak problem olur. Oğuz'un askerleri arasında Barmaklığ Çosun Billiğ adında gayet tecrübeli ve bilgili bir bey vardır. Bu bey canlı ganimetleri cansızların önüne koyar ve canlı ganimetler cansızları çeker. Bütün halk şaşırır. Onlar da araba yaparlar. Araba ganimeti çekerken de Kanga! Kanga! Diye bağırırlar. Onun için bu vasıtalar Kanğa adını alır. Oğuz bunu görür, sevinir ve sizin adınız Kanğaluğ olsun der ve

yoluna devam eder. Daha sonra kurdun da rehberliği ile Oğuz Hint, Tankut, Suriye ve Barkan taraflarına yürür. Barkan halkının Masar adındaki hükümdarı Oğuz ile çarpışır ve yenilir. Oğuz onun da yurdunu ele geçirir. Oğuz dostları çok sevinir, düşmanları ise çok üzülür. Oğuz daha sonra evine döner. Oğuz Kağan'ın yanında olan uzun sakallı, tecrübeli, uzun boylu, kır saçlı bir ihtiyar vardır. Onun adı Uluğ Türük'tür. Uluğ Türük aynı zamanda Oğuz Kağan'ın nazırıdır. Uluğ Türük bir gün rüyasında bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Altın yay gün doğusundan gün batısına kadar uzanmıştı. Üç gümüş ok ise şimale doğruydu. Oğuz'a müjdeyi verir ve Tanrı'nın bütün dünyayı onun uruğuna bağışlamasını temenni eder. Bunun üzerine Oğuz Kağan büyük ve küçük oğullarını toplar. Gönlünün avlanmak istediğini fakat yaşıllığından dolayı gerçekleştiremediğini ifade eder. Kün, Ay ve Yulduz'u doğuya; Kök, Tağ ve Tengiz'i batıya gönderir. Kün, Ay ve Yulduz avlandıktan sonra altın yay bulurlar. Kök, Tağ ve Tengiz de avlandıktan sonra üç gümüş ok bulurlar. Oğuz bunları kardeşler arasında üleştirir. Daha sonra büyük oğullarına yay gibi olup okları göğe kadar atmalarını, küçük oğullarına ise ok gibi olmalarını öğütler. Daha sonra Oğuz Kağan halkını ve mahiyetini toplar. Sağ yana kırk kulaç direk diktirir. Üstüne bir altın tavuk koyar. Altına da bir akkoyun bağlar. Sol yanına da kırk kulaç direk diktirir. Üstüne bir gümüş tavuk koyar. Onun altına da karakoyun bağlar. Sağ yanında Boz oklar sol yanında Üç oklar oturur. Kırk gün kırk gece yiyip içip mutlu olurlar. Sonrasında Oğuz Kağan yurdu oğullarına üleştirir. Kendisinin çok çarpışma gördüğünü anlatır. Dostlarını güldürüp düşmanlarını ağlattığını ifade eder. En sonunda ise Gök Tanrı'ya olan borcunu ödediğini ifade ederek yurdunu oğullarına bırakır. (Çobanoğlu, 2007: 124-129)

2.2.2. Ergenekon Destanı'nın Özeti

İlhan, yurdunda egemen olunca Tatar yurdunda Sevinç Han hüküm sürer. İkisi de aynı yaştadır. Aralarında savaş başlar fakat her zaman İlhan üstün gelir. Sevinç Han ise Kırgız hakanına hediyeler göndererek onu kendi safına çeker. Daha sonra Türklerin (Moğolların) okunun gitmediği, kolunun kavuşmadığı bir yerin dünya üzerinde olmadığını ifade eder. Türkleri öldürmek için birlikte hareket etmeyi teklif eder. Kırgız Hanı bunu kabul eder. Türkler bütün düşmanların üstlerine geldiklerini görünce hayvanlarını ve evlerini bir tarafa koyup hendekler kazarlar. Sevinç Han gelir ve on

gün boyunca harp olur. Türkler üstün gelirler. Sevinç Han bütün beylerini toplar ve ancak hile ile kazanabileceklerini, kaçış oyunu yapmaları gerektiğini söyler. Daha sonra malları bırakıp tan ağarınca kaçmaya başlarlar. Türklerin ardını sararlar. Çadırlar, erkek, kadın ve çocuklar hep bir arada olduğu için hiçbir Türk kurtulamaz. Bütün Türkleri öldürdüklerini sanırlar. Sevinç Han yurduna çekilir. İlhan'ın oğulları bu savaşta ölür. En küçük oğlu Kıyan sadece sağ kalır. Kıyan ise daha o yıl evlenmiştir. İlhan'ın kardeş oğlu olan Nöküz de Kıyan ile çağdaştır. O da o yıl evlenmiştir. Bu ikisinin eşleri savaşta en başta çarpışmıştır. Savaştan mağlup ayrıldıktan sonra kimsenin göremeyeceği bir yer ararlar. Taşlık, ince yollardan geçerler. Başlı dumanlı dağların tepelerine yaklaşırlar. Çağlayarak akan bir boğazı yedi günde geçerler. Tepelerden inip çeşitli otlarla, pınarla kaplı geniş düzlüklere gelirler. Tanrıya şükürde bulunurlar. Kışın mallarının derileri ile eti ile yazında sütü ile geçinirler. Bu bölgeye Ergenekon ismini verirler. Buldukları yer nam salmış bir dağa ait düzlüklerdir. Buraya bu ismi uygun görürler. Orada ancak geçinebilirler. Hayatta kalırlar fakat atalarının eski neşeli, huzurlu günleri akıllarından hiç çıkmaz. Kıyan adını hak eden ve taşıyan bir yiğittir. Nöküz ile Kıyan'ın evlatları çoğalır. O kadar olurlar ki ayrı ayrı oymak olup adlandırılırlar. Nöküz ve Kıyan'ın dördüncü kuşaktan sonraki soyları dahi büyük aileler oluşturur. En sonunda oymaklara ayrılırlar. Aradan dört yüz yıl geçer. Öyle çoğalırlar ki artık Ergenekon'a sığmazlar. Yaşlılar bir araya gelir. Asıl yurtlarının bu dağların ardında olduğunu söylerler. Bu dağdan çıkmanın bir yolunu ararlar. Dostla görüşür, düşmanla savaşırsınız derler. Kurultay bu şekilde karar verir fakat çıkış yolu bulamazlar. Orada ortaya çıkan bir demirci dağda bulunan demiri erittikleri takdirde yolun açılacağını söyler. Bunun üzerine odun ve kömürler dağın yarıklarına dizilir, istiflenir. Dokuz yüz devenin derisinden körükler yapılır. İhtiyarlar ellerini açıp Tanrı'ya yalvarırlar ve içlerinde gözü nemli olan yüreği en çok dertli olan odunları tutuşturur. Aradan geçen bir hayli zamandan sonra bir devenin geçebileceği kadar yol dağda meydana gelir. Her yıl Türkler bu günü hatırlarlar ve bu zamanda demir parçasını örsün üzerine koyar çekiçle döverler. Zindandan çıkıp ata yurduna gelişi bu şekilde anarlar. Ergenekondan çıktıkları zaman başlarında bulunan hakanları Börteçinedir. Bütün oymaklara elçiler gönderirler. Tanrı'nın izni ile Ergenekon'dan çıktıklarını ifade ederler. Bir bayrak altında toplanmayı dilerler. Gelenlerle dost olup selamlaşırlar. Gelmeyenlerle savaşırlar. Onları kırıp geçirirler. Bütün oymakların başı

olma konumuna kısa sürede erişirler. Börteçine'nin oğlu Demirtaştır. Onun oğlu ise Yıldız Han'dır. Yıldız Han'ın iki oğlu kendisinden önce ölür. Alankova adlı kız torununu kardeş oğlu Bey Han ile evlendirir. Bey Han otuz yaşında ölür geriye iki oğlu kalır. Bunların adı Belgütay ile Bökçedaydır. Alankovanın eşi öldükten sonra o kendine gökten ışık içinde gelen bir börü ile evlenir. Bu soydan Cengiz Han'ın ataları dünyaya gelir.

Hive Hamı Ebülgaazi Bahadır Han Türklerin bu kutlu günü unutmamasını diler. Demiri eritip kendine kurtuluş yolu, dünyaya ise önderlik yolu açanların kendi ataları olduklarını unutmamalarını, yılda bir kez dahi olsa hatırlamalarını ve aynı şevki, isteği, ateşi yüreklerinde duymalarını temenni eder. (Çobanoğlu, 2007: 130-133)

2.2.3. Altın Çüs Destanı'nın Özeti

Yeryüzü oluşmaya başlar, madenler taşmaya başlar, yeryüzünün ak zirveleri yükselir. Geniş taşkın sular ak zirvelerden dökülür. Dökülen sular Akyazı'yı bir uçtan diğer uca geçer. Aktepeler, Göktepeler ve derin göller oluşur. Derin göller dibinde çeşit çeşit balıklar yetişir, yeşil ormanlar sallanıp durur Samuru, yeşil ormanın arasında koşuşur kanatlı kuşlar da yükselerek uçuşurdu ormanlı zirve altında. Ak ırmak katmerli kayada akardı. Ak ırmağın ötesinde ak yazı ile gök yazı uzanıp dururdu. Otlatılan mal çoğalır Ak ırmağın aşağısında sayısız halk yaşardı. Yaşadıkları yer darmış gibi obalılar birbirine çarpar. Çadır başları da birbirine çarpardı. Obanın ortasında Han'ın Ak sarayı, kapıda da dokuz kulaç boyunda yiğit Ak Kula at dururdu. Yiğit Ak Kula ve sahibi Ak Han yaşlanır. Karısı Altın Arığ ile birlikte yaşarlar.

Bir gün altın masada oturup karısıyla yemek yerken Alp Han'ın yirmi otuz senedir halkla ilgilenmediğini konuşurlar sonra Alp Han altın direk dibinde bulunan Yiğit Ak Kula ata binip çıkar Ak Saray'dan. Halkıyla konuştuğundan sonra Ormanlı Zirve'ye çıkar bakar ki malı Kirim Zirvesi'ne kadar çoğalmış fakat yüreği yanar gözyaşı döker çoluğum çocuğum yok der ve üzülür. Ak Eve gelir atını altın direğe bağlar. Altın Arığ altın masaya yemekleri koyar ve Alp Han'a niçin ağlayıp sızladığını sorar. O da ağlayıp sızlamadığını söyler fakat sonra anlatır: Bunca halkımız çoğalmış, mal mülk çoğalmış fakat onlara bakacak, onları yönetecek çocuğumuz yok der. Altın Arığ altı aylık gebe olduğunu söyler, Alp Han çok sevinir çocuğu olacağı için. Altın masa başından kalkar. Gece olur Alp han uyur Altın Arığ'ı uyku tutmaz. Sert tabanlı

yiğit atlar gelir. Temiz güneşin ışığı çıkar. Bir ses Alp Han'ı çağırır. Alp Han çıkar bakar ki bu ses Alp Kara Han'a aittir. Dokuz zirvenin ayrıldığı yerden, dokuz ırmağın katıştığı yerden, dokuz kulaç boylu Kara Kula atlı Alp Karahan, At Götürmez Çil Kara kıızıyla kapıya dayanır. Alp Kara Han dokuz Han'ı kendine bağlayıp yaşarmış yurdunda. Alp Han Altın Arığ'a eğer ben ölürsem altı aylık bebeği Ak Kula ata ver o bebeği yetiştirecek birini bulur der. Çocuk yetişirse de atası Alp Han'ın adını verin halkını birleştirsün, yaşasın der ve zırhını giyer. Çemberli ev, halkalı ev titriyor gibi. Ay şeklindeki sadağını altı kat çekip kuşanır, ay şeklindeki börkünü giyer Ak saraydan çıkar. Altın direkte dura Ak Kula atı çözer. Kara Han'a doğru gider. Ay Kara at ile Ak Kula at geniş yere iner. Eski yıl geçer yeni yıla erişirler. Onlar böyle kavga ederken Altın Arığ doğurur. Ak Kula at ve onun peşinden mukozası kabuklaşmış Ak Sarı Kulun girer. Ak Kula, Altın Arığ'a çocuğu kendisine vermesini söyler. Alp Kara Han'ın oğlu Alp Hartığa durumu görür: “ Alp Han'ın çocuğu doğmuş olmasın! ” der ve Kara Doru ata atlayıp Ak Kula ata doğru gelir. Ak Kula at Altın Arığ'dan mukozalı yeni doğmuş bebeği burnuna alır Ak Sarı Kulun ile oradan kaçarlar. Alp Hartığa Ak sarayın önüne gelir. Altın Arığ ile konuşur: “ Bebeğin nerde?” der. Altın Arığ da: “ Gençlikte olmayan şey yaşlılıkta nasıl olur? ” der ve çocuğunun olmadığını söyler. Alp Hartığa inanmaz. Altın Arığ'ı kamçılar, döver. Altın Arığ'ın sesi Ak saray içinde işitilir, kamı Ak saray içinde yayılır. Alp Hartığa, Altın Arığ'ı dışarıya çeker orada da döver en sonunda onu Altın direğin dibinde öldürür onun temiz canını alır, ak kanını yayar. Alp Hartığa Kirim zirvenin üstünden gözetler. Ak Kula at ve Ak Sarı Kulun Kirim zirvenin üstünden seğırtip giderler. Alp Hartığa seslenir: “Durun gitmeyin!” der. Kara Doru ata biner ve peşlerinden gider. Altı günlük yola kadar koşan Kara Doru at, Ak Sarı Kulun'u ve Ak Kula atı takip eder, sürer. Ak Kula at ile Ak Sarı Kulun yeryüzünde dolaşırlar fakat kimse yardım edemez. İki de çok yorulurlar. En sonunda yer yüksek Hanım Zirve'ye kadar koşup giderler. Bakarlar ki dokuz zirvenin ayrıldığı yer, dokuz ırmağın katıştığı yer ne Ak saray ev duruyor ne altın direk var ne de onun dibinde yiğit at var. Sonra görür ki dokuz kulaç boylu Han Boz ata atlamış altmış belik arkasına yayılıp geniş omuzlu, dik göğüslü, dokuz düğmeli ak boz zırh giymiş kızın yiğidi hanım zirveye çıkıyor. Ak Kula at hemen Ak Sarı Kulun'un yanına gelir. Dokuz hanı kendine bağlamış, dokuz kulaç boylu han boz atlı, Alp Han kız, Ak Kula atı öldürmeye gelir elindeki aya benzer puladı kaldırır altı defa çevirir, altı kez döner Ak

Kula ata vurmaya çalışır fakat vuramaz. Bir ok çeker kaçan atın arkası sıra atar o zaman Ak Kula atı öldürür Ak Kula at burnundaki bebeği Ak Sarı Kulun'a verir: " Onu ilgi duyan birini bulursan Alp Han'ın bebeğini er yetiştirirsin! " der ve orada ölür. Ak Sarı Kulun koşar denizi geçerken onu bilinmeyen bir şey denizin içine çeker. En sonunda Ak Sarı Kulun denizi çıkarken ayağına ala yılan sarılır. Bu kara derili büyük kulaklı Kuğu İney'dir. Kuğu İney arkadan gelen Alp Hartığa ile konuşurlar Kuğu İney Alp Han'ın Kulun'unu ve bebeğini yakaladığını söyler ve Hartığa'ya teslim eder onları. Hartığa Sarı Kulun'u öldürür, bebeği de kesmeye başlar: Sağ elinin parmaklarını sonra kolunu köküne kadar, sonra sol elinin parmaklarını, kolunu sonra sol eli köküne kadar keser, sağ bacağına da köküne kar keser. Alp Han'ın oğlu: " Ben ölürsem kanım kara yere akar, onun yerinde alın yapraklı servi ağacı yetişir onun başında da at başı kadar guguk kuşu öter " der ve Alp Hartığa onu öldürür. Alp Hartığa ve Kuğu İney gülüşürler onu ne güzel öldürdük diye sonra Alp Hartığa Kara Kula atına atlayıp gider. Kuğu İney de altı kanatlı ala yılan dönüşüp uçup gider. Küçük çocuğun kanı akar çukur yerde birikir servi ağacı olur, onun başında da bir guguk kuşu olur. O guguk kuşu ben Han'ın oğluyum, tek oğluyum diye inler. O zaman yiğit kişi belirir, yiğit at Ak kula atın etrafına döner ona kapanır. O sırada guguk kuşunu duyar Ak Han çocuğu Altın Çüs. Guguk kuşu bana yardım edecek ne babam ne de ağabeyim var der. Altın Çüs de: " Evet ben de aynı durumdayım, ben zora düşsem bana da yardım edecek kimsem yok!" der. Sonra Altın Çüs ona acır, aynı zamanda bu duruma öfkelenir ve ona yardım etmek ister: " Sönmüş ateşi yakan ölmüş canlıyı diriltene arayıp bulayım! " der ve Alp kişi Altın Çüs dokuz kulaç boylu ak kar gibi Ak Kula atın ağzını çevirir, kamçıyı vurur gider. Altı yıl kadar gittikten sonra Çaas Han'ın obasına gelir Ak Saray kapısında bağlı dokuz kulaç boylu parlak tüylü Gök Boz at vardır. İçeri girer Arı sili kadın altın masayı kurar yer içerler. Alp Han altın tahta oturur. Altın Çüs olayları anlatır. Arı sili kadın şifalı içkiyi getirir altın masaya koyar Altın Çüs ile Çaas Han içerler. Çaas Han karısı Çarih Tana'ya : " Benim bilmediğim yok diyen karım; sönen ateşi yakan, ölen canlıyı diriltene şeyi Altın Çüs'e anlatıver der. Çünkü altı tümenli kanlı savaşı Altın Çüs bitirdi, bana o savaşta Altın Çüs yardım etmişti, der. Çarih Tana: " Guguk kuşunu görünce onu eline niçin almadın? Onu eline alıp atın kuyruğundan üç kıl koparıp saracaktın, sonra da kendi saçından üç kıl koparıp bağlayacaktın daha sonra guguk kuşunu çocuğun kemiğinin içine bırakacaktın. İnsan diriltene otu da yolup orada

ilaçlayıp tedavi edecektin ” der ve ekler guguk kuşunu Kuğu İney götürürse onu iyileştirmek daha da zor olacaktır der. Altın Çüs neden onu tutmadım ki diye hayıflanır. Üç kadeh şifalı içkiyi içer, altın masa başından kalkar ve servi ağacının yanına gider bakar guguk kuşu yoktur yerinde. Altın Çüs Kuğu İney’in kuşu aldığını anlar ve peşine düşer. Kara zirvenin üstünden bakar ki Ak saray evin içinde arı sili altı kız, yedincisi altın yakalı elbise giymiş altmış belği arkasında, elli belği omuzuna yayılıp arı sili kız kişi oturuyor. Altın Çüs düşünüp baktığında kepçe kulak deri kulak Kuğu İney yedi kıza dönüşmüş orada oturuyor. Alp Kara Han’ın oğlu Alp Hartığa’nın kara su olup aktığını görüyor üç kulaç aktıktan sonra yere giriyor. Altın Çüs: “ Sizin sıra dışı yardımcılarımız var ise benim de sıra dışı yeteneklerim var ” der ve Ak saraya doğru gider. Altın kapıyı açar altın yakalı elbise giyen kız selam verir, Altın Çüs altın tahta oturur konuşurlar. Altı kız altın masayı kurar Altın Çüs yemek yer. Altın Çüs kıza kimsin diye sorar oda: “ Ben Puruhan Arığ’ım der. Doksan hanın yerini gezerim, doksan hanın yaşadığı yerde hüküm sürer adalet dağıtırım! ” der. Altın Çüs başından geçenleri anlatır. Şifalı içki ister tam üç sefer ister ve üçünü de içer ve der ki: “ Sen ölen canlıyı dirilten, sönen ateşi yakan şeyi nereden bildin anlatıver? ” der. Puruhan Arığ da üç güne kadar senin yurduna gelirim orada anlatırım der. Altın Çüs de sen benim yurduma gelirsen halkım boyum sana saygı gösterir ben de gösteririm ama sana nasıl saygı göstereyim diye sorar. Puruhan eğilir ellerini koyar yere kapanır böyle der. Altın Çüs yukarıdan vurur ve Puruhan’ın başını karayere yayar. Altın kapıdan çıkar Ak kula atına biner uyuyarak gider. Alp Hartığa onu yakalar ve öldürmek ister, onun dokuz düğmeli ak zırhını çözer fakat Kuğu İney’i elleri üzeri yere yatık görür ben önce Kuğu İney’in yanına gideyim o neyi biliyor ne seziyor Altın Çüs’ü sonra da öldürürüm der ve Kuğu İney’in yana gider. Ona ne olduğunu sorar o da Altın Çüs yanıma geldi içkimi üç sefer içti hâlbuki iki sefer içen kül olur gider ona bir şey olmadı, sen beni kurtar, der. Alp Hartığa onu çekerken kendisi de yapışır. Üç gün uyuduktan sonra uyanan Altın Çüs bakar ki Alp Hartığa ile Kuğu İney birbirlerine yapışmış vaziyette duruyorlar. Onlara işkence eder. Sonra ay şeklindeki puladıyla onları öldürür. Kuğu İney’in cebinden at başı kadar güzel guguk kuşunu alır. Aylık yeri ara vermeden yıllık yolu yedi gün konmadan doğruca Gök Zirve’ye gelir. Önce Ak Sarı Kulun’u şifalı otlar yardımıyla iyileştirir sonra guguk kuşunu at kılıyla ve kendi saçının kılıyla üç sefer bağlar çocuğun kemiklerine bırakır çocuk canlanır kanların ama yiğit bir er

olmuştur artık tanışılar Altın Çüs ile. Adının Altın Çüs olduğunu, Altı Zirveli Ak zirvenin altında, Altı kollu Ak Irmak suyun kıyısında yaşadığını söyler. Altın Çüs Ak deri zırhını çıkarıp ona verir. Altın Çüs Ak Kula atına biner, Altın Han çocuğu Ak Sarı atına biner altın Çüs'ün yurduna giderler. Altı Çatal Başlı Ak Zirve orada görünür. Oradan Altı çatal başlı Ak Irmak suyuna doğru giderler oba görünür insanları hep ak yüzlü kara saçlıdır. Attan inerler atları altın direğe bağlayıp Ak saray içine girerler. Altın Çüs karısı Ak Çibek Arığ ile selamlaşır. Ak deri zırhını çıkarır asar. Dokuz ağızlı ak taş sandığını açar, dokuz düğmeli ak deri zırhını bırakır. Altın Çüs Alp Han oğluna elbise ve at takımı verir. Karısına döner şifalı içki ister ve ondan sonra Alp Han oğluna “Alp Möke” adını verir. Alp Möke dokuz düğmeli ak zırhını giyer, ay şeklindeki sadağını altı kat çeker kuşanır. Kadın altın masaya yemekleri koyar Alplar karnını doyurur, hazırlanırlar. Altın Çüs'ün karısı ona baba yurdundan altı yıldır ayrıldığını söyler tekrar niçin hazırlandığını ve kuşandığını sorar. O zaman Altın Çüs Alp Möke'ye döner ve atası Alp Han'ın halkının, boyunun, malının Alp Karahan'ın yerine sürüldüğünü söyler, zaman oç alma zamanı diyerek altın direklerden atları çözerler. Altı Çatal Başlı Ak Zirve'ye çıkarlar oradan da Alp Karahan'ın yerine doğru atların başını çevirir, kamçıyı vururlar. Altın Çüs ile Alp Möke, Alp Kara Han'ın obasına gelirler. Obanın ortasında hanın beyin Ak saray evi altı çatılı ev orada duruyor, altın direk dibinde dokuz kulaç boylu Ay Kara at orada dönüp duruyor. Alp Möke üç kere dönerek üç kere çevrilip Alp Kara Han'ı savaşa çağırır. Alp Kara han Ak saraydan çıkar Kara ırmak kenarında olan Kara taş eve ve Kızıl taş eve girer. Oradan Alp yiğitler çağırılmış altmış yetmiş yiğit oradan Kara Zirve'ye çıkarlar. Kavga başlar eski ay geçer yeni ay çıkar. Alpları hep öldürürler. Alp Möke yine Alp Kara Han'a çağırır. Alp Kara Han hazırlanır çıkar Ak saray evinden. Dokuz kulaç boylu Ay Kara ata biner. Ak sarayın alt tarafından da At götürmez Çil Kara kız çıkar gelir atası Kara Han ile birlikte. Yine cenk başlar eski ay geçer yeni ay çıkar. Alp Möke Çil Kara Kız'ı elinden kaçıır. Altın Çüs ise Alp Kara Han ile savaşır. Onunla savaşırken Alp Kara Han Kuğu İney'den ve Alp Hartığa'dan yardım ister fakat Altın Çüs: “ Onların ikisi de öbür tarafta! ” der. En sonunda yeri göğü inleyen savaştan sonra Altın Çüs altı kez dönüp yedi kez çevrilir kaldırır Alp Kara Han'ı yere vurur, belini, kaburgalarını kırar. On iki Hanı elinde inleyen Alp Kara Han acı çekerek ölür. Sonra Alp Möke Han, Alp Kara Han'ın elinde olan on iki hanı yurtlarına gönderir. O sırada Hıyan Han kızı ile birlikte

çıkıp gelir. Kız turp burunlu, donuk yüzlü, yumuk gözlü, sarkık dudaklıdır. Altın Çüs onu Alp Möke'ye ister fakat bu kız bu kadar çirkin değildi der. Meğerse Hıyan Han onu Alp Kara Han'dan saklamak için başka kılığa sokmuş. Kız kendi kimliğine döner. Altmış belik arkasına yayılıp, elli belik omzuna yayılıp çok güzel bir kız ortaya çıkar. Alp Möke kendi halkını ve Kara Han'ın halkıyla malını mülkünü de babasının yurduna taşır. Alp Kara Han'ın büyük yurdu dağılır, ulu yurdu talan edilir. Altın Çüs, Alp Möke'ye beni toya çağırırsan gelirim der. Alp Möke de: “ Sen toy etmezsen kim eder? ” der ve yerine yurduna geri gelirler.

Ormanlı Zirve'nin üstüne çıkarlar. Alp Möke'nin atası Alp Han'ın cesedini görürler. Alp Möke'nin atası Alp Han'ın cesedini görürler. Altın Çüs Alp Han'ın cesedinin dirilecek zamanının geçtiğini söyler.

Alp Han'ın cesedini kaya ile taş ile gömerler. Daha sonra anası Altın Arığ'ın cesedi başına gelirler. Onun cesedinin ölecek zamanı henüz gelmemiştir. Altın Çüs cesedi ilaçlar ve Altın Arığ ayağa kalkar. Obalarına inerler. Alplar altın masaya oturur. Alp Möke ile Hıyan Arığ'ın toyu olur. Altın Çüs yine dokuz gün içer. Sonra Altın Çüs altın direkte duran Ak Kula atına biner. Alp Möke de sarı atına biner. Ormanlı zirve üzerine çıkarlar. Altın Çüs ile Alp Möke birbirlerini bırakmayacaklarını dile getirirler. Alp Möke obasına döner, Hıyan Arığ ile uyurlar. Alp Möke uyur. Fakat Hıyan Arığ'ı uyku tutmaz. Gece karanlığında uzaklardan bir at gelir. Bu at, Altın Çüs'ün atıdır. At Alp Möke ile konuşur. Altın Çüs'e iki alpin ok attığını söyler. Alp Möke hazırlanır. Ormanlı zirveyi aşar. Altın Çüs'ün peşine gider. Yiğit Ak Sarı At altı çatal başlı Ak Zirveye kadar koşar, Altın Çüs'ün yanına varır. Altın Çüs iki alp ile kavga etmektedir. Alp Möke obaya baktığında Altın direkte Ak Boz at ile Gök Boz atın durduğunu görür. Alp Möke o iki alp ile kavgaya tutuşur. Meğer o iki alp Altın Çüs'ün oğlu imiş. Altın Çüs eve gider. Karısı Ak Çibek Arığ'ı döver. Oğulları Ak Molat ve Kök Molat'ın kendi oğulları olmadığını, bu çocukların kime ait olduklarını sorar. Karısı Ak Çibek Arığ çocukların onun olduğunu, Altın Çüs'ün babası Ak Han'a benzediğini söyler. Altın Çüs de karısına inanır. Alp Möke o iki alpi döverek saraya getirir. Atanızı ananızı bilin der. Ak Çibek Arığ altın masayı kurar, şifalı içki getirir. Alp Möke orada biraz misafir olur ve on iki gün sonra yola çıkar. Evine varır olanları karısı Hıyan Arığ'a anlatır. Altın Çüs'ün iki oğlu Ak Molat ile Kök Molat'ın atasını öldürmeye çalıştıklarını dile getirir. Yine bir gece Hıyan Arığ'ı uyku tutmaz at sesleri duyar. Alp Möke çıkıp bakar

ki Kara Han'ın kızı At götürmez Çil Kara kız gelmiş altı tümenli kanlı savaş çıkar. Kara Han'ın kızı ak Sarı atlı Ok Han ile birlikte gelmiştir. Ak Möke dokuz düğmeli zırhını giyer Ak evinden çıkar. Karısı Hıyan Arığ'ın hamileliği altı aya ulaşmıştır. Alp Möke Ormanlı zirve üstünde altı tümenli kanlı savaşa girer.

Ak Han çocuğu Altın Çüs de yetişir savaşa katılır. Eski ay geçip yeni ay çıkar. Hıyan Arığ'ın doğum vakti gelir. O sırada kapı açılır mukozası kabarmış kara sarı kulun içeri girer bebeği alır Kirim Zirve'nin üstüne çıktı. Pilö Harın Pis Tumzuh Kara Sarı Kulun'u görür. Pilö Harın Pis Tumzuh silkinir bozkurda dönüşür, Sarı Kulun'a doğru koşar. Kara Sarı Kulun tüm yeryüzünü dolaşır. Gök Molat ay şeklindeki pulatını çıkarır. Alp Möke'nin kendisine yaptıklarını düşünür ve onun oğlunu öldürmek ister. Gök Molat yeni doğmuş bir bebeği öldürmenin doğru olmadığını söyler. İki alp sadaklarını kaparak oklarını çıkarırlar. Bozkurt iki alpi görür, aşağı kaçar. İki alpin attığı ok bozkurdu sıyrır geçer. O bozkurt, Kuğu İney'dir. Gök Molat Kuğu İney'in peşinden gider. Ak Molat çocuğu alır kendi yurduna götürür. Altı çatal başlı Ak Zirveye çıkarlar. Altın direğe gelince Ak Molat attan iner. Ak Molat'ın annesi Ak Çibek Arık Ak Han çocuğu küçük çocuğa elbise verir ve ona isim de verelim der. Dokuz ağzlı ak taş sandığını açar içinden dokuz düğmeli canlı zırhı çıkarır. Onu çocuğun üzerine bırakır. Canlı zırh kendiliğinden çocuğun üzerine giyilir. Kendi kendine düğmelenir. Alp Han soyu, Alp Han boyu altın tahta oturur. Ve adımı, şanlı sanımı verir der. Ak Molat yatak altından gümüşlü dizgin, kertikli eyer, silahlarını ve giyim kuşamını çıkarır, bırakır. Ak Molat ona Üzüm Han adını verir. Üzüm Han, atamın anamın yurdu altı aydır savaş altında der. Üzüm Han kara sarı ata, Ak Molat Ak Boz atına biner ve yola çıkarlar. Altı çatal başlı ak zirveye gelirler. Üzüm Han ata yurduna gelir bakar ki kanlı savaş bitmiş çok sayıda alp ölmüştür. Alp Karahan kızı Çil Kara Kızla, Ak Han çocuğu Altın Çüs kavga ediyorlar birbirine denk düşüyorlar. Ak Sarı atlı Alp Möke atası Ot Hanla kavgaya tutuşmuştur. Altın Çüs ile Alp Möke dirseklerine kadar Ak Kula atla Ak Sarı at üzenkiye kadar kana batmışlar. Üzüm Han bileklerini sıvar. Ot Han'ı yener. Altın Çüs de Çil Kara Kızı yener. Üzüm Han atası Alp Möke Han'a ve Alp Han çocuğu Altın Çüs'e selam vermez yanlarından geçip giderken: “ Geniş yeryüzü üstünde, parlak göğün altında, beş yiğit at koşmasın bir yiğit at koşsun, beş büyük Alp olmasın, bir büyük Alp olsun! ” diye konuşur. Daha sonra Üzüm Han ile Ak Molat atlarını kamçırlar. Üzüm Han Kara Han ile Bora Han'ın

yurduna varır savaşı başlatır. Altın Çüs ve Alp Möke de peşlerinden gider on iki tümenli kanlı savaşa girerler. Daha sonra Ak Molat çıkıp gelir Kara ırmağa Boz ırmağın katıştığı yerde dokuz köşeli Kara taş evi görür ve bakar ki Gök Molat kardeşinin Gök boz atının orada durduğunu görür. Ormanlı zirveden iner gelir. Kendini bir kere silker Pilö Harın Pis Tumzuh olur ve Kuğu İney'in şarkısını söyleyerek Kara taş eve ulaştığında kapı açılır. Çakır gözlü kahverengi yüzlü Kara Han'ın kızı, Kara Ninci kız Pis Tumzuh Kuğu İney'i görür ve selamlaşırlar. Bora Han'ın kızı Bora Ninci Gök Molatı alır. Kara Ninci'yi Kuğu İney kaçacakken öldürür Kara ırmağa Boz ırmağın katıştığı yere atar. Tekrar Kara taş eve döner. Bu sefer de Bora Ninci kız alır Kara ırmağa Boz ırmağın katıştığı yere sürükleyip orada öldürür. Oradan döner Ak Molat kendi kimliğine bürünür. Kara taş eve girer Gök Molat'a: “ Kardeşim atamın yerine dön, Ak Han'ın kızı Ay Arıg'ı alıp yaşarsın! ” der. Ak Molat ile Gök Molat Ak saraydan çıkarlar. Taşlı zirve üstüne gelirler, bakarlar ki on iki tümenli savaşı bitirmişler. Ak Molat bakar ki çok yiğit ölmüş. Kara Sarı atlı Üzüm Han Altın Çüs'ün yanından geçerken yine selam vermez ona ayı gibi kurt gibi bakar öylece. Üzüm Han atını kamçılar Ak Molat, “ Sevgili kardeşim geleyim mi seninle yoksa gideyim mi? ” der. O da gelersen yedeğime alırım seni der ve Ak Molat da onun ardı sıra atına kamçı vurur. Altın Çüs ile Alp Möke kalmışlar. Orada bulunan beyleri yerlerine yurtlarına gönderirler. Kara an ile Bora Han'ın yerine Ak konur atlı Altın Hurğun alpı han edip bey edip oturturlar. Üzüm Han ile Ak Molat Alp Han kız yurduna doğru giderler.

Ak Molat, ak otlulu yazının öbür ucundan üç kulaç boylu bozkurdun çıktığını görür ve kendisi üç yıllık boz tezeğe dönüşür. Sonra da ota dönüşür. Bozkurt onun üzerinden atlayacakken ayağından tutar. Kılık değiştirmeye fırsat vermeden Pis Tumzuh Kuğu İney'i yakalar. Üzüm Han ona doğru gelir. Üzüm Han'a “ Bunu ne yapayım? ” der. O da ne istersen onu yap der. Ak Molat da Kuğu İney'in burnunu deler. Açık yularını geçirir Ak Boz atına atlar ve kamçılar onu gören Altın Çüs onu neden öldürmediğini sorar o da Üzüm Han öldür demedi der. Ak Molat Hamım dağın zirvesine geldiğinde Alp Han kız yerinde Üzüm Han'ın savaşı başlattığını görür. Altın Çüs, alp Möke ve Ak Molat da gelir. Üzüm Han Alp Han kızı yener atam Alp Möke'yi al der. O da kabul eder. Alp Möke de Alp Han kızı kabul eder. Çünkü ikisi de Üzüm Han'dan çekinir. Üçüncü kez: “ Geniş yeryüzü üstünde, parlak göğün altında, beş yiğit

at koşmasın bir yiğit at koşsun, beş büyük Alp olmasın, bir büyük Alp olsun! ” der. Üzüm Han atını sürer Ak Molat da Kuğu İney yedeğinde durup Üzüm Han’ın peşinden gider.

Altın Çüs Alp Han kıza: “ Dokuz Han’ı talan ettin geldin Dokuz Hanı da yerine suyuna gönder. Malını halkını topla Alp Möke yurduna gideceksin! ” der. Altın Çüs Alp Möke’ye döner ve “ Çaaş Han’ın yerinde parlak zirve üstünde altı tümenli kanlı savaş başlayalı altı yıl oldu! ” der. Üzüm Han Çaaş Han’ın yerine gider. Altın Çüs ile Alp Möke de peşlerinden gider. Altın Çüs Ak Molat’a yine Kuğu İney’i niçin öldürmediğini ve bey bey han han gezdirdiğini sorar o da Üzüm Han’ın öldürmediğini dile getirir. Altın Çüs kız arsları sürerler. Parlak zirve üzerine geldiklerinde Üzüm Han ile At Götürmez Möge Kara Han’ın savaşının geldiğini görürler. Üzüm Han altı tümenli kanlı savaşa girer. Çaaş Han ile At Götürmez Möge Kara Han denk düşmüş denk atışıyorlar. Altın Çüs attan iner Çaaş Han’ın altı yılda yenemediği Möge Kara Han’ı altı günde yener orada öldürür. Dönüp baktığında Üzüm Han ile Alp Möke’nin altı tümenli kanlı savaşı bitirdiklerini görür. Üç Alp Çaaş Han’ın obasına inerler. Atlarını altın direğe bağlarlar ve Ak saraya girerler. Altın Tana kadın baş yemekten altın masaya koyar. Alplar yemeklerini yerler. Üzüm Han Altın Çüs’e bakıyor ayı gibi kurt gibi oturuyor. Altın Çüs Çaaş Han’dan kızı Ay Çarılı’ı Üzüm Han’a ister. Çaaş Han verir toy kuruluur. Ak Molat Pis Tumzuh İney’i yedekleyerek Parlak zirveden inip gelir. Halkı, Altın Çüs toyda az bulur. Halk hep Kuğu İney’in başına toplanmıştır. Altın Çüs emir verir ve Ak Molat onu öldürür. Daha sonra da dönüp oğlu Ak Molat’a atasının anasının yurduna dönmesini söyler. Üzüm Han ile kapışsaksak da ya ölürüm ya kalırım der. Ak Molat oğlu döner yerine suyuna gider. Altın Çüs Ak eve girer. Dokuz gün sonra toy biter. Çaaş han kızına Ak Kır atı hazırlayıp kızına hediye verir ve kendisi de parlak tüylü Gök Boz atına atlar onları yolcu etmek ister yanları sıra gider. Parlak Zirve üstüne çıktıklarında Üzüm Han Altın Çüs’ün üstüne atlayıp kavga etmek ister fakat Çaaş Han onu engeller ondan sana iyi dost olur der. Ak yazıya inerler orada atları koşturmak isterler. Atlar koşar göğe toz duman kalkar. Altın Çüs ile Üzüm Han atlarını yarıştırlar. Altın Çüs üstün gelir. Ondan sonra Üzüm Han: “ Attan iyi yiğit at olurmuş, erden iyi er olurmuş. İyi ki Parlak zirve üstünde onunla kapışmadım. Zayıf gücüm yetmez imiş ” der ve “ Alp öyle olur şimdi gördüm, yiğit böyle olur şimdi bildim.” diye tamamlar. Alp Möke atası Ay Çarılı karısı

atalarının yerine ulaşırlar. Büyük obanın içine gelirler attan inerler. Alp MÖke Hıyan Arıĝ karısıyla yürüyüp gider. Üzüm Han'ın karısı Ak Çarılı Ak saray evini yapar oraya yürüyüp gider. Hıyan Arıĝ Alp MÖke'nin yemeğini verir ve ona ayı gibi kurt gibi bakar ve der ki: “ Alp MÖke Alp Han kızı sen mi alıyorsun yoksa Üzüm Han mı? ” o da der ki: “ Üzüm Han oğlum öldürmeyip alıp veriyor.” Hıyan Arıĝ söylenir: “ Kendin de aldığına seviniyor olmayasın! ” der. Alp Han kız kapıdan dinler ve Hıyan Arıĝ'a Alp MÖke'ye hakaret etmemesi gerektiğini Üzüm Han oğlunun öldürmeyerek alıp verdiğini söyler ve Hıyan Arıĝ sevmiyorsa benimle de yaşarsın Alp MÖke, der. Gidip Alp MÖke'yi elinden tutar o zaman Hıyan Arıĝ da gelir darılmayacağını söyler ve birlikte yaşayalım, der. Ondan sonra Üzüm Han toy olsun, der. Eğlence olur dokuz gün sonunda toy biter. Kara Sarı atlı Üzüm Han, han yerine han olur, bey yerine bey olur. Atı olmayana at verir, elbisesi olmayanı giydirir. Alp MÖke Ak Sarı atın eyerini çözer Ak sarayına girer. Aya benzer puladını sandığa yaslar, dokuz düğmeli Ak zırhını çıkarır, dokuz ağızlı sandığına koyar. Ak Han çocuğu Altın Çüs, Altı Çatal başlı Ak zirve altında uzağa yakına ünler, duyanlar korkar. Oraya kanlı savaş gelmez. Onlar oraya yerleşirler, yaşarlar. Mutlu kalırlar. Ben de onlardan ayrılıp buraya ulaştım. (Arıkoğlu, 2007: 37- 211)

2.2.4. Ak Çibek Arıĝ Destam'nın Özeti

Yeryüzü oluşmaya başlar. Bakır demir katılaşıır. Yerin yükseği ak zirveler yükselmeye başlar. Akarsular Ak zirvelerden çağlar gümbürdeyerek düşer. Ak ovaları bir uçtan diğereine altmış yetmiş kez dolaşarak akar. Çukur tepeler çukur göller meydana gelir. Çukur göllerin dibinde çeşitli balıklar büyür. Akarsu kıyılarında akkavak ağaçlar yükselir. Altın gibi ormanlar aydan güneşten parlayıp dururlar. Yer yükseği Ak zirveden altı ayrı gözlü Ak ırmağ su akıp düşer. Ak yazıya kavuştuğu yerde yer yükseği ormanlı zirveyi altı yerden çevirmiş altı çatal başlı ak kayaya çarparak dönerek kıvrılır akar. Ormanlı zirvenin altında Ak nehir suyunun kıyısında halk, oymak yaşar. Ak otlu Ak ovada aygırlar, Gök otlu Gök ovada inekler yayılır. Obanın ortasında Han'ın Ak Saray'ı durur, Ak sarayın önünde at bağlayacak direkte de yiğit Ak Kula at dururdu. Ak kula at at yaşlısı ve onun sahibi, Ak kula atlı Ak Han da er yaşlısı olur. Onun karısı At Götürmez Ay Hucın da ihtiyarlar. Ak han ile At Götürmez Hucın'ın bağrından çocukları olmaz. Ak Han gün ağarınca Ak Kula atına biner halkına

hükmeder, otlatılan malı sayar. Ak Han halını çok sert bir şekilde yönetir. Güzel ata binen kişinin atını alır, güzel elbise giyen kişinin elbisesini alır; bir buzağı, kuzu ölse bakıcısını öldüresiye kamçılar, döver. Kendisi malın semizini yer halkına da ölmüş mal yedirir. Ak sarayında Ay Hucın ile iyi geçinmez bazen döver bazen çok yiyorsunuz der. Ay Hucın'e senin tedarikin yok der sen benim hazırladığım yemeği yiyorsun, der. O da sen benim malımı, halkımı toprağına sürüp kendi toprağına getirdin, der. Gözün görmedi mi der. Han karnını doyurur çıkar gider. O gittikten sonra kapı açılır. İhtiyar kadın gelir Ay Hucın'den bir tas süt ister kadın sütü verir. Sonra sütsüz ineğin sütlü olsun! der ve gider. Sonra Ay Hucın Kır Hizmetçiyle konuşur ve bende bir zaman güçlüydüm, halk hanı, beyi idim çıplak görsem güzel giydirdim, atsız görsem at verirdim, öksüz çocuk görsem er yetiştirirdim. Fakat bu ak Han ile on iki gün dövüştük; güreştim gücüm yetmedi, söyleştik sözüm yetmedi aldı beni bağladı ata yükledi, halkımı da aldı sürdü getirdi buraya, ben yıllarca onunla yaşadım hiç iyiliğini görmedim, der. Hizmetçi de sana bir söz edeyim der ve bu günler de attan iyi at Alptan yiğit Alp doğdu, Attan iyi at İpek yeveli Ak Kır attır, Alptan yiğit Alp Ak Çibek Arığ kızdır, der. Ak Çibek Arığ'ın doğduğunu yeryüzündeki bütün beylerin bildiğini fakat hangi hanın ülkesinde doğduğunu da bilmediklerini, söyler. Fakat Ak Kır atlı Ak Çibek Arığ bizim ülkemizde doğdu, der. Altı başlı zirveli Akkaya'nın içinde büyüüp erişkin çağa geleceğini söyler. Ak Çibek Arığ'ın halktan mı yoksa Ak kayanın içinden mi çıktığını kendisinin de bilmediğini dile getirir. İkinci doğan alpında Han Boz atlı Kanlı Kılıç Alp olacağını bu ikisinin handan hana koşacaklarını, ezilen halkı ıstıraptan kurtaracaklarını söyler ve Bay Kara Han'ın yerini işaret ederek onun altmış yetmiş Hanın yurdunu talan ettiğini, malını halkını kendi yurduna sürüp getirdiğini, doksan hanı kendine bağlayıp haraç ödettiğini söyler. Onunla aynı yollu olarak Gök Han, Ot Han ve Pay Sarı Han'ın olduğunu anlatır. Fakat onların Ak Çibek Arığ'ın ve Kanlı Kılıç'ın doğduğunu bildiklerini ve savaşa hazırlanacaklarını söyler. Az önce girip çıkan yaşlı kadının da ihtiyar bir nine olmadığını Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ kız olduğunu söyler. Ozıl Arığ kızın handan hana beyden beye gezerek Ak Çibek Arığ'ın nerede doğduğunu öğrenmeye çalıştığını Ay Hucın'e anlatır. Ay Hucın de “ Ben onu tanımadım, ona bir kâse süt vermek için ayağına kalktım o da benim altı aylık hamile olduğumu gördü. Benden doğan çocuk erkek olacak Han Boz Atlı Kanlı Kılıç o olacak Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ bunu sezinyip çıktı ben akıllı Ozıl Arığ'ı çıkıp

giderken yüzünden tanıdım. Süt vermeye kalkmış olmasaydım altı aylık hamile olduğumu bilmeyecekti ” der ve artık buraya savaşın geleceğini söyler. Ak Han gelir Ak zırhını asar yemek yemeğe otururlar. Ak Han ayı gibi kurt gibi bakar iyi etleri kendi önüne yaramaz etleri karısı ile hizmetçinin önüne koyar. O gece Ak Han yumuşak döşeğine yatar uyur sabah olur Ay Hucın Kır hizmetçi ile kalkıp yemek hazırlarlar. O sırada sert toynaklı yiğit atın sesi duyulur. Yiğit at gelir yer yükseği Ormanlı zirvenin üstünde durur. Alp kişi bağırır ve Ak Han’ın dışarı çıkmasını ister. Onun yurdunu talana geldiğini söyler. Ak Han gider altın kapıyı açar Alpi görür ve tekrar dönerek Ak boz zırhını giyer, ay görünüşlü sadağını altı kat kuşanır, ay kesimli borkünü giyer. Ay Hucın’e gençliğinde Kara Han’a meydan okuduğunu üç gün beklediğini fakat gelmeyince döndüğünü, şimdi de onun oğlunun geldiğini söyler. Ak Han Ak sarayından Ak Kula atına binerek çıkıp gider. Ak Han Kızıl Tas Alp ile kavgaya tutuşur Kızıl Tas, kızıl bakır gürzüyle Ak Han’ın boz ensesine vurur. Ak Han düşer sonra kalkar kavga ederler ormanlı zirve üstünde. Bay kara Han’ın oğlu Ak Doru atlı Ay Molat da ormanlı zirve üstünde yatıyordu. Ak Han ile Kızıl Tas kapışır altı günü geçer dokuz güne, dokuz günden de on iki güne ulaşınca Ak Han Alpa yenilir. Sabaha doğru Ak Han ölür. Alp kişi ay şeklinde pulat kılıç ile Alp Kula atın başını vurup keser. Ay Molat ve Kızıl Tas obayı talan etmek için inerler. Hizmetçi Alpların köye indiğini görür ve erkek çocuğu kucığına alarak Ak ırmağa kadar koşarak gider. Ay Molat Ak sarayın önüne gelince Ak doru atından iner Ay Hucın’i bebeği sorar o da ben yaşlandım kemiklerim sertleşti benden çocuk doğmaz der. Ay Molat Ay Hucın’i döver yetmez dışarıda da döver sonra elini ayağını bağlar atın arkasına bağlar. Ak Han’ın yurdunu talan eder Bay Kara Han’ın oğlu Ay Molat. İhtiyarları öldürür. Otlatılan malı öldürür. Büyük aygırları okla, büyük boğaları inekleri kılıçla öldürür. Ay Molat ile Kızıl Tas, halkı malı, mülkü sürerler, Ormanlı zirveyi aşarlar. Ay Hucın yolda Ay Molat’a kendisini bırakmasını, eğer bırakırsa günü geldiğinde de kendisinin ona yardım edeceğini söylese de Ay Molat dinlemez. Onca mal mülk ve halk ile babası olan Bay Kara Han’ın Yurduna gelir. Kara zirveyi aşarlar dokuz ayrı gözlü kara ırmağın aktığını ve ırmağın kıyısında yaşayan halkı görürler. Köyün karşısında dokuz çatal başlı kara kayanın altında dokuz köşeli kara taş eve doğru Ay Molat yönelir. Dokuz Alp gelir Ay Hucın’i attan indirirler Kırkayaklı kızıl bakır sacayağa kırk yerden bağlarlar. Ay Hucın yalvarır Kanlı Kılıç ile Ak Çibek Arığ’ın elbet geleceğini söylese

de umursamazlar. Dokuz Alp Ay Hucın'ı Karataş eve koyar ve evi yakar. Yaşlı hizmetçi Ak Han'ın yurdunda küçük bebekle saklanır ot kökü kazıyarak beslenirler, yar altında saklanırlar. Hizmetçi çocuğu Ak nehrin Ak köpüğü ile besler. Bir gün yine yar altında uyurlarken akıp giden Ak nehir suyu altı çatal başlı kayaya çarpar ak kayanın kapısı açılır. Altmış belik arkasına yayılıp elli belik omuzuna yayılıp öteye dönse ay gibi beriye dönse güneş gibi Ak Çibek Arığ, Ak Kır atını çekerek ak kayadan çıkar ve ormanlı zirveye çıkar. Ak Çibek Arığ bakar ki oba yerinde yok, Han Boz kulun kendisine doğru geliyor. Boz Kulun gelip Ak Çibek Arığ'ı geçer. Ak Çibek Arığ ormanlı zirvenin üstünde Ak Han'ın Ak Kula atı ile beraber öldüğünü ve kemiklerinin de orada durduğunu görür. Ak Çibek Arığ'ın gözüne Ak ırmak kıyısında bir şey ilişir Ak Çibek Arığ onu düşman zanneder ve sadağından bir ok çıkarır. Tam o sırada yaşlı hizmetçi kadın uyanır ve Ak Kır atın ormanlı zirve üzerinde olduğunu Ak Çibek Arığ'ın da okunu salmak üzere olduğunu görür ve çocuğu ayağından tuttuğu gibi nehre atar. Ak Çibek Arığ'ın oku hizmetçiye değer ve o orada ölür. Ak Çibek Arığ onu yanlışlıkla öldürür. Daha sonra Ak Çibek Arığ ilaç yapar onu tekrar canlandırır. Ona, Ak Han'a üzülmeyeceğini ezilen halka üzüldüğünü söyler ve halkı sorar. O da Bay Kara Han'ın oğlu Ay Molat'ın Ak Han'ı öldürdüğünü ve halkı sürüp götürdüğünü söyler. Ak Çibek Arığ hizmetçi kadına çocuğu bulmasını söyler. Ay Molat Han Boz kulunu sürer gelir. Ak Çibek Arığ ipek yeleli Ak Kır atına biner ve onu karşılar cenge tutuşurlar yarım gün geçer, iki gün geçer. Ulu zirveye oradan Ak zirveye oradan da Gök zirveye ulaşırlar. Ormanlı zirve yerinden sarsılır. Hizmetçi çocuğu bir müddet aradıktan sonra altı çatal başlı ak kayaya ulaşır. Ak Han çocuğunun kayada oturduğunu görür. Çocuk anadan doğma çıplaktır. Han Boz kulun gelip çocuğu alır. Alplar halen vuruşuyorlar sonra Ay Molat'ın Kızıl Tas Alpı yetişip gelir. Ay Molat ile Ak Çibek Arığ çarpışırken eski geçer yani ay gelir. Çıplak oğlan ile Han Boz kulun yaralı bir şekilde gelir ve oğlan Kızıl Tas ile kapışmaya başlar. Ak Çibek Arığ onu görür gururlanır. Daha sonra Ak Çibek Arığ Ay Molat'ı öldürür. Çıplak çocuk da Kızıl Tas'ı öldürür, Ak Çibek Arığ onlara doğru gelirken çıplak çocuk atına biner gider. Ak Çibek Arığ' da peşinden gider. Ak Çibek Arığ yetiştiğinde bakar ki çıplak çocuk Gölge Gök Zirvede altı tümenli savaşa girişmiş ve dövüştüğü Alp ile denk atışıyor. Ak Çibek Arığ da savaşa girer ve altı günün sonunda altı tümenli savaşı bitirir. Çıplak çocuk da dövüştüğü Alpı öldürür. Ak Çibek Arığ onlara doğru gelirken çocuk tay çağına gelmiş

Han Boz Kulun'a biner ve gider. Ak Çibek Arıĝ da onun peşinden gider otlu zirveyi aşar, kızıl kum ovasının ucunda sarı kumlu zirve üstünde çıplak oĝlan Alp kişi ile savaşıyor, denk atıp denk düşüyorlar. Ak Çibek Arıĝ yedi tümenli savaşı girer. Yedi tümenli savaşı yedi günde bitirir. Sarı zirve üstüne Ak Sarı atlı Alp kişi Bay Sarı Hanın oĝlu Saaday koşturur gelir Ak Çibek Arıĝ ile konuşur toya davet eder, evlenmek ister bunun üzerine kavgaya tutuşurlar. Yaşlı hizmetçi Ak Han yerinde ormanlı zirve üstünde düşünür ve orada kalkar Bay Kara Han'ın yurduna doğru gider. Yolda öldürülen halkını, yaşlıları görür. Yaşlı hizmetçi sık ormandan geçerken dokuz kulaç boylu kuzgun kara ata binmiş yeni yetme Alp kişinin, onun arkasında da Ay Molat'ın Ak Doru atının koşup gittiğini görür. Onun Ay Molat'ın oĝlu olduğunu ve babasının peşinden gittiğini hemen anlar. Hizmetçi Kara zirveyi aşar Bay Kara Han yerine gelir. Orada kara kayanın altında dokuz köşeli kara taş evin dokuz Alp tarafından yakıldığını görür. Ay Hucın'ın feryatlarını duyar ama elinden bir şey gelmez kayın ağaçları arasında saklanırken yeni yetme alp kişinin babası Ay Molat'ı dirilttiğini görür ve arkalarında da Kızıl Tas vardır. Hizmetçi Ak Çibek Arıĝ ile Kanlı Kılıç'ın peşine düşer. Gölgeyi gök zirvenin üzerinde Alp Kök Han'ın ölüsünü görür. Hizmetçi oradan Otlu zirveye daha sonra da Kara zirveye ulaşır Kızıl kum ovasını ve Sarı zirveyi görür. Ak Çibek Arıĝ ile çıplak oĝlan hala tutuşuyorlar. Ak Çibek Arıĝ Alp Saaday'ı öldürür. Çıplak oĝlan da Bay Sarı Han'ı öldürür ve er çağına gelen oĝlan, at çağına gelen Han Boz ata biner gider. Ak Çibek Arıĝ çıplak olduğu için utanıp gittiğini anlar, peşine düşmez. Çıplak oĝlan hizmeti ile konuşur. Ay Hucın anasının, dokuz başlı ak sandığa koyduğu hazırladığı elbiseleri almak için yola çıkarlar. Hizmetçi babası Ak Han'ın at koşumunu da saklamıştır, onları almak için giderler. Ak Çibek Arıĝ Sarı Han'ın yerindeki Alpları ve halkı serbest bırakır. Altmışar yetmişer alplar oradan kendi yurtlarına dönmek için ayrılırlar. Bay Sarı Han'ın halkına ve milletine de Alp Sayzan'ı han olarak bırakır. Ak Çibek Arıĝ dokuz kulaçlı ipek yeşeli ak kır ata biner şarkı söyleyerek gider sesi kırk telli saz çalınır gibi yayılır. Onun elli beligi, altmış beligi omzundan aşar ve yiğit atın yeşesine yayılır. Ak kır at ise Çilbigey kuşu gibi süzülür. Ak Çibek Arıĝ Dokuz çatal başlı Kara ırmağın akıp gittiği yerde Dokuz çatal başlı Kara kayayı görür onun altında da Dokuz köşeli Kara taş evi Dokuz alpin ateşe verdiğini görür. Ak sarayın karşısında da Ak doru at ile Kuzgun Kara atı görür. İçi yanar ve kara zirvenin üstünde altı kere çevrinip yedi kere dönerek bağırır. Kır Ata

zarar gelmesin diye onu yukarı gönderir. Ay Molat diğer kara taş evlerden alpları çağırarak oraya gönderir. Kara zirvede on iki tümenli savaş başlar. Altı güne kadar ayağı yere değmeden yedi güne kadar yere basmadan yürür Ak Çibek Arığ. Ak Çibek Arığ Kanlı kılıç bana niçin yardıma gelmedi diye düşünürken Han Boz atlı Kanlı Kılıç yetişir, kanlı savaşa girer. On iki tümenli savaş on iki gün içinde biter. Ak Çibek Arığ Ak Boz zırh giyinmiş Kanlı Kılıç'a sen konuş, sen seslen der. O da üç dönüp üç çevrinip Ay Molat'ı cenge davet eder. Ay Molat oğlu Alp Kuzgun ile beraber gelir. Ak Çibek Arığ ile Ay Molat, Kanlı Kılıç ile de Alp Kuzgun cenge tutuşurlar. İki kere yere ters düşerler üçüncüde kalkıp tekrar kapışırlar. Yaka baştan kapışırlar yarım gün geçer, etek baştan kapışırlar iki gün geçer. Ay batır güneş doğar. Eski ay geçip yeni ay doğar. Ak Çibek Arığ Ay Molat'ı öldürür. Ardından da ay genişliğindeki pulat kılıcı ile Ak doru atı öldürür. Diğer tarafta da Kanlı Kılıç Alp Kuzgunu öldürür ve Kuzgun Kara atın başını vurur. Daha sonra er yaşlısı olan Bay Kara Han altın kâseye yemek gümüş kâseye su koyarak öldürmeyin diye gelir. Ak Çibek Arığ yemeği sağ eline suyu sol eline alır, sonra ikisini de döker. Bay Kara Han'ı orada öldürürler. Etini kemiğini yırtıcılar götürsün diye dağıtırlar. Sonra dokuz köşeli kara taş eve varırlar dokuz alpin başını kesip Kara ırmağa atarlar. Kanlı Kılıç, anası Ay Hucın'ı kırk ayaklı kızıl bakır ocaktan çıkarır. Fakat Ay Hucın duymuyor, bir deri bir kemik kalmış. Ona süt verirler o kendine gelir. Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç'ı tanır ağlar. Ay Molat ile Kara Han'ı sorar. Onlar öldürdük der. O da keşke onların bana yaptığı gibi işkenceyle öldürseydiniz der. Ak Han'ın hükmünde rahat yaşayan halk Bay Kara Han'ın elinde zayıf düşmüş, küçük olanlar büyümüş, orta yaşlılar ihtiyar olmuş vaziyete gelmiştir. Ak Han'ın halkı ile Ay Hucın beraber yurtlarına giderler. Kanlı Kılıç da diğer alpları ve halkları yurtlarına gönderir. Herkes onlara dua eder. Ak Çibek Arığ Kara Han'ın yurdunu ocağını batırır, yıkar, külünü rüzgâra savurur. Ak Çibek Arığ Hıyan Han'ın kızı Hıyan Arığ'ı Kanlı Kılıç'a ister. Kanlı Kılıç kız çirkin der fakat Ak Çibek Arığ'ı sinirlenmiş görünce kabul eder. Hıyan Arığ kız Ay Molat'ın korkusundan kılık değiştirmiş çirkin olmuştur. Orada Hıyan Arığ bir silkinir kendine gelir. Altmış beliği ardına elli beliği omzuna yayılır, gökten düşen kar gibidir. Yemek için kesilmiş, kızıl kan gibi yüzlüdür. Arı sili Hıyan Arığ orada öyle görünür. Kanlı Kılıç Han Boz attan inip onun elini tutar. Yola devam ederler. Ak Han'ın yurduna varırlar, Ak Han'ın halkı malı altmışa ulaşır. Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç Ormanlı zirve üzerinde yatan Ak

Han ile Ak Kula atın kemiklerinin yanına gelirler. Ak Han ile Ak kula atın kemiğini kaya tabutla gömerler. Obaya inerler yaşlı hizmetçi altın masaya yemek hazırlar yemeklerini yerler. Ay Hucın Kanlı Kılıç'a milletini sevmesi, onu hor görmemesini, düşeni kaldırmamasını, çıplağı giydirmesini, açtı doyurmasını tembihler ve kendisinin de zamanında böyle biri olduğunu söyler. Fakat Ak Han'a gücü yetmediği için onu mecburen aldığı anlatır. Kanlı kılıç halkına iyi bakar halkı da Kanlı Kılıç'ı sever. Kanlı Kılıç Hıyan Arığ kız ile toy tutar. Ayranlar kıymızlar hazırlanır. Ak Çibek Arığ kendine başka bir Ak saray hazırlar. Dokuz gün sonra toy biter. Er yiğidi Kanlı Kılıç Ay Hucın ile yaşlı hizmetçiye ayrı ev hazırlar ve onlara yardımcı kız verir.

Ak Çibek Arığ altın masa başında yemek yerken altın kapı açılır Kanlı Kılıç içeri girer. Ak Çibek Arığ masayı yeniden düzenler Kanlı Kılıç'ı ağırlar. Kanlı Kılıç altın tahta oturur, Ak Çibek Arığ ile konuşur ve Ot Han'ın yerine gitmeyi düşündüğünü, oradaki halkın ezildiğini, Ot Han'ın kendilerine rahat vermeyeceğini söyler. Ak Çibek Arığ da kabul eder fakat büyük masa başında büyük konuk olursan kadehteki içkiyi içmeyeceksin, kıymetli masa başında kıymetli konuk olursan ağaç kadehteki güçlü aş yiyip içeceksin, diye de tembihler. Kanlı Kılıç, Ak Çibek Arığ ile vedalaşır Ak güzel evden çıkar Han Boz atını altın direktten çözer. Gebe olan karısı Hıyan Arığ, Kanlı Kılıç'a Ozıl Arığ'ın aklına uymayasın der ve Kanlı Kılıç ile vedalaşır. Halk da Kanlı Kılıç'a dua eder. Han Boz atlı Kanlı Kılıç otlu zirveye çıkar. Otlı nehir suyu kıyısında büyük bir köy görür. Büyük köyün ortasında Han'ın evi Ak güzel evin karşısında da Kızıl Sarı at durur. Otlı ırmak suyunun geçtiği yerde Ağıl Kögil Ak tepelerden Kök tepe görünüyor başka da bir şey bulamamış Kanlı Kılıç. Kanlı Kılıç Ot Han'ın evine ulaşıp attan iner. Kızıl sarı atın yanına Han Boz atını bağlar. Kızıl sarı at yaşlanmıştır. Ot Han da er ihtiyarı olmuştur. Kanlı Kılıç tahta oturur kapı açılır altmış belik arkasına yayılıp elli belik omzuna yayılıp Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ içeri girer. Altın masayı düzenler, yemek koyar Kanlı Kılıç'a da bir tulum içki yapar, kadehe koyar ona uzatır. O da kabul etmez. Fakat Ozıl Arığ sürekli ısrar eder. Bunun üzerine Kanlı Kılıç üç bardak içer. Fakat içki, kuvvetlidir. Kanlı Kılıç Ozıl Arığ ile üç gün, ayran aş yiyerek geçirir. İçki bitince Ozıl Arığ yatak altından içki çıkarır ala kadehe koyar. İçkinin sertliğine kadeh bile dayanmaz. Kanlı Kılıç onu da içer. Han Boz at kişner: “ Kanlı Kılıç aklını mı yitirin, kendini mi kaybettin? ” der. Sonra Ozıl Arığ bir daha doldurur, Kanlı Kılıç onu da içer. Han Boz at kişner insan sesi ile seslenir: “ Ey yiğidim Kanlı

Kılıç! Aklını yitiriyorsun, kendini kaybediyorsun.” der. Ozıl Arığ yine doldurur Kanlı Kılıç yine içer ve Han boz at yine seslenir: “ Eey yiğidim Kanlı Kılıç kendini mi kaybettin, aklını mı yitirdin? Yaramaz yerde duruyoruz! ” der. Kanlı Kılıç kalkmak ister fakat Ozıl Arığ onu iteler yere düşer orada uyur. Ozıl Arığ babasının ay Şeklindeki kılıcını alır, Ak güzel evden çıkar Han Boz atı öldürmek ister. Tam ldrecekken Alp kişi, ben gelene kadar öldürme diye seslenir ama artık kalkan kılıç atın gerilmesiyle ipe iner ve Han Boz at serbest kalır. Gelenler Ay Molat ile oğlu Alp Kuzgundur. Hesap bilmez Ozıl Arığ çok eskiden onları diriltmiştir. Onlar Ak güzel evde yatan Kanlı Kılıç’ı öldürmek için hazırlanırken Ak ibek Arığ çıkıp gelir. Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaşırlar. Kanlı Kılıç  gün uyur. Uyandığında elinin kolunun bağlı olduğunu görür ileri geri tepinir, bağ çözülür. O sırada Han Boz at da çıkıp gelir. Kanlı Kılıç Han Boz ata biner ve ablası Ak ibek Arığ’ın savaştığı Otlu zirveye gelir. Alp Kuzgunu Ak ibek Arığ’dan çekip ayırır. Büyük cenk olur. Sağanak yağmur başlar. Ormanlı zirve üstüne Ak kar gibi Ak Kula ata atlamış Gök kumaş elbiseli kk belikli kız çocuğu gelir. Ak ibek Arığ onu görür görmez Hıyan Arığ ile Kanlı Kılıç’ın kızı olduğunu anlar. Kız çocuğu büyük kye bakar Ot Han’ın kızı Ozıl Arığ’ın yurdundan kaçmaya hazırlandığını görür. Üç defa tükürür Ozıl Arığ kız kılık değiştirir tertemiz olur. Ak ibek Arığ bu durumu görür ve gururlanır. Ondan sonra Ak Molat’ı yere vurur, elini ayağını bağlar. Kanlı Kılıç ise Alp Kuzgunu öldürür, kuzgun kara atın da başını keser. Yeniden dirilmeyecek, yeniden oluşmayacak Şekilde ldrr. Ay Molat’ı Ak ibek Arığ, Ak doru atının kuyruğuna bağlar. Gök kumaş elbiseli kk belikli kız çocuğu Ak ibek Arığ’a abla der etrafında dolanır. Ak ibek Arığ onu üç defa yukarı kaldırır, üç defa öper. Ak ibek Arığ Ozıl Arığ’ın başını keser etini kemiğini kk parçalara ayırır, otlu ırmağa atar. Kanlı Kılıç da Ot Han’ın canını alır. Ot Han’ın halkı orada yaşamak istemez, Ak ibek Arığ’ın yurdunda yaşamak isterler ve yola düşerler. Ay Molat, Ak ibek Arığ’ın atının kuyruğuna bağlıdır. Ata ana yurtlarına varırlar. Ak ibek Arığ kk belikli kız çocuğuna gidip Ay Hucın’e haber vermesini Bay Kara Han’ın oğlu Ay Molat’ı getirdiğini söylemesini ister. Ay Hucın gelir Ay Molat’ı kişi görmez, insan gitmez yerde yakıp öldürürler. Ay Molat’ın Ak doru atının başını da Kanlı Kılıç hemen orada keser. Ay Molat’ı külü kalıncaya kadar yakarlar, yeniden dirilemez, oluşamaz olur. Ak ibek Arığ, Kanlı Kılıç’a savaşı biz kazandık, halkı topla eğlence yapılısın, der. Halk toplanır eğlence yapılır. Ak ibek Arığ kız çocuğuna Ay

Tappa adımı verir. Altı yedi gün kadar eğlence olur. Ak Çibek Arıĝ köyün içinde eğlendik, Şimdi de altı çatal başlı ak kayanın üzerinde üç gün eğleneceĝiz, der. Kanlı Kılıç herkese haber eder. Halkla beraber Ak Çibek Arıĝ da yürür. Bir eliyle Ak kır atını bir eliyle Ay Tappa'yı tutup götürür. Ak kayaya varırlar. Ak Çibek Arıĝ durmaz ağlar. Sonra halkıyla vedalaşır. Çünkü öleceĝi zaman gelmiştir. Daha sonra kapısız ak kayanın kapısı açılır. Halkın hapsi Ak Çibek Arıĝ ile beraber ağlıyor. Ak Çibek Arıĝ halka ve kardeşi Kanlı Kılıç'a dua eder. Ay Tappa ile vedalaşır. Ona bu halkın idaresini verir. Halkı adaletli yönetmesini söyler. Yiĝit Ak Kır atı kayanın karanlığına bırakır, o patır kütür aşıĝı düşer kaybolur. Sonra kendisi girer. Ayın güneşin ışığını göreyim diye Ak kayanın kapısını üç kere açıp üç kere kapatır. Arı Sili Ak Çibek Arıĝ ağlayıp sızlayarak ak taş tabuta yatar. Ak taş tabuta yatınca Ak Çibek Arıĝ'ın tatlı canı çıkar. Ak taş kaya gümbürder ve ak taş tabutun kapaĝı kapanır. Halk ağlaya sızlaya eve döner. Eve geldiklerinde Kanlı Kılıç anası Ay Hucın'ın öldüğünü görür. Onu Ak Gök tepeye götürüp gömer. Otlatılan malın sahibi, halkın boyun hamı beyi Ay Tappa kız olur. Onların yurduna yeniden kanlı savaş gelmez. Kanlı Kılıç yurduna yerleşir orada yaşar, orada kalır. Destan bitti, destan tükendi. (Arıkoĝlu, 2007: 213- 373)

2.2.5. Ay Huucın Destanı'nın Özeti

Yeryüzü oluştuktan sonra kızıl bakırlar oluşur. Hanım ırmaĝın kıyısında halk oymak yaşar. Hanım zirvenin birleřtiĝi yerde dokuz zirveli Kızıl kayası vardır. Hanım zirvenin yanında uzanan kumlu yazıda ise otlaklara sıĝmayacak derece malı olan ve bu halkın beyi olan Çirkin yüzlü kız kişi vardır. Bu kızın başında büyüĝü yoktur ve sadece Han Mirgen adlı altı yaşında olan kardeşi vardır. Han Mirgen'in ablası Çirkin yüzlü Han kız kötü yaradılışlıdır. Han Mirgen kendi halkı ve malına karşı ilgisizdir. Bunlar böyle yaşayıp giderlerken bir gün evlerine bir misafir çıkagelir. Han Mirgen ve ablası Çirkin yüzlü Han kız onu aĝırlar. Misafir kişi çok içki içtiĝi için esrikliĝi artar. Han Mirgen'in ablası misafire nereden geldiĝini sorar. O da kendisinin Kün Han babalı Arı sili Kögil Arıĝ analı olan Kün Tönis Han olduĝunu söyler. Biraz konuştuktan sonra Kün Tönis Han, Kara Hanın kızı Kara Ninci ile Bora Hanın kızı Bora Ninci'nin güzelliĝini metheder ve Han Mirgen'e bunların güzel olanını almasını ve geriye kalanını da kendisinin alacaĝını söyleyerek onunla yola düşmek ister. Fakat Han Mirgen'in ablası onun gitmesine müsaade etmez. O iki kızın Erlik Őeytanıyla aynı

yemeği yediğini söyler. Daha sonra misafir kişi Kün Tönis atına binerek oradan uzaklaşır. Daha sonra Han Mirgen'in ablası dışarı çıkar hiçbir ses duymaz ve kertenkele ile kurbağanın kavgasına şahit olur. Çünkü Çirkin yüzlü kız Han her canlının dilinden anlarmış. Kertenkele kendi yavrularını öldürdüğü için Çirkin yüzlü Kız Han'a beddua eder. Kurbağa da Kız Hanın tarafını tutar. Bütün bunları duyan kız Han halkına Kirim zirvesindeki kertenkelelerin ölüm emrini verir. Kertenkelelerin ve böceklerin birçoğu öldürölür. Daha sonra kız Han tekrar dışarı çıkarak olan biteni dinler ve kendisi bir tüy düşse ya da karıncanın ayağı kırılrsa dahi yanılmadan bilen bir kişidir. Kız Han Kara Kuzgun ile Ala Kuzgun'u görür ve onların sohbetlerine kulak verir. Ala kuzgun eşi Kara Kuzgun'a Kız Han'ın yurdunun çoktandır talan edilmediğini kara yer altından korkunç bir canavarın geldiğini söyler. Bunu söyleyince Kara Kuzgun Kız Han'ın onun söylediklerini duyabileceğini söyler ve kendi canından korktuğu için ona kızar. Kara kuzgun dişisi Ala Kuzguna üç kere vurur ve Ala Kuzgun daha fazla vurma der. Daha sonra onlar uzaklaşarak giderler. Kız Han, kardeşi Han Mirgen'i otlatılan mala bakması için gönderir ve geldiğinde kendisini evlendireceğini vadeder. Han Mirgen dokuz kulaç boylu Han Boz atına biner ve dörtнала sürer. Han Mirgen malının yanına ulaştığında kuyruksuz ve kulaksız bozkurdun Ala kula kısırakla kavgasını görür ve ona bir ok atar. Daha sonra kuyruksuz ve kulaksız bozkurt kaçar. Han Mirgen de onun peşinden gider. Kurdu takip ederken Han Mirgen Erlik şeytan yurduna iner. Han Mirgen kurdu vurulmuş bir şekilde bulur. Yanına yaklaştığında kurt onu ısırır ve kavgaya tutuşurlar. Daha sonra Han Mirgen kurdu öldürür, onu ablasına götürmek üzere atına yükler ve yurduna geri gelir. Kız Han ablası bozkurdun yurda gelmesinden rahatsızlık duyar ve halkına onun yakılıp öldürölmesini emreder. Onun yakıldığı yere ise hiçbir canlının gitmemesi gerektiğini söyler. Daha sonra Kız Han kardeşi Han Mirgen'e söz verdiği üzere ona layık gördüğu kızı açıklar. Alp Han kızı kendisine uygun gördüğünü ifade eder. Fakat onun savaş için geleceğini bu yüzden kendisinin ondan önce Alp Han Kızın yurduna gitmesi gerektiğini, önce gittiği takdirde kendisinin onu yenebileceğini söyler. Han Mirgen yola düşer. Yolda Alp Han kızla karşılaşır. Alp Han Kız yoldaşlarıyla beraber Han Mirgen'i karşılar. Orada iki yiğidin de birbirinin yurtlarını talan etmek için yola çıktıkları anlaşılır. Alp Han kızın köpekleri ve kuşları Han Mirgen'e saldırır. Han Mirgen Alp Han kızın yiğitlerinden Ay Tönis'i ve Timir Teek'i öldürür. Daha sonra gökten boz laçın kuşu gelir ve Alp

Han kızın köpeklerini ve kuşlarını öldürür. Aynı zamanda atasının yurdunda savaşın başladığını çabuk dönmesi gerektiğini söyler. Uzaklaşarak oradan ayrılır. Daha sonra Han Mirgen Alp Han kızın ellerini bağlar ve öyle götürmek ister. Kız da ellerinin bağlı gitmesindenense açık gitmesinin mantıklı olduğunu düşünür ve gönüllü olarak gitmek ister. Han Mirgen de onu o şekilde yurduna getirir. Han Mirgen yurduna döndüğünde ablasının yanında dolaşan küçük bir kız çocuğu görür ve ablasının bir dostu olduğunu düşünür. Daha sonra içeri girerler. Ablası Han Mirgen'e getirdiği kızın gönüllü mü gönülsüz mü geldiğini sorar. Han Mirgen de gönüllü olarak geldiğini söyler. Daha sonra çorbasını içen küçük kız çocuğu dışarı çıkar. Han Mirgen onu takip eder. Kız çocuğu ylıkıların olduğu yere doğru gider ve seslenir. Ala kula aygır ile Ala kula kısrağın küçük kız çocuğunu karşılar. Küçük kız çocuğu ala kula kısrağı bir yandan emerken kardeşi Ala kula kulun da diğer taraftan emer. Han Mirgen bunu gördükten sonra eve döner. Ablası ona küçük kızını görüp görmediğini sorar. O da gördüklerini anlatır. Kız çocuğunun kardeşi olan Ala kula kulun üç kulaklıdır. Daha sonra küçük kız Ala Kula Aygırdan adını sorar ve Ala kula aygır ona Üç kulaklı ala kula atlı ylıkıdan doğan Ay Huucın adını verir ve Han Mirgen abisinin sözünden çıkmadan yaşamasını öğütler. Hanım Zirve'nin altında Ay Huucın'ın yurdu vardır. Çirkin yüzlü Ablası da Ay Huucın'ın adını onaylar ve ona savaş takımlarını armağan eder. Daha sonra Ay Huucın Han Mirgen abisinin yanına ayrı bir ev yapmak istediğini Çirkin yüzlü ablasına söyler. Daha sonra Han Mirgen ile Alp Han kızın düğünü yapılır. Fakat düğünde aygır kesildiği için Ay Huucın kendi etimi nasıl yerim diyerek isyan eder. Bunu üzerine ablası yeniden emir verir ve aygır yerine ineklerin kesilmesini emreder. Bunun üzerine aygır yerine inekler kesilir. Aradan altı yıl geçip yedinci yıla girdiklerinde bir sabah Ay Huucın Çirkin yüzlü ablasına ve Han Mirgen abisine koşarak gelir. Kün Tönis Han'ın yerin alçağına gün batımına gittiğini ve görünmez kötü şeytanlarca vurulduğunu söyler. Kün Han oğlu Kün Tönis Han'ın öldüğünü söyler. Kün Han babasının ona yardım edemediğini iki Kirit kuşunun ölüyü diriltene otu aramak için yola çıktıklarını, ona yardım etmesi gerektiğini söyleyip yola çıkar. Daha sonra Ay Huucın Kızıl konur atlı Hıyğa Çiçen'in yanına gelir. Hıyğa Çiçen iki Han Kiret'i öldürmek için doğmuştur. Daha sonra Ay Huucın ile Hıyğa Çiçen kavgaya tutuşurlar. Yedi yıl olana kadar savaşır. Daha sonra Ay Huucın onun kılık değiştirmesine fırsat vermeden belinden kavrayarak onu öldürür. Onu ve ölen atını Hanım ırmağın başına

çıkararak kayanın üzerinden bırakır. Ay Huucın eve döner. Aradan biraz zaman geçer. Bir gün Han Mirgen'in karısı Alp Han kız Han Mirgen'e Tanrının kendisine yazdığı kadının kendisi olmadığını aslında o kadının Kün Han kızı Kün Arığ olduğunu beyan eder. Daha sonra Han Mirgen ablası ile konuşup yola düşer. Han Mirgen'i gece gündüz düşünen ablası hastalanır. Ay Huucın onun yanına gelir. Kendisi öldüğünde yas tutmamalarını söyler. Ayrıca kendisini gömecekleri yerin güzel sesli guguk kuşunun öttüğü yer olduğunu söyler. Daha sonra kendisinin Çirkin yaratılışlı olmadığını söyler. Ay Huucın da onun arı sili olduğunu görür. Gerçek adının da Ay Çarılı Kız Han olduğunu ifade eder ve orada ölür. Daha sonra ay Huucın üzülürken yengesi Alp Han kız bunu görür, sinirlenir ve atın terkisinden kırbacını alarak onu döver. Ay Huucın ablasının cesedini kucaklar ve ak kayaya doğru yönelir. Bu kaya altı katmanlıdır ve içinde ateşe, ışığa benzemeyen ışıklar yanmaktadır. Daha sonra Akkaya kapanmaya başlar ve Ay Huucın'ın da içinde kaldığını gören Ak kula at onu uyarır ve güç bela ay Huucın kaya kapanmadan oradan çıkar. Daha sonra dönerken Ak Çibek Arığ da abisi Han Mirgen için yanına alır. Onu yengesine teslim eder. Abisinin gelmediğini öğrenir ve Erlik şeytanlarının parlak zirvede toplandığını söyleyerek yola düşer. Bir zaman sonra Han kızın doğum zamanı gelir ve ak Çibek Arığ ona ebe aramak için yola koyulur. Bir müddet dolaştıktan sonra bir ışık görür. Ak Çibek Arığ eve ulaştığında yerden üç kütük çıkar. Ak Çibek Arığ eve doğru yürür fakat evin kapısı yer altında görünür. Cesaretini toplar ve içeri girer. Orada iki gözü kör yaşlı bir kadın ile küçük kız çocuğunu görür. Ak Çibek Arığ yaşlı kadının gelmesi için diretir. Yaşlı kadın da gitmemek için biraz diretir gibi yapar fakat küçük kız başörtüm yok belki han kız verir gidelim deyince yola düşerler. Yaşlı kadın eve vardıklarında onlara önce girmelerini söyler. Kendisi de merdiven altını eşeler ve yeni doğurmuş köpeğin iki yavrusunu koynuna sokar ve o da içeri girer. Yaşlı kadın Alp Han kızı doğurtur ve doğan erkek çocuğu altın misket haline dönüştürerek cebine koyar. Daha sonra ikinci bebeği doğurtur o da kız çocuğudur. Yaşlı kadın kız çocuğunu koynuna koyup koynuna önceden koyduğu köpek yavrularını dışarıya çıkarıp kalkmış. Ben böyle şey görmedim deyip küçük kızına hadi buradan uzaklaşalım deyip evden çıkmışlar. Alp Han kumasından çocukları isteyince o da bebeğin olmadığını iki canlının orada olduğunu söyler. Bunun üzerine Alp Han kız sinirlenir. Yeryüzünde köpek yavrusu doğuran kimse olmaz deyip köpek yavrularını dışarıya atar. Daha sonra Alp Han kızın

boğazından yemek su geçmez olur. Han kız iki yavrusunu düşünür ve yüreği daralır. Han kız altın eşarbını çıkarır ve çocuklarının nereye gittiğini öğrenir. Dışarı çıkan iki kişi kara tilki olup yer altına inerler. Bunlardan birisi Kara Ninci diğeri ise Bora Nincidir. Kara Ninci ile Bora Ninci çocukları eski haline getirip şeytanların önüne koyar. Şeytanlar bu iki çocuğa eziyet ederler. Han kız olan anneleri bu duruma çok üzülür. Bir zaman sonra Han Mirgen, Kün Tönis Han ve Kün Han'ın kızı Kün Arığ ile birlikte eve döner. Onların geldiklerini gören Ak Çibek Arığ utancından yorganın altına girer fakat çizmeleri dışarıda kaldığı için Han Mirgen onu görür ve ortaya çıkarır. Onun kim olduğunu sorar ve Han kız Ay Huucın ablanın senin için getirdiği kız der. Sonra masa kurulur. Han Mirgen karnını iyice doyurur. Sonra eşi Han kıza ablası Ay Huucın'ın nerede olduğunu sorar. O da Çirkin yüzlü Kız Han ablasının kendisinin yokluğuna dayanamadığını ve ömrünün tükendiğini söyler. Daha sonra Alp Han kız kocası Han Mirgen'e başına gelenleri anlatır. Doğum yaptığını çocukları olduğunu fakat onların Erlik elinden Kara Ninci ile Bora Ninci'nin eline düştüklerini anlatır. Han Mirgen ilk önce çocuklarının kaçırılmasına aldırılmazken daha sonra dayanamaz ve Kün Tönis Han'ı da yanına alarak yola düşer. Er güzelleri Erlik yerine doğru yönelirler. Yer altına girecekleri vakit Tönis Han korkar. Orada ölüp kalacaklarını ve daha dirilemeyeceklerini söyler ve geri durur. Bunu üzerine Han Mirgen Kün Tönis ile konuşur. Kün Tönis atını çevirir ve gitmek için yola düşer. Han Mirgen yer altına indiğinde sopa gibi kolları olan iki başlı dişi şeytanı görür. Onun yarısı yerin üzerinde yarısı ise yerin altındadır. Erlik diyarı çok değişiktir. Akarsuları farklıdır. Orada bir tane alp kişinin ruhunu görür Han Mirgen onun ruhu kötü ruha dönüşmüştür. O kişi Han Mirgenden kendisini çıkarması için yardım ister. Kendisi yer altına beddua ile gelmiştir. Han Mirgen de beddua almış kişiyi kurtaramam nasıl aldıysanız öyle de çıkınız, der. Han Mirgen atının ağzını salar. Tekrar yola koyulur fakat adı Alp Hushun olan o kişi Han Mirgen'in ardından beddua eder ve Han boz atının kara suya karışmasını, kendisinin de dört gözlü kara köpek olmasını diler. Han Mirgen kara sudan geçerken atı devrilir ve oracıkta ölür. Kendisi de kara köpeğe dönüşür. Daha sonra yoluna devam eden Han Mirgen obanın bekçisi olan kara köpek ile karşılaşır. Kara köpeği gürzüsü ile öldürür. Onun evine gider ve Han Mirgen'i gören korkunç şeytanlar onu obanın kara köpeği sanırlar ve severler. Pora hanın kızı Pora Ninci Çizi Tas ere varır. Kara hanın kızı Kara Ninci de Kara Küske varır. Çizi

Tas ile Pora Ninci, Kara Ninci'nin evine misafirlige giderler. Giderken Pora Ninci kara köpegi tembihler ve beşikteki bebeklere kimseyi yaklaştırmaması gerektiğini belirtir. Akşam olduğunda kara köpek bakıyor bağından çıkan yavrusu orada ağlıyor, acı çekiyor. Çocuklar babamız Han Mirgen bu yere nasıl gelmez diye konuşurlar. Eğer onlar gelseydi şeytanın elinden kurtulurduk derler. Kara köpek gözyaşına boğulur. Günahsız kız çocuğu köpeğin gözyaşlarından bir şeyler sezer ve bu kara köpek babam olursun der. Eğer bu babam olursa ben de bu acılardan kurtulurum der. Buna dayanamayan er güzeli Han Mirgen silkinir ve eski kimliğine geri döner. Bağından çıkan kız çocuğunu altın yüksük haline getirir ve koynuna alarak evden çıkar. Daha sonra babası Han Mirgen oğlunu da kurtarmaya gider kırk alp kızarıp yanan eve körük çekiyor. Han Mirgen evi dağıtır. Alpların kimisi kaçır, kimisi ölür. Babam neden gelmez diye düşünen oğlunu kurtarır fakat şeytanlar onu demir çiviyle demir direğe çivilemişlerdir. Han Mirgen emini emler, ilacını sürer ve çocuk yeniden doğmuş gibi olur. Sonra onu altın yüksük haline getirir ve sağ yanındaki baldırına oğlanı sokup ilaçlar, sol yanındaki baldırına da kızı sokup ilaçlar. Böylece ben şeytanlara yenilirim siz de onlara görünmezsiniz der. Ayrıca çocuklarına kaba etim biterse sert kemiğime, sert kemiğim biterse de sivri kemiğime girersiniz diyerek üç kere üfürür ve tükürür baldırı iyileşir. Han Mirgen yaralarını iyileştirir ve düşmanlarını savaşa davet eder. Bir zaman savaş olur. Han Mirgen çok alp öldürür. Yedi yılda alplarını öldürüp, sonra Çizi Tas'la savaşa tutuşur. Onlar savaşırken ay Huucın ağabeyi Han Mirgen'in yardımına koşar. Ağabeyini takip ederken Alp Hushun ile karşılaşır. Alp Hushun, Ay Huucın'dan yardım ister. Ay Huucın da beddua almış kişiye yardım etmem der. Bunu üzerine Alp Hushun Han Mirgen'e yaptığı duanın aynısını Ay Huucın'a da yapar. Ay Huucın da ona kızır ve atından inerek yanına gelir. Onu belinden kavrar. Alp Hushun'un yarısı yere gömülüdür ve kendisi çıkarsa onu çıkaran kişiyi yerine atmaktadır. İki orada kavgaya tutuşurlar. Yedi gün boyunca savaşır fakat yenilemezler. Dokuzuncu güne ulaştığında Ay Huucın Alp Hushun'un kaburga kemiğini tutar ve omurgasını çekiştirir. Daha sonra Ay Huucın onun don değiştirmesine fırsat vermeden ortasına oturur ve kayışını çıkararak ellerini bağlar. Ala kula atına onu bağlar. Daha sonra onu götürüp kara ırmağın derinliğine bırakır. Daha sonra Ay Huucın atının yazı gibi buduna kamçıyı vurur ve yola devam eder. Kara zirveye geldiğinde birçok şeytanın öldürüldüğünü görür. Ağabeyi Han Mirgen'in de orada öldüğünü düşünürken ormanlı

zirvede onun oturduğunu görerak yanına doğru atını sürer. Onunla kucaklaşır. Ay Huucın abisine aradığı şeyi bulup bulmadığını sorar. Han Mirgen de baldırından yüzükleri çıkartır silkeler ve kız çocuğu ile oğlan çocuğu eski haline gelir. Çocuklar babalarına ve ablaları olan Ay Huucın'a sarılırlar. Daha sonra onlar böyle sarılırken Han Boz at çıkagelir eskisinden daha iyi olmuştur. Daha sonra Han Mirgen oğlan çocuğuna Ay Huucın da kız çocuğuna zırhlarını verirler ve o iki çocuk ak kuş olarak ana yurdunun ata yurdunun yolu tutarlar, uçarak giderler. Diğer kahramanlarımız da atlarıyla ata yurdunun yolunu tutarlar. Ay Huucın eve döner ve önceden yanına aldığı aksak hizmetçisinin yaşlandığını görür. Aradan bir süre geçer ve Han Mirgen ile çocukları da eve dönerler. Ay Huucın ablaları Han Mirgen'in çocuklarını yanına alır onları giydirir, doyurur. Onlar evlerinde yemek yiyip karınlarını doyururlar. Bu böyle devam ederken bir gün uzaklardan bir atın ayak sesinin tıktırtısı duyulur. Alpın atının ayağının çıkardığı ses ocakta duran kazanları takırdatır. Ay Huucın hemen altın kapıyı açar. Kün Hanın oğlu Kün Tönis Han gelmiştir. Tönis Han ak eve ulaşır. Han Mirgen kayını olan Tönis Han'ı karşılar. İki er güzeli selamlaşır sarılırlar ve sonra eve geçerler. Tönis Han'ı ağırlarlar. Han Mirgen halkına toy için buyruk verir. Ay Huucın'ı dışarıda görünce aygırlara dokunulmamasını ineklerden pay edilmesini ister. Toy düğün başlar. Ak Çibek Arığ'ın altmış belğini çözerler. On iki belğini Alp Han kız örer. Güzel eğri belğini iki kuması örer. Ay Huucın ağabeyi Han Mirgen'in toyunu yönetir. Ay Huucın ağabeyinin düğününde şarkı söyler. Ay Huucın yukarıda duran yedi tanrıya denk olduğunu aşağıdaki yedi tanrıyı da yenebileceğini söyler. Yengesi ise kendisini uyarır ve Tanrıdan gelen cezanın kötü olacağını söyler. Daha sonra gökten gelen bir güç onu yükseklere kaldırır. İki küçük kardeş ablalarını kurtarmak için giderler. O güç Ay Huucın'ı kaldırarak hanım zirvenin tepesine götürür. İki çocuk onu tutamazlar. Bir noktaya geldiklerinde gaipten bir ses duyulur. O ses Ay Huucın'ı kim yarattı diye soruyormuş. Yedi tanrıdan küçüğü ise ben yarattım diyormuş. Küçük Tanrı diğer altı Tanrıya yeryüzünde yarattığı iki şey olduğunu birinin Üç kulaklı ala kula at olduğunu diğerinin ise Ay Huucın olduğunu bunları kendisine çok görmemelerini söyler. Daha sonra Tanrılar Ay Huucın'ı bırakırlar. Bunun üzerine kardeşleri ona yetişir ve Ay Huucın anayurduna geri dönelim der. Bunun üzerine üçüde don değiştirir ve kuş olurlar. Ay Huucın boz laçın kuşu olur. İki küçük çocuk da ak kuşa çevrilirler ve uçarlar. Ana yurda gelirler. Her şey bıraktıkları gibidir. Hemen

don değiştirerek kendi asıl kimliklerine bürünürler. Yurtlarına vardıklarında Ay Huucın aksak hizmetçiyle selamlaşır, sarılır. Yemek yerler. Mutlu bir şekilde yaşarlar. Ay Huucın'ın kardeşleri ondan at isterler, sırtlarına giyecek elbise isterler. Bunun üzerine Ay Huucın da At istiyorsanız yiğit bir at getirin ben de size kıymetli adınızı vereyim der. Ay Huucın onlara kement verir ve iki çocuk kalkıp giderler. Çocuklar at tutarlar ve ay Huucın'ın yanına gelirler. Ay Huucın atlara baktığında Ak kula atı ve ak kır atı görür. Bunun üzerine çocuklara adlarına verir. Erkek çocuğuna Altın Teek, kız çocuğuna da Altın Arığ adını verir. Ayrıca onlara savaş malzemeleri de verir. Bu şekilde mutlu yaşarken Ay Huucın'ın yaşlı hizmetçi ablası ölür. Ay Huucın çok üzülür. Onu Altın guguk kuşunun öttüğü yere gömmek ister fakat bir türlü bulamaz daha sonra Hanım zirveyle Kirim zirvesinin birleştiği yere gelir ve onu oraya gömer. Daha sonra korkusuz Ay Huucın evine geri döner. Soyunur dökünür ve kardeşiyle yemek yerler. Ay Huucın aksak ablasının yokluğundan dolayı üzülür. Fakat abisi Han Mirgen aksağın yokluğunun Ay Huucın'ı niçin bu kadar etkilediğini anlayamaz ve bu durumu eşlerine sorar. Böyle yaşarken bir gün Ak kula aygır ak sarayın önüne gelir. Yanında da ala kula kısrağ vardır. İki de yaratıcının kendilerine verdiği zamanın bittiğini Ay Huucın'a söylerler. Ay Huucın bunu duyunca anasının ve babasının boynuna sarılır ve üzülür. Han Mirgen ağabeyi ve eşleri de onların yanına gelir. Ay Huucın'ın annesi babası ölünce kendi bedenlerini Han zirve başına çıkarmasını güzel sesli guguk kuşu nerde öterse oraya gömmelerini isterler. Ayrıca Han Mirgen ağabeyinin sözünden çıkmaması gerektiğini de öğütlerler. Daha sonra ikisi de oracıkta ölür. Ay Huucın Ala kula aygır atasını üç kulaklı ala kula ata, ala kula kısrağı ise Han Mirgen boz atına yükler. Güzel sesli guguk kuşunun öttüğü yeri bulurlar ve orada altı katlı ak kaya vardır. Han Mirgen baktığında onun kapısını olduğunu anlar. Daha sonra abi kardeş Ak kayanın içine girerler. Orada Ay Huucın, Han Mirgen ağabeyine kayanın içinde Ay Çarılı ablasını göreceğini söyler. Kayaya girdiklerinde ise gerçekten de Han Mirgen Ay Çarılı ablasının ışıklar içinde orada uyuduğunu görür. Daha sonra Ay Huucın ve abisi Han Mirgen ak kayanın içinden çıkarlar. Atlarına biner Hanım zirveye doğru kamçı vururlar. İki de yurduna döner. Böyle sıkılmadan yaşarken korkusuz Ay Huucın yemeğini yer suyunu içer ve altın masadan kalkar. Hazırlığını görür sihirli zırhını giyer. Altın Arığ kardeşi ise Ay Huucın ablasının ne yaptığını merak eder ve ona yola mı çıkıyorsunuz, diye sorar. Ay Huucın ise ayın altındaki yeri

döndürmeye, günün altındaki yeri çevirmeye gidiyorum, der. Altın Arığ kardeşi Ay Huucın'ı durdurur. Kendisinin de onunla beraber gitmek istediğini söyler. Ablası bunu kabul eder ve iki kız kardeş ak saraydan çıkarlar. İki kız kardeş atlarının yazı gibi buduna kamçı vurur. Gündoğusuna doğru süzülürler. Altın Teek otlatılan malı sayar. Halka boya han olur. İki kardeş gideli altı yıl geçer. Yedinci yıl da geçince korkusuz Han Mirgen, Kün Han yerine varır ve Kün Tönis Hanla her gün konuk olurlar. Altın Teek sabah yemek yiyor ve altı hizmetçi kızla eğlenip gününü geçiriyor. Böyle devam ederken yeryüzünün kıyısında yerin üstü uçuldar. Gelen atının takırtısı ateşe konulan sacayaklı kazanları devirir. Altın gümüş kap kacağı tıkırdatır. Bir alpın sesi zirve üzerinden duyulur. Altın Teek er güzeli şaşırp kalkar. Altın Teek iki atın geldiğini görür. Sinirlenerek ak evden çıkar. Atların ipek yularlarından tutar. Yiğit at güzeli ağızlı, dilli imiş. Altın Teek onlara sahibiniz yiğidiniz nerede düşüp kaldı anlatın diye sorar. Çok acı çekip çekmediklerini de sorar ve görünmez şeytan elinden eziyet görüp görmediklerini öğrenmek ister. Ala kula at da orada insan sesiyle seslenir. Sahibim yiğidim Ay Huucın alpa yenildi. Arı sili Altın Arığ da yiğide dayanamıyor, der. Yer yükseği Çarlı zirvenin Çalat Han'ın yeri olduğunu söyler. Oraya korkunç olanlar toplanmıştır. Yiğit at sahibinin Hıyđa Çiçen'i öldürdüğünü fakat Kızıl konur at yiğidinin yeniden doğduğunu söyler. Görünmez şeytan yerinde görünmezleri diriltten, görünmez şeytan olduğunu ifade eder. Sahibi Ay Huucın tarafından öldürülen Alp Hushun'un Erlik şeytanları tarafından bulunduğunu söyler ve Altın Teek'e çabuk giderde onları yenebileceğini aksi takdirde ise yenemeyeceğini söyler. Böylece korkusuz Altın Teek koşup eve girer eşyalarını toplar, hazırlanır. Altı kez döner. Önüyle kucaklaşır. Arı sili altı kızla vedalaşıp evden çıkar. Yiğit atına biner ve atın ağzını yayar. Yiğit at gün doğusuna doğru koşar. Kasırğa gibi koşup gelir. Çarlı zirveye kadar koşup gelir. Ormanlı zirveye çıktığında atını durdurur. Altı Teek siperliğini açıp baktığında Ay Huucın ablasının Çalat Han'a, Altın Arığ kardeşinin ise Hıyđa Çiçen'e dayanamadığını görür. Er yiğidi attan iner iki eteğini kemerine sokar. Acı çeken kardeşine doğru koşturup gelir. Altın Teek kardeşini ayırır. Arı sili Altın Arığ' a ise Alp Hushun yapışmıştır. Alp Hushunla Altın Arığ kavgaya tutuşmuşlardır. Altı günün sonun da Altın Arığ yorulur. Kayılmayacak yerde kayar. Sürünölmeyecek yerde sürünür. Ay Huucın kız güzeli ise Çalat Han'ın elinde yorulup iner. Acı çekip durur. Bunlar böyle kapışırlarken yağmur yağar, gök gürler. Altın Teek baktığın Çalat

Han'ın Ay Huucın'ı kaldırıp kara yere düşürdüğünü görür. Fakat Çalat Han Ay Huucın'ın ince belini tepemez. Ay Huucın kız güzeli ayağa kalkıp doğrulur yeniden kapışıp tutuşurlar. Onlar öyle tutuşurken han göğün bağında kanat sesi gelir. Er güzeli etrafına bakar. Çok çok uzaklardan er güzeli çok yeri geçmiş, gelmektedir. Ak zirvede durur. Büyük yurda doğru büyük ova ortasında duran Han'ın ak sarayının önünde Ak gök atın durduğunu görür. Kapı arkaya doğru açılmaktadır. Karnı öne çıkan, gözleri fırlayan bir çocuk sol ayağını eşiğin dışına atmıştır, sağ ayağı ise evde kalmıştır. Ak konur atın yiğidi ak zirveye fırlayıp gelir. At konur atlı er güzeli oğlanı dikkate almaz. Fakat yanına yaklaştığı sırada oğlan keçi sakalı okunu saplar ve sapladığı yerde yalım çıkar. Yiğit ak konur atı ortasından vurur. Ak konur atlı er güzeli ise attan düşer. At güzeli yuvarlanarak devrilip ölür. Yiğit at güzeli kendinden geçer. Arı sili er güzeli ise bayılıp kalır. Altın gibi vücudu aya yaslanıp yatar. Bedeni güneşte parıldar. Ak konur at yere düştükten sonra ak konurun sahibi ölür. Oğlan keçi sakalı okunu tutarak silkinir. Kendine gelir ve gerçek kimliğine bürünür. Canlı zırh elbise giyinmiş alp kişi oluverir. Daha sonra çatal direk dibinde kızıl konur tayın durduğunu görür. Yükselen tüyleri yalpalanıp durmaktadır. Er güzeli dönüp gelir. Çatal direktten onu çözer. Alnından tutup silkince yiğit at oluverir; dokuz kulaç boylu, sert tüylü, kızıl konur at. Alp kişi bu ata biner ve atı sürer. Ak yazıya doğru yönelir. Geniş yazıda alp kişi atın ağzını yar gibi yarar, yazı gibi buduna kamçı vurur. Yengesi Ay Huucın'ın Çalat Han'ın yerine savaş açtığını dile getirir ve temiz gücü denkleştireceğini ifade eder. Bu kişi Kızıl konur atlı Hıyan Tönis Han oğlu imiş. Arı sili Kilin Arığ kızı var. Atası Tönis Hanla kızı ayrılmışlardır. Kız yiğidi Kilin Arığ, ak saray evin yanında ak ipek ev kurmuştur. Altı hizmetçisi vardır. Mutlu yaşayıp durmaktadır. Ardında duran Kirim zirve gelin gitmez yerlerden biridir. Arı Sili kilin Arığ altı hizmetçisi ile yardımlaşır. Kirim zirve üzerindeki arı sili yere gider. At Gözüat süt göle yıkanmaya gitmek için anlaşırlar. Kilin Arığ kilin zirveye ulaştığında orada bir er cesedi ile karşılaşır. O cesedi çok beğenir ve onu tedavi eder. O er Altın İrgektir. Altın İrgek dirildiğinde Kilin Arığ ile tanışırlar. Altın İrgek, Kilin Arığ'ı bağlar, atın üzerine bindirir ve beraber yola koyulurlar. Altın İrgek Kilin Arığ'ı evine getirir. Altın İrgek ve Ay Çarılı yeniden Ay Huucın ve Han Mirgen'in yardımına yetişirler. O ikisini baygın bir şekilde bulurlar ve tedavi ederler. Daha sonra bu yiğitlerin hepsi Çalat Han'ın yurduna savaş açmayı, onun yurdunu talan etmeye karar verirler. Çalat Han'ın yurduna vardıklarında Altın Teek

Çalat Han ile kavgaya tutuşur. Han Mirgen ise Hıyan Tönis Han ile kapışırlar. Altın teek'in mağlup edemediği Çalat Han'ı Ay Huucın mağlup eder. Bir hayli süren vuruşmadan sonra Ay Huucın Alp Hushunu da yener. Kahramanlarımız bütün düşmanları yenerler. Daha sonra Çalat Han'ın evine giderler. Eve vardıklarında Çalat Han'ın eşi Çarılı Tana'yı Çalay Puru Han ve Çaas Han adında iki çocuğu ile birlikte bulurlar. Çalay Puru Han güzel bir kızdır. Bunu gören ay Huucın bunu Altın Teek kardeşine ister. Toyları olur. Alplar daha sonra Çalay Puru hanı alıp evlerine dönerler. Yolda da at yarıştırlar. Bu yarışta Ay Huucın hepsinin önüne geçer. Kaşla göz arasında Ay Huucın ormanlı hanım zirveye varır. Ormanlı zirve üstünde atını durdurur. Dönüp baktığında Altın Teek'in yiğit ak kula atı çatal başlı direğe bağladığını görür. Daha sonra Ay Huucın obaya doğru iner. Ay Huucın anasının yurdunu düzenli olduğundan dolayı över. Obaya girer. Halkın arasından geçip ak ev önüne gelir ve attan iner. Altın Teek büyük alp geldi deyip onu karşılar. Selamlaşırlar. Ay Huucın hepsini dudağından öperek Ak ipek evine geçer. Kardeşi Altın Arığ'ı ak ipek evde göremez. Daha sonra eve yengesi Ak Çibek Arığ ile Kün Arığ girer. Altın masayı kurarlar. Yemek yerler. Yemek yerken Ay Huucın onların ağladığını görür. Ay Huucın onlara, yengelerim Altın İrgek ve Altın Arığ eve gelmediler mi diye, sorar. Onlar da Altın İrgek sevgilimiz dönmediler, henüz gelmediler diye cevap verirler. Ay Huucın, Çalat Han'ın yerinden çikalı çok oldu halen nasıl gelmez diye konuşur. Üç gün sonra yerin üstü elenir. Göğün bağı sallanır. Ormanı yüksek zirveye yiğit atlar yönelir. Ormanlı hanım zirveye atlar art arda çıkar. Han boz at çıktıktan sonra kara kızıl at koşarak çıkar. Kara kızıl atın peşinden ak kır at çıkmış. Altın Arığ'ın peşinden Altın İrgek süzülüp iner. Han Mirgen attan inmek için acele eder. Ak saray eve girerler. Korkusuz Altın İrgek de Kilin Arığ ile birlikte kendi evine girer. Kün Hanın oğlu kün Tönis Han, Kün Arığ kardeşinin yanına gidip oturur. Daha sonra Han Mirgen halkına emreder. İki kızın toyu aynı gün başlasın, düğünleri kurulsun diye. Altın Teek'in ve Çalay Puru Han'ın toyu yurtlarında tekrar yapılır. Han Mirgen ve Kün Tönis Han uzun bir süre beraber yaşarlar. Kötü gün için birbirlerine yardım edeceklerine dair söz verirler. Tönis Han ülkesine geri döner. Hepsisi de daha çok güçlenirler. İpekten elbiseler giyinirler. Onların namları yeryüzünde her yere ulaşır. Mutlu bir hayat sürerek yaşarlar. (Arıkoğlu, 2007: 375- 729)

2.2.6. Kara Kuzgun Destanı'nın Özeti

Gümüş içinden güneş çıkar. Altın içinden ay çıkar. Bakır içinden yer oluşur. Kök Salı otlar biter. Kara başlı halk ayaklanıp yürür. Ak dağın zirvesinde dallı budaklı yüksek ak ağaçlar dalgalanıp büyür. Hastalığın girmediği temiz yerde, yelin girmediği sessiz yerde, akan suyun doğmadığı, ölen kişinin kokmadığı yerde, ak yazının ortasında; yüksek sıradağın altında, büyük halkın arkasında üç göğü yükselip aşan dokuz katlı demir tapınak vardır. Ak saray ise bu dokuz katlı demir tapınağın zirvesinde ışıldamaktadır. Bu tapınağın içinde beslediği atasını, emzirdiği anasını bilmeyen bir abla ile kardeş yaşamaktadırlar. Ablası kardeşine Ay Kara atlı Kara Kuzgun adını verir. Ablası, kardeşi Kara Kuzgun'a gözüyle ne gördüğünü, kulağıyla ne duyduğunu sorar. Kara Kuzgun da yukarı baktığında göğü yüksek gördüğünü, yere baktığında yeri geniş gördüğünü söyler ve hiçbir şey bilmediğini ekler. O da Altın Arığ ablasına sen ne biliyorsun diye sorar. Altın Arığ ablası da kendilerinin yaşadığı yurda yaratılmış iki alpın geleceğini söyler. İlk gelecek olan alpın adı Sarı Taycıdır. İkinci gelecek olan alpı ise Kızıl kır atlı Hlanır Taycıdır, der. Bunlar böyle konuşurken sert tepişli atı koşturan sert bilekli kahramanın kamçı vuruşu işitilir. Göz açıp kapayınca kadar yiğit alp sıradağın üstünde durur. At bağlanan altın direğe Sapsarı atını altı kez bağlar. Dokuz koçu sürükler, dokuz tulum içkisini yüklenir. Eşikli kapıyı itip açar. Yiğit er içeri girer ve selam verir. Merhabalaştıktan sonra dokuz tulum içkisini döker. Daha sonra abi kardeş olmak için geldiğini dile getirir. Gelen alp kişi Kara Kuzgun'a süpürüp döksen çöpün ben olayım, dövsen damadın ben olayım, ateşe bıraksan çıran ben olayım, uygun görürsen enişten ben olayım, der. Kara Kuzgun da ablası Altın Arığ'ın varmaya razı olması halinde onu kendisine vereceğini ifade eder. Bunu gören kız kardeşi Altın Arığ da Kara Kuzgun'a seslenir ve öncelikle eve gelen misafirin kim olduğunu sormak gerekeceğini hatırlatır. Gelen misafirin içkisini içmeden önce soyunu, lakabını sorması gerektiğini, kim olup olmadığını öğrenmesi gerektiğini söyler. Gelen er kişi de kendisini Sarı ırmağın yanında yükselen Sarı zirveden olduğunu, ayrıca yetiştğinde babasını emdiğinde annesini bilmeyen Sapsarı atlı Sarı Taycı olduğunu dile getirir. Bunlar yemeklerini yiyip içkilerini içerken göz açıp kapayana kadar sert tepişli sert bilekli kahramanın kamçı vuruşu duyulur. Yüksek sıradağın üstünde Kızıl kır atlı alp duruverir. Sıçrayarak dört nala koşar. Bağırarak kamçı vurur. At bağlanan altın direğe Kızıl kır atını altı kez bağlar. Dokuz koçu sürükler.

Dokuz tulum içkisini yüklenir ve kapıyı açarak içeri girer. Kara Kuzgun o gelen yiğidin de içkisini içer. Ona da adını lakabını sorar. O da Altın dağın eteğinde oturan, beslediğinde babasını, emzirdiğinde annesini bilmeyen, sarp kayanın babası, yalçın kayanın annesi olduğunu düşünen yalnızlara merhametli öksüzlere şefkatli Kızıl Kır atlı alp Hlanır Taycı olduğunu söyler. Hlanır Taycı kendisinin gelebileceği en son yerin bu yurt olduğunu, dönecekse de buradan döneceğini ifade eder. Kız kardeşinin adı ünü yayılınca onu almak için geldiğini söyler. İçkiyi çok içen Kara Kuzgun dışarı çıkar. Dokuz katlı demir tapınağın yanına gelip baktığı zaman dokuz kardeş yiğidin tapınağın yarısına kadar çıkıp indiklerini görür. Bunu gördüğü zaman büyük yurda dönüp girer. Daha sonra gelen misafirlere dönüp burası böyledir, eğer siz de kız istemeye, enişte olmaya geldiyseniz alp yiğit dokuz yiğit, dokuz kardeşten isteyiniz der. Bunu işiten Sarı Taycı gözyaşını kan eder, burun suyunu buz eder. Kendisinin yalnız olduğunu dile getirir. Yalnız olan yumurtanın nerede durup da çürümediğini söyler. Alp yiğit hazırlığını yaparak büyük yurttan çıkar. Sapsarı atını çözer. Atına kamçı vurur. Kara yere sallanıp yumulur. Sarı Taycı o dokuz yiğide yaklaşır. Selamlaşır, elini uzatır. Sarı Taycı dokuz yiğit- dokuz kardeş ile savaşıyor fakat Sarı Taycı'nın gücü dokuz kardeşe yetmez. Dokuz kardeş yalnız olan Sarı Taycı'yı çekip yarararak yarı tarafını Ak zirveye yarı tarafını Ak ırmağa doğru fırlatırlar. Üstüne bindiği Sapsarı atı da tepip koşarken kuyruğundan tutup geniş taşa vururlar. Sapsarı atın eti ayrılır, derisi ellerinde kalınca çatal ak ağaca atıp asarlar. Bunu gören Kara Kuzgun Kızıl kır atlı Hlanır Taycı'ya dönüp enişte olmaya geldiysen eğer dokuz yiğit- dokuz kardeşten iste, der. Enişte olmaya gelen Sarı Taycı'nın zayıf gücünün yetmediğini ve ölü verdiğini dile getirir. Hlanır Taycı ise onlara veda ederek büyük yurttan çıkar. Kızıl kır atını çözer. Eyerin üstüne oturur. Hlanır Taycı göz açıp kapayınca kadar dokuz yiğit- dokuz kardeşin yanına gelir. Onlarla selamlaşıp merhabalaşır. Biraz atıştıktan sonra kavga başlar. Hlanır Taycı vurabildiğine vurur. Göz açıp kapayınca kadar dokuz olan kardeşin altısının başını keser. Altının başını kestim kalan üçünüzün de başını keseceğim der ve kalanların da başını keser. Hlanır Taycı tam dönüp gideceği sırada tokat sesi duyulur. Dönüp baktığında kendir belikli kukla yüzlü Üzüt kızı Üzen Arığ'ın vurduğunu görür. Daha sonra bu ikisi kavgaya tutuşurlar. Geniş belden tutuşurlar. Yedi gün boyunca sarmaşırlar. Yere taşa düşmezler. Dokuzuncu güne kadar tutuşurlar, toza bulanmazlar. Dokuzuncu günden sonra Üzüt kızı Üzen

Arıĝ kaburga kemiğini sıktırır. Üzen Arıĝ'ın Hlanır Taycı'yı tutup fırlatmaya gücü kuvveti yetmez. Bu ikisi kapışırken alnında belikli kara kadın kapışan bu iki kişinin arasından geçer gibi olur. Kavga devam eder fakat Üzüt kızı Üzen Arıĝ'ın gücü yetmez. Üzen Arıĝ ve Kara kadın çıktıkları yere doğru girerler. Bu arada aks araya içerisinde Kara Kuzgun ablasına alacağı kızı sorar. O da Altın Han'ın yurdunda Altın Han'ın kızı Han kızın olduğunu söyler. Onun Kara Kuzgun'un yurduna han olacağını, halkına bey olacağını ifade eder. Han kızın yaşının kendisiyle eşit olduğunu, kaderşerinin beraber yazıldığını anlatır. Daha sonra Kara Kuzgun'un ablası kendi sözünden çıkmazsa ve üstün yetenekli olursa o kızı alabileceğini söyler. Daha sonra ona Han kız hakkında bilgi verir. Han kızın kızıl puhu kılığının olduğunu, hızlıca gittiği zaman onu görebileceğini, ayın ve günün orada ıslıl ıslıl olacağını söyler. Onu tutup kazandaki sarı suya sokması gerektiğini, çok düşünüp sokmazsa Han kızı tutamayacağını ve kara yeri tutacağını dile getirir. Han kızın altın masanın başında kızıl ipek ak ipek nakışlıyor olacağını söyler. Kızıl puhu kılığına giren Han kız sarı suya sokamazsa yaşlanıncaya kadar onu tutamayacağını anlatır. Bunun üzerine Kara Kuzgun burada söylenen sözler ile orada olacakların denk düşemeyeceğini düşünür. Oraya ulaştınca ne yapacağına orada karar vereceğini düşünür ve hazırlığını görür. Altın Arıĝ kardeşine kendi sözünü dinlemezse de atı Ay Kara atın sözünü dinlemesini tembihler. Kara Kuzgun veda ederek altın direğe doğru gider ve atına binmek için hazırlanır. Altın Arıĝ kardeşi Kara Kuzgun'a Hlanır Taycı'nın ölen bedenini geri getirip getiremeyeceğini sorar. O da getirir. Ay Kara atına kamçıyı vurur ve uzaklaşır. Ay Kara at ak tavşan gibi sıçrar, ak kuş gibi uçar fakat böyle giderken aniden durur. Ay Kara at kişner ve insan sesiyle konuşur. Sahibi Kara Kuzgun'a bundan daha yüksek bir sıra dağı aşacaklarını söyler. O dağı aştıklarında ise Han kızın yurduna ulaşacaklardır. Daha sonra kendisini yüksek dağın zirvesinde ak ota dönüştürmesini, sahibinin ise sivrisineğe dönüşüp uçup gitmesini söyler. Han kız orada nakış işlemekte olacaktır. Oraya varırsan Han kızın Kızıl puhu kılığı vardır ve o ay ve güneş gibi parlayacaktır, der. Onu alıp kazandaki sarı suya sokmasını ister. Ablasının sözüne güvenmediği takdirde asla onu yakalamayacağını öğütler. Ay Kara atın konuşmasını duyan Kara Kuzgun öfkelenir. Buradaki sözlerle olacakların denk olup olmayacağını atına sorar ve ona kamçı vurur. Sıradağı aştığı zaman otlatılan malı yaşayan halkı görür. Yaşayan halkın arasında ak sarayı görür. Kara Kuzgun don değiştirerek

sivrisineğe dönüşür. Ak saraya doğru uçar. Etrafa bakar ve gireceği yeri bulamaz. Daha sonra ise- dumana dönüşür, kapı aralığından sızar. Kız güzelini ak ipekle nakış yaparken bulur. Kara Kuzgun bunu görünce aklı başına gelir. Gönlü açılır. Kızıl puhu kılığı görür. Gerçekten de baktığında gözü kör olmuş gibidir. Baktığı zaman onun ay gibi parladığını, güneş gibi ışıldadığını görür. Sonrasında Kara Kuzgun kendi kendine ablası Altın Arı ile Ay Kara atın doğru düşünmediklerini düşünür. Bu derece güzel bir şeyi nasıl suya sokarım, der. Kendi aklına geldiği davranarak kendi bedenine bürünür, iki bileğini sıvar. İki eteğini katlar. Koşarak altın masanın başında oturan Han kızını iki gözünü yumarak kavrar. Tutacağı kadar tutar fakat gözünü açıp baktığında dört köşeli altın masayı dört yandan ayıracak gibi tuttuğunu görür. Güzel Han kızın yere gireceği deliğin, göğe çıkacağı yerin olmadığını görür. Ak sarayın içinde Kara Kuzgun bütünüyle gezip arar fakat hiçbir şey bulamaz. Üstün doğmuş mal kara at mal sesiyle kişner. İnsan sesiyle dillenir. Sahibim yığıdım Kara Kuzgun derhal gelip tut, benim gücüm kuvvetim yetmiyor, der. Kara Kuzgun onu işitince aksaraydan çıkar. Gerçektende baktığında at üstünü Ay Kara at puhunun bir kanadını ısıyor, aynı anda da bırakıyor. Kara Kuzgun koşarak Kızıl puhuyu kuyruğundan yakalar ve sonra tutup atınca Kızıl puhu elbisesi elinde kalır. Güzel ve hoş Han kız ak ovaya iner. Kara Kuzgun kızıl puhuyu elbiseyi alarak Ay Kara atın sağ tergisine bağlar. Daha sonra dönüp gidecekken güzel han kıza rastlar. Han kıza dönerek kaderinin birlikte yazıldığı kızın kendisi olduğunu söyler. O da gerçekten ben senin eşin isem bu babam Altın Han'ın altın kitabında bu yazılmış olmalı, der. Han kız ak saraya girer altın sandığın dibinden altın kitabı çıkarır. Basılmış kitabı tanırlar ve yüksek ses ile okurlar. Bir zamanlar Altın Han ile Ak Han yazıya döküp konuşmuşlardır. Ak Han'ın erkek çocuğu doğarsa ise, Altın Han'dan da kız doğarsa evlenip yaşamaya diye okurlar. Kitabı Han okuyan han kız sözünden dönmez. Kız toyunu tutup üç günde bitirirler. Güzel ve hoş Han kız kap kacağına kara tuluma, pılı pırtısını bora tuluma sokar. Kara Kuzgun'a verip Ay Kara ata yükle, der. Han kız Ay Kara atı görünce çok beğenir. Eğer at doğacaksa Ay Kara at gibi doğsun, er doğacaksa da Kara Kuzgun gibi olsun, der. Han kız halkına seslenir. Ben gitmeden önce nasıl yaşıyorsanız öyle yaşamaya devam edin, der. Bunun üzerine halkın içerisinde Altın Taş'ı han seçerler. Kara Kuzgun ile Han kız atlarına binerler. Han kız ak boz ata biner, Kara Kuzgun Ay Kara ata biner. Atlara kamçı vurup onları dört nala kaldırır. Atı arkada kalan yakınmaya, önde giden

övünmeye derler ve kamçı üstüne kamçı vururlar. Bir müddet gittikten sonra Kara Kuzgun Ay Kara atın yalnız koştuğunu görür ve Han kızı geçtiğini düşünerek altındaki Ay Kara ata sevdiğimi nasıl geride bırakırsın, diye kızar. Ay Kara at da onların geride kalmadıklarını çoktan yurda vardıklarını söyler. Bunun üzerine Kara Kuzgun ata kızar. İkisinin de dört ayaklı maldan geldiğini, onun nasıl kendisini geçtiğini söyler. Oradan hareket ederle ve demir tapınağın yüksek zirvesine gelirler. Kara Kuzgun göz açıp baktığında ak boz atın terinin soğduğunu görür. Kardeşi Altın Arığ ise cansız bedeni halen beklemektedir. Daha sonra Kara Kuzgun eşini ve onun atını över. At doğacaksa ak boz at gibi, kız doğacaksa da kızlardan üstün eşim Han kız gibi olsun der. Daha sonra Han kıza dönerek altmış yeteneğin varsa kardeşimin beklediği kişisini diriltip geri döndürüver, der. Han kız altmış yılını döndürdüm, eli yılını çevirdim der ve ak ipek şalımı alıp aya güneşe tutup büyü yapar. Alp doğmuş Hlanır Taycı güçsüz bir şekilde yatmaktadır. Han kız onu ayağa kaldırır. Kara Kuzgun ablasını Hlanır Taycıya verir. Hlanır Taycı Altın Arığ'ı altın yüzük edip altın cebin dibine koyar ve vedalaşarak Kızıl Kır ata atlayarak kamçı vurur. Kızıl kıt dörtnala koşar. Hlanır Taycı evine yurduna doğru gider. Kara Kuzgun et doğratıp ziyafet hazırlatır. Bütün halkı davet eder. Düğün bitip de bütün halk dağıldıktan sonra Kara Kuzgun alp uykusunu uyumak için altı ayaklı yatağına yatar. Güzel uyku çekeceği zaman Han kızın ağladığını görür. Han kıza kendisinin öleceğini mi hissettiğini sorar. Han kız ise Hlanır Taycı eniştesinin kırk bahadır eline düştüğünü, hayli çekiştiğini, yedi mızrakla vurulduğunu, kılıç ucuna yaslanıp düştüğünü gördüğünü söyler ve onun için ağladığını dile getirir. Kara Kuzgun'a bu durum karşısında sen ne yaptın diye sorar. Kara Kuzgun hazırlığını yapar. Sert zırhını kat kat giyer. Vedalaşır. Dokuz kez öpüp ak saraydan çıkar. Tam çıkacağı sırada Kara Kuzgun'un eşi Han kız ona ekmek getirir. Kara Kuzgun alp kişinin azık kuşanmasının gülünç olacağını söyler. O da bu ekmeklerin onun için olmadığını yetmiş kat yer altında yerin derinliği olan sert yerde, kara kumun yayıldığı yerde yetmiş köşeli bakır evin olduğunu, o bakır evin yanında yedi toynaklı bakır asanın yetmiş köşeli bakır evi bir kenara iteleyerek yürüttüğünü söyler. Oraya gidip baktığında bir kulağını dayayan bir kulağını kapayan kara kadının yere yıkıldığını göreceğini söyler. Onun üstünde üç parmak genişliğince de kül olduğunu anlatır. Onun külünü süpürüp kucaklayıp onu oturtmasını sonra da bu bir torba ekmeği onun önüne koymasını gerektiğini söyler. Eğer gerçekten kendisini tanırsa onun Kara Kuzgun'a

ekmeği kendisinin mi yoksa eşinin mi yaptığını sorar sen de benim, Kara Kuzgunun düşünceyi dersin, der. Kara Kuzgun da eşinin mi kırmayarak bir torba ekmeği terkiye bağlar. Atını dörtnala koşturur. Bir hayli at sürdükten sonra yer eşiği yere ulaşır. İki gözünü kapatır ve Ay Kara atıyla beraber yer altına inerler. Kara Kuzgun'un aklı başından gider, gönlü kararır. Göz açıp kapayınca kadar yetmiş köşeli eve varır. Baktığında gerçekten de yedi toynaklı bakır bastonun yetmiş köşeli evi bir yana itelediğini görür. Kara Kuzgun bir torba ekmeği terkiden söker ve yanına alır. Eve doğru ilerler. Girip baktığında gerçekten dokuz kişinin kucağına sığmayan kara kadın bir kulağını açmış bir kulağını kapamış, üstünde üç parmak kadar kül bırakmış vaziyettedir. Kara Kuzgun düzenlice gelip külü süpürür ve kara kadını kavrar, iterek oturtur. Kara kadın feryatla düşer. Bir torba ekmeği kara kadının önüne koyar. Kara kadın ona bu ekmeğin kendi düşüncesi mi yoksa eşinin düşüncesi mi olduğunu sorar. Kara Kuzgun da benim düşüncemdi diye cevap verir. Kara kadın da Kara Kuzgun'un eniştesi Hlanır Taycı'dan bahseder. Yüksekten gelen okların altından süründüğünü, alçaktan gelenlerin ucuna basıp koştuğunu anlatır. Yedi yerden gelen okla delercesine mızrak başıyla fırlatıp kılıç başıyla dayanamayıp öldüğünü söyler. Orada dokuz yıl geçer. Kara Kadın anlatmaya devam eder. Kara Kuzgun'a onlardan birini öldürdüğü zaman beş kişi olacaklarını, ikisini öldürünce on olacağını söyler. Bunlar böyleyken ağzından kara alev çıkararak ala parsın gelecektir. Onu gördüğü zaman Hlanır Taycı eniştesini alarak dağın sırtında durmaları gerektiğini anlatır. Orada toplanarak savaşan halkın hepsinin ala parsın ağzına gireceklerini söyler. Kara kadın anlatmaya devam eder. Ala parsın o halkı yok ettiğinde kırk bahadırın ak sarayına gireceğini, girdiği yerde büyük gürültü büyük ayak seslerinin duyulacağını, ak saraydan kızıl tilki ile ala tilkinin çıkacağını, onların Kara denize gireceklerini, üçüncü olarak ise Ak saraydan kara tilkinin çıkıp koşacağını söyler. Onların gözden kaybolması içe sıradağ üzerinden altmış alpın onların arkasından da yetmiş alpın türkü söyleyerek geleceğini söyler. Kara Kuzgun'un onlara aldırmadan devam etmesini ister. Kara kadın anlatacaklarını bitirdiği zaman Kara Kuzgun bunları işitip Ay Kara atına atlar. Kırk bahadırın yurduna varır fakat Kara Kuzgun yanında ince uçlu ok ve mızrak getirmediğini fark eder. Büyük bir ak ağacı yerinden çekip söker. Öteye gittiğinde ak ağaç ile altmışına beriye geldiğinde yetmişine vurur. Böyle dövmeğe başladığında bir çenesi yeryüzüne bir çenesi gökyüzüne dayanan ala parsın geldiğini görür. Bunu gören Kara Kuzgun Hlanır

Taycıyı da alarak yüksek dağın zirvesinde durur. Göz açıp baktıklarında gerçekten de burada toplanan halkın ala parsın ağzına girdiklerini görür. Daha sonra ala pars Kara kadının dediği gibi kırk bahadırın ak sarayına gelip girer. Ak sarayın içinden kızıl tilki çıkar koşarak kızıl denize girer. Onun ardından ak sarayın içinden ala tilki koşup kızıl tilki nereden girdiyse oradan girer. Sonuncu olarak da Ak sarayın içinden kara tilki koşarak kızıl denize girer. Onlar gözden kaybolunca sıra dağ üzerinden altmış alp türkü söyleyerek gelir. Kara Kuzgun bu gelen altmış alp ile savaşır. Göz açıp kapanıncaya kadar altmış alpin sadece altı başı kaldığını görür. Daha sonra sağ kolunu kaldırıp altı başı da keser. Diğerleri de uzaklaşıp kaybolur. Kara Kuzgun yetmiş alp ile atışır ve ben daha hayatta iken Altın Arığ kardeşimle alay edemezsiniz der ve sağ kolunu kaldırıp vurunca yetmiş alpin yedi başı kalır. Sağ kolunu kuvvetle kaldırıp kalan yedi alpı da vurup öldürür. Diğerleri uzaklaşıp kaybolur. Kızıl denizden çıkan kara tilki ormana doğru koşar. Kara Kuzgun ve Hlanır Taycı kara tilkinin yoluna girer. Atlarına atlarlar ve dört nala kamçı vururlar. Kara tilkiyi takip ederler. Kara tilki kara ormana girer. Hlanır Taycı ve Kara Kuzgun da kara ormana girer. Kara tilki kara çadıra girer. At bağlanan altın direğe atlarını bağlarlar. Merhabalaşırlar. Göz açıp kapatıncaya kadar altmış belik sırtında sallanan elli belik omzuna inen kız güzelinin altın sofrayı kurduğunu sert içkileri hazırladığını görürler. Kız güzeli bu iki alpı misafir eder. Masaya oturtur. Kara Kuzgun aylı güneşli yerin insanı olduğunu şeytan yemeği yemeyeceğini söyler. Kız da kara yerin şeytanı olmadığını aylı güneşli yerin insanı olduğunu söyler. Dokuz tanrının kendisini suçladığını dile getirir. Onu işiten Kara Kuzgun içi rahat bir şekilde sofraya kurulur ve hep beraber yemek yerler. Altmış belik sırtına yayılan elli belik omzuna inen hoş kız alın sandığa varır. Altın sandığın dibinden ayda güneşte ışıldayan altın düğmeyi çıkarıp Hlanır Taycı'nın göçsüne diker. Böylece Hlanır Taycı evvelkinden daha üstün öncekinden daha güzel olur. Kız güzeli daha sonra konuşur. Alp üstünü benim eşim Kara Kuzgun sensin, der. Öyle de olsa insan sözünü dinlemeyen er yaratılan sen olmuşsun, der. Üstün gücünün yarısını ona kaptırdığını anlatır. Altmış yetmiş alpı, gücünün yarısını kendisinin gönderdiğini ifade eder. Daha sonra Kara kadına kendisinin dönüştüğünü, bir torba ekmeği kendisinin yediğini, kanlı savaşı bitiren ala parsın da kendisi olduğunu, alnında belikli kızıl tilkinin ve Üzüt kızı ala tilkinin temiz canlarını kızıl denizde alanın da kendisi olduğunu ifade eder. Daha sonra ana- ata yurdunun ıssız, zayıf kaldığını söyler. Bunu

duyan Kara Kuzgun masanın başından çıkıp veda eder. Kara Kuzgun ve Hlanır Taycı birlikte hazırlanırlar. Kız güzeline veda edip çıkarlar. Altın direğe varıp atlarını binerler. Arkada kalan yakınmayacak önde giden övünmeyecek der ve atlarına kamçı vururlar. Kara Kuzgun ve Hlanır Taycı vedalaşırlar. Sağlık olursa yardımlaşmaya, ömür olursa da beraber mücadele etmek için sözleşirler. Hlanır Taycı evine doğru yönelir. Bundan sonrasını Kara Kuzgun tek başına gider. Bir aylık yolu ara vermeden bir yıllık yolu yedi gün konmadan gider. Kara Kuzgun ata yurduna varır. Sıradağın üzerine çıkıp kendi yurdunu seyreder. Üç göğü yükselip aşan Demir Tapınağın zirvesine ay Kara at gelir. Kara Kuzgun atını bağlar. Ak saraya girdiği zaman Kara Kuzgun karısı Han kızın gözyaşını halen silmediğini görür. Kara Kuzgun ona kendisinin ölümünü hissettiği için mi ağlayıp sızladığını sorar. Han kız da onun için olmadığını ve söyler ve kendisinin gitmesinden sonra iki çocuğunun olduğunu söyler. İlk doğan çocuklarının güzel bir kız olduğunu söyler. Altındaki kara şeytanlar, üstündeki kötü alplar bilmesin diye kızını demir tapınağın altında saklayıp beslediğini dile getirir. İkinci olarak da erkek çocuk doğurduğunu, adını Sapsarı atlı Altın Saraçı koyduğunu söyler. Daha sonra da Altın saracının kardeşi Han Çiçekey'i kurtarmak için yola düştüğünü anlatır. Anneleri de bunun için ağlamaktadır. Kara Kuzgun bunu duyunca kararmaya başlar. Kaynamazken kaynamaya başlar. İki çocuğunun izini yolunu bulacağım, der. Hazırlığını yapar, zırhını giyer. Eşi han kız ona genç bedeninin yaşlandığını bunların kendisinin ulaşabileceği kişiler olmadığını söyler ve Kara Kuzgun'u durdurur. Altın Saraçı'ya döner. Sapsarı atın koştuğu yerlerde derin göller olur. Sapsarı at ak tavşan gibi sıçrar, ak kuş gibi uçar. Kuzey tarafı görürler. Kara tepenin altında kara ırmağın suyu akmaktadır. Kara ırmağın yanında halkın yaşadığı yurt durmaktadır. Bu yurttan büyük toy düğün olmaktadır. Alp doğmuş Altın Saraçı ot başı Sapsarı atın başından ayrılarak onu ak ota dönüştürür, kendisi de sivrisineğe dönüşür. Gerçekten de dosdoğru gider ve ak saraya doğru uçar. Pencere eşiğinin üzerine konar. Sonra baktığında gerçekten de burada toplanan halka at bağlamaya ağaç yetişmez. Daha sonra dönerek ak sarayın içine bakar. Ak sarayın içinde Kara Molat alpin altın masanın başında oturduğunu görür. Masanın diğer başında da güzel kız oturmaktadır. Güzel kız Kara Molat'a göz ucuyla bakıp konuşur. Yaşının kaderinin birlikte yazılıp koşulduğu kişinin Kara Kuzgun oğlu Altın Saraçı olduğunu söyler. Han Çiçekey kardeşini kurtarmak istediğini, gerçekten bu yere gelirse Han Çiçekey

kardeşini nereye götürdüklerini söyledim, diye konuşur. Onu işiten Kara Molat da Han Çiçekey'i nereye götürdüğünü bana söyleyecek misin, der. O da senin gibi Kara Molat'a da söylersem ölü vücudun oraya kadar ulaşmaz, der. Kuşun üç kez yuva yapıp yavru çıkarıp yetiştirdiği yerde, hayvanın üç kez tüyünü değiştirdiği yerde Timir Pirgen, Tilti Pirgen, Kara Küye ve Kara Mool adlı dört kardeşin kendilerinin yurduna kasırgaya kaptırıp görülmez sonsuza çekilmez suya çıktılar der. Daha sonra konaklamaya getirdiği eşini Kara Mool kucakladığında güzel kız silkindiğinde alp kişinin sırt üstü düştüğünü, güzellikle de olsa zorla da olsa kendisinin yatmayacağını, kara yerin şeytanı Kara Mool ile söyleyip ağladığını ifade eder. Onun haberini işitince Altın Saraç zirveye doğru uçar. Çırpınıp silkinir, savrulup çırpınır Altın Saraç gerçek kimliği ile kendi bedenine dönüşür. Ot başı Sapsarı ata Altın Saraç atlar, zirveyi geçer. İki kulağı başında Sapsarı atın iki altın kuş öter, iki yanağı başında iki altın guguk cıvıldaşıyor. Altmış çatallı altın kaval çekilir, altmış teli altın yatık çalınıyor. Ay ardından bakınca ak sarayın içinden acı bir haykırış duyulur. Altın Saraç'ya kardeşi Han Çiçekey'in yerini söyleyeyim diye bir ses gelir. Altın Saraç'ın gözü kör kulağı sağır olur ve zirveyi aşar. Tam o sırada üstüne bindiği ot başlı Sapsarı at hayvan sesiyle kişner insan diliyle konuşur ve Altın Saraç'ya gideceğimiz yer uzak gibi der. Sağ yelemin altın sarı ipek şal olmalı onu alıp vuruver, der. Altın saracı bunu duyunca sarı ipek şalı vurur. İşte o anda aklı başından gider, gönlü kararır. Tekrar kendine gelip baktığında kuşun üç yerde yuva yapıp yavru çıkarıp büyüüttüğü yere, hayvanların güzellerinin tüyünü üç kez değiştirip yetiştirdiği yere varırlar. Saygın Sapsarı atın alnına ter dahi değmez. Altın Saraç dağın sırtını aşıp baktığı zaman sarı ırmağın suyunun aktığını görür. Güzel kızın iki ayağına demir prangalar geçirip bırakmışlardır. Timir Pirgen, Tilti Pirgen, Kara Mool ve Kara Küye dört kardeşin ak sarayını görür. Bunların başköşeleri birdir fakat eşikleri ayrıdır. Altın Saraç kızı gördüğü zaman altın yüzü kara bağıra dönüşür. Kardan ak yüzü kara kuruma dönüşür. Durduğu yerden attan iner. Kızın önüne kız olup sıçrar ve ona tutarak götürdüğü kırk kovayı kendisine verip veremeyeceğini sorar. Onun üzerine güzel kız cevap verir. Genişleyen yer üstünde yalnız olan Altın Saraç kardeşim ile yabancı alp beni kurtarmak için er yaratılmamış, der. Çok küçük yaşında Timir Pirgen, Tilti Pirgen, Kara Mool ve Kara Küye adlı dört kardeşlerin sert rüzgârla savrulup iki ayağına demir pranga geçirdiklerini söyler. Bu kırk kovayla kendisine su tutturup ıstırap çektirdiklerini anlatır. Kardeşi Altın Saraç

onun o halini gördüğü zaman kovalarını vermeye kalmadan kırk kovayı bir yere toplar. Saygıyla han gökyüzüne fırlatır. Daha sonra Kara Küye, Kara Mool, Timir Pirgen, Tilti Pirgen dört kardeşin ak sarayına küçük kara bulutun yağmur gibi yağmasını diler. Kızın ayağındaki demir prangayı keser. Altın Saraç'ı ak saraya varır. Kapıyı çalar. İçeriye baktığında Kara Küye alpin altın ayaklı demir koltuğa yatıp altındaki kara taştan kara su çıkardığını görür. Onun önünde duran altmış sarı kızın, arkasında duran yetmiş sarı kızın Kara Küye alpa sinek bile düşürmeden sarı şalvarlarıyla yellediklerini görür. Bunu gören Altın Saraç'ı pars gibi kükrer. Deve gibi böğürür. Sarı kızlar ise ona sakın olmalarını söyler. Gerçekten de Kara Küye hanın uyanırsa kendilerinin de onun da başının yok olacağını söyler. Birlikte ölecekleri günün o gün olacağını söyler. Daha sonra Altın Saraç'ı koluna ak sarayın içine büküp uzatır ve Kara Küye'ye vurur. Tokat sesini duymayan hiçbir halk kalmaz. Kara Küye kurt gibi ulur, pars gibi kükrer. Altın Saraç'ı'ya kendi ayağıyla gelmişsin halkın kul kölesi edeceğiz seni, der. Alpların üstünü Altın saraç'ı babamın verdiği sağ koluma dayanamayıp oraya buraya dolanıyorsun der. Annemin verdiği sol kolumu bekle gör deyip sol kolunu kaldırıp vurunca göğün dibi gümbürder. Yer arkası hemen kopar. Kar yağmayan zirvelere altı arşın kar yağar. Donmayan sulara altı arşın buz iner. Daha sonra Timir Pirgen ve Tilti Pirgen iki kardeş de saldırarak gelir. İki kardeşi Altın Saraç'ı bir koluyla kavrar ve Kara kayaya sıkıştırıp bırakır. Onlar oracıkta ölürler. Daha sonra Altın saraç'ı döner Ak saraya koşar. Kara Mool, Kara Küye, Tilti Pirgen ve Timir Pirgen dört kardeşin yurdunda ateşe atıp yakınız, der. Kötü olan bu soyu kurutmadan babam Kara Kuzgun'un yurduna dönmeyeceğim deyip ak saraya girdiği sırada Ak saraydan boynundaki dokuz gözlü canlı okunu tutarak Kara Mool'un çıktığını görür. Onu gören Altın Saraç'ı inek karnı kadar ay kara taşı parçalayıp kaldırarak dokuz kat zırhlı elbisesini çözüp geniş göğsüyle Kara Mool'u bekledi. Daha sonra Kara Mool yayını gerdirip sivri uçlu okunu atar. Okun ucunda kızıl ateş alevlenir. Ok arkasından kara duman yükselir. Altın Saraç'ı canlı oku dokuz gün boyunca tutar. Alp üstünü dokuz kat yer altına gidip yerleşir. Külbir hanın kaynamış kara kazanına varır. Büyük ateşini söndürür. Dokuz gözlü canlı okunu dokuz yerden tutup kırar. Bunu gören Külbir han kulaç kadar bıçağını tutarak çıkarıp konuşur. Külbir han ile Altın Saraç'ı kavgaya tutuşur. Alp üstünü Altın Saraç'ı sol kolunu kaldırır Külbir han uzun dilini yayar. Birazcık atışır. Göz görmez kulak duymaz o arada Altın Saraç'ı koluyla çevirip

vurunca, Altın Saraçının sol koluna dayanacak alp yiğit de yaratılmamıştır, Külbir hanın kaynar kara kazanına doğru vurur. Dönüp giderken baktığında ise kara evden kütük kadar belikli Hakas yüzlü, dokuz kişinin kucağına sığmayan, alnında belikli kara kadının çıktığını görür. Yaşı ve kaderi benimle yazılan Altın Saraçı deyip kucaklamaya koşunca alp iyisi sol kolunu kaldırıp vurur. Kaynar kara kazanına kara kadını vurup sokar. Daha sonra ot başı sapsarı at gelip altın Saraçı'yı bulur. Altın Saraçı ata atlar. Atı dörtnala koşturur. Altın Saraçı arka tarafı görünce sarı yazının ortasında geniş taşı yayarak Han Çiçekey dört kardeşin yurdunda ateş yakıp ak ağaç kabuğunu bırakmadan hepsini ateşe atıp yakdığını görür. Yaklaşıp tokalaşır. İçeri girip kardeşine selam verir. Daha sonra şeytan yeri arpalı yer, üzüt yeri karışık yer diyerek yiğit alp Altın Saraçı kardeşi Han Çiçekey'i altı çatalı altın püskül yapıp sol cebine sokar. Sapsarı atına atlar ve kamçıyı vurur. Kamçı vurduğu anda bakar ki kara yerin çamuru şişip şişip çıkıyor. Öylece bakarken kara yerin altından ayı tırnaklı insan elinin çıktığını görür. Onu gören Altın Saraçı alpa saplanan çelik kılıcını çıkarıp ayı tırnaklı kişinin kolunu çevirip vurur. Çelik kılıcı altı yerden kırılır. Daha sonra ayı tırnaklı eli kavrayıp bağırarak çekince kara yeri karaca gibi uçarak geçer. Kara yerin altından yer ortası bakır kayada yaşayan kara kat oğlu gözü kör Kara Nüügil'i çıkarır. Kara Nüügil ile Altın Saraçı kavgaya tutuşurlar. Altın Saraçı Kara Nüügil'i öldürür. Sapsarı atına biner. Bağırarak ipek şalla vurur. Sapsarı aklı başından gider. Gönlü kararır. İki kulağı başında iki altın kuş öter. İki yanağı başında iki altın guguk cıvıldar. Altmış telli altın yatık konulup altmış çatalı altın kaval at ardınca çekilip kalır. Oyulmuş yerlerde derin göller oluşur. Kendine geldiklerinde yüksek Kara zirveyi aştıklarını görürler. Kara ırmağın kıyısında halkın yaşamakta olduğu bir köyü bulur. Altın Saraçı gelecekleri yere ulaştıklarını ifade eder. Gidecekleri yere ulaşırlar. Altın Saraçı savrulup çırpınır, çırpınıp silkinir. Uyuz Konur atlı Hodır Tas'a dönüşür. Daha sonra dokuz kazanla et pişiren dokuz köleye varır. Onlara selam esir dostlar, beni de aranızda alın, der. Hodır Tas'ın kanı kölelerin et pişirdiği kazanlara sıçrar. Bunu gören dokuz köle Hodır Tas'ı ağaçlarla taşlarla kovalarlar. Arkalarına döndüklerinde ise Hodır Tas'ın yine bir kıyıda kazandaki etleri kemirip yediğini görürler. Bu esnada kız güzeli yanına gelir ve ona Kara Molat'ı öldürdüğü takdirde kendisi ile evleneceğini söyler. Fakat Hodır Tas'a baktığında ise gönlü bulanır. Kız güzeli Hodır Tas'ın Kara Molat'ı öldürmesini sağladıktan sonra kendisinin de onu öldüreceğini düşünür. Ona Kara Molat'ı

öldürdüğü takdirde kendisine varacağını söyler. Hodır Tas bütün halka seslenir kulağı kesikler duyarlar, gözleri kör olanlar görürler. Altın Sas'ın kendisine varacağını söyler ve ak saraya girer. Kara Molat'ı iki ayağından tutup ak saraydan çıkarır. At bağlanan direğe başını vurup yarar. Yaşı benimle yazılan, kaderi birlikte koşulan Altın Sas, der. Hodır Tas koşarak Altın Sas'ı kucaklar. Altın Sas var yok diliyle evlenmeye evleneceğini fakat Sarı Han babasının izin vermesi gerektiğini söyler. Hodır Tas'ın yurdunda toy, düğün bitti diye Hodır tas uyuz konur atını çözer, ona binerek uzaklaşır. Altın Sas, Hodır Tastan tiksindir. Ona yakın yürümeye çalışır. Hiç ara vermeden Sarı Han'a varırlar. Kız daha Hodır Tas gelmeden babasına onunla evlenirse öleceğini söyler. Onun hoş biri olmadığını, mide bulandırıcı olduğunu düşünmektedir. Daha sonra Hodır Tas içeriye girer, altmış yetmiş bin sinek de vızıldayarak kendisine yapışır. Hodır tas Sarı Han'a içki sunar ve kızı kendisine verip veremeyeceğini sorar. O da sana vermeyeyim de tepesi boynuzlu şeytana mı vereyim, der. Altın Sas'ı sonunda Hodır Tas'a verir. Kız ise ben Hodır Tas'a varacağıma bu şekilde ölürüm, der. Yaşının kendisiyle yazılan, kaderinin birlikte koşulduğu ot başı Sapsarı atlı Altın Saraçı'nın varlığından bahseder. Yattığımız da yatıya gelmezse ölüp giden ruhlarımız birlikte yatar, der ve gözyaşını kan eder burun suyunu buz eder. Hodır Tas onu görür ve zorla güzellik olmaz diyerek kızın, babasının yanında yaşamını sürdürmesini söyler ve yurduna döneceğini ifade ederek vedalaşır. At bağlanılan yere geldiği zaman uyuz konur atı çekip çözer. Aniden silkeler, savrulup çırpır. Ot başı Sarı atı ve Altın Saraçı kendi bedenlerine bürünürler. Altın Saraçı Sapsarı ata atlar. Tam gidecekken aniden durur. Ne oldu diye baktığı zaman Altın Sas'ın sapsarı atı ipek yularından tuttuğunu görür ve Altın Sas ona kendisini almazsa temiz canını burada vurup almasını söyler. İkimiz aylı güneşli yerde birlikte yaşamazsak ak üzüt yerinde beraber oluruz, der. Altmış erlikten altı ve üç üstün mucizeyi hissedenin kendisi olduğunu söyler. Altın Saraçı ona kendisinin onu istediğini fakat onun razı olmadığını söyler. Bunun üzerine Altın Sas atın yularını bağlar, onun koluna girer ve Sarı Han'ın huzuruna çıkarlar. Sarı Han bütün halkını çağırarak kızın toyunu yaptırır. Halk dağıldıktan sonra Altın Saraçı yerli kişiyi yerime yurtlu kişi yurduma kabul ettim, der. Daha sonra Sarı Han Altın Saraçı'yı sofraya oturtur ve ziyafet çektirir. Daha sonra Altın Saraçı Altın Sası silkeleyip altın yüzük haline getirip sağ cebine bırakır, vedalaşarak büyük yurttan çıkar. Ot başı Sapsarı atı çekip çözer. Eyerin üstüne oturur. Ata kamçıyı vurur. İhtiyar

Sarı han kara başını sallar. Şaşkınlıkla sağ parmağını ısırır. At doğarsa Sapsarı at gibi doğsun, er yiğidi doğarsa da Altın Saraç gibi doğsun, der. Altın Saraç ve sarı at yurduna gelir. Altın Saraç atını altı kez at bağlanan altın direğe bağlar. Büyük yurda girer. Babası Kara Kuzgun ve annesi Han kızın huzur içinde yaşadıklarını görür. Annesi ve babası Altın Saraç'ya kaybolan kardeşini döndürdün mü? diye sorarlar. Altın Saraç da cebinden altı çatalı altın püskülü çıkarıp bırakır. İkinci kez de sol cebinden altın yüzüğü çıkarıp bırakır. Bu yüzüklerin bir tanesi Han Çiçekey kardeşidir. Diğeri ise Altın Sas'tır. İkisi de yan yana otururlar. Daha sonra toyları olur. Toy bitince yiğitler dağılır. Altın masalarını kurar yemeklerini yerler. Tam karınlarını doyurduklarında bir kanat gürültüsü işitilir. Altın Saraç baktığında iki altın guguk kuşunun uçarak yanına süzüldüğünü görür. Hoş ve güzel iki kız kendi bedenlerine dönüşürler. Kapıyı açıp selam verirler. Eşikten atlayıp merhabalaşırlar. Gözyaşlarını kan ederler. Burun sularını buz ederler. Altın Saraç onlara niçin ağladıklarını sorar. Onlar da Altın dağın eteğindeki Kara hanın kızları olduklarını söylerler. Kara yerin şeytanı kırk kulaç zirveli kızıl kara atlı Han Hırçotay'ın gelip temiz güçle götürmek isteyince babaları Kara Han'ın onları kendisine gönderdiklerini söyler. Altın Saraç ise Altın dağın eteğinde oturan Hılanur Taycı eniştemle konuşalım der. Kızıl kır atlı Han Hırçotay'a ancak o da dayanır, der. Bu iki kız Altın Saraç'ı götürmeyi kadar bırakmazlar. Bunu gören Altın Sas'ın eşi hemen konuşur. Ona, güzellikle yardım istemeye gelenlere niçin yardım etmiyorsun, der. Ben varmasam da üstün alp olan Hılanur Taycı eniştem kırk kulaç zirveli Kızıl kır atlı Han Hırçotay'a dayanır, der. Daha sonra Altın Sas Altın Saraç'ya onun niçin gitmediğini bildiğini söyler. Onun Han Hırçotay'dan korktuğunu ifade eder. Altın Saraç bunu duyduğu zaman çok öfkelenir. Altın Saraç Han Hırçotay ile savaşmak için zırhını giyer. Bunu işitince hepsi korkarak üç gün boyunca gece bekçilerle, gündüz casuslarla beklerler Altın Saraç onları affetmez diye. İki tane kız Altın Saraç'ya Hılanur Taycı ile konuşacaklarını ve onun gitmemesi gerektiğini söylerler. Sonra altın guguk kılığına girip han göğün tepesine doğru uçarlar. Gece yarısı Altın Saraç'ın atı ot başı Sapsarı at gelir. Bunu gören Altın Saraç onun boynuna sarılır. Eyere oturur ve kamçıyı vurur. Sapsarı at tepip koştuğunda iki kulağında iki altın kuş, iki yanağı başında iki altın guguk öter. Altmış telli altın yatık altmış çatalı altın kaval çalınır bu yerde. Onu işiten halk ve bu yerin oymağı el çırpırlar. Ot başı Sapsarı at bir aylık yolu altı günde, bir

yolluk yolu yedi günde geçer gider. Altın dağın zirvesine ulaşır. Arka tarafı görürler. Daha sonra iyice bakarlar ve ihtiyar Kara Han'ı kırk kulaç zirveli kızıl kır atlı Han Hırçotay sürükleyip dövmektedir. Bunu gören Altın Saraçı acı ile haykırır ve ona kara yerin şeytanı Han Hırçotay ihtiyar Kara Han'ı alacağın var da mı dövüyorsun, der. Han Hırçotay onu işitir ve kahkaha ile güler. Altın Saraçı'ya Kara Han'ın iki kızını almadan dönüyorum, der. Han Hırçotay ile Altın Saraçı laf kavgasına girerler. Altın Saraçı çok sinirlenir. Atına kamçı vurur ve Han Hırçotay'ın önüne gelir. Sürüklenen Kara Han'ı ondan ayırır. Attan inmeyen Han Hırçotay'ı tutar han gökyüzüne doğru kaldırır. Yere indirdiğinde ise Hırçotay'ın ay alnını eyer başına vurup ezer. Kırk kulaç zirveli Kızıl kır atı tepip koştuğunda ipek yularından tutarak iki kulağını keser. Uzun kuyruğunu da keser. Eyerin üzerine yazı yazar. Kara yerin üzerini tamamen dolaşıp üstün bir alp bulur isen yetmiş kat yer altını tamamen gezip er yiğidi bulur isen kanlı savaş için gelsinler benim yerime der ve ipek yuları bırakır ve Kızıl kır atı salıverir. On gören Kara Han darılmazken darılmaya, öfkelenmezken öfkelenmeye başlar. İhtiyar han kızlarına kızar. Onları Hlanır Taycı'ya gönderdiğini Altın Saraçı'ya göndermediğini söyler. Çünkü Altın Saraçı buranın yabancısıdır ölme ihtimali vardır. Daha sonra ihtiyar Han Altın Saraçı'nın elini tutar ve saraya girerler. Altın masanın başına oturup yemek yerler, içki içerler. Üç günün sonunda Altın Saraçı gitmek için izin ister. Hazırlanır, vedalaşarak Ak saraydan çıkar. Üzengiye basıp eyerin üstüne oturur. Kara han onu altın dağa kadar uğurlar. Altın Saraçı dört atına biner ve kamçı vurarak onu dörtnala koşturur. Altın Saraçı hanın yanından ayrıldıktan sonra kurumuş tepeler yeşillenene, kurumuş ağaçlar yaprak çıkarana kadar şarkı söyler, yakınır. Sapsarı atın Altın dağın zirvesinde kuyruğunun yere yayılıp öldüğünü görür. Altın Saraçı'nın ise ölü kemiği dağ gibi olmuştur. Gün batımına kadar durur. Ölü bedenden dokuz altın tas yaratıldığı görülür. Orada durup konuşmaktadırlar. İyi insanın bedeni burada yatmasın, diye. Altın sal hazırlatırlar. Ölü bedeni altın sala koyup üç göğü yükselip aşan demir tapınağın zirvesine götürüp bırakırlar. Bunu gören Altın Sas yarım arşın kadar bıçağını tutamadan elini çırpar, koşarak çıkar. Sevgili eşim Altın Saraçım ile hiç de kalmazdın, der. Yarım arşın bıçakla kesmek için yürüdüğünde karnındaki beş aylık bebeği öfkelenir ve annesine aydınlığa çıktığında yiten babasını getireceğini söyler. Altın Sas onu işitir. Yarım arşın bıçağı elinden düşer. Ay ve güneş doğunca güzel kız Altın Sas oğlunu doğurur. Doğan küçük çocuğu mukozalı iken Ak saray etrafında

kovalayıp tutamazlar. Saygın çıplak oğul bu ya göbeğini dokuz kez kuşanıp üç göğü aşan demir tapınaktan sıçrayıp iner. Kara yer götüremeyip yer altına pek ustaca varır. Bu arada ağlayıp sızlamaktadır. Böyle giderken Üzüt Arığa rastlar. Üzüt kızı ona niçin ağladığını sorar. O da niçin ağlamayayım babam Altın Saraçı ölüp yitince annemin karnında beş aylıktım, der. Ben yitip giden babamı getireyim diye konuşur. Ak üzüte katılmaya gitmemin sebebi budur, der. Onu işiten Üzen Arığ gerçekten sen şaşıp ölseydin birlikte yaşayacağım eşim olacaktın. Ustaca gelseydin bütün canına yeteyim, der. Kül döken yazısına götürür onu. Kül yazısında külü yükseltmeden yürürse ölmesinin gerçek olduğunu, külü yükseltip tepip bırakırsa ustalıkla geçmiş olacağını söyler. Bunu işiten mukozalı küçük çocuk gözyaşını kan eder. Burun suyunu buz eder. Devrilip ölecekken belki de burada güzelce yaşarım, der. Acı çekeceğim yer burasıymış der ve dokuz kez kuşandığı göbeğini tekrar kuşanıp beş parmağını aralar. Durduğu yerden sıçrar. Kül dökülen ak ovanın kuzeyinde yürür. Bunu gören Üzen Arığ birincisi olmazsa ikincisi olur deyip, onu gök otlu gök ovaya götürür. Bu ovanın otunu dalgalandırmadan yürürse ölüp yiteceğinin gerçek olduğunu ve kendisinin eşinin olacağını söyler. Dalgalandırması halinde ise temiz canını alacağını söyler. Çocuk bağırıp sıçrar ve göverenin kuzey tarafına adım atıp durur. Üzüt kızı ikincide gerçek olmazsa üçüncüde olur der ve mukozalı çıplak çocuğu çekip alır. Tepeyi aştıktan sonra altı çatallı eski kavalı kırmadan elli şarkıyla indirir, altmış türküyle döndürürse ölüp yiteceğinin gerçek olacağını, varacağı eşinin kendisi olacağını söyler. Eğer ustalıkla gelirse de temiz canını ben alayım mukozalı çocuk, der. Mukozalı çocuk Üzen Arığ'ın sözünü işitir. Saçından bir tel koparır, kansırıp tükürür. Kendi gibi göbeğini kuşanan mukozalı küçük çocuk kuru ota dönüşür. Sazlıktan olan çocuk kavala çıkar. Elli türküyle indirir, altmış şarkıyla döndürür. Onu gören Üzüt kızı Üzen Arığ yaşı benimle yazılan kaderi birlikte koşulan sensin der ve onu kavrar. Onu kavradığı sırada çocuk kansırıp tükürerek kendi bedenine bürünür. Üzüt kızı Üzen Arığ ile itişerek yurduna varırlar. Yüksek kara dağı aştıkları zaman dokuz ambarlı kırk pencereli evi görürler. O eve girerler. Mukozalı çocuk Üzüt kızına biz evleniyoruz fakat senin annen dahi bilmiyor olmalı, der. Toy düğün etmeden konuk gelmez toy düğün edelim. Sen anneni kardeşini ve akrabalarını çağır ben de evde kalayım, ben de gelirdim ama görmeyen bilmeyen kişi olarak yolu kaybederim, der. Üzen Arığ gerçekten de anladığını söyler. Dokuz ambarın anahtarını tutarak çıktığında mukozalı

çıplak çocuk Üzen Arıĝ alınan eşim sen olma çabucak giden kişi anahtarımı kaybeder anahtarları bana ver de git, der. Üzen Arıĝ da onun annesinden doĝar doĝmaz nasıl konuřtuĝuna şaşırır. O da ne zaman olursa olsun kaybolan babam Altın Saraçı'yı getireyim, der. Üzen Arıĝ eşim niçin bana güvenmiyorsun, güvenmeden nasıl yattık, diye çıplak oĝul konuşur. Üzen Arıĝ onu işitir, dokuz anahtarı koyar. Gerçekten de bu ambarları açıp bakarsan dokuzuncu ambarı kesinlikle ama, der. Üzen Arıĝ dokuz kat yer altına girerek kaybolur. Mukozalı ıplak oĝul sekiz ambarın hepsini açar, istediğini bulamaz. Dokuzuncu ambarın kapısını aınca babası Altın Saraçı'nın bedeninin orada yattığını görür. Bunu gören ocuk kapıdan çıkar. Üç kez ıslık çalar, üç kez seslenir. Babam Altın Saraçı'nın babası Kara Kuzgun'un atı Ay kara at bugün gelersen işime yararsın, bugün gelmezsen yaramazsın diye haykırır. Ay Kara at çıkagelir. Ay Kara at Altın Saraçı'nın bedenini burnuna çeker. ektiği zaman terkideki üç çatallı kamçıyı çekip çözer. Saygıyla vurur. Ben vurmazsam sahibin Kara Kuzgun vurur, der. Saygın Ay Kara at koşunca demir tapınağın başına varıp inmiş gibi olur. Sonra da gözden kaybolur. Üzüt kızı Üzen Arıĝ elini çırparak çıkar ve babasını öldürene annesini yitirene varıyorum, der. Yaka baştan kapışmaya başladıklarında mukozalı çıplak oĝul sağ elini kaldırıp vurur. Tokat sesini duymayan hiçbir halk kalmaz. Üzen Arıĝ kara yerde dayanamaz altı kez döner ayakta durur. Yaka baştan kapışırlar. İyice tutuşmadan bir iki gün geçer. Daha sonra vücuttan fena tutuşurlar. Yedi gün boyunca sarılırlar. Dokuz gün boyunca kapışırlar. Dokuz günün sonunda Üzen Arıĝ'ın omurgasını yukarı çeker. Kaburgasını aşağı tutar. Kaldırıp fırlattığı sırada kara yerin altından altında belikli kara kadın çıkıp konuşur. Kara kadın Üzen Arıĝ kızına sözünü dinlemesini yoksa başına gelenle gideceğini söyler. Böyle konuşup sustuğunda mukozalı çıplak ocuk Üzen Arıĝ'ın ince belini altı yerden, dal omurgasını beş yerden kesip atınca kara kadın kızını yaslanıp tutar. Mukozalı ıplak ocuk gerekirse sen de gel kaynanam, der. Sağ kolunu kaldırıp kara kadına şaklatır. Kara kadın kara yerde duramaz üç kere döner ve ayakta durur. Boyunlarından güreşirler. İnce belden tutuşurlar. Sıkıca tutuşmadan bir iki gün geçer. İkinci günün sonunda vücuttan fena tutuşurlar. Dokuz gün geçer. Dokuz günün sonunda kara kadının canına yeter ve yer altına iner. Daha sonra çıplak oĝul beş parmağını ayrı tutarak iki ayağını vurur. Bir aylık yolu ara vermeden yedi yıllık yolu konmadan zirveyi aşar. Bir kulağını kapayan diğerini yere dayayan kara alpın uyuduğunu görür. Onun kendi yolunda uykuya dalmasına kızar. Düşünür.

Yaklaşıp tokalaşır, içeri girerler. Hangi köpek ürüyor diye dönüp baktığında kimseyi göremez. Kara alpa gerçekten uyuyorsa uyuyacağı yere göndereyim, der. Sağ kolunu kaldırır döndürüp vurur, kara alp yere yıkılmadan altı kez dönüp kara yere karış kadar gömülür. Dönüp boyunlarından kapışırlar, geniş belden tutuşurlar. Kapışmaları dokuz yılı bulur. Dokuz yılın sonunda çıplak oğul alpin omurgasını tutup yukarı kaldırır. Kaburga kemiğini aşağı indirir. Ayaklarını yassı tutar. Ondan sonra ona yardımcın varsa önceden çağır, der. Kara alp üç kez ıslık çalıp üç kez seslendiğinde o anda dağ sırtından dokuz bozkurt koşarak çıplak oğulun baldırına yapışır. Boşanıp koparabilseler çıplak çocuğun baldırını tamamen yiyecekler. Çıplak oğul sağ elini kaldırıp dokuz kurdun kuyruğunu bir yere çekip vurduğunda göğün dibi gürler. Dokuz bozkurt dokuz kara kadına dönüşür. Kara kırma çift sağrıları kara taşa dönüşür. Çıplak çocuk kara alpa başka çağıracağı varsa yine çağır, der. Kara alp üç kez ıslık çalar, üç kez seslenir. Tepe üzerinden dokuz kara kurt aşır inerler. Onlar da çocuğun etine buduna yapışırlar. Et acısına dayanamayan çocuk sağ elini çıkarıp dokuz kara kurdun kuyruklarını bir yere toplar. Dönüp vurduğunda dokuz kara kurt dokuz kara alpa dönüşür. Kara kastor kalpakları çadır ev gibi dururlar. Yeniden çağıracağı varsa çağır Kara alp, der. Kara alp da önüme arkama çağıracağım başka alp yoktur, der. Çağıracağı yoksa ölüp yiten ana babama ağlaya sızlaya gidersin, der. İtişmeye devam ederler. Çıplak çocuk kara yerden tutar. Kara alpı han gökyüzüne kaldırır ensesini altı yerden bel kemiğini beş yerden vurup keser. Kar yağmayan zirvelere altı arşın kar yağar. Donmayan kara sulara altı arşın buz iner. Alpı fırlatan çıplak çocuk kara tümsekleri, kara çamur döşekleri tamamen yok etmeden babası Altın Saraç'ın yurduna dönmeyeceğini ifade eder. Dağları aşar. Denizleri geçer. Yamacı başka olan dağları, kavşağı başka olan suları geçer. Yüksek zirve ötesine aşar. Orayı açtıktan sonra ileriye yükselen kara zirveyi görür. Kara zirvenin eteğinde demir melez ağacın gölgesinde dokuz kara alp görünür. Çıplak oğul dokuz kara alpa doğru koşar. Göz açıp kapayınca kadar dokuz kara alpa ulaşır. Ulaştığında dokuz kara alp birleşerek bir alp olur. Kara alp kara başını sallar ve kuru yerden nasıl geldin buraya, der. O vakitler Altın Saraç'ın oğlunun adı lakabı henüz verilmemiştir. Kara alp başını sallar ve onu öldüreceğini söyler. Çıplak çocuk ise ölecek insanı yüzünün renginden görüp anladığını dile getirerek alp üstünü çocuk sağ elini gökyüzüne kaldırır ve Kara alpin yanağına sertçe vurur. Kara alp dayanamaz ve kara yerin üstünde dokuz kez döner ve

kara yere karış kadar gömülür. Altı şanının olduğundan beri alp kişiye böyle vurdurmadım, der. Daha sonra kavgaya tutuşurlar. Çıplak oğul bu yarım aylı yarım güneşli yerde kara tümsek yastıklıları, çamur döşeklileri yok etmeden babam Altın Saraç'ın yurduna dönmeyeceğini ifade eder. Daha sonra çıplak çocuk dağ sırtından geçerken ot başı sapsarı atın tepeleri aşarak geldiğini görür. Çocuk ona Sapsarı atını öldürüp seni ele geçireceğim, der. Bunun üzerine atın sahibi öfkelenir fakat türküsünü söyleyerek gelmeye devam eder. Ölen kendimi döndüren üstün oğlumu nasıl bulayım, der. Gözyaşını kan eder, burun suyunu buz eder. Bunu gören çıplak oğul selam verir, tokalaşırlar. Ona güzel öğütle mi yoksa büyük gücünle mi bırakacaksın atı, der. Sapsarı atlı Altın Saraç erkek çocuğunu tanıır. Attan inip sıkıca kucaklar ve ölen bedenini diriltten biricik oğlunun o olduğunu söyler. Yavru kuş gibi bakışıp ana kuş gibi sevişirler. Altın Saraç çıplak oğlunu çift altın bıçak edip altın cebine koyar ve atına vurarak dörtnala koşarlar. Hissedip baktıklarında aylı güneşli yere çıkmışlardır. Saygın Hlanır Taycı'nın yerinde ise at kemiği çatallı taş yığımına alp kemiği eğri taş yığımına dönüşmüştür. Kanlı savaşı bitirip ak saraya girenleri Altın Saraç görür. At bağlanan direğe sapsarı atını bağlar ve ak saraya girer, selam verir. Öz kız kardeşi Han Çiçekey'in kanlı savaşı bitirmek için yardıma geldiğini görür. Altın Saraç'ı oradaki alplar kolundan tutarak altın masa başına oturturlar. Alp yiğitler muhabbet ederler. Altın Saraç alçakta olsa dağım, sığ da olsa suyum var, der. Sağlık olursa yardımlaşmaya, ömür olursa mücadeleye, der. Kardeşi Han Çiçekeyle de vedalaşarak çıkıp atlarına binerler. Altın Saraç Sapsarı ata, Han Çiçekey kızıl konur ata binerler. Tayın ayağı yarılmamış, kulun ayağı esrimemiş, derler. At bağlanan altın direğe atlarını bağlayıp evlerine girerler. Selam sabah geçtikten sonra Altın Saraç altın cebinden altı katlı altın bıçak çıkarıp koyar. Koyduğunda çıplak oğul oluverir. Altın Sas annesiyle çocuğu karşılaşırlar. Bunu gören Altın Sas kara sandığı açıp kızıl ipek gömlek çıkarır. Kara kırma pantolon, kara maroken çizme çıkarıp çıplak oğluna giydirir. Çıplak çocuğu doyururlar. Çocuğa ad verirler. Toy edip ad alır. Kötü ad veren kişinin boynunu keserim, güzel ad veren kişiyi ak yağla ağırlayayım, der. Bunu işitince ad verecek kişi çıkmaz. Kapı ardında bir ihtiyar kalkıp gelir ve konuşur. Benim verdiğim ad adın olsun, adın olmazsa zehir olsun, der ve ona Sapsarı atlı Altın Saraç'ın oğlu ak sarı atlı Han Saraç sen olacaksın, der. Ak sarayın kapısını kapatır. Bunu işiten oğul ihtiyar kişiyi takip eder. Güzel ad verdin, der. Ona ak yağ verir. Alp

Han Saraçı altı ayaklı yatağa yatıp alp uykusunu uyur. Dokuz gün boyunca uyur. Dokuz günün sonunda uyanır. Daha sonra annesi Han Saraçı'ya onun alacağı kişinin Sarı Marha olduğunu söyler. Sarı Marha'ya bir günde kırk dönür gelip kırk dönür gitmektedir. Sarı Salgın atın iyi koşanını er kişinin de ölmezini seçiyor, der. Daha sonra annesi öğütler vermeye başlar. Orta yolu tuttuğunda Han gökyüzü ile kara yer insan sakalı ile birleşip yükselen yer olur. Han Saraçı o yere ulaşırsan üç ay yavaş adımla varırsın. Gerçekten benim sözümü dinlemezsen o sakal arasında sarı ata kamçı vurup koşturan sen olursan yolculuğun uzun olur ve kaybolursun, der. Oradan öteye gittiğinde Han gökyüzü ile kara yerin birleştiği yere rastlarsa oradan geçip gitmesini söyler, ancak bu şekilde davrandığı zaman saygıyla yerine ulaşacağını belirtir. Daha sonra anlatmaya devam eder. Sonra gelip bakması gerektiğini, at bağlanan altın direkte gümüş tüylü kahverengi at ve sarı boynuzlu kara boğa bağlı dururlar. Ak Sarı atını onlarla yan yana bağlayıp ak saraya girersin, der. Orada alp iyisinin altı yiğit iyisinin yedi kuşaklı olarak orada oturduklarını, kapı ardında ise Çatal başlı Çilbigen ve dokuz kara kadının döşenip oturduğunu, söyler. Dokuz kara kadını bırakıp Çatal başlı Çilbigen ile selamlaşırın, der. Onun kendisine yardım edecek kişi olduğunu, ona içki sunmasını söyler. Han Saraçı annesine cevap olarak darılmamasını, buradaki sözle orada olacakların nasıl aynı olabileceğini söyler. Hazırlığını yapar. Sert zırhını kuşanır. Veda eder. Ak Sarı atının yularını çözer. Üzengiye basıp eyere oturur. Daha sonra Ak Sarı at ovaya iner, ıssız zirveye çıkar. Han Saraçı gerçekten de zirvenin var olduğunu görür. Han gökyüzü ile kara yer orada insan saklıyla birleşip yükselmiştir. Han Saraçı annemin sözü gerçek olmalı deyip Ak Sarı atını çekip durdurur ve yavaş adımla yürür. İnsan sakalı arasından bir gün geçtiğinde bir ay gibi, iki gün geçtiğinde iki ay gibi, üç gün geçtiğinde üç ay gibi hisseder. Babası Sapsarı atlı Altın Saraçı'nın böyle gitmemiş olduğunu düşünür. Böyle giden ben olursam yaşlanıncaya kadar o yere varamam diye düşünür. Saygın Ak Sarı ata kamçıyı vurur. Ak Sarı at tepip koştığı zaman onun dört toynağını bir insanın beş parmağı tutar. Bunu göre Han Saraçı öfkelenir. Han gökyüzü ile kara yer yükselip birleşen yeri bir yere toplayıp çeker. Bütün sakalı çekip çıkarır. Böyle çektiği sırada bütün kara yerin altından kara kişiyi çekip çıkardığını görür. O kişi yerin sahibi Çik Tas olduğunu, kendisini bırakmasını, boğulduğunu söyler. Han Saraçı onu duymuyormuş, görmüyormuş gibi davranır. Sakalından tutar. Yer sahibi Çik Tas kara kurşun olur. Görünmeden yer altına düşer. Han Saraçı atına biner. Bir

müddet gittikten sonra Han gökyüzü ile kara yerin birleştiği yere gelirler. Ondan sonra onun güzel yüreği üzülür. Yalnız olan yumurtanın nerede yatıp da çürümediğini, yalnız olan erin kendisinin nerede ölmeyeceğini düşünür ve Ak Sarı ata kamçı vurur. Aklı başından gider. Gönlü kırılır. Tekrar kendine glip baktığında Han gökyüzü ile kara yerin birleştiği yerden geçerek koşar. Ak Sarı atın kuyruğundan vurup keserler. Bundan sonra Han Saraçı bir aylık yolu ara vermeden bir yıllık yolu yedi gün konmadan geçer. Tepeyi aşıp baktığında gök ırmağın suyunun aktığını görür. Onun yanında da birçok halk yaşamaktadır. Han Saraçı at bağlanan altın direkte gümüş tüylü kahverengi atın bağlı olduğunu görür. Onun yanında da Sarı boynuzlu kara boğa bağlanmıştı. Han Saraçı Ak Sarı atını sarı boynuzlu kara boğa ile gümüş tüylü kahverengi atın yanına götürüp bağlar. Ak saraya girer. İçeri girip baktığı zaman alp iyisinin altı sıralı, yiğit iyisinin yedi sıralı altın masa başında oturduğunu görür. Aynı zamanda altın masanın başında göz arası karış kadar kulak arası kulaç kadar alp kişinin içkinin sertini içtiğini görür. Daha dikkatli baktığında ise kapı ardında Çatal başlı Çilbigenle dokuz kara kadının döşendiğini görür. Dokuz kara kadınları çekip dışarı çıkarır. Han Saraçı yayılıp duran Çatal başlı Çilbigen'e elini uzatıp selam verir. Kalın etini sert kemiğe vurarak tutar. Daha sonra dokuz kara kadın devrilip Çilbigen'in üzerine oturur. Han Saraçı yolunu kesenlerin bacaklarını kesip fırlatır. Yolunu kesmeyen kişilerin arkasını sıvazlayıp geçer. Bunu gören Sarı Salgın eşi Sarı Tarğah'a bu kişinin soyunu sopunu sormak için ayran ve içki getirmesini söyler. Sarı Tarğah alpin içtiği altın kadehle içki getirerek alpa verir. Er yiğidi ayranın hepsini içip bitirir. Sarı salgın ona soyunu sopunu sorar. O da Altın Saraçı'nın oğlu Ak Sarı atlı Han Saraçı olarak kendini tanıtır. Oradaki halk şaşırır ve yedi kat, dokuz kat yer altındaki kara şeytanları yok eden sen misin, derler. O da şeytanları yok ettiğim doğrudur, der. Sarı Salgın ona uzağa mı yakına mı gittiğini sorar. O da kızının ünü yayılınca alıp gitmeye geldiğini söyler. Sarı Salgın damat olacak kişinin bulunduğunu söyler. Han Saraçı bunu duyduğu zaman kanlı kızıl yüzü kara bağıra dönüşür. Kendisinin uzak yoldan kızı almak için geldiğini söyler. Altın masanın başına oturur. Sarı Salgın bunu işitir ve onunla bahse girer. Kimin atının gök kutsalı altın sincabı getirirse Sarı Marha kızımı ona veririm, der. Bunu işiten halk atlarını çözmek için çıkarlar. Er yiğidi Han Saraçı dokuz kara kadını öteye fırlatıp Çatal başlı Çilbigen'e içkisini getirir. Çilbigen içkisini içip sevinçle konuşur. Kırk yıldır böyle bir ikram görmediğini dile getirir. Han Saraçı

Çilbigen'e kadehleri art arda verir. Üç kadehi içen Çatal başlı Çilbigen dokuz kara kadının canlarını altı yerden keser. Altın masanın başında göz arası karış kadar kulak arası kulaç kadar gümüş tüylü kahverengi atlı Kümüs Tik alp içmektedir. Çatal başlı Çilbigen anlar ki at güzelleri yarışa gideli altı gün geçmiştir. Dışarı çıkıp baktığında at bağlanan direkte sarı boynuzlu kara boğa ile Ak Sarı atın durduğunu görür. Çilbigen koşarak ipek dizginini çekip çözüp eyerini alır. Çatal kamçısını kaldırır ve vurur. Benim vurduğum et acısı yer altında yedi kez yer üstünde altı kez yürüyüp gök kutsalı altın sincabı tutmadan dönmesin, der. Atların koşusuna bakmaya gelen yedi başlı Çilbigen'i tuttular. Saygın Han Saraç bu ya birlikte oturan Kümüs Tik'e avucuyla saklatır. Kümüs Tik alp kişi, kişinin bastığı kirliliğe dönerek iner. Gerçekten vurdun mu yoksa şaka mı yaptın Han Saraç, diye sorar. Han Saraç şakadan vurdum sırt üstü düştün. Eğer gerçekten vursaydım vücudun nasıl dayanabilir, der. Ondan sonra tekrar altın masaya oturup yemek yerler. Atların koşusuna bakmaya gelen Çilbigen'e et taşınır. Eti tamamen yediğinde Çilbigen'in gözü doymaz. Çilbigen yarışçıların yer altını yedi kez çapraz yürüyüp, güneşli yere çıktıklarını söyler. Arkasında duran sarı boynuzlu kara boğa ile Ak Sarı at onlardan bir ay sonra çıktılar der ve bir kucak et getiriniz, gözüm görmez oldu, der. Et taşıyan köleleri et getirip verirler. Daha sonra Çilbigen yine bağırarak Kara boğa ve Ak Sarı atın gümüş tüylü kahverengi ata yettiğini söyler ve tekrar et ister. Çünkü gözü görmez olmuştur. Esirler tekrar et getirip verdiklerinde yine söyler. Saklayıp gizleyemediğini Kara boğa ile Ak Sarı atın gümüş tüylü kahverengi atın önüne geçtiklerini açıklar. Kara boğa ve Ak Sarı at yarım göğüs önde gitmektedir. Onun konuşması biter bitmez dağ sırtında sarı boynuzlu Kara boğa ile Ak Sarı at tepip koşarak geçerler. Tuttuğu gök kutsalı altın sincabı Ak Sarı at burnuna çeker. Sarı Salgın'ın yanına gelir ve onun koluna girerek hapşurur. Bunu gören Kümüs Tik sağ kolunu kaldırıp Han Saraç'ya vurur. Er üstünü Han Saraç devrilip yere düşer. Daha sonra yaka baştan kapışıp geniş belden tutuşurlar. İyice tutuşmadan bir iki gün geçer. İkinci günün sonunda etten tutuşurlar, karından sıkıca yapışırlar. Dana büyüklüğündeki taşları toprağa sererler. Düve büyüklüğündeki taşları ak ağaç kabuğu gibi fırlatırlar. Yedi gün kapışırlar. Dokuzuncu güne geldikleri zaman Kümüs Tik alpa az dayanır, az tutunur. Ayasıyla yere çok dayanır. Küllü yere çok düşer. Kaburgasına aşağı tutar, omurgasını yukarı çeker. Saygın Han Saraç bu ya kara yere dayanamayıp çayirmelikesinin başını yakalamayıp kolundan tuttuğu alpı yamaç

yukarı çıkar. Sonra dönüp vurduğunda ensesini altı yerden ince belini yedi yerden kesip fırlatır. Daha sonra Han Saraçı göz açıp bakınca Çatal başlı Çilbigen'in yedi köşeli çıplak alpi fırlatıp dokuz yüzlü çıplak alpin eline düştüğünü görür. Çilbigen, Han Saraçı'ya aldığı kızını alıp çabucak kara kadın uyanıncaya kadar getirir, der. Aksi takdirde ata yurdunun sahipsiz kalacağını ana yurdunun boş kalacağını dile getirir. Bunu işiten Han Saraçı Ak saraya doğru koşar. Uyuyan doksan yüzlü kara kadın gerilip uyanır. Kara kadın yaşının birlikte yazıldığı kaderinin birlikte koşulduğu insanı gördüğünü düşünerek Han Saraçı'ya doğru gelir. Onun başını öper. Fakat kendisi gölün iğrenç kurbağası, gölün küfüdür. Alp onun kendisine güldüğünü düşünür. Sağ kolunu kaldırır avucu ile ona vurur. Doksan yüzlü kara kadının yanağı bile morarmaz. Gözüne kan bile toplanmaz. O, eşim Han Saraçı bana vurunca kimseye gerek kalmadan ikimiz bir oluruz, der. Daha sonra yaka baştan kapışıp geniş belden tutuşurlar. Ondan sonra yedi kat yerin altı dayanamayıp dokuz kat yerin altına oradan da doksan yüzlü kara kadının yerine varırlar. Bu esnada tepe üzerinde yün kumaş elbise giyen kara Alp şarkısını söyleyerek gelmektedir. Şarkısında ulu olan babasının yani Kara Kuzgun'un babası ihtiyar Ak Hamı bu yerde öldürdüklerini, babasının oğlu olan Han Saraçı'yı da burada öldüreceklerini söyler. Alp yiğit Han Saraçı'yı arkasından yakalar. Uzakta kaybolan kara ırmağın kıyısında sakalını batıran Alp kişi ulu türkü ile gelmektedir. O kişi yer sahibi Çik Tadır. Çik Tas onlara doğru yaklaşır. Alp doğmuş Han Saraçı alpini az tutuyor, ayası yere dayanıyor. Yiğitliğini az tutar küllü yere dayanır. Bu esnada dağ sırtından yüksek toynaklı kula atlı Hurulday Mirgen koşar. Hurulday Mirgen kamını kamlamış, türküsünü söylemiştir. Türküsü şöyledir: Babam Altın Saraçı alp kendini öldürürse benim canımda ölür. Ben de yok olayım, Altın Saraçı'nın oğluna bağ kendir olayım, der. Daha sonra kamçı vuruşuyla döndürüp saçından tutar. Çekip fırlattığında kürek kemiği tamamen ayrılır. Bu esnada sert tepişli bir at koşu duyulur. Dağ sırtından sarı boynuzlu Kara boğa aşır gelir. Hayvan sesi ile kişner, insan sesi ile konuşur. Baba yurdunu sahipsiz, ana yurdunun boş kaldığını dile getirir. Çatalbaşlı Çilbigen'in zırhı olup ürküp gelmediğini iğrentisi olup tiksiniş gelmediğini söyler. Han Saraçı'ya arka gücünü arkaya ön gücünü öne almasını söyler. Onu duyan Han Saraçı hafifçe bastığı ayağını sağlamca tekrar basar. Yavaşça tuttuğu kolunu tekrar sıkıca tutar. Daha sonra kara yün kumaş elbiseli alpin ensesini altı yerden ince belini yedi yerden keser. Daha sonra sol kolunu çekip çıkarır. Han Saraçı, yer sahibi Çik Tas'ı sakalından kavrayarak

ensesini altı yerden ince belini yerden keser. Üçüncü olarak ise yüksük toynaklı kula atlı Hurulday Mirgen'in babasının saçını başından tutmasını söyler ve sol kolu ile kavrar. Böğürüp tükürünce kapaklı kara kazan olur. Kazana atıp tükürünce kara kazan kapanır dokuz yerden kuşanır. Demir halka kuşak ile saygıyla kara kazanı kara denize fırlatır. Beni öldürecek kişi seni kurtarsın, der. Daha sonra elinde olan doksan yüzlü kara kadını fırlatmaya gücü kalmaz. Böyle tutuşurlarken kara yerin altında mı, yoksa üstünde mi olduğu bilinmeyen sert tepişli atın sesi, er iyisinin kamçı vuruşu duyulur. Sonradan ala doğan gözlü han bakışlı genç oğul görünür. Genç oğul yaşı benimle yazılan kaderi birlikte koşulanı öldürmeye mi geliyorsun, dayım Han Saraçı der ve uzaklaşır. Onu işiten doksan yüzlü kara kadın Han Saraçı'yı kaldırır fakat fırlatamaz ve devrilerek yere yığılır. Tanrı'nın verdiği kuru yerde doğmuş kişiyim, der. Kucaklamaya koşunca sağ kolunu kaldırıp gönlüm isterse, der ve sağ kolunu kaldırıp vurunca avuç sesi duyulur. Doksan yüzlü kara kadın bu yerde dayanamayıp dokuz kez dönüp kara yere karış kadar gömülür. Sonra yaka baştan kapışıp geniş belden tutuşurlar. Daha sonra genç yüzlü oğlan kara yerin şeytanının gelip tuttuğu kadını elinden aldığı dile getirir. Dayın Kızıl kır atlı Hlanır Taycı'nın oğlu Kızıl kır atlı Hırğan Taycı benim, der. Çabucak aldığı kızı alıp eve dönmesi gerektiğini söyler. Kara kadınla kavga ederken onun ensesini aşağı omurgasını yukarı çeker. Fakat Han Saraçı'nın büyük gücü üstün kuvveti tükenir. Böyle baktığı zaman dağ sırtından Ak Sarı atın koşup geldiğini görür. Han Saraçı Ak Sarı ata biner ve Sapsarı atlı Sarı Salgın'ın yerine yürür. Az ya da çok geçtiği bilinmez, yeryüzüne çıkarlar. Sarı Salgın'ın yerine varıp at bağlanan direğe Ak Sarı atını bağlayarak Ak saraya girer. Kapıyı açıp selam verir. Eşikten atlayıp merhabalaşır. Han Saraçı, Sarı Salgın'a vereceğin kızın var mı, yoksa vermeyeceğin kızın mı var, diye sorar. Bu sözleri işiten ihtiyar Sarı Salgın cevap verir. Kendisi gibi kişiye kızını vermeyip tepesi gözlü kişiye mi vereyim, der. Sarı Marha kızı kendi bedenini göstermiştir. Gönlün isterse alıp gidersen istemezse kızım bende kalır, der. Kız güzeli Sarı Marha önden bakınca ay gibi duruyor arkadan bakınca güneş gibi durur. Bakıp gönlü ister, düşününce aklına yatar. Et doğratıp ziyafet hazırlar. Bütün halk çağrılır. İçkinin en sertini içilir. Yemeğin hasını yerler. Toy tutarlar. Daha sonra Han Saraçı ata yurduna dönmeye karar verir. Altın Sarı Marha'yı altın yüzük edip cebine sokar. Onlarla vedalaşır. Sarı Salgın ile Han Saraçı ömür boyu yardımlaşmak, beraber mücadele etmek için sözleşirler. Daha sonra

Han Saraçı Ak saraydan çıkar. Atına biner ve kamçı vurur. Sarı Salgın, Sarı Tarğah ile atların koşuşuna bakmaya çıkarlar. Onlar bir aylık yolu ara vermeden, bir yıllık yolu yedi konmadan geçerler. Göz açıp bakınca Han Saraçı yüksek tepenin üzerinde dokuz yüzlü kara alpin yatıp uyduğunu görür. Ona yatacak yer bulamayıp kendi yolunun üstüne yattığı için kızar ve ona doğru yaklaşır. Kapışmaya başlarlar. Dönüp Han Saraçı'yı iki kolundan kavrayarak dokuz yüzlü kara alp fırlatır. Er üstünü Han Saraçı yedi tepeden aşar, yedi dere üzerinden fırlar. Orada yatar fakat ölmez. Daha sonra dokuz yüzlü Kara alp uyumlu dostum biz niçin anlaşıyoruz, neyi paylaşmıyoruz, diye Han Saraçı'ya söyler. Ondan sonra çırpınıp silkinir, savrulup çırpınır, çatal boynuzlu kara boğalı Çilbigen dostu boylu boyunca karşısında durur. Han Saraçı bunu görür yanına yaklaşır, selam verir. Çilbigenden toyda kendisine yardım etmesini ister. O tavsiyeye uyup çatal boynuzlu kara boğasına atlar. Han Saraçı da Ak Sarı ata atlar. Sıçrayarak dörtnala koşarlar. Daha sonra Han Saraçı'nın yurduna varırlar. Kara boğa ile Ak Sarı at üç göğü yükselip aşan demir tapınağın zirvesine gelip dururlar. At bağlanan direkte Kızıl kır tay önce gelmiştir. Hatta onun teri soğumuştur. Atlarından inip Ak saraya girerler. Kapıyı açıp selamlaşırlar. Çatal başlı Çilbigen'i baş köşeye geçirip oturturlar Han Saraçı'nın büyük babası Kara Kuzgun'un iki gözü fare gözü gibi şişip kapanmıştır. Han Saraçı sağ cebinden altın yüzüğü çıkarır. Aya ve güneşe ışıldatarak kendi bedenine döndürür. Altmış belik omuzunda elli belik sırtında Sarı Marha ortaya çıkar. Altın tarak ile bekleyen kadınlar elli beliği çözüp iki belik haline getirirler. Toy düğünü demir tapınağın üstünde yapmazlar halkın yaşadığı yerde demir tapınağın başında toy düğününe başlarlar. Bütün halk çağrılır. Doru aygırlı yilkının hepsi kesilir. Ziyafet hazırlanır. Kör olanları düğüne yedekte, topal olanları kızakla sürüyüp getirirler. Demir şişli halk demir şişleriyle eti yağından ayırıp kazanların önüne yürüyerek gelirler. Demir şişi olmayanlar tabağın dibini avuçlayarak yerler. İşte tam o anda Sarı boynuzlu kara boğalı Çatal başlı Çilbigen Ak saraydan çıkar sağ parmağı ile dokuz tulum içki hazırlar. Dokuz koça yükler ve Ak saraya tekrar girer. Altı kulplu dökme kazana içkisini tamamen döker. İhtiyar Kara Kuzgun'a yalvarmaya başlar. Tümsek yerleri abi kardeş olmak için yol ettiğini, dik yamaçları ise damat olmak için süpürüp yol ettiğini söyler. Kara Kuzgun kadehteki içkiyi içer ve ona kızımı sana vermeyim de tepesi boynuzlu şeytana mı vereyim, der. Daha sonra çatal başlı Çilbigen kanatlı kapıyı açar ve Ak saraydan çıkar. El çırpınıp silkinir, silkinip savrulur.

İri boyunlu bora atlı Altın Tona kendi bedenine dönüşür. Bunu gören Han Çiçekey'in aklı başına gelir, gönlü açılır. Bir kızlarını verdikleri için ayrıca kız düğünü yaparlar. Şölenleri ise dokuz gün sürer. Düğün sona erince bütün halk dağılır. Atlılar ayrılıp dönerler, yayalar güreşip dönerler. Ak sarayda kalan alplar alçak da olsa dağımız var, sığ da olsa suyumuz var deyip sağlık olduğu müddetçe yardımlaşmak için sözleşirler. İri boyunlu bora atlı Altın Tona Çiçekey'i altı çatalı altın püskül yapıp sağ cebine koyar. Vedalaşıp Ak saraydan çıkarlar. Altın direktten atlarını çözerler. Er yiğit Altın Tona iri boyunlu bora atına atlar. Er yiğit Hırgan Taycı Kızıl kır tayına atlar. Yardımlaşmak için sözleşirler. Atları dörtnala koştururlar. Evde kalan alp yiğitler yiğit atların eyerlerini çıkarıp Sübür dağımın otunu yemeleri ve Sütü gölün suyunu içmeleri için salı verirler. Han Saraçı'yı halka han olarak seçerler. Halka huzurlu hayat verirler. Alp yiğit Han Saraçı eşi Marha ile Ak sarayın önünde dururlar. Daha sonra Ak saraylarına girer altın divanlarına yatarlar. Onların kiraz gözlerine uyku girer. Kara Kuzgun, Altın Saraçı ve Han Saraçı alpların gitmediği yer kalmaz. Onların şanını yeryüzünde duymayan alp kalmaz. Yakındakiler yatıp korkarlar, uzaktakiler işitip korkarlar. Bu yüzden uzak yerde kalırlar. Onlar görünmez yerde kalırlar. Her havada yatığı çalınır. Çok kimsenin önünde türkü söylenip gelinmiştir. (İlgin, 2008: 21- 209)

2.2.7. Han Orba Destanı'nın Özeti

Bakır ile karışıp yer yaratılır yer üzerinde sular akar otlar kök salıp büyür. Kara başlı halk yürür. Göller yaratılıp buz altında sular akar. Ak nehrin kıyısında bulunan Ak zirvenin yamacında yaşayan bir halk vardır. Bu halkın hanı ve malının sahibi kara doru atlı Hara Handır. Onun karısının adı ise Hara Tarğaktır. Han hiç kimseyi yaya yürütmez, aç bırakmaz, susuz koymaz. Halkı acı çekmeden yaşar. Bunlar böyle yaşarken üç kulaklı kara doru atlı ve kötü niyetli Hara Molat kanlı savaşa gelir. Hara Han savaşın evinde yakalanır. Onun eşi Hara Tarğah'ın üç yaşında oğlu vardır ve kendisi altı aylık hamiledir. Hara Han zırhını kuşanır eşini altı defa öper. Yavrularını bağrına basar ve evden dışarı çıkar. At bağlanan direktten kara doru atını Hara Han çelik kılıcını çeker. Altmış başı koparır, yetmiş başı parçalar yiğitlerden akan kan nehir olup akar. Büyük evden çıkan er yiğidi mal-davarını vermemek için savaşır. Kanlı savaş için ona yardım edecek kimse bulunmaz. Eşi Hara Tarğah'ın gözüne uyku girmez. Gün doğumuna oğlu ile çıkıp savaşı izler. Hara Tarğah yiğitlerin esir

düştüğünü malın götürüldüğünü görür. Oğlunu alır, evden dışarı çıkar. Ak ipek örtüsünü ayın ve güneşin önünde sallar. Halkının yarısının çiçek olmasını, altmış şeytan yerinde hiç kimsenin bunu bilmemesini ve her zaman Hara Han'ın soyunun yürümesini diler. Böylece vurduğun da ak çiçekler ayın ve güneşin önünde sallanırlar. Hara Tarğah mavi ipek örtüyü güneşin ve ayın önünde tekrar sallar. Malın-davarı mavi çiçek haline getirir. Yerin altında yaşayan yetmiş Erlik bunu bilmemesini diler. Ne zaman ki Hara Han'ın soyu yürür. O zaman Hara Han'ın halkı ve malının Ak yazıyı doldurmasını temenni eder. Mavi çiçekler de güneşin ve ayın önünde sallanırlar. Kötü niyetli Hara Molat ve diğerleri Hara Tarğah'ın büyüsunü anlamazlar. Hemen bundan sonra Hara Tarğah ak ota girer dokuz ayı doldurur ve evladını doğurur. Bir kız çocuğu doğurur. Hara Tarğah göbeğini bağlar. Hara Molat atını ak saraya sürer. Hara Tarğah yavrularını göğsüne basar. Baba yurdunu, ana yurdunu çevirmelerinin söyler. Yavrularımı bir daha göreceğim mi diye endişelenir. Otağdan çıkarak küçük oğlunu gümüş yeşil çiçek yapar. Yeni doğan kızımı ise altın ak çiçek yapıp sarayın bahçesine diker. Hara Molat çocukların yerlerini söylemesi için onu tehdit eder. Hara Tarğah, Hara Han'dan çocuk doğurmadığını dile getirir. Hara Molat ona inanır ve halk ile hayvanları götürmesi için kölelerine emir verir. Hara Han'ın yurduna dokuz yıl boyunca dağılmayacak kara duman ve ak duman çöker. Hara Molat'ın köleleri davarı sürer. Millete eziyet ederler. Hara Tarğah eşi ihtiyar Han ile ele ele tutuşurlar. Gözleri yaşlıdır. Ata- ana yurdundan ayrılırlar. Han ile eşi ayrıldıktan sonra yiğit Hara Han'ın yurdunun üzerinde mavi bulut üstünde ak bulut altında altın guguk kuşu altı defa dönerek yere iner. Altın guguk donundan çıkar. Altmış örgüsünü sırtına elli örgüsünü omzuna bırakır. Altın guguk donlu kız çocuğu büyük eve girer. Kız çocuğu selam verir, etrafı gözler. Hara Tarğah'ın yaptığı yemeği yiyen kimseyi altın masa başında göremez. Kız yemeği yiyip karnını doyurur ve gözü kırk anahtarla açılan demir sandığa ilişir. Hara Tarğah iki çocuğunun zırhlarını ve silahlarını bu sandığın içine saklamıştır. Kız bunu görür ve dışarı çıkar. İki çiçeği kopartarak ak ipekten şalın içine koyar. Altın çiçekle gümüş çiçeğin içinde bulunduğu ipek şalı ayın ve güneşin önünde sallar. Küçük oğlan çocuğu ile kız çocuğunu bedenleri ile buluşturur. İki de ortaya çıkar ve gelip onun ellerini tutarlar. Onlara Hara Tarğah'ın hazırladığı yemekleri verir. Çocuklar annelerinin yemekleri ile karınlarını doyururlar. Çocuklar onun kim olduğunu öğrenmek isterler. O da olanlardan bahseder ve altıncı günden önce

yetişmese ikisini de solup gideceğini, ayaklanamayacağını sđyler. Babalarının yurdunu onların yđneteceđini ifade eder. Kendisini ise Kara doru atlı Han Hılıs babalı, Altın aah analı, altın guguk donuyla yaşayan Altın Harlıh kız olarak tanıtır. Kendisi bu çocukların teyzeleridir. Yani Hara Tarđah'ın küçük kardeşidir. Altın Harlıh teyzeleri kanlı savaşı ve olan bitenleri onlara anlatır. Babalarının ve analarının halkı ve davarı ile beraber Hara Molat tarafından yurduna sürüldüğünü öğrenir. Annelerinin kendilerini, halkını ve malını çiçeğe çevirdiğini de öğrenirler. Çocuklar teyzelerine sarılırlar ve kendilerini yetiştirmese bile anneleri gibi olduğunu ona sđylerler. Altın Harlıh bunları duyunca gözünden yaş dklr. Altın Harlıh gözyaşı dknce oğlan çocuğu ona niçin ağladığını sorar. Altın Harlıh da oğlana kendi lafını dinlediği zaman annesini, babasını ve halkını geri getirebileceğini aksi takdirde ise ölüp gideceğini sđyler. Onun yurduna gittiğinde tepenin üstünde durmasını sđyler. Atını altın sarna bağlamamasını bağladığı takdirde atını sihre kaptıracağını, onların ifte boynuzlu şeytanı atının üstüne oturtacaklarını ve kendisinin de büyük sihre kapılarak öleceğini anlatır. Bindiği atı serbest bıraktığı takdirde ancak baba yurduna dönebileceğini sđyler. Daha sonra teyzesi erkek çocuğuna Han Mirgen adını, kız çocuğuna da Han Orba adını verir. Onun yaratılmış en güçlü kız olduğunu sđyler. Ona ancak altı yıl geçtikten sonra Kızıl kır atına binebileceğini sđyler ve yine sözünü dinlemezlerse ömürlerinin kısa olacaklarını ekler. Han Orba kız da altı yıl gemeyene kadar evden çıkmayacağını teyzesine sđyler. Altın Harlıh ak ipek örtüsünü çıkarır ayın ve güneşin önünde sallayarak Hara Han'ın tüm halkını eski haline getirir. Daha sonra mavi ipek örtüsünü çıkarıp ayın ve güneşin önünde sallayarak Hara Han'ın mal- davarını eski haline getirir. Daha sonra teyzeleri Altın Harlıh guguk donuna girer, Hara Han'ın yurdunun üstünde üç defa dönerek gözden kaybolur. İki kardeş teyzeleri gittikten sonra karınlarını doyururlar. Han Mirgen kardeşine dönüp ata bineceği günün bugün olduğunu sđyler ve Hara Molat'ın yurduna doğru at süreceğini dile getirir. Kardeşine altı yıl dolmayana kadar evden çıkmaması gerektiğini hatırlatır. Ancak ondan sonra kendi ardına düşmesi gerektiğini ve l bedenini el yurdunda bırakmayıp ata yurduna getirmesini ister. Onu ata yurdundaki boyun malın hanı olarak bırakır. Han Orba abisi Han Mirgen'in sözünü dinler ve söylediklerini yapmaya söz verir. Han Mirgen zırhını giyer, kılıcını, okunu alır ve hazırlığını görür. Kızıl doru atına biner. Halkına nasihatte bulunur. Kardeşini han olarak bıraktığını, onun sözünden çıkmamaları gerektiğini

söyler ve atına kamçıyı vurur. Kardeşi ise dönüp saraya girer. Han Mirgen bir müddet gider ve Hara Molat ve askerlerinin ilerlemeyen hayvanların kürek kemiklerini ak yazıda parçaladıklarını görür. Han Mirgen halkından ölen insanları görür ve yüreği parçalanır, kaynar. Han Mirgen atını dörtnala sürer ve Hara Molat'ın yurduna yaklaşır. Orada duran ihtiyarla konuşur. İhtiyar ölmüş hayvanların kafataslarını, kemiklerini toplamaktadır. Han Mirgen ona Hara Molat'ın yurdunu yerle bir edinceye kadar bu etlerin bitmesi gerektiğini ona söyler. İhtiyar olanları anlamıştır ve kazanın altını yakar. Etleri pişirir. Han Mirgen ile ihtiyar birbirlerine kim olduklarını sormazlar. Han halkın acını çektiğini görür. Daha sonra Han Mirgen altın sarçında Hara Molat'ın üç kulaklı kara doru atını görür. Kızıl doru atını Hara Molat'ın atının yanına bağlar. Atının gözyaşına boğulduğunu görür. Fakat teyzesi Altın Harlıh'ın sözlerini tamamen unuttuğu için atının neden ağladığını fark etmeden Hara Molat'ın otağına girer. Hara Molat ile selamlaşırlar. Hara Molat kendinden izinsiz yurduna hiçbir yiğidin girmediğini söyler ve ona aslını sorar. O da Hara Han babalı, Hara Tarğah analı Han Mirgen olduğunu söyler. Anasına, atasına yaptığının zulüm olduğunu, kendisinin de bu zulme son vermek için geldiğini, anasını atasını tekrar yurduna götürmek için geldiğini söyler. En sonunda ise Hara Molat'ın yurdunu yok etmek için geldiğini söyler. Hara Molat bu sözleri duyunca çok öfkelenir. Biraz atıştıktan sonra Han Mirgen sağ elini kaldırır ve Hara Molat'a bir tokat atar. Dokuz gün kalkmayacak kara bulutlar yere iner. Hara Molat'ın iniltisi duyulur. Kar yağmayan dağlara kar iner. Buz tutmayan derelere buz iner. Han Mirgen tüm halkını onun elinden alır. Yiğitler çok sevinir. Han Mirgen'i kutlarlar. Kara Duman dağılır. Hara Molat'ın cansız bedeni gün ışığına çıkar. Hara Molat'ın eşi Hara Nincil ortaya çıkar ve çocuklarının olmadığını söyler. Bunu üzerine Han Mirgen çocukların suçu olmayacağını, Tanrı huzurunda böyle bir günah işlemeyeceğini söyler ve çocuk kötü yola meyillenirse kendi yanına gelmesini söyler. Aksi takdirde ise Hara Molat'ın çocuğu ile iki boynuz gibi dost olacaklarını söyler. Daha sonra Hara Molat'ın evinden çıkar. Han Mirgen sarçının yanına geldiğinde Kızıl kır atının gözünden yaş geldiğini görür. Daha sonra Han Mirgen'in karşısına Hara Molat'ın kardeşi Hara Hushun çıkar ve onun canını almaya geldiğini söyler. Han Mirgen'e tokat vurur. Han Mirgen kalkıp üstüne yürür ve onu Ak Üzüt'e abisinin yanına göndereceğini söyler. Yiğitler tekrar sevinirler. Önceden gördüğü ihtiyar kazanda et kaynatır ve sevinerek Hara Molat'ın malını kesin yiyin, diye bağırır. Yaşlı

kişi malı, eti herkese eşitçe pay eder. Herkes memnun kalır bu durumdan. Daha sonra Han Mirgen ile Hara Hushun savaşmaya devam ederler. Han Mirgen onun kara başını ak ovaya düşürür. Onun kara sarı atını da kaldırıp kayaya vurur. Hara Hushun Ak Üzüt yerinde yaya dolaşmasını diye. Daha sonra dokuz kulaç uzunluğunda kara kurt Han Mirgen'e doğru koşar. Onun yanına gelir. Kendi bedenine bürünür. Bu kişi Hara Molat'ın kız kardeşi Hara Marha kızıdır. Hara Marha kız Han Mirgen'e altın guguk donlu altmış sihri iyi olan, elli sihri üstün olan Altın Harlıh kızı yerin üzerinde aradığını, kara yerin altında aradığını ve gökte aradığını fakat bulamadığını söyler. Onu Hara Hushun ağabeyine eş yapmak için aradığını dile getirir. Ayrıca ağabeylerini öldürdüğünü bu yüzden kendisiyle eş olması gerektiğini aksi takdirde ise canını alacağını Han Mirgen'e söyler. Han Mirgen ise kendisinin kara şeytanı asla eş etmeyeceğini söyler. Bu ikisi kapışmaya başlayınca Han Mirgen'in atı dillenir ve sahibine, kendisine boynuzlu şeytanın bindiğini kendisini kaçırdığını ve elli sihre kaptırıldığı için kendisini ölene dek göremeyeceğini söyler. Onlar savaşmaya devam ederken tulpar Ak kır atlı Ah Han babalı, Altın Arığ analı Ay Arığ kız tepe üzerinde belirir ve Han Mirgen'e ablasının sözünü unuttuğu için atını kaptırdığını söyler. Ayrıca Hara Molat'ın çocuğunun doğduğunu ve babası gibi kan içici olduğunu ona söyler. Han Mirgen'e gücünü toplayıp savaşmasını söyler ve uzaklaşır. Ay Arığ Hara Molat'ın yurdunu ateşe verir, yakar. Ay Arığ kara kayanın içinden dokuz kara kızı dışarı çeker ve onları öldürür. İkinci kez kara kayanın içinden dokuz kara kızı dışarı çıkarıp başlarını kopartır. Üçüncüsünde dokuz kara yiğidin başını keser. Dördüncü girişinde ise dokuz sarı yiğidin canını alır ve en sonunda kara kayayı kara nehre fırlatır. Ay Arığ daha sonra Hara Molat'ın oğlu ile kavgaya tutuşur. Onu gören Han Mirgen, Hara Marha kızı kaldırıp taşlara fırlatır. Han Mirgen'in kuvveti onun karşısında zayıflarken altın guguk görünür ve insan diliyle konuşarak Han Mirgen'e kızar. Baba yurdunda verdiğimi öğüdü niçin tutmadın, diye azarlar onu. Daha sonra guguk donundan çıkan Altın Harlıh kız yere iner. Altın Harlıh kız ona ağzını ata çevirmesini söyler. Her şey yağ şeklinde Han Mirgen'in ağzından içeri girer. Han Mirgen eski kuvvetine geri döner. Hara Marha, Altın Harlıh'a bağıır. Kendisini bulamadığını, bulmuş olsaydı ağabeyi Hara Hushun'a isteyeceğini söyler. Han Mirgen bunu duyunca Hara Marha'nın saf canını çıkarır. Ay Arığ da Hara Molat'ın küçük oğlunu öldürür. Oradaki halkı tembihlerler. Evli evine köylü köyüne döner. Halk Han Mirgen'i çok över. Han

Mirgen kendisini öpenler içinde anasını ve babasını tamır. Babasına ve anasına halkı ve malı sürüp yurda dönmelerini orada rahatça konuşabileceklerini söyler ve vedalaşarak yola düşer. Altın Harlıh guguk donunda uçtuğu zaman bir tüyü yere düşer. Han Mirgen ablası Altın Harlıh'ın kendisi için acı çektiğini düşünür ve üzülür. Han Mirgen'in bu şekilde gittiğini yer üstündeki yiğitler ve yer altındaki kara şeytanlar bilmektedir. Han Mirgen ne kadar gitse de altın guguk donlu Altın Harlıh'ı ve ak sarı atlı Ay Arığ'ı göremez. Han Mirgen yola gittiğinde Ay Arığ'ın Altın Harlıh'ı eş edinmek için bekleyen Hara yiğidi öldürdüğünü görür. Han Mirgen Ay Arığ kızı över. Han Mirgen Kızıl doru atına eziyet eden boynuzlu şeytana kızar ve daha çok öfkelenir. Ay Arığ kız guguk kuşunun tüyünü düşüren, onu sol kanadından vuran Hara Tana kızı da öldürür. Daha sonra Altın Harlıh'ı almak için gelen Hara Tana'nın kardeşi Hara Noçıl'ı da öldürür. Han Mirgen Hara Tana'nın attığı tüyü cebine koyar. O tüyün Altın Harlıh'a lazım olacağını düşünür. Han Mirgen durup dinlenir. Yemek yer, su içer. O ara etrafına bakar ve sarı zırlı bir yiğidin kendisine doğru geldiğini görür. Gelen sarı zırlı yiğit ona ismiyle seslenir. Han Mirgen ona kim olduğunu sorar. O da su iyesi sarı zırlı Sarığ Tamcıl olduğunu söyler. Bu ikisi yaka baştan kapışıp kavgaya tutuşurlar. Han Mirgen'in kuvvetli gücü ona zor dayanır. Tam bu sırada kuvvetli bir kanat sesi iştilir. Fırtına çıkar. Altın guguk donlu Altın Harlıh yiğitlerin yanına gelir. Gücü tükenmekte olan Han Mirgen'e Altın Harlıh ak kazın ak yumurtasını yutturur. Ak yumurta yağ gibi kayıp Han Mirgen'in midesine iner. Han Mirgen eski kuvvetine ulaşır ve Sarığ Tamcıl'ı öldürür. Han Mirgen altın guguk kuşundan düşen bir tüyü daha cebine koyar. İlerlerken Ay Arığ'ın Sarığ Ninci adlı kötü niyetli bir kızı öldürdüğünü görür. Bu kız Altın Harlıh'ı kuyruğundan vurmuş ve onun bir tüyünün düşmesine sebep olmuştur. Ak sarı atlı Ay Arığ kızı yer altından, şeytan ininden altmış oltayla çekerler. Yer üstünden de yetmiş demir oltayla çekerler. Ay Arığ kız altmış demir oltanın otuzunu vurup koparır. Yetmişinin kırkını keser. Ak sarı atın dört ayağına demir kelepçe takarlar. Han Mirgen, Ay Arığ'ın bu halini görünce çok sinirlenir. Çelik kılıcını sağ tarafından çekip çıkarır. Otuz oltayı parçalar, kalan demir otuz oltayı otuz yerinden parçalar. Ay Arığ kız toprağa boylu boyunca serilir. Han Mirgen yetişmemiş olsa o an Ay Arığ kız ölmüş olacak. Han Mirgen daha sonra cebinden mavi ipek örtüyü çıkarır. Güneşin önünde yedi defa sallar ve Ay Arığ kız ayağa kalkar. Han Mirgen dünya gözüyle görünce Ay Arığ kızın alınabilecek bir kız olduğunu düşünür. Daha

sonra Ay Arıĝ kız Han Mirgen'e veda eder ve Kandan kızıl doru atın peşine düşer. Han Mirgen de tekrar yola düşer. Baktığı zaman ak ovanın ortasında kara bir evin durduğunu görür. Eşiğin önüne geldiğinde at bağlanan altın sarçında herhangi bir at göremez. Han Mirgen dayanamaz demir kolu çekip kara eve girer. Evin köşesinde gayet çirkin çıplak bir kızın yattığını görür. Kız onun yanına gelir. Han Mirgen utanmaktan ziyade korkar ve kendi kendine neden bu eve girdim ki diye düşünür. Kara şeytanları çok gördüğünü fakat böylesini ilk kez gördüğünü dile getirir. Kız katıla katıla güler ve Han Mirgen'in kendi eşi olmasını istediğini söyler. Burada benimle gecelemeceksin de kiminle geceleyeceksin, der. Han Mirgen de ölüp gitmediğim sürece çıplak şeytan almam, der ve sağ eliyle tokadı kıza indirir. Han Mirgen üç defa vurur fakat kıza hiçbir şey olmaz. Kız kadehe içki koyar. Han Mirgen'in önüne de çatal başlı pişmiş beyaz yılan eti koyar. Altın guguk donlu Altın Harlıh ablası Han Mirgen'e o aşı yemesini söyler. Han Mirgen o aşı yediği zaman karşısındaki çıplak kızın gittiğini görür ve yerine altmış örgü sırtına, elli örgü omzuna dökülen kıızı karşısında görür. Birçok yiğidin kendisini görüp istediği için bu şekle girmiş ve bu evde yaşamaya başlamıştır. Kendisinin Ak kır atlı Ah Han babalı, Altın Sas analı Altın Çaçah olduğunu açıklar. Yediklerinin yılan yemeği olmadığını değerli kuş eti olduğunu söyler. Ahn Mirgen ve Altın Çaçah dışarı çıkarlar. Ak ovanın ortasında dokuz kulaç uzunluğunda yatan çatal kanatlı yılanı görürler. Altın Çaçah kız Han Mirgen'e çatal kanatlı yılan binince asla kamçı vurmaması gerektiğini aksi takdirde düşüp öleceğini söyler. Ayrıca Altın Çaçah kız Han Mirgen'e atını ele geçirdikten sonra kara yılanı el yurdunda bırakmadan getirmesini aksi takdirde Altın Çaçah kendisinin öleceğini söyler. Çünkü Çatal kanatlı kara yılan onun ulu gücü, camıdır. Altın Çaçah sihir sahibidir ve kendi halkını ve malını ısırgan otuna çevirmiştir. Han Mirgen bunu görür. Daha sonra Han Mirgen çatal kanatlı kara yılan biner ve gökyüzüne çıkar. İşte o zaman atının izlerini görmeye başlar. Ak sarı atlı Ay Arıĝ kız onun ardınca at sürmeye devam etmektedir. Han Mirgen atının izini gökyüzünden sürmeye devam eder. Ay Arıĝ kız bir sürü engeli aşar. Ay Arıĝ kız çok yorulur, gücü tükenir. Han Mirgen bunu görür ve ona kendisini beklemesini, dinlenmesini söyler. Ay Arıĝ attan iner ve soluklanır. Han Orba kızın altı yılı dolar ve Han Mirgen onun sesini duyar. Kızıl kır atlı Han Orba kız çok güçlü yaratılmıştır. Han Orba kız Han Mirgen'e yetişir. Han Orba çatal boynuzlu kara şeytanın at üstünde oturduğunu görür. Han Mirgen o şeytanı

yerin dibine geçirir. Kandan kızıl doru ata Altın Harlıh ulaşır. Han Orba daha sonra ata yurduna geri döner. Han Mirgen çatal kanatlı kara yılanı yurduna geri gönderir. Ay Arıĝ kız vedalaşır ve babasının yurduna geri döner. Han Mirgen ve Han Orba babalarının yurduna geri dönerler. Hara Han ve Hara Tarĝah iki çocuĝunu daĝ başında beklerler ve onlar gelince kucaklaşırlar. Annesi ona öĝüt verir ve Ay Arıĝ kızıdan bahseder. Ay Arıĝ'ın babası Ah Han ile Han Mirgen'in babası Hara Han'ın yakın dost olduklarını, birinin zora düşmesi halinde diĝerinin yardıma geldiğini söyler. Altın kitapta Ah Han'ın ve Hara Han'ın çocuklarının iyi dost olacaklarından bahseder. Güçlü Ay Arıĝ olmasa idi başarısız olacağını anlatır. Hara Tarĝah oĝlu Han Mirgen'e kardeşi ile beraber olmasını, yardımlaşmalarını öĝütler. Ayrıca kendilerine yardımcı olan Altın Çaçah'ı da unutmalarını dile getirir. Hara Han babaları oĝlu ile kızına halkını ve malını vasiyet eder. Onlara iyi davranmasını söyler. Daha sonra anneleri onların dokuz gün süren alp uykularını almalarını söyler. Hara Han ile Hara Tarĝah büyük evden çıkarlar ufka bakarlar ve altın guguk donlu Altın Harlıh kızın geldiğini görürler. Altın Harlıh Altın Çaçah'ın gücünün ve sihrinin alındığını söyler. Ona yardım etmeye gittiğini söyler. Han Mirgen ile Han Orba'nın uyanınca yardıma gelmeleri gerektiğini onlara iletir. Ondan sonra çatal kanatlı kara yılan gelir ve Altın Çaçah'ın yurduna yer altındaki kara şeytan yerinden kanlı ordunun geldiğini, Altın Çaçah'ın gücünün yetmediğini ve yardım talebinde bulunduğunu anlatır. Kara yılan vedalaşarak uçup gider. Alplar uyanınca anneleri onlara Altın Çaçah'a yardım etmeleri gerektiğini söyler. Han Orba ve Han Mirgen zırhlarını giyer, kılıçlarını alır hazırlanarak yol düşerler. Yolda Han Orba kendilerinden önce bir yiĝidin Altın Çaçah'ın yurduna gittiğini abisi Han Mirgen'e söyler. O da o yiĝidin yardıma mı gittiğini yoksa savaşmaya mı gittiğini kardeşinden öğrenmek ister. Han Orba da yardıma giden kişinin Ay Arıĝ kız olduğunu söyler. Ay Arıĝ'ın dokuz kara yiĝitle tek başına savaştığını görürler. Onun gücü yetmediğinde ise ablası Altın Harlıh'ın yardıma geldiğini anlarlar. Altın Çaçah'ın yurduna iki kardeş ulaşırlar. Tepebaşından baktıklarında Altın Çaçah kızın yenilmekte olduğunu, yiĝitlerin ve atların öldüğünü görürler. Tüm millet ve mal- davar ağlayıp sızlamaktadır. Altın Çaçah'ı kendisine eş etmek için Han Taycı gelmiştir ve onunla savaşmaktadır. Malını yurduna sürmeye çalışır. Yorgun hayvanları yolda, yaşlıları ak ovada öldürmektedir. Bunu gören iki kardeş şiddetli savaşın içine girerler. Han Orba canlı oku atar. Canlı ok dostlara zarar

vermeden düşmanları öldürür. Han Taycı da fazla dayanamaz ve o da ölür. Daha sonra kahramanlar selamlaşırlar. Han Mirgen yolda topladığı iki tüyü hatırlar. Altın Harlıh'ın eline baktığı zaman iki parmağının olmadığını görür. Han Mirgen o tüyleri Altın Harlıh'a verir. Onun parmakları, guguk donu içinse de kanatları eskisi gibi olur. Altın Çaçah yiğitleri kutlar. Altı Çaçah yiğitleri evinde ağırlar, onlara güzel yemekler ve içecekler sunar. Yiğitler çifte kanatlı kara yılan ile de konuşurlar. Daha sonra onunla da vedalaşırlar. Altın Harlıh guguk donuna girer, vedalaşır. Gökyüzüne çıktığı zaman ağladığı için insanların üstüne yağmur yağar. Daha sonra diğer yiğitler de evlerine dönerler. Han Mirgen ve Han Orba'yı annesi ve babası beklemektedir. Eve geçerler, dinlenirler. Hara Tarğah Han Mirgen'in evlilik vaktinin geldiğini söyler ve ona uygun olan kızın Ay Arığ olduğunu Hara Han'a söyler. Han Orba ve Han Mirgen Ay Arığ'ın yurduna giderler. Altın Harlıh teyzeleri de yanlarına konar. Ak saraya girerler ve selam verirler. Ay Arığ kızı alırlar. Altın Harlıh onlardan önce uçup toyu başlatmaya gider. Ay Arığ kız halkı ve malıyla Han Mirgen'in yurduna gider. Han Mirgen'in yurdunda Altın Harlıh'ın yönettiği toy olur. Altın Harlıh ile Altın Çaçah oradakilere veda ederler. Oradakiler de yatar iyi bir uyku çekerler. Bir gün annesi Han Mirgen'e Hazır Handan bahseder. Onun halkına eziyet ettiğini, halkın gözyaşının eksik olmadığını söyler. En sonunda da Hazır Han'ın yurtlarını almak için savaşa geldiğini haber verir. Onu yenebilmek için önce onun yurduna gitmesi gerektiğini fakat tek başına değil, kardeşi Han Orba ile beraber gitmesi gerektiğini söyler. Ayrıca Altın Harlıh teyzesi ve Altın Çaçah'ın oraya gittiklerinin haberini verir. Anneleri iki alpı oraya yollar. Onlar hazırlıklarını görürler. Han Mirgen halkına nasihat verir ve yola düşerler. Hazır Han'ın yurduna çok er gitmiştir fakat geri dönen olmamıştır. İki alp Hazır Han'ın yurduna vardıklarında Altın Harlıh teyzeleri ile Altın Çaçah'ın savaştıklarını görürler. Han Orba ile Hazır Han'ın oğlu Han Hartığa mücadeleye başlarlar. Han Orba Hazır Han'ın halkının sevinç çığlıkları arasında Han Hartığa'yı öldürür. Daha sonra da onun babası Hazır Han'a bir tokat atar ve Hazır Han'ın kara başı ak ovaya yuvarlanır. Hazır Han'ın halkı bu duruma çok sevinir ve ziyafet verir. Daha sonra Han Orba'nın karşısına Han Hartığa'nın kardeşi Han Sabar çıkar. Onunla da kavgaya tutuşurlar. Onlar kavga ederken genç yaşta bir çocuk çıkagelir. Han Orba, Han Saba'nın ince belini kırar. Hazır Han'ın yurdu yakılır. Yüksek zirveye çıktıklarında genç oğlancık gelir ve babası Han Mirgen'i öper. Orada bulunan üç yiğit kıza Han Mirgen'in oğlu

olduğunu bildirir. Daha sonra yiğitlerin hepsi yurtlarına evlerine dönerler. Ay Arığ küçük evladını öper, bağrına basar. Hep birlikte altın masaya oturup yemek yerler. Ay Arığ daha sonra iki kardeşi Altın dağa götürür. İki kardeş ölen ana ve babalarının mezarlarını görürler. Han Orba ve Han Mirgen çok üzürlü. Daha sonra evlerine dönerler. Alp uykusuna yatan yiğitler daha sonra uyanırlar ve altın masada yemeklerini yerler. Daha sonra Ay Arığ, Han Mirgen ve Ay Arığ'ın balasına Han Çibek adını verir. Han Çibek'in alacağı kızıdan bahsederler. O kız Kök Han'ın kızı Kök Nincil'dir. Ay Arığ, Altın Çaçah ve Altın Harlıh'ın önceden oraya gittiklerini söyler ve kendilerinin de gitmesi gerektiğini söyler. Daha sonra orada olacaklar hakkında bilgi verir. Oraya vardıkları zaman ilk önce at yarışı olacağını sonrasında ise yiğitlerin güçlerini deneyeceklerini anlatır. Bunu duyan yiğitler hazırlanırlar ve yola çıkarlar. Kök Nincil babasına Hara Han'ın yurdundan üç yiğidin geldiğini, onlar gelmeden yarışların başlamaması gerektiğini söyler. Yiğitler Kök Han'ın sarayına varırlar. İçkilerini içerler. Altın Harlıh Kök Han ile konuşur ve kızını istediklerini ona söylerler. İyilikle vermezse zorla alacaklarını dile getirir. Daha sonra Kök han yarışları başlatır ve kara yerin altını, yer üstünü altı kez dolanan ve demir melez ağacından altın yaprağı ilk önce kim getirirse Kök Nincil kızını ona vereceğini söyler. Sarı Hartığa ve Ay Mirgen adlı yiğitler atlarını çözerler. Altın Harlıh bu kötü niyetli yiğitlerin Han Çibek'in kara doru atına büyü yapacaklarını bu nedenle kendisinin kara doru atla beraber uçacağını dile getirir. Daha sonra yarış başlar. Kara doru at gerçekten de at üstünüdür. Fakat aniden bakır oltalara takılır. Kara yerden altmış, yer üstünden yetmiş oltaya takılır. Altın Harlıh'ın yardımı ile onlardan kurtulur. Daha sonra altı sarı kurt kara doru ata saldırır ve onun etini kemiklerini yemeye başlarlar. Bunu gören Altın Harlıh okunu çeker ve atar. Onun oku altı sarı kurdu bir okla deler geçer. Kara doru atı ak ipekten örtü ile sarıp sarmalar. Atın yaraları iyileşir ve at eskisinden iyi olur. Altın Harlıh'ın yardımcılarıyla kara doru at demir melez ağacın altın yaprağını kapar. Ay Mirgen ile Sarı Hartığa, Kök Nincil'i vermeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Han Mirgen, Ay Mirgen ile Han Çibek de Sarı Hartığa ile savaşmaya başlar. Dokuzuncu günün sonunda Han Çibek Sarı Hartığa'yı aşağıya indirir. Han Mirgen de Ay Mirgen'i öldürür. Kök Han bunun üzerine Kök Nincil kızını yiğitlere vermeye razı olur. Altın Harlıh guguk donuna girer ve toy hazırlığı için yiğitlerden önce Hara Han'ın yurduna uçar. Hara Han'ın yurdunda toy edilir. Herkes daha sonra vedalaşır. Altın Harlıh Han Mirgen'e

onun sonunu gördüğünü ata yurdun sağ selamet çıkacağını fakat geri dönemeyeceğini, el yurdunda öleceğini söyler ve gözyaşına boğulur. Daha sonra herkesle vedalaşır. Guguk donuna girer ve uçarak oradan ayrılır. Yiğitler de dinlenmek üzere evlerine geçerler. Ay Arığ bir gün ağlar ve Han Mirgen ona sebebini söyler. O da onun öleceğini bildiği için ağladığını söyler. Han Mirgen'e Tas Han ile Pus Han adlı iki kardeşin yurduna gideceğini fakat geri dönemeyeceğini söyler. Bu iki kardeşin acımasız olduğunu, halka mala zulüm ettiğini anlatır. Daha sonra birisi çıkagelir ve onlara Tas Han ile Pus Hanı kimsenin yenemediğini, onların zorlu olduklarını söyler. Bu kişi de halkını ve malını onlara kaptırılmış Altın Tas'tır. O da çok eziyet görmüştür o iki kardeşten. Onların yurdunda kul- köle olmuştur. Han Mirgen Altın Tas'a niçin geldiğini sorar. O da kendisini o zalim iki kardeşin gönderdiğini ve onların yurtlarını da istediklerini söyler. Aksi takdirde ise kendilerinin gelip Han Mirgen'in yurdunu alacaklarını söylemek için elçi niyetine Altın Tas'ı göndermişlerdir. Bunun üzerine Han Mirgen elçiye, o iki kardeşe savaş için hazırlanmalarını söylemesini söyler. Bunu üzerine elçi yola çıkar ve yiğitler de hazırlıklarını görmek için saraya dönerler. Hazırlıklarını yaparlar. Savaş için gerekli olan eşyalarını yanlarına alırlar ve biz gelmezsek onlar gelecek, büyük evde de basılmak olmaz diyerek yola düşerler. Han Mirgen, Han Orba ve Han Çibek atlarına kamçıyı vururlar. Han Mirgen, yanındaki yiğitlere öğüt verir ve vedalaşır. Han Mirgen, Han Orba, Altın Çaçah ve Altın Harlıh düşmanlarla savaşmaya başlarlar. Han Mirgen Tas Han'ın oğlu Tazır Mirgen ile savaşır fakat gücü yetmez. Altın Harlıh ona ak kazın ak yumurtasını verir. Yine fayda etmeyince Altın Harlıh ikinci gücü olarak sıcak ak kaz yumurtasını yine verir. Han Mirgen yeniden doğmuş gibi olur. Han Mirgen bir müddet dayansa da daha fazla dayanamaz. Altın Harlıh üçüncü gücü olarak son kere ak kazın ak yumurtasını yutturur. Bunun sonuncu olduğunu daha fazla kendisine yardım edemeyeceğini söyler. Han Mirgen bütün kuvvetiyle savaşmaya devam eder. Bir an görür ki bağrından çıkan çocuğu gelmiştir. Fakat o zırhını giyinmemiştir. Kız çocuğu savaşan yiğitleri görür. Daha sonra Tazır Mirgen, Han Mirgen'i öldürür. Han Mirgen'in atına kadar herkes gözyaşına boğulur. Küçük yaştaki kız çocuğu sinir ve üzüntü ile gelip Tazır Mirgen'e vurur. Tazır Mirgen'in canı çıkar. Küçük kız çocuğu daha sonra Tas Han'ı çekip çıkarır. Sağ elini kaldırır ona da bir tane vurur. Tas Han'ın kara başı ak ovaya düşer. Daha sonra kız çocuğu Pus Han'ı kaldırıp kayaya vurur ve parçalar. Bu öldürdüğü

kişilerin eşlerine dönüyor fakat onların suçu olmadığı için onlara bir şey yapmıyor. Halk büyük şölen yapıyor. Daha sonra Han Mirgen'in mezarına giderler. Herkes gözyaşına boğulur. Han Mirgen'in na'sını kızıl doru ata yüklerler ve orada kimse kalmayarak Han Mirgen'in yurduna giderler. Daha sonra Han Mirgen'i yurduna götürüp atıyla beraber altın dağa kitlerler. Ay Arığ yeni doğan kızını göndermeseydi savaşın dokuz yıl süreceğini söyler. Daha sonra altın masada yemek yerler. Dışarı çıkıp baktıklarında boya boy mala mal katıldığını görürler. Kök Nincil Han Mirgen'in kara doru atlı kızına Han Orba'nın ad vermesi gerektiğini söyler. Han Orba ona Haan Hız adını verir. Altın Harlıh yiğit kişiye yeryüzünde rahat olmadığını söyler ve kan içici kanlı kişi olan Hara Mool'un yurduna gideceklerini belirtir. Altın Çaçah'ın çoktan oraya vardığını söyler. Ayrıca Han Orba'ya Hara Mool'un kardeşi Hazır Noğas ile onun savaşması gerektiğini anlatır. Ay Arığ Haan Hıza kuvvetli bir zırh giydirir. Altın Harlıh diğer yiğitlere de öğütte bulunur. Savaşa gitmek için hepsi halk ile vedalaşır. Yola düşerler. Hara Mool'un yurdun varırlar ve orada bulunan yiğitleri görürler. Han Orba ile Hazır Noğas kavgaya tutuşurlar. Hara Türtüs Hazır Noğas'ı Han Orba'ya öldürtmem der ve cebinden canlı okunu çıkarır. Onu Han Orba'yı öldürmesi için salar. Haan Hız onu görünce ok Han Orba'ya değmesin diye kendisini okun önüne atar. Geniş göğsünden vurulur. Daha sonra kavga devam eder ve Haan Hız, Hara Türtüsü öldürür. Han Orba bunu görür ve o da Hazır Noğas'ı kaldırıp çifte kayalara vurur ve o da ölür. Hara Mool onları görür ve Han Orba'ya doğru ilerler. Han Çibek Hara Mool'a doğru yönelir ve ona bir tokat atar. Sağ eliyle de ikinci tokadı vurduğu zaman Hara Mool'un canı çıkar. Orada bulunan halk sevinçten toy kurar. Daha sonra Han Orba kız dokuz köşeli çıplak yiğidi görür. Han Çibek Kök Pus'u, Haan Hız da Timir Soyın'ı görür. Savaş başlar. Han Orba çıplak yiğidin canını çıkarır. Kara yiğit ile kavgaya tutuşan Altın Çaçah ise ölür. Bunu gören Han Orba kız kara yiğidin kafasını koparır. Haan Hız da Timir Soyın'ın canını çıkarır. Büyük bir gürültü duyulur ve Han Çibek Kök Pus'un canını alır. Altın Harlıh Altın Çaçah'ı tedavi etmeye çalışır fakat sonuç alamaz. Çifte kanatlı kara yılan Altın Çaçah'ın yanına iner. Gözyaşını sel eder. Onun cesedini çifte kanatlı kara yılanına bindirip memleketine gönderirler. Hara Mool'un malını paylaşırlar. Altın Harlıh Altın Çaçah'ın yurduna doğru yola çıkar. Han Orba, Han Çibek ve Haan Hız Altın Çaçah'ın halkının ve malının başsız olmayacağını, yalnız kalamayacağını düşündükleri için öz yurtlarına getirirler. Ay Arığ ile Kök

Nincil onları yüksek zirvede beklerler. Onlar gelince görüşüp öpüşürler. Yiğitler öz yurdunda dinlenirler. Daha sonra Ay Arığ ağlar. Yanındakiler sebebini sorar. O da onlar kavgadayken Kök Nincil'in bir bebeğinin olduğunu kendisine ad verip Han Çibek oğlu Han Sağın'ım dediğini ve yola düştüğünü, yola düşeli de altı yıl olduğunu ve ondan ses seda çıkmadığını anlatır. Han Sağın'ın Ah Hartığa ve Kök Hartığa adlı iki zalim kardeşin yurduna gittiğini düşünür. Ay Arığ oğlu Han Çibek'in Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın kardeşi olan Hara Sorhıl elinde çok acı çekeceğini, hatta öleceğini dile getirir. Yiğitler hazırlanırlar ve yola çıkarlar. Teyzeleri Altın Harlıh Dokuz sarığ kız ile çoktan kavgaya tutuşmuştur. Han Çibek çekip dört sarığ kızı öldürür. Altın Harlıh daha sonra dokuz hara kızın koluna girer. Yiğit Han Çibek onu görüp dört hara kızı parçalayarak çeker. Han Orba ve Haan Hız çok yiğit dağıtırlar. Orada Ah Ölen isimli bir yiğit çıkar ve Hara Sorhıl ile kavgaya tutuşur. Ah Ölen Hara Sorhıl ile yaptığı mücadeleye fazla dayanamaz ve orada ölür. Daha sonra Han Çibek bu duruma kızar ve Hara Sorhıl ile kavgaya tutuşur. Daha sonra Ah Ölen'in atını takip eden kurtlar ona ulaşır. Dört kara kurt sağından, beş kara kurt solundan yapışıp ısırır. Ah Ölen'in atı oracıkta ölür. Han Orba dokuz kara kurdun kafasını koparır. Dokuz kara kurt dokuz kara yiğide dönüşürler. Daha sonra Hara Sorhıl Han Çibek'i öldürür. Onu gören Haan Hız da onun boynunu koparır. Bütün bunları gören Han Orba kız sinirlenir ve Kök Hartığa'yı kaldırıp eğri kayalıklara vurarak öldürür. Han Orba, Haan Hıza Hara Sorhıl'a sol eliyle vurmasını söyler. Yoksa dayanamayıp öleceğini ifade eder. O da Han Orba'nın dediğini yapar ve sol eliyle vurur. Hara Sorhıl ölüp gider. Altın Harlıh kara dumanın içinden çıktığında Alp Hartığa'nın canını almıştır. Daha sonra Altın Harlıh Han Çibek'i iyileştirmek için tedaviye başlar fakat tedavi sonuç vermez ve Han Çibek ölür. Ah Ölen ile Han Çibek'i iki altın tabuta koyarlar. Kara kayaya kilitlerler. Yiğitler dağılır. Han Sağın Ah Ölen'in yurduna gider. Orada Ah Ölen'in Tülgü Arığ adlı kardeşini görür. Kögetey Mirgen, Tülgü Arığ'ı zorla eş yapmak ister. Fakat Han Sağın bunu bildiği için Kögetey Mirgen'in yurdunu bitirir. Yiğitler yurtlarına dönerler. Ay Arığ ve Kök Nincil onları beklemektedir. Yurtta toy düğün olur. Kök Nincil küçük oğlunun büyüdüğünü, eşini alıp geldiğini görünce sevinir. Büyük bir toy olur. Halktan herkes gelir. Toy herkesçe övülür. Altın Harlıh onlarla vedalaşır ve altın guguk donuna girerek oradan uzaklaşır. Han Orba kız yapayalnız yaşar. Han Sağın ve Tülgü Arığ da sağlıklı ve rahat yaşarlar. Kök Nincil anaları neşeyle iş görür. Haan Hız ve anası Ay

Arış da onlarla yaşar. Mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Han Çibek'in kara doru atı Han Orba'ya döner. Halk güneşin ve ayın altında dağılır, mal-davar da ovada yayılır. (Aktaş, 2011: 27- 245)

2.2.8. Eşimkul Menen Zuura Destanı'nın Özeti

Eşimkul eşi Zuura ile çocuksuzluğun acısını çeken bir çifttir. Çocuklu olanlar toy- düğün ederken kendisi acı çekmektedir. Ayrıca bu çift fakirdir de. Eşimkul'un abisi Köçörbay ise zengin, varlıklı birisidir. Halk Eşimkul'a abisinin yanında olmasını, zengin olan abisinin ihtiyarlığında ona bakacağını söyler. Eşimkul eşi Zuura'nın doğurmadığını, düşmanın tepesinde yürüdüğünü ve çocuksuzluk yüzünden alçaldığını ifade eder. Köçörbay'a kardeş diye kendisini bildiğini söyler. Kendisinin Allahtan çok mal istemediğini sadece çocuk istediğini söyler. Kendisi ile eşinin çocuk için birçok türbe gezdiğini, evliya dolaştığını dile getirir. Eşimkul'un kardeşi Köçörbay'ın altı tane çocuğu vardır. Eşimkul da kardeşinin bir çocuğunu ona vermesini söyleyecektir. Bunu düşünür durur. Kardeşinin kendisinden bir tane çocuğu esirgemeyeceğini düşünür. Eşimkul eşi Zuura'ya da akıl danışır. Zuura Eşimkul'un kardeşinin balasını vereceğine inanmadığını söyler. Daha sonra ikisi evden çıkıp Eşimkul'un evine doğru yola çıkarlar. Bu ikisi Köçörbay'ın evine gelirler. Köçörbay sıklıkla onları öper. Eşimkul kardeşim Köçörbay'a kendi derdini bilmediğini söyler. Bala için kendi yüreğinin yandığını anlatır. Kardeşinden eşi ile beraber gelip bala ister. Ona balasının birini vermesi halinde yaralarının iyileşeceğini söyler. Eşimkul kardeşine sahip olduğu üç kadından çocuklardan hangisini verirse razı olacağını söyler. Köçörbay'ın hanımlarından hiçbirisi balasını vermeye razı görülmez. Zuura da kayınından bir bala vermesini, kendilerini mutlu etmesini ister. Ortanca gelin Zuura'ya onun feryadını duyduğunu bir bala vermek için eşi ile konuşacağını dile getirir. Kadın Köçörbay'ın yanına gider. Ona kayınının ve yengesinin çocuk yüzünden çok acı çeklerini, kendisinin bu duruma çok üzöldüğünü söyler. Kocasından yengesine istediği balayı verip vermeyeceklerini sorar. Köçörbay yengesinin yaşlandığını, sütünün olmadığını, balayı verirlerse küçük balaya yazık olacağını söyler. Ağabeyini sevmediğini ve küçük çocuğu veririm deyip onları sevindirmemesini söyler. Aksi takdirde kendisinin sağ kalamayacağını ifade eder. Köçörbay'ın balasını vermeye razı olmadığını onlara söyler. Ondan izinsiz kendisinin de bala veremeyeceğini söyleyip yengesinden

darılmamasını ister. Köçörbay abisi eşim kula balasız olan kişinin dünyada tek kendisinin olmadığını, kendi canını önem vermesi gerektiğini ve bu boş lafları bırakmasını söyler. Nasibinde bala yoksa ezilip büzülmemesine ifade eder. Kardeşi Eşimkul'a eşlerinin balayı vermeye razı olmadığını, hayvanın-malın da insan için bir kuvvet olduğunu, kendisine maldan paylı kısarak verirse gönlünün eski durumuna gelip gelmediğini sorar. Eşimkul küçük kardeşi Köçörbay'ın sözlerinden kendisine bala vermeyeceğini anlar. Eşimkul kardeşi Köçörbay'ın kendisine acımasını söyler daha sonra Köçörbay abisi Eşimkul'un laf anlamayacağını düşünür ve ona daha sert cevap verir. Ona kimsenin bağrından çıkan balasını kimseye vermeyeceğini söyler. Ona bunak ihtiyar der ve kendisine bala vermeyeceğini açık açık söyler. Abisi Eşimkul üzülür ve kardeşine çok sinirlenir. Kendisine hakaret ettiği için ona beddua eder ve onu kardeş sandığını söyler. Eşimkul ile Zuura ikisi arka arkaya evden çıkarlar. Bala bulmak için halkın içini gezmeyi düşünürler. Eşimkul ve eşi Zuura yurtlarından çıkıp batıya doğru yönelirler. Yolda bir divaneye rast gelirler. Divane kendisinin evliya olduğunu söyler kendisine hizmet şartı ile onlara çocuk verebileceğini söyler. Bu iki fukara durmadan hizmet ederler. Fakat baladan haber alamazlar. Daha sonra Zuura'nın canı daralır ve evliyaya ondan gelecek balayı istemediklerini söyler. Evliya sahte çıkar ve onları kandırır. Ezilip ağlarlar. Sonra karşılıklarına bir ihtiyar çıkar. O hilekârdan bir şey çıkmayacağını söyler. Zuura gibilerine çok hizmet ettirdiğini onları dövdüğünü anlatır. Daha sonra bu yaşlı kişi onları bir bahşıya yönlendirir. Onun haysiyetli olduğunu söyler. Karı koca evliyayla konuşur onun yanından çıkarlar. Amaçları yüreklerindeki bala ateşini söndürmektir. Kalkıp şeyhin yanına varırlar. Şeyhin yanında kalmak isterler ki şeyh keramet edip bebek sahibi olsunlar. Şeyh ile konuşurlar. Şeyh onları maksatlarına ulaştırabilenini söyler. O ikisi çok sevinir. Şeyh dua edeceğini, elinden geleni yapacağını ifade eder. Eşimkul ile Zuura şeyhin hizmetine bakarlar. Garipler hiçbir şeyi akıllarına getirmez. O şeyhin de yalancı olduğunu anlarlar. Dertleri bir iken yine beş olur. Şeyhe yaptıkları hizmet ve çektikleri cefa yanlarına kâr kalır. Üstelik şeyh de kendisine yaptıkları hizmeti yetersiz bulur, kendisine bahşış vermediklerini ileri sürer ve haksız yere veryansın eder. Sonunda da size bala vermiyorum diyerek işin içinden çıkar. Onlar da şeyhle tartışır. Onun işinin gücünün hile olduğunu, halkı kandırdığını yüzüne söylerler. Bunun üzerine şeyh onları adamlarına dövdürüp köyden çıkarttırır. Yolda eşeğe binili, heybesi sallanan ihtiyar

kişiyi görürler. Zuura derdini o ihtiyara döker. Bala hasretinde olduklarını, o muratları için çok yer gezdiklerini fakat bir şeye ulaşamadıklarını anlatır. O da kendisinin evliya ya da şeyh olmadığını söyler. Kendisi eğitim almış bir hekimdir. Çocukluktan beri ilaç yapmakla uğraşmıştır. Eşimkul ile Zuura'ya için uğraşacağını ifade eder. Hekim yoksul insanları kendisi gibi sevdiğini söyler. Eşimkul ve Zuura'ya eşeğini binmeleri için verir. Hekim başarılı bir hekimdir. Haram yememiştir. O hekim Zuura'ya tedavi uygular. Eve götürür ve ilaç ile buğu yapar. Ona çok iyi bakar ve muazzam bir ilgi gösterir. Üç ay kadar bakıp tedavi eder. Daha sonra Zuura hamile kalır. Köyün hepsi de bu durumu öğrenir. Üç aylık balasının olduğunu öğrenince Eşimkul çok sevinir. Gariplerin yüreğine ışık doğar. Kuvvetleri yerine gelir. Hekim Zuura'ya bebeğini doğurup sevene kadar yanında kalmasını ve doğan çocuğa kendisinin ad vereceğini söyler. Hekim Eşimkul'a karısının sağ salim doğurmayana kadar kendisinden uzağa gitmemeleri gerektiğini söyler. Eşimkul hekimden oturacak bir yer ister. Hekim de köyden uzakta bir damının olduğunu, oraya gidip oturmalarını ve sürekli olarak kendisine bilgi vermelerini söyler. Zuura'nın doğum vakti yaklaşır. Hekim sabırsızlanan Eşimkul'a sabretmesini, doğum zamanı olabilecek felaketlerden Zuura'yı koruyacağını söyler. Eşimkul daha sonra evine döner. Uyurlar. Bir gün Zuura sancılanır. Kocasını uyandırır. Kendisine yardım etmesini, yanında olmasını ister. Eşimkul geceleyin hekimin yanına gidip ona haber verir. Gecedeki eşi Zuura'nın sancılandığını söyler. Hekim gereken ilaçları torbasına koyar ve yola düşer. Zuura'nın yanına varırlar. Hekim ilacın gücü ile üşüyen Zuura'yı terletir. Böylece onun vücudu rahat eder. Daha sonra bebeğini rahatça doğurur. Zuura balasını görünce bütün dertlerini unuttur. Doğan çocuğun kâkülü altındandır. Eşimkul ve Zuura hekimini razı edemedikleri için kendilerini mahcup hissederler. Fakat hekim kendisinin razı olduğunu söyler ve bir iki gün sonra kendi evine gitmelerini söyler. Zuura eşine çalışıp ekmek kazanmalarını söyler. Çocuğumuza ad koydurup hekimin duasını alıp yurdumuza varalım, der. Hekimin yanına varırlar. Hekim çocuğa Altın Kâkül genç Aydar adını verir ve onun üstün bir kahraman olacağını söyler. Hekim bunu çocuğun kâkülünün altın renkli olmasından anlamıştır. Hekim onlara dua eder ve sağlıklı kalın, güle güle gidin, der. Köylerine varırlar. Özledikleri birçok insanla kucaklaşıp öpüşürler. Altın kâküllü balayı akrabaları severler. Eşimkul'un kardeşi Köçörbay abisinin geldiğini duyar ve onun yanına gitmeye utanır. Sonu ne olursa olsun

ağabeyinin elini sıkmayı düşünür. Ağabeyi Eşimkul'un darılarak gittiği sene kış sert geçtiği için Köçörbay malının tamamını kırgında kaybetmiştir. Ayrıca yazın grip salgını olduğu için altı balasının beşi ölmüştür. Geçim sıkıntısı çektiği için de iki karısı onu bırakmış bir balası ile bir karısı zorlukla yanında kalmıştır. Eşimkul kardeşi ile biraz konuşur. Kendisinin zor zamanlarında onların yardımcı olmadığını söyler. Ona kardeşim de olsan sana güvenmiyorum, der. Köçörbay Eşimkul'un bu sözlerine darılır. Evden çıkıp gider. Er Kökül bütün halkın muhabbetinde ve dilinde olur. Eşimkul ile Zuura'ya halkı tay vaad edip buzağı, kuzu, oğlak ayırmıştır onlara böyle hürmet etmişlerdir. Kısa süre içinde Eşimkul zengin olur ve fakirler onun eline bakar. Er Kökül güvenilir bir insan olur. On iki yaşına girdiğinde evinde oturamaz, ağzından ateş çıkarır. Hiçbir insan onu kızdırmaya cesaret edemez. On üç yaşına girdiğinde Kökül yurdun balalarını güreşten bıktırır. Pehlivanlar Er Kökül'ün gövdesini kaldıramazlar. Ona hiçbir pehlivan denk düşemez. On altı yaşına girdiğinde Kökül'ün gönlü kırmızı giyen kızlara akar. Er Kökül kendisinde düşmanın şehrini dağıtacak cesareti bulur. Fakat kendisi babasından utandığı için evleneceğim diyemez. Er Kökül'ün pehlivanlığı sınanıp anlaşılır. Er Kökül köyüne yönelip gittiği bir gün karşısına aksakallı bir ihtiyar çıkar. Onunla konuşur. Kendisinin yaşının on altı olduğunu fakat kapışacak bir düşman dahi bulamadığını söyler. İhtiyara düşmanların nerede olduğunu biliyorsan söyle, varıp oraya onlara kıyameti yaşatayım, yüreğimi soğutayım, der. Aksakallı ihtiyar Altın Kökül genç Aydar'a sözünü saklamadan her şeyi söyler. Ona Temirkan'dan bahseder. Onun altı kapılı bir memleketinin olduğunu ve birçok yiğidinin olduğundan bahseder. Onun on iki but et yiyen onun güçlü bir devi vardır. Gücün yeterse o devi kapışıp yenip al, der. Ayrıca Temirkan'ın Aruuke adlı güzel bir kızının olduğunu, pehlivanını yenene kızını vereceğini söylediğini ifade eder. İhtiyar Er Kökül'e Temirkan hakkında bilgi vermeye devam eder. Temirkan'ın Kan İçme Karaç adında bir çocuğunun olduğunu, onun altı günde bir adam yediğini, vakti gelince halkın ona bir adamı yem olarak tayin ettiğini anlatır. Onun insan kanı içmezse yaşayamadığını söyler. Aksakal bunları çocuğa anlatır ve ona dua eder. Er Kökül'e görünen ihtiyar sır olur. Er Kökül köye gitmek istemez. Çünkü anne ve babasının devin peşine gitmek için kendisine izin vermeyeceklerini düşünür. Sinek gibi canımı ruhlara teslim edeyim deyip düşmanın yolunu tutmak ister. Aksakallı ihtiyarı boş biri olarak görmez ve onun dediği yere gitmezse yiğitliğinin boş olduğunu düşünür. Atsız ve

yoldaşsız bir şekilde yola düşer. Yedi günün sonun ulaşır Er Kökül şehirdeki yerine. Sokak boyu bahçeler, ağaçlar vardır. Bir grup insan da onların gölgelerinde oturur. O insanların içinde görmüş, geçirmiş bir ihtiyar vardır. Şehrin etrafı sürüler ile doludur. Er Kökül gelip onlara selam verir. Hepsi Er Kökül'ün heybetinden korkup öylece kalırlar. Ancak ihtiyar onun kim olduğunu, ne sebeple geldiğini sorar. Er kökül kendisini tanıtır ve Temirkan'ın devi için geldiğini söyler. İhtiyar onu uyarır. Daha sonra Temirkan hakkında bilgi verir. Onun altı kapısı olan şehrinin olduğunu, heybetli devinin olduğunu, Temirkan'ın oğlu Kan İçme'nin de devden geri kalır yanının olmadığını anlatır. En sonunda da ona vazgeçmesini yoksa kendisinin de diğerleri gibi öleceğini söyler. Er Kökül kesinlikle vazgeçmeyeceğini dile getirir. İhtiyar da Kan İçme'nin Gök Özön kıyısında yaşadığını söyler. Er Kökül yola düşer ve Gök Özön kıyısında kuş avlayan Kan İçme'nin yolunu kesip önüne dikilir. Kan İçme'nin altında Sur Koyon binenini balık gibi sıçratmaktadır. Kan İçme Er Kökül'e kim olduğunu sorar. Er Kökül de kim olduğunu söylemesinin bir öneminin olmadığını, kendisiyle güreşmeye geldiğini bu nedenle attan inmesi gerektiğini söyler. Daha sonra Temirkan'ı köyüneyken duyduğunu, onun balasını yıkana kızı Aruuke'yi vereceğini söylediğini dile getirir. Bir hayli laf atışmasından sonra Er Kökül ile Kan İçme Gök Özön kenarında güreşe tutuşurlar. İkisi de gök boğ gibi toslaşırlar. Uzun süren kavgadan onra Kan İçme'nin gücü Er Kökül'e yetmez. Tulparımı ve kardeşimi sana vereyim, Temirkan'a güvey olursun, canımı bağışla der. Onun bu sözleri Er Kökül'ün hoşuna gitmez. Çünkü Er Kökül onun bu sözlerini aldatıcı bulur. Biraz daha çekiştikten sonra Er Kökül Kan İçme'nin hançerini belinden çeker ve gırtlığına dayar. Altı günün sonunda Er Kökül Kan İçme'nin hesabını görür ve kahraman olur. Er Kökül altındaki Sur Koyon'u zıplatarak şehre girer. Şehirdeki halkı peişan eder. Ayağı hafif bir yiğit Temirkan'a koşup haber verir. Genç balanın kapıya çıkan halkı bayıltana kadar dövdüğünü söyler. Yanında yareninin yoldaşının olmadığını, altındaki atın ise Kan İçme'nin tulparı olduğunu ifade eder. Bu sözler Temirkan'ı rahatsız eder ve eline asasını alarak dışarıya çıkar. Temirkan davul çaldırır ve halkının hepsini toplayarak onlara haber verir. Kan İçme'nin öldüğü, şehre malum olur. Temirkan halkından, şehri tarumar edip zapt etmeye gelen genç baladan ve Kan İçmeden kendisine haber getirmesini ister. Fakat o sıra silah sesleriyle beraber Er Kökül'ün tulparının ayak sesleri duyulur. Tulpar halkı yararak gelir. Ona ilk önce tulparı Kan İçmeden çalmış

muamelesi yaparlar. O da olanları anlatır ve Kan İçme'yi öldürdüğünü söyler. Öyle deyince Temirkan kahırlanır. Halkına onu tutması için emir verir. Fakat Er Kökül cevval bir şekilde hareket eder. Kalabalık halk bir balayı nasıl yakalayacağını bilemez. Kısa sürede şehrin içi kan ile dolar. Altı gün savaşır ve altı binden fazla adamın kanını döker. Sur Koyon tulpar da insan gibi zekidir. O da sahibini yakalatmaz. Er Kökül altı günde altı bin baş keser. Temirkan kendini kaybeder ve uykudaki devini uyandırmaya gider. Temirkan'ın devinin uykusu on iki gündür. Dev uyuyalı dokuz gün geçmiştir. Temirkan gelse de devi uyandırmayı başaramaz. En sonunda Temirkan bıçağını çeker ve onun baldırına saplar. Dev uyanır. Temirkan ona her şeyi anlatır. Dev çok sinirlenir. Er Kökül devin haberini alır ve Sur Koyon'u ona doğru sürer. Dev gelince Er Kökül selam verir. Dev olanlardan haberdar olduğu için onun selamını almaz ve direkt savaşmaya çağırır. Er Kökül ona kılıç darbesinde bulunur. Devin ellerini omuzlarını keser. Dev yıkılır. Er Kökül dileğini gerçekleştirir, devi öldürür. Temirkan zorda kalır ve altı kat demirden oluşan eve bir gelin yollar. Kızı Aruuke burada kalmaktadır. Gelin Aruuke'ye gider ve babası ile halkının zor duruma düştüğünü anlatır. Babası kendisini çağırılmaktadır. Aruuke dünya güzeldir. Hazırlanır, giyinir, kuşanır yanındaki kırk kızla beraber babasının yanına doğru yola koyulur. Saraya gelir babasını kızgın kor şeklinde oturur görür ve ağlamaya başlar. Babasına kimin kendisini bu hale soktuğunu sorar. Babası olanları anlatır. Aruuke o yiğidin derdinin ne olduğunu sorunca babası kızına seni istiyor, der. Babası kızına yalvarır ve yanındaki kırk kızla Er Kökül yiğidin yanına gitmesini ister. Kendisinin gerçekten zorda kaldığını kuvvetinin ve gücünün o balaya yetmediğini kızına anlatır. Aruuke güzel kız Er Kökül'ün karşısına çıkar ve halkı serbest bırakmasını söyler. Ayrıca gönlünden geçenin ne olduğu açıkça söylemesini ister Er Kökülden. Er Kökül de Temirkan'ın kızı Aruuke'yi istediğini ona söyler. Aruuke yanındaki kızları da alıp şehre dönmek ister fakat on altı yaşındaki balaya Aruuke'nin gönlü doymuştur. Aruuke onu çok beğenir ve ona sevgili olayım diye düşünür. Çünkü Er Kökül gibi yiğidini bulamam, der. Yanındaki kızlara sırrını, düşündüklerinin açık etmez. Bir an önce gidelim, der. Yanındaki kırk kız ile beraber Aruuke babası hanın karşısına çıkar. Yanındakiler farklı şeyler söyler. Kimi yalan konuşur kimi gerçek. Aruuke'nin içi sıkılır ve babasına gerçekleri anlatır. O yiğit balanın kendisini istediğini, sonuç ne olursa olsun kendisini alacağını ifade ettiğini söyler. İsterse Temirkan bir ordu daha kurup gelsin, demektedir o yiğit. Aruuke

babasına kendisini horlukla değil razılıkla vermesini ister. Babası da Aruuke'nin gönlünün onu kabul ettiğini anlar. Birçok kişiyi beğenmeyen Aruuke'nin gönlüne o yiğit bala girmiştir. Bir ihtiyar Er Kökül'e aracı olarak gider ve ona Temirkan'ın kızını vermeye razı olduğunu söyler. Temirkan, Er Kökül'ün kızını almasına razı olmuştur ve onun şehre gelmesini ister. Er Kökül de ihtiyara, hanına selam söylemesini, hanın kendisine sıkıntı çıkarmamasını, kendisi ile laf dalaşına girmemesi gerektiğini iletmesini söyler. Er Kökül kızı alıp köyüne döneceğini, bunun için hanın hazırlık görmesini hana söylemesini ihtiyardan ister. Kendisi de Temirkan'ın yanına gelecektir. Temirkan ailesini toplar ve toy hazırlığı görmelerini ister. Aruuke ile Er Kökül'ü birleştirin, der. Gelinler Er Kökül'ü karşılarlar. Kendisini damat olarak kabul ettiklerini söyler ve onu methederler. Temirkan hazırlıklar görüldüğü zaman tulparı görür. Aklına oğlu Kan İçme gelir. Üzülür ve ağlar. Akşam serinliğinde Aruuke ve Er Kökül beraber dışarı çıkarlar. Er Kökül atı tulparı kızlara yıkattırır. Er Kökül'e hizmette kusur edilmez. Er Kökül yengesine, hana gidip kızı verecekse uzatmadan, beni burada bekletmeden versin, dediğimi söyle der. Yengesi gidip hana Er Kökül'ün kızı iki güne kalmadan göndermesini istediğini, söyler. Temirkan gelinine Er Kökül'e gitmesini ve kendisinin kızı vermeye hazırlandığını söylemesini ister. Yengesi Aruuke'ye koşar ve durumu anlatır. On beş yaşındaki kız güzeli Aruuke hazırlanır, süslenir ve Er Kökül'e kavuşacağı için çok mutlu olur. Yengesi yanında yola düşerler. İki genç buluşur. Ele tutuşurlar. Daha sonra yengeleri bunların yatağını hazırlar. Uyumaktan söz açar ve herkesi dağıtır. Er Kökül döşeğe yatmaz. Aruuke Er Kökül'e neden gelmediğini, neresini beğenmediğini ve niçin kendisini hayal kırıklığına uğrattığını sorar. Er Kökül düşmanlarının çok olduğunu, uykuya gönül vermemelerinin iyi olacağını söyler. Bu nedenle Er Kökül uyumak istememektedir. Memleketlerine ulaşıncaya huzura kavuşacaklarını söyler ve anlaşır. O gece öylece geçer. Sabahleyin Temirkan hazırlık yapar. Herkes toplanır. Aruuke'nin hissesini akılla verirler. Er Kökül Aruuke'ye gönül verdikten sonra Temirkan'ın gönlü O yiğide ısınır. Ona hayır dua eder ve nasihatte bulunur. Onu bala olarak kabul ettiğini, gidenlere de üzülmediğini söyler. Temirkan kızına bir yorga hediye eder. Er Kökül sevdiğini alıp yurduna döner. Eşimkul ve Zuura onsuzluktan telef olmuş vaziyettedirler. Er Kökül onlara sarılır, öpüşürler. Onları merak eden herkes görmeye gelir. Er Kökül yiğit olmuştur. Yurdunda saygı görür. Toy kurulur. Aruuke, Eşimkul

ve Zuura'ya gelin olur. Er Kökül yurdunu, halkını ve ailesini korur. Kötü niyetli, ahlaksızlar onun yurduna giremez. Aruuke, Eşimkul ve Zuura'ya bakan kişi olur. Er Kökül büyük ve namlı bir yiğit, kahraman olur. (Çelebi, 2007: 19- 335)

2.2.9. Seyitbek Destanı'nın Özeti

Kurmanbek bahadır ölür. Hanımı Kanışay da kalbine hançeri saplar ve kendini öldürür. Seyitbek altı yaşında yetim kalır. Teyitbek ise Kurmanbek öldü, onun atı Teltor bana kaldı, kimse istemez, diye düşünür ve sevinir. Kurmanbek'in dostu Akkan, Teyitbek'i öldürtür. Kurmanbek ve Kanışay için türbe yaptırır. Kalmuklardan intikam almak için de serpilip büyüyen Seyitbek'i yanında götürür. Başları gidince halk çaresiz kalır. Daha sonra Aksakal Kalkanbay halkın başsız kalamayacağını ifade eder ve Teyitbek Beknazar'ın oğlu ise Teyiş Baynazar'ın oğludur. Bunlar dedeleri bir amcaoğullarıdır. O zaman yaşlı olmasına bakmadan Teyiş'i han ilan edip can ve mal güvenliği için de Ak-Say, Arpa ve At- Baş'ya göç edelim diye karar alırlar. Aksi takdirde Dölön Han yurdu ve malı talan edecektir. Halk Kalkanbayın dediklerini doğru bulur ve beyaz boz beygir keserek Baynazar'ın oğlu Teyiş'i han ilan ederler. Daha sonra sürülerini de alıp göç ederler. Kamuklar Kırgızlar'ın malını, mülkünü ve kızlarını alalım derler fakat hiçbir şey bulamazlar. Akkan'ın onları kendisi ile beraber Kaşgar'a götördüklerini düşünürler ve onunla uğraşmak zor iş olduğu için eldeki ganimeti kaçırmaktan ziyade her sene Kurmanbek'e verdikleri verginin ödenmemesini kendilerine bir kazanç olarak görürler. Cazı'nın geniş ovasına yerleşirler ve birçok ganimete erişirler. En kötü durum ise kırk yiğidin başına gelir. Kurmanbekle gitmekten korktukları için hiçbir yere gidemediler, ar ettiler. Kalmuklara da Akkan'a da katılamazlar ve ortada çaresizce kalırlar. En sonunda Teyiş hana doğru yola koyulurlar. Teyiş han bunların hepsinin kafasını kestirtir sadece Zayırbek adlı birisi kurtulur. Bu Kurmanbek'in sevdiği yiğitlerinden biridir. Zayırbek daha sonra Kurmanbek ile Kanışay'ın türbesinde gece gündüz kalır. Avcılıkla karnını doyurur. Kurmanbek savaşa gideceği zaman kırk yiğidin niyeti ortaya çıkınca Zayırbek de kararsız kalmış gitmemiştir. Fakat daha sonra bu düşüncesinden dolayı pişman olmuştur. Bu türbeye hizmet eder, dua eder ve on iki yıl orada geçirir. Onun tek dileği ise Seyitbek büyüüp yiğit olursa ondan af dileyip rahatça ölmektir. Seyitbek'i bulmak için dilenci- divane kılığında Kaşgar'a doğru gider. Akkan'ın şehrine varır. Halktan

onu duyar fakat nasıl yaklaşacağını bilmez. Onu atıyla ve şahinleriyle ava giderken görür. Akkan Seyitbek'e çok iyi bakmıştır. Seyitbek'in Akkan'ın sürülerini çalan hırsızı da bulması ile ünü yücelir ve genç bahadıra ulaşır. Dilenci genci görür, selam verir ve onunla konuşmaya başlar. Kendisini görmeyi çok istediğini söyler. Dilenci ona övgüde ve alkışta bulunur. Seyitbek'e bu dilenci tuhaf gelir. Sanki akrabasıymış gibi gelir. Seyitbek Kaşgar'a geleli Kırgızca'yı da unutmaya başlamıştır. Dilencinin söyledikleri onu eskiye götürür ve ona kim olduğunu, hangi boydan olduğunu ve nereli olduğunu sorar. Çünkü dilencinin gözleri ve sözleri onu etkilemiştir. Daha sonra dervişe ismini sorar ve babama şu arkadaşın selam söyledi diye ad vereyim, der. Seyitbek onun şivesinin Kaşgarca'ya benzemediğini ifade eder. Farklı gelmiştir kendisine o dilencinin konuşması. Daha sonra dilenci içindeki bütün sırları söylemeyi düşünür fakat Seyitbek'in yanındaki yiğitlerden korkar. Akkan kellemi almadan en iyi ben o yiğidin annesi, babası, yurdu ve halkı hakkında konuşayım, der ve Kırgızları, Teyitbek'i anlatır. Kendisinin Kırgız olduğunu, Teyitbek zamanında Mekke'ye gitmek için yola düştüğünü, o zamanlar Teyitbek'in bir bebeğinin olduğunu söyler. Teyitbek'in yaşayıp yaşamadığından habersiz olduğunu ve bu uğurda ölse bile halkını bulması gerektiğini dile getirir. Seyitbek daha önce dervişten az şüphelenmiştir. Fakat onun iki göz iki çeşme ağlaması ile artık derviş olmadığını tamamen anlar. Derviş kılığına girmiş birinin kendisini tanıttığı şüphe götürmez. Seyitbek ben de Kırgız'ım demek ister fakat hem babasına ayıp olacağını düşünür hem de kendisinin sonu olacaktır. O yüzden her şeyin Akkan önünde ortaya çıkmasını doğru bulur ve dervişini yanındakilerle evine yollar. Kendisi yalnız avlanmaya gider. Av zamanı her şeyi bir kenara bırakır ve düşüncelere dalar. Kendisini, ailesini, yurdunu ve halkını hayal eder. Dağları halkımı, Kırgızları bulabilir miyim, Kalmuklardan oç alabilir miyim, diye düşünür. Seyitbek'in yüzünü bir sevinç kaplar. Alelacele çadıra döner uyumaya çalışır fakat uyku tutmaz. Bir müddet sonra zar zor uyur. Kâbus görür. Rüyasında babasının ve annesinin kalbine bıçak saplanmıştı. Huzursuz bir şekilde uyanır. Karanlık gecede babasının, annesinin başına gelenleri, kendi yalnızlığını ve kaderini düşünür. Babası Akkan'ın kendisine halkına gitmek için izin vereceğini düşünür. Kendisinin babam Kurmanbek diye söze başlayıp izin istemesinin yanlış olduğu kanaatine varır. Ona göre Kalmuklardan oç almayı düşünür. En sonunda dünkü dilenciye kafa yorar. Onun kim olduğunu, başkasıyla değil de neden kendisiyle ilgilendiğini merak eder. Daha sonra

yiğitler dilenciği Akkan'ın huzuruna getirir. Akkan Zayırbek'i tanıır ve ona hain diyerek öldürmek ister. Fakat öldürmeden önce Zayırbek kendisini dinlemesini söyler ve Kurmanbek'in yanında olmadığı için pişman olduğunu, kendisinin haramzade kırk yiğide uyduğunu, suçlu olduğunu anlatır. Daha sonra Akkan'ın gönlü yumuşar. Zayırbek'in sözlerine inanır ve Seyitbeke yol göstermesi için ona izin verir. Duygulu anlar yaşanır ve Akkan vezirlerini, beylerini, danışmanlarını ve ihtiyarları toplayarak Seyitbey ile konuşur. Herşeyi anlatır. İlk önce Seyitbek babama hayrı olmayanaın bana hayrı olmaz diye düşünür fakat Akkan babam daha tecrübelidir o böyle buyurduysa iyi olur der ve ayrıca babasının yoldaşının faydasını göreceğini düşünür. Zayırbek'e giyim kuşam verirler. Zayırbek ile Seyitbek kucaklaşırlar. Zayırbek ondan af diler. Babasının ve anasının türbesine on iki yıl hizmet ettiğini anlatır. Tek muradının kendisini görmek olduğunu ona ifade eder. Herkes duygulanır ve sessizlik hâkim olunca ihtiyar heyetinden Kamal hacı her şeyi anlar ve bahadırların gönlünü açarak Seyitbek'ten Zayırbek'i yanına almasını ister ve kaybolan Kırgız halkını bulmanın onun boynunun borcu ve bahtı olduğunu anlatır. Kadı'nın sözleri yerinde görülür. Seyitbek kuşanır. Akkan ve kırk yiğidi de Kurmanbek'in türbesine kadar ona eşlik edecektir. Kervanbaşı Vazilkan'ın Möl adlı kızı ve Seyitbek birbirlerine sevdalanmışlardır. Möl, Seyitbek beni unutmasın diye kuyumcudan onun şahinine altından bir zil ve gümüşten bir çan yaptırmıştır. Kurmanbek'in türbesine varırlar. Türbeyi Akkan onartır. Seyitbek ağlayarak iner türbeye. Türbeye ak boz kısarak keserler. Kuran okuyup dua ederler. O gece öylece geçer. Ertesi gün Seyitbek babası Kurmanbek'in türbesine bakıp kılıcını öper ve yemin eder. Babasının ruhundan kendisini kollamasını ister. Seyitbek kendi halkının kendisini kabul edeceğini düşünür ve Akkan ile yoldaşlarını Kaşgar'a geri gönderir kendisi Zayırbek ile yola düşer. Zayırbek ve Seyitbek yurtlarına ulaşırlar. Zayırbek muhteşem Kırgız yurdunu ona anlatır. Daha sonra bir kaç yiğit onları görür. Gelip selamlaşır, tanışır ve kucaklaşırlar. Daha sonra Teyiş hana Seyitbek'in geldiğini müjdelerler. Bu yiğitleri Teyiş hanın sarayında ağırlandılar. Teyiş han Seyitbek'e ev yaptırır. Görmeye gelenler oraya gider. Daha sonra Teltor atı getirmelerini emredince Seyitbek mutluluktan uçar. Teyişkan on iki yıl halka hanlık yapar. Seyitbek gelip elimden alır diye endişelenir ve Seyitbek'in intikam için halkın yarısını ölüme götüreceği dedikodusunu yayar. En sonunda da bir kısım halkı alarak göç eder. Seyitbek bu duruma üzülür. Başımızda olsaydı iyi olurdu,

fakat halkın çoğunluğu benim yanımdayken Teyiş han dönüp dolanır yine yanımıza gelir, der. Geriye kalan halk Seyitbek'e boz kısarak keser. Ak keçeye oturtur ve han ilan eder. Seyitbek, Zayırbek'in başından geçenleri ve olayları halkına anlatır. Halk, hanım sen affettiysen biz de affettik, der. Zayırbek ailesiyle görüşür. Daha sonra Seyitbek Teyiş hanın toy yapmadığımı, kendilerinin ise yapması gerektiğini söyler ve yurtlarını bulmaları şerefine toy düzenlerler. Ayrıca bu toy Kurmanbek'in hatırasına da yapılır. Seyitbek halkının sade giyimli olduğunu görünce ticaret yapmayı ve giyimlik bazı şeylerin alınmasını düşünür. Bu halkının hoşuna gider. Daha sonra halkın içinden Ermek adlı bir söz ustası Seyitbek'in bekâr olmasını şaka yollu dile getirir ve hanın evlenmesi gerektiğini, hanımın hanın ışığı olduğunu söyler. Seyitbek Ermek'e ve onun üzerinden halkına evleneceğini fakat önce intikam almasının doğru olacağını düşündüğünü söyler. Herkes susar. Orada sadece Mirza ağabey efendi söz alır ve Seyitbek'in söylediklerinin doğru olduğunu ifade eder. Sana adlı kişi de ortaya çıkarak Seyitbek ile beraber vuruşacak kırk bahadırın ismini sayar. Daha sonra Kurmanbek'in Teltorunu över. Onda ilahi özelliğin var olduğundan dem vurur ve atların hamisi olarak görür Teltoru. Bu arada Seyitbek'e Dölön hanın kendisinin düşmanı olduğu hatırlatılır. Kendi savaş aletlerini yapıp Dölön'e karşı savaşmayı dilerler. Orada seçilen yiğitler savaşmak için ant içerler. Seyitbek vezir ve toprak su işlerini ayarlamaları için subaşı, toprak başı, halk başı gibi önderleri seçer. Halkın içinde gürültü kavga olmadan bu problemler halledilir. Seyitbek yapılmak istenen toyun savaş sonrasına bırakılmasını uyun görür. Çünkü kendileri toydayken Dölön hanın adam toplayarak güçleneceğini düşünür. Toy savaş sonrasında da olur, der. Halkı da bu sözü doğru bulur. Kırk yiğit halkın içini gezerek eski kılıç, mızrak, kalkan ve zırhları saraya toplarlar. Atını ve giyimini hazırlayıp gölde yaşayan ünlü kuyumcu Darkan getirilir. Darkan becerikli ustadır. Elinden her iş gelir. Hamilerce korunmuştur. Yaşlı kılıç ustasıdır. Darkan, çekiç, örs ve körük hazırlar. Siyah orman ağacını yakarak kömür yaparlar. Seksen usta toplatılır. Hepsi Darkan'ın gözetimine verilir. Darkan bütün silahları ve donanımı hazırlar. En sonunda Seyitbekten gitmek için izin ister. Çünkü ailesi vardır. Gitmeden Seyit Bek'e altı ay burada kaldığımı Kurmanbek ve hanedanının ruhu için çalıştığımı ifade ederek ona halkımı güzel ve adaletli olarak yönetmesini söyler. Kimsenin gönlünü kırmamasını söyler. Bu öğütleri verdikten sonra muradına ermesini, başarılı olmasını niyaz eder. Hazineden Darkan'a ve çalışanlara para verilir. Darkan, Seyit Bek'e dua

eder ve göldeki evine döner. Daha sonra Seyitbek ve kırk yiğidi Kalmuklar üzerine sefere çıkarlar. Seyitbek ve bahadırlar Kurmanbek'in türbesine gelirler. Beyaz beygir kurban ederler. Orada bir müddet dinlenirler. Daha sonra Seyitbek'in Akkan'a gönderdiği yiğitler Akkan'dan mektup getirmişlerdir. O mektupta Akkan Seyitbek'e savaşmasını kendisine gereken desteği vereceğini söyler. Bu Seyitbek'e büyük bir destek olur. Seyitbek ve askerleri Kalmukların yaşadığı, uçsuz bucaksız ovaya gelirler. Seyitbek ve Zayırbek eski günlerini hatırlarlar. Çünkü onların yurdunda şimdi Kalmuklar kalmaktadır. Zayırbek'in sözü üzerine Kalmukların gözcüsünü yakalarlar. O da kendisinden başlayarak Dölön hana kadar her şeyi anlatır. Seyitbek memnun kalır fakat Dölön hanı övdüğü için de sinirlenir. Kadınlara ve çocuklara dokunmayacağını söyler. Beyine gidip Kurmanbek'in oğlu Seyitbek'in geldiğini kendisiyle savaşacağını iletmesini ister. Kendisi de Dölön hanın kara şehrinin yanında bulunan kara dağa yerleşir. Bekçi olanları hep anlatır. Fakat o yiğitlerin heybetinden, görünüşünden överek bahsedince Dölön'ün zoruna gider, incir ve bekçinin kafasını keser. Daha sonra kılıcını havada sallayarak kırk yiğidin savaşa hazırlanmasını emreder. Erke ve Torko adlı baş yiğitleri de orduyu savaşa hazırlaması için gönderir. Bu iki yiğit çok savaşa girmiş, çok kahramanlık göstermiş yiğitlerdir. Dölön Han, Kara adlı bilgesini Seyitbek'in yanındaki yaşlı adamı ki o yaşlı Zayırbektir, öğrenmesi ve onların silah takımlarını sınaması için Seyitbek ve kırk yiğidinin yanına elçi olarak gönderir. Bilge gidip baktığında her şeyi anlar. Orada bulunan herkesi tanır. Hatta Akkan'ın ak yorgasını bile tanır. Seyitbek ve eşrafını övgülü bir şekilde Dölön hana anlatınca çok sinirlenir. Hatta Dölön hana canı için Seyitbek'in üstünlüğünü kabul edip ona altın ve gümüş vermesini söyler. Dölön han bu sözlerinin üzerine Kara adlı bilgesini dövdürtür ve gözlerini oyar. O artık Kara sınıcı diye adlandırılır ve dilencilığe başlar. Erke ve Torko bahadırlar da savaş olacağını duyunca biraz kafa keser, kendimizi eğlendiririz, diye düşünürler. Erke ve Torko bahadırlar savaş için onun emrinde oldukları bilgisini Dölön hana verirler. Ayrıca savaşta teke tek için izin isterler. Bu durum Dölön hanı sevindirir ve hazırlık görürler. Seyitbek için ve onun kırk yiğidi için Kara dağa doğru yola çıkarlar. Dölön han Seyitbek'in karşısına askeriyle dikilir. Şamata ve kahkahalarla onlara karşı durur. Onu baştan ayağa inceler. Seyitbek'e ata- baba geleneği diyerek selam verip, sıhhat sorar. Atışmaya dururlar. Dölön han Seyitbek'i korkuturum, moralini bozarım diye geçmişten ve babasının

ölümünden bahseder. Ona boşa geldiğini, ölümünün yakın olduğunu söyler. Fakat Seyitbek sözü alarak ona cevap verir. Ona çok konuşmamasını, her şeyin bir sırası olduğunu, savaşacaklarını kimin galip geleceğinin o zaman belli olacağını söyler. Seyitbek Dölön'ün aksine birebir kendilerinin ilk önce er meydanına çıkmasını ister. Dölön, Erke ve Torku'nun ilk önce savaşacağını düşündüğü için o ana kadar rahattır. Seyitbek'in bu sözleri onu biraz endişelendirse de iklimin kendisine verilmesi hoşuna gider. İki komutan savaşmak için meydana çıkarlar. Dölön han bir mızrak darbesi vurur. Fakat babası Akkan onu öylesine eğitmiştir ki Seyitbek hiç kendini bozmadan bunu bertaraf eder. Daha sonra sıra Seyitbek'e gelir. O da mızrağını çeker ve onun üzerine Teltoru sürer. Hiç şaşmadan mızrağı onun boğazından sokup ensesinden çıkarır. Onun cesedini alır ve kırk yiğidin önüne atar. Daha sonra kırk yiğidinden öncelik vermediği için özür diler. Çünkü kendisinin içi içine sığmamaktadır. Babasının katilinin karşısında olmak istemiştir hemen. Daha sonra Kalmuklar kendi aralarında konuşur. Dölön'ün yaşlı olduğu için genç birisine yenildiğini düşünürler ve ayrıca bu kadar askerle savaşmamak olmaz diyerek er meydanına tek tek savaşmak için bir yiğit daha çağırırlar. Erke'nin karşısına Zayırbek çıkar. Zayırbek hamlesini denk getirir ve Erke bahadırı öldürür. Bunu gören Torko orduya saldırın emrini verir ve ordunun başına geçer. Kırk bahadır ile savaşmak için en önde durur. Torko bahadır yaralanır ve askerlerinin arasına kaçıp gizlenir. Akkan Seyitbek'e askerlerin yöneldiğini görünce yüz asker onun yanına göndermiştir. Kendisi savaşı gururla izlemektedir. Daha sonra Seyitbek'in yanına gider ve onu tebrik eder. Akkan, Seyitbek'i başarılı olduğu için ve kendisini utandırmadığı için mutlu olur. Onu kutlar. Seyitbek de Akkan tam zamanında geldiği için memnun kalır. Askerler başarılı oldukları için sevinirler. Torko bahadırın yapacağı bir şey kalmaz. Herkesle arası kötü olduğu için Çinliler olmazsa Akkan, Akkan olmazsa Seyitbek kendisini öldürecektir. Bunu düşünüp Seyitbek'e elçi gönderir. Kölbek bilgeyi malım, canım sana feda demesi için Seyitbek'e elçi olarak gönderir. Kölbek Kalmuk adına Kırğızlardan barış ister. Akkan, Seyitbek ve Zayırbek danışıp görüşükten sonra Torko bahadırdan bazı şartları yerine getirmesini isterler. İlk önce baba yurdu Cazi'yı boşaltmalarını ister, ikinci olarak on iki yıllık vergisini vermesini ister. Hanının gecikmeden Kızıayların köyünde Körpö bahadırın evinde kendisini bulmasını ister. Elçi Torko bahadıra her şeyi anlatır. Mal, mülk alınır. Torko kızı Sancıral'ı Seyitbek için hazırlar ve Kızıaylara doğru yola

çıkarlar. Görüşüp barışırlar. Daha sonra Seyitbek Sancıral'ı görür. Aklına sevdiği Möl güzel gelir. Amcalarına danışarak o kızı Börü bahadıra alalım, Kalmuk'un çeyizinin yarısını onlara verelim geriye kalan yarısıyla da biz gidip Möl güzeli alalım, der. Orada bulunanalar onu haklı görür. Fakat bu durumu Akkan'a söylemekten çekinirler. O sorunu da Zayırbek halleder. Akkan'a durumu izah eder. Akkan makul bulur fakat bir şeye karşı çıkar. O da düşmanın malıyla gidip kız almak, kız istemek. Akkan bu zamana kadar onu bekâr bıraktığı için hatayı kendisinde görür ve kendi hazinesi ile onu evlendirmek ister. Kırgızların ve onların hanı Kurmanbek'in de hazinesinin olduğunu, onların da hanlarına yardım edeceklerini söyler. Torko bahadır dünür olur. Körpö bahadır ile de barışırlar. İki köy aynı nehrin suyunu içmeye, barış içinde yaşamaya ant içerler. Daha sonra toy olur. Toydan sonra herkes evinin yolunu tutar. Akkan şehriyle ilgilenir ve dünürcü göndererek toy işlerini de yoluna koyar. Seyitbek dayanamaz ve Möl güzeli görmeye gider. O uyumaktadır. Onu uyandırır. Möl güzel onu tanır fakat tanımamış gibi görünür. Biraz tatlı tatlı atışırlar. Daha sonra bekeçiye yakalanmasın diye Möl güzel onu içeriye alır. Öpüşüp kucaklaşırlar. Seyitbek onun eşi olmasını istediğini söyler. O da onu sevindirir, kabul eder. Ben seninim, sen benimsin, der. Evlenmeye razı olduğunu açıkça ifade eder. Toy düzenlenir. Kaşkarda herkes mutludur. Oyunlar oynanır. Daha sonra toy biter, gelin ve damadı uğurlarlar. Möl güzelin Seyitbek'e varmasını istemeyen bir takım kötü niyetli kişiler onlara tuzak hazırlarlar. Yollarını kesip hepsini öldürüp kızı almak isterler. Fakat Zayırbek kalın nal izlerini görünce şüphelenir ve bahadırların hepsi giyinir, kuşanır. Bunu gören düşmanlar korkarlar. Daha sonra da birazı kaçar, birazı da yolunu kaybetmiş numarası yaparak onların önüne çıkıp Çin'den geldiklerini, kaybolduklarını söylerler, Kaşkar şehrinin ne tarafta olduğunu sorarlar. Yurtlarına yaklaşınca önden giden bazı yiğitler Emilbek'e müjdeyi verirler. Olan biten her şeyi ona anlatırlar. Seyitbek'in başarısını dinleyen Emilbek hemen dua okur, müjde için dokuz hayvan verir. Gözünden yaşlar sel gibi akar. Herkese haber gönderir. Herkes dua edip sure okur. Seyitbek'in başarısı ve cesareti Emilbek'in çok hoşuna gider. Toylar düzenlenir. Seyitbek Ak-Say'a yerleşir. Kurmanbek'i anmak ve iyilikler için büyük bir toy düzenlenir. Toy'a Teyişkan gelmez. Ondan hiç haber de duyulmaz. Seyitbek ona özel bir davette bulunur. Gelirse büyüğümüz yaparız, gelmezse de yine bakarız, der. Ona amcam, der ve onun elinden bir şey almak istemediğini, bu toyun sahibinin o olduğunu, gelmesi

gerektiğini ve bunun gibi birçok şeyi ifade eder. Teyişkan mektubu alır ve asıl hanın o olduğunu, kendisinin geçici han olduğunu söyler. Ona sırt çevirmenin de ayıp olduğunu düşünerek hatasını anlar, yanına götüreceklerini de alır bütün halkı ve malı ile Seyitbek'e doğru yola çıkar. Seyitbek bu duruma çok sevinir. Onun halkını halkına, malını malına katar. Bu duruma halk da çok sevinir. Toy başlar. Herkes gelir. Gelenler bakıp sevinirler ve Kurmanbek ölmemiş diye düşünürler. Seyitbek'i överler ve ona dua ederler. Seyitbek kendisine bir saray yaptırır. Teyişkan At- Baş, Narın bölgelerini yönetir. Sağında Seyitbek, solunda Akkan var, kimse bana dokunamaz, saldırmaya cesaret edemez, diye düşünür. Seyitbek bahadır gün geçtikçe daha ağırbaşlı olur. Halkına sözü geçen bir lider haline gelir. Aradan bir müddet zaman geçer ve Börü bahadırın Ak Atan, Seyitbek bahadırın da Şırdakbek adlı oğulları olur. Mutlu bir şekilde yaşarlar. (Mukasov, 2013: 19- 134)

2.2.10. **Canış Bayış Destanı'nın Özeti**

Ak kalpaklı Kırgız halkından bahadırlar seçilir. Canış ile Bayış'ın beyanı edilir. Kırgızlar uçsuz bucaksız bozkırların sahibidirler. Savaşlar, yağmalar kesilmez. Uzun süre huzursuz bir şekilde yaşarlar. Bu sıkıntılı dönemde Kırgızlara Nurkan bahadır olmuştur. Nurkan bahadırın da Canış ve Bayış adında iki tane oğlu vardır. Canış on yedi, Bayış on beş yaşındadır. Akıllı, ahlaklı iki er olurlar. İkiz kaplan diye anılırlar. Onların yanında onlarla yaşıt arkadaşları da vardır. Suban tarafından büyütülüp eğitilirler. Canış ve Bayış'a nasıl hanlık edeceği babası, vezirleri ve beyleri tarafından öğretilir. Canış ve Bayış arkadaşları ile beraber Kök Özön kıyısında avlanırken salıncak kurup eğlenen rengârenk elbiseli kızları görürler. Er Bayış o kızların yanına gidelim, der. Canış ve diğerleri ile beraber gidip onların yanına varırlar. O kızların başında bulunan Asılşaa yanına gelen yiğitlerle eğlenmek ister. Yiğitler gelir hal hatır ederler. Selma verirler, güzel sözler söylerler. Fakat kızlar kahkaha atıp ilgi lenmezler. Canış ile bayış olduklarını kızlar anlarlar. Kızların bu tavrı karşısında ikiz kaplan yiğitlerin canı sıkılır. Attan inen Bayış sinir ile onların salıncaklarının ipini keser. Salınmakta olan sekiz kız yere düşer. Daha sonra Asılşaa o yiğide hakaret eder. Ona düşman geldiğinde obasında olmayan, her yıl düşmanlarına kırkar kız veren ar namustan yoksun yiğit, der. Er Bayış onun bu sözleri ile yumuşar ve kendisini bir ter basar. Bu sözleri şimdiye kadar kimseden duymamıştır ve çok utanır. Canış ve Bayış

başta olmak üzere orada bulunan yiğitler kızdan söylediklerinin aslının astarının olup olmadığını sorarlar ve kendilerine her şeyi anlatmasını isterler. Her yıl kırk bir kız ile bin su samuru Kalmuk'a vergi verdiklerini anlatırlar. Asılşa olanları hep anlatır ve sizin gibi yiğitler düşmanlarının karşısına çıkmayıp av avlayıp kuş kuşlarsa biz de bu halde oluruz, der ve ağlar. Kırgız diğer tarihini de babanızdan öğrenin, der. Bunun üzerine Er Canış mendille kızın gözyaşlarını siler. Er Canış düşman sözünü duyunca öfkelenir ve kızları kurtaracağını, düşmanın karşısına çıkacağını söyler. Er Bayış ve diğerleri de kılıç yalayıp ant içerler. Kızlar kurtuldukları için sevinirler. Daha sonra yiğitler atlarına binip vedalaşırlar. Kızlardan hayır dua alırlar. Kızlardan bazıları onlara hediye verir. Yiğitler yola koyulurlar. Yiğit kardeşler babaları Nurkan'ın huzuruna çıkmak isterler. Babaları yanındaki vezir ve adamalarına Kalmuktan bahsetmemelerini ister. Hepsini tembihler. Yiğitler huzura alınır. Yiğitler Kalmuk'a olan vergiyi anlatmalarını ister. O da olanları anlatır. Yaşlanmadan önce yurda düşman sokmadığını fakat yaşlandıktan sonra savaşmadığını söyler. Elçi aracılığıyla vergi için Kalmuklar ile anlaşmalarını, senede kırk bir kız ve bin kunduz için anlaşmalarını söyler. Üstelik Kalmuklar'ın Aydıñ- Köl'ü de istediklerini söyler. Kendisi vermemek için çok direnmişse de savaş söz konusu olunca vermeye razı olduklarını ifade eder. Oğullarının büyüdüğünü ve bugünü görmek için yaşadığını ifade eder. Kalmuk'un hanı Sıyadat'ın kolay düşman olmadığından bahseder. Onun yanında Argın adında bir pehlivanının olduğunu onun da çok güçlü olduğunu söyler. Nurkan sözünü tamamlar. Er Canış ve Er Bayış düşman üstüne gitmek için izin isterler. Bu iki yiğide Nurkan kılıç yalatıp ant içtirir. Atalarına Kur'an okutur. Attan silaha kadar yiğitlerin bütün teçhizatını karşılar. Er Canış ve Er Bayış ile beraber kırk yiğit hazırlanır. Sefere çıkma vakitleri gelir. Yiğitler hazırlanıp yola çıkarlar. Anaları Zulayka gözyaşına boğulur ve onların zaferle dönmelerini temenni eder. Oğullarını gönderen Nurkan'ın gözleri yaşarır ve halkı ile beraber geriye dönerler. Yiğitler yağmur çamur demeden on yedi gün boyunca ilerler ve hedefledikleri nokta olan meşhur ırmak Ak- Kürkün'ü köpük saçıp gürülürken bulurlar. Orada iki yiğidin babasının yaptırdığı köprü üzerine uzun müddet konuşurlar. Köprü çok emek harcanarak, uzun bir sürede Kırgız halkı tarafından yapılmıştır. Ustası ise Musabek adlı birisidir. Bu bilgileri küçük yaşta Nurkan'ın emrine giren ve köprü'nün yapılışını baştan aşağı bilen Bilaalı bahadır verir. Yine bu bahadır seddi aşmanın yolunu onlara anlatır. Seddin kilit noktasını o

bilmektedir. Ömürbek ve Er Bayış yiğitler kilidi Bilaalı'nın dediği şekilde yapıp kırarlar. Aydın- Köl'e varmak için bir an önce ormanlıktan at sürerler. Böylece kimse onları görmeyecektir. En sonunda yiğitler Aydın- Köl'e varırlar. Aydın- Köl bütün ihtişamıyla, güzelliğiyle, benzersiz meyveleri ve ağaçlarıyla orada durmaktadır. Yiğitler burada bir müddet zaman geçirirler. Burası her yönüyle cennet gibidir. Avıyla, suyuyla ve manzarasıyla muazzamdır. Akşam olunca yiğitler uykuya dalarlar. Gece yarısı geçip sahur vaktine erişildiğinde Er Bayış uyanıp Er Canış'ı kaldırır. Bir kâbus gördüğünü söyler. Rüyasında Kalmuk'a yakalanmak üzere olduğunu, düşmanın yolunu kestiğini, etrafında azı dişini parıldatan kaplanların bağlı olduğunu, Ak- Munar dağının ejderha ile dolduğunu söyler. Oradaki düşmanı yere serdiğini söyler. Fakat sonrasında al ata binen birinin kendisinin üstüne geldiğini söyler. Bu kişinin yaklaşıncı ejderhaya dönüştüğünü kendisinin onun kafasını kopardığını fakat onun yeniden baş verdiğini gördüğünü anlatır. Daha sonra rüyasını anlatmaya devam eder. Abisi Er Canış'a baktığını fakat onu uzaktan bir karartı olarak gördüğünü söyler. Yardıma gelecek kimse görünmemektedir. Bu arada başında dönen kanadı eğri kara kuş ona saldırmaktadır. Demir pençeli kara kuş onu kapar ve hemen yükselir. Bir müddet havada gezdirebilir. Işıksız bir çukura bırakır kendisini. O çukurdan da yuvarlanıp taşa çarpınca uyandığını söyler. Er Canış onun düşüne çok üzülür. İyiye yormaya çalışır. Ona teselli verir. Bir müddet konuştuktan sonra hazırlanmaları gerektiğini söyler Er Canış. Öncelikle Kalmuk'a aldıklarını geri vermesi için elçi göndermeyi düşünürler. Sıyadat kabul etmezse hesabını o zaman görelim diye düşünürler. Gözcüler yüksek bir yerden Kalmuk askerlerini izlerler. Dürbünle iyice kontrol ederler. Kalmukların bekçisi de dağ eteği yolunu izlemektedir. Er Canış ve Er Bayış yiğitlerin yanlarında askerleri ile beraber geldiğini görünce yakalanırım korkusuyla arkasına dahi bakmadan Sıyadat hana doğru at koşturur. Kalmuklar Kırgızlar'ın geleceğinden haber alırlar. Er Canış askerlerine bir konuşma yapar. Teke tek bir çarpışma talep edeceğini söyler. Fakat orada bulunanlar içerisinde tecrübesiyle var olan Bilaalı Kalmukları aldatmak yönünde bir çare bulmaları gerektiğini söyler. Bilaalı Er Canış'ın savaşmasını fakat kendilerinin de tedbirli olarak orada beklemeleri ve gerekli bir durumda karşılık vermeleri gerektiğini söyler. Bilaalı'nın bu sözü oradakilerce uygun görülür. Er Canış er meydanına teke tek dövüşmek için çıkar. Kardeşi de çalılıkta gizlenerek saldıracağı zamanı kollar. Er Canış'ın karşısına

Sıyadat'ın Ayaz adlı pehlivanı çıkar. Er CanıŖ ile savaŖırken Er BayıŖ'ın ani hamlesi ile kellesini verir. Sıyadat han çok sinirlenir. Bütün askerlere hucum emrini verir. Askerler tozu dumana katarak yiğitlerin üzerine sürerler. Onlar kaçmaktadırlar. Er BayıŖ, Er CanıŖ'ı ve kırk yiğidi durdurup savaŖmayı teklif eder. Onları az görür. Fakat Er CanıŖ Ak- Munar dağına sığınmayı, hazırlandıktan sonra savaŖmayı uygun görür. Onların ve atlarının yorulmasını beklemek ister. Teizatlarının zayıflamasını beklemek ister. Fakat Er BayıŖ ona ve diğer yiğitlere sitem ederek savaŖmayı ister. Atını düşmana doğru sürer. Önüne gelenin kafasını keser. Ağabeyi Er CanıŖ ve diğer yiğitler de ondan bel alırlar ve gayrete gelirler. Er CanıŖ Sıyadat'ın asıl gücünün köprünün yanında olduğunu söyler. Diğer askerlerden ziyade asıl hanlarını yakalamanın doğru olduğunu söyler. Ayrıca kendilerinin ve atlarının dinlenmesinin faydalı olacağını dile getirir. Onların karartısı azalmamıŖtır daha, der. Er BayıŖ ağabeyinin bu sözü üzerine çok üzölür. Ordunun içine dalar. Fakat bir müddet sonra yorulur. arpıŖmaya devam eder. Biraz savaŖtıktan sonra Han Sıyadat ile vuruŖmanın daha mantıklı olacağını düşünür. Onun peŖinden gider. Fakat görür ki her yanı, sağı solu askerle çevrilmiŖtir. Kıpırdayacak yeri kalmaz. Ondan sonra Han Sıyadat durduğu yerden dayanamayarak çıkıp gelir. Onunla savaŖır fakat gücü yetmez. Çok sinirlenir. Yanındaki güçlü askerlerinden yardım ister. Hepsi beraber gelir. Er BayıŖ'ın gözleri Er CanıŖ ve kırk yiğidini arasa da göremez. Gücü tükenen Er BayıŖ'ı yakalarlar. Dövüp eziyet ederler. Er CanıŖ, Er BayıŖ'ı tuttukları yeri iyi kestirir ve oraya kırk yiğidiyle hucum eder. KardeŖini görür. Onun o haline dayanamaz ve gözlerinden yaŖ dökölür. Er CanıŖ, Er BayıŖ'ı eyere alıp kaçırmayı düşünür. Er BayıŖ ağabeyine kendisini bırakmasını ve düşmana saldırmasını söyler. Er CanıŖ onsuzluktansa göreceğim son gün bu olsun, der ve kardeŖi Er BayıŖ'ı ata yükler. Kaarlarken Er BayıŖ'a ateŖ ederler ve o attan düşer. Er CanıŖ'ı atı götürür. Er CanıŖ da yaralıdır. Yaralı bir Ŗekilde bir müddet durur. Su bulur su içer. Daha sonra acıkır. Elini heybeye attığında AsılŖaa kızın verdiği mektubu görür. Onun içinde ne var diye baktığında kızın kuruttuğu kuru üzümü bulur. Ayrıca kâğıdın arasında apı denilen ilaç da vardır. Ağrıyı dindiren bin bir eŖit ottan yapılmıŖtır. O ilacı yer ağrıları geçer. Dağ dibinde yedi günü bu Ŗekilde geçirir. Ailesi, kardeŖi, askerleri, yurdu ve konuŖtuđu kızlar aklına gelir. Ağlar. Er CanıŖ'ı takip edenler onun ağır yaralı olduğunu düşünürler. Bu yüzden kurda kuŖa ye m olur, diye takip etmeyi bırakırlar. Er CanıŖ ve Er bayıŖ ile gelen yiğitlerden Balalı ile

Ömürbek Nurkan'ın kılıcından ölmektense burada savaşarak ölmek daha iyidir. Hiç olmazsa şanımız kalır, Kırgız'a mahcup olmayız, diye düşünürler ve savaşırılar. Kırk yiğit savaşırılar. Fakat bunların birçoğu Sıyadat'a rasgelir ve ölür. Sadece beş tene yiğit kurtulma yolunu bulur. Bu yiğitler gece karanlığında Ak- Munar dağına doğru yönelir. Sabah olduğunda Han Sıyadat dört bin kişinin kaldığını görür. Bunların da birçoğu yaralıdır. Gidenler içinse üzülür. Er Bayış tutsak edilir. Kurtulan beş yiğit gizlenir. Daha sonra yola koyulurlar. Beş yiğit hiç olmazsa Er Camış ile Er Bayış'ın cesetlerini bulup gömelim, diye düşünürler. Ararlar, seslenirler fakat hiçbir şey göremezler. Tam umudu kesip dönecekken bir at kişnemesi duyarlar. Atın Er Camış'ın atı olduğunu anlarlar. Kızıl kayanın dibindeki mağara içerisinde Er Camış'ı bulurlar. Er Camış onları görür. Ağlaşırlar. Er yiğidi kardeşi Er Bayış'ı sorar. Yiğitler onu teselli eder. Er Camış'ın zayıf düştüğünü ve yaralarının gayet çok olduğunu görürler. Ona kırma kırmızı ilaç verirler. Yaralarını yeniden sararlar. Kendine gelen Er Camış yine kardeşim diye ağlar. Daha sonra yiğitlerden birisi eve gitmeyi teklif eder. Çünkü yurda dönmeleri halinde Er Camış'ın yaraları sakat bırakırabilir onu. İyileşirse kardeşini kurtarmayı düşünür. Onun ölmeyip esir edilmesi ise ona ayrıca cesaret verir. Yanındaki yiğitlerle Er Camış yurdunun yolunu tutar. Han Sıyadat zafer ile halkının arasına döner. Onu, kızı Celkayıp ve arkadaşları karşılar. Han Sıyadat olan biten hakkında ön bilgi vermesi için bir elçiyi kızı Celkayıp'a göndermiştir. Haberci her şeyi ona anlattıktan sonra bunların cezalarını kızım Celkayıp versin diyerek, kızımın han darağacını kurmasını istemiştir. Daha sonra Han Sıyadat halkına seslenir. Kendisinin birçok savaşa katıldığını kayıp vermediğini söyler. Fakat ilk defa böyle bir savaş gördüğünü birçok askerinin öldüğünü söyler. Bunları yapan kişi ise Er Bayıştır. Er Bayış'ı över ve o yiğit budur, diye halkına gösterir. Başta Ayaz pehlivan olmak üzere birçok askeri Er Bayış'ın öldürdüğünü söyler. Daha sonra kızı Celkayıp'ı yanına çağırır ve hanlık tacının başında olduğu kızına onun cezasını vermesini söyler. Celkayıp, Er Bayış'a yaklaşır. Onu yakından inceler. Celkayıp Kırgız balasından hoşlanır, onu sever. Er bayış'ın bakışından da tam olarak etkilenen Celkayıp onu kurtarmak ister. Kısmet olursa da seni kurtarır, seninle evlenirim, diye düşünür. Han Sıyadat Er Bayış'ın karşısına Argın adında bir pehlivan çıkarır. Onu öldürmesini söyler. Er Bayış ise Tanrı izin vermezse yenilmem diye düşünür. Er Bayış Argın pehlivanı kaldırıp yere vurur. Kafası taşa değen pehlivan kanlar içinde uzanır oraya.

Daha sonra Han Sıyadat izleyen halkına mahcup olur. Ayrıca sinirlenir ve onu halkın önünde dövdürtmek ister. Kızının Er Bayıştan yana olduğunu gören Sıyadat ona da kızmak ister fakat kızının kalbini kırmak istemez. Er Bayış'ı dövdürtürken kızının ondan taraf olduğunu yine görürsem o zaman bildiğimi edeyim, diye düşünür. Cellatlar Er Bayış'ı döverken kızına dikkat eden Sıyadat onun tepki vermediğini görür. Hâlbuki cellatlar Er Bayış'a ne zaman kamçı vursalar Celkayıp'ın içi yanmaktadır. Duygularını belli etmez kız güzeli. O zaman babası benimle kızımın arasını açıyorlar, ortalığa fitne salıyorlar diye kızlar maiyetinin başını buldurup başını vurdurur niyeti temiz kızını düşman diye bildirdiği için. Daha sonra Er Bayış'ın sonu hakkındaki son sözü kızına bırakır. Kızı da öldürdüğü her bir askerin acısını çekmesi için derin kuyuya atılmasını uygun gördüğünü dile getirir. Bu babasının da hoşuna gider. Babası onu kuyuya attıktan sonra kızıyla beraber ava çıkmak istediğini söyler. Gönlünün ferahlamaya, rahatlamaya ihtiyacı vardır. Celkayıp, Er Bayış'ı kuyuya attırır fakat onun yemek, içmek ve uyumak ile ilgili özellikle de ilaç konusunda bakımını yapar. Fakat Er Bayış karanlık yerde, çukurun dibinde kalmıştır. Er Canış yurduna varır. Orada babası ve halkı merak içindedir. Er Canış için toy, şehitler için yemek verilir. Er Canış'a tabip getirirler. Tabip onu ameliyat eder. Ona saplanan okun parçalarını çıkarır. Daha sonra kırılıp yanlış kaynayan yeri tedavi eder. Tabibin kudretiyle iki yıl kıvıldamadan duran Er Canış iyileşir. Er Canış, Asılşaa'yı alır. Toyuları olur, evlenirler. Asılşaa bir oğlan doğurur. Daha sonra aradan bir müddet zaman geçer. Er Canış yanına bin adam alarak Er Bayış'ın ardı sıra gider. Yaşı altmışı aşkın Kulaalı adlı bir kişiyi Kalmuklara gönderirler. Bu kişi Kalmuk dilini çok iyi bilmektedir. Kulaalı Kalmuk şehrini gezecek ve Er Bayış'ın nerede olduğunu bulacaktır. Kulaalı, Kurmanaalı adlı birisini de yanına alır ve şehre doğru yola koyulur. Er Canış başta olmak üzere onları yolcu edenlerin gözünden yaş dökülür. Bu ikisi dilenci torbaları sırtında Kalmuk'un obasına varırlar. Bu dilenci kılığındaki iki adam bir yıl boyunca gezerler fakat Er Bayış'a dair hiçbir ize rastlayamazlar. En sonunda Coolu şehrine gelirler. Kale kapısından girerler. Han Sıyadat bahadırın kulesini görürler. Bunun yanında bir grup insan Er Bayış baladan bahsetmektedirler. Kulaalı ve Kurmanaalı saf gözükep onların ağzından lafi alırlar. Er Bayış'ın içine atıldığı ak çukur hakkında bilgi edinirler ve karanlık çöktüğünde o çukuru bulurlar. Onunla hasbihal edip konuşurlar. Er Bayış yurdunun ve ailesinin sağ selamet olduğunu duyduğunda sevinir. Er Canış ağabeyinin iki yıla kadar asker

biriktirip beklemesini söyler. Haberi alınca ikili hızlıca Er Canış ve diğer askerlerin yerine gelir. Onlara müjdeyi verirler. Er Canış bin asker daha toplar ve iki bin askere ulaşır ordusu. Er Bayış çukurda kalalı Celkayıp da ona bakalı altı yıl geçer. Yedinci yıla girerler. Celkayıp on dokuz yaşına girer. Yine bir akşam Celkayıp Er Bayış'ın yanına gider ve ona onunla beraber artık yurduna dönmek istediğini, onunla gitmek istediğini söyler. Anlaşırlar. Er Bayış Cuma gününe onun yorulmaz bir tulparla gelmesini, hazırlanmasını, silah kuşanmasını söyler. Celkayıp hazırlanır gelir. Fakat ipi unutmuştur. Bunun için Er Bayış ona çok kızar. Sonra kızdığına pişman olsa da Celkayıp'ı üzmiştir. Celkayıp zaman kaybetmeden hazırlığını görür ve tekrar gelir onun yanına. Atlara bağladığı ipi çukura atar. Er Bayış kendisini bağlar. Daha sonra atların yürümesi ile yiğit bala yeryüzüne çıkar. Yakalandığında on beş yaşında olan Er Bayış şimdi yirmi iki yaşına gelmiştir. Cüsseli bir yiğit olmuştur. Savaş giysilerini giyer. Silahlarını kuşanır. İkisi beraber yola düşerler. Daha sonra Sıyadat han cellatlara emir verir. Kızını çağırır. Cellatlar ararlar fakat bulamazlar. Han Sıyadat'a haber verirler. Han Sıyadat ile beraber bütün halk toplanıp ararlar. Han Sıyadat çan çaldırıp surun kapılarını kapattırır. Kızının kaçtığını öğrenir. Onları yakalayıp başını kesmek için asker toplar ve artlarından gider. Onlar Bayış'ın yolunu keserler. İki gencin bundan haberi yoktur. Er Bayış bir rüya görür. Rüyasında Munar dağının askerle dolduğunu, köprünün kapandığını, kendisinin askerlerle savaşırken kara kuşun gelip demir tırnaklarını bedenine batırdığını, daha sonra ak sungur ve gök sungurun onun yardımına gelip kara kuşu beraberce öldürdüklerini söyler. Celkayıp rüyayı yorumlar. Kara kuşun babası Han Sıyadat olduğunu, sungurun abisi olduğunu söyler. Bu iki genç atlarına binip hareket ederler. Köprüye geldiklerinde Celkayıp babasını ve onun askerlerini görür. Korkudan yaptıklarına pişman olur. Babasının askerlerinin sayısının çok olduğunu görünce Er Bayış'a kendisinin kadın olarak ona çok yardımcı olamayacağını söyler. Bu nedenle tek başına savaşmamasını, savaşırsa dayanamayacağını söyler. Ona asker olmayan yerlerden uzaklaşmayı yurda varmayı önerir. Er Bayış buna kızar. Onların kendilerini takip edeceğini yurdunu ve halkını boşuna ayaklandırmaması gerektiğini söyler. Onlarla savaşmadan halkıma kaçarsam kepaze olurum, diye düşünür. Bu nedenle ne olursa burada olsun, ölürsem de burada öleyim, der. Sıyadat bütün ordu ile saldırır. Er Bayış'ın aklına abisinin sözü gelir. Gruplara ayırıp savaşmayı uygun görürler. Bu nedenle Er Bayış ve Celkayıp atlarına

kançı vururlar. Kaçarmış gibi yaptılar. Bir müddet gittikten sonra dönüp savaşırılar. Askerlerin birçoğu kaçır. Yiğit ile savaşmaya cesaret edemezler. Er Bayış baktığı zaman görür ki Han Sıyadat bir başına kalmış bozkırda. Han Sıyadat olanları anlar. Kızının kendisine yaptıkları ve Kırgız halkı, obası aklına gelir. Zamanında orayı talan etmediği için hayıflanır. Er Bayış'a doğru at sürer. Er Bayış da zaten onunla savaşmak istemektedir. Sıyadat'ı görünce o da ona doğru at sürer. Mızraklaştıktan sonra inip güreşe tutuşurlar. İki bir zaman güreştikten sonra etraflarına yardım için bakarlar. İşte o zaman Er Bayış dolup gelen halkı ve abisi Er Canış'ı görür. Er Canış Ak sungur gibi, gök sungur gibi dolanmaktadır. Er Bayış onu görünce çok sevinir. Kollarına güç gelir. Er Bayış hançerini çeker ve Sıyadat'ın önce gırtlığına sonra da göğsüne batırır. Han Sıyadat oracıkta ölür. Yaşlı Kırgız'ın birisi Celkayıp'a teselli verir. Sıyadat'ın mezarını yaparlar. Böylece Celkayıp'ın içi rahatlamış olur. Er Bayış Celkayıp'ı herkese tanıtır. Olanları bir bir anlatır. Celkayıp'a babasının hazinesini ne yaptığını, kızları nereye verdiğini, kunduzları nereye sattığını sorar. Celkayıp babasının hazinesini hazineliğe koyduğunu, geri kalanını akrabalarıyla paylaştığını söyler. Kunduzları Çin'e sattığını onlarla ticaret yaptığını anlatır. Kızların ise Çin'e gittiğini fakat oradan Kırım'a geçtiklerini köle pazarlarında satıldıklarını söyler. Er Canış ve Er Bayış Kalmuk üzerine gitmeye, hazineyi almaya, Kalmuk halkı ile barış yapmaya ve sınırları belirlemeye gider. İki yiğit Coluu'ya gelir. Celkayıp Kırgız ile barış yapıldığını halkına anlatır. Kalmuklarda Sıyadat hanın yerine Zulkar han görev almıştır. Zulkar han yiğitleri karşılar. Yenildiklerini söyler ve teslim olurlar. Er Bayış'ın tulparını kendisine verirler. Çok kızgın olan Er Bayış Zulkar hanın bu davranışından dolayı yumuşar. Yüzüne kan gelir. Er Bayış kendilerinden alınan on beş yıllık vergiyi bir hafta içerisinde hazırlanıp kendisine teslim edilmesini ister. Aksi takdirde onların obasına saldıracağını söyler. Er Bayış ile Zulkar han ant içip anlaşırılar. Sınır bölümü için de iki tarafın razılığı olur. Kalmuklar vergilerini ve Celkayıp'ın çeyizini hazırlarlar. İhtilafı yer de paylaşılınca Kırgız ile Kalmuk dost olur. Daha sonra Er Bayış yanındaki yiğitlerle yurduna döner. Babaları Nurkan ve halkı onları yolda karşılarlar. Kalmuktan gelen ganimeti Nurkan orada herkese paylaştırır. Daha sonra Nurkan bütün halka toy verdirir. Canış ile Bayış Kırgız'a huzurlu bir hayatı sunar. İkiz kaplan diye ikisinin namı her yere yayılır. Nurkan ihtiyarladı diye oğlu Canış'ı han yaparlar. Canış ile Bayış Kırgız halkının şerefini kurtarır. Asılşaa ile Er

Canış ve Celkayıp ile Er Bayış muratlarına ererler. (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 21- 148)

3. BÖLÜM

3.1. Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti

Bu bölümde destanlar, giriş bölümünde de ifade edildiği üzere şamanlıkta var olan ve destanlarda da direkt ya da dolaylı olarak kendini belli eden unsurların tespit edilip değerlendirilmesiyle elde edilen başlıklar altında incelenecektir. İncelenen destanlar: Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Manas Destanı, Altın Çüs Destanı, Ak Çibek Arığ Destanı, Ay Huucın Destanı, Kara Kuzgun Destanı, Han Orba Destanı, Eşimkul Menen Zuura Destanı, Seyitbek Destanı ve Camış Bayış Destanı.

3.1.1. Ağaç- Evren Ağacı ve Seyahat-Kuş Motifi

Türk şamanlığında animizmin de etkisiyle evrende bazı nesnelere kutsallık atfedildiği söylenebilir. Bu nesnelere başında da dağ, mağara, orman, ağaç, göl vs. gibi tabiat varlıklarının geldiği ifade edilebilir. Şamanlar daha dünyaya gelmeden “Şaman Ağacı” denilen kutsal ağaçta var olurlar ve istisnai durumlar hariç eğitimlerini dahi bu ağaçta alırlar. Nitekim Bayat (2013: 90-91) da şamanların ilk doğdukları yerin bu ağaç olduğunu, burada terbiye gördüklerini ve ilk özel yeteneklerini de bu ağaçta aldıklarını ifade etmiş aslında bu ağacın bir nevi iyi olanla kötü olanı ayırt etme ağacı olduğunu eklemiştir. Bu açıdan bakıldığında şaman ağacı şamanların varlık göstermeden önceki yani doğumlarından önceki süreçle ilişkilidir. Bu nedenle onların doğumlarından önce, yaşamlarında, ritüellerinde ve ölümlerinde de ağacı görebiliriz. Şaman ağacı şamanların güç dereceleri ile de ilişkilidir. Nitekim Bayat (2013: 93-94) şaman ağacında güç açısından bir sıralamanın olduğu olgusuna dikkat çekmiş ve şamanların içinde bulunduğu yuvaların yukarıya doğru gittikçe içlerinde güçlü şamanlar yetiştirdikleri bilgisini vermiştir. Ağacın, şamanın hayatının her aşamasında olduğunu görmek şamanlıkta ağaca neden bu kadar önem verildiğini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Nitekim şaman olma aşamasında da ağaçların rolü büyüktür:

Kadın şamanlar bazen vergilerini Anbar Ana’dan aldıklarını söylerler. Burada, şamanlığa kabul merasiminde suyun önemli rolü de vurgulanmalıdır. Ancak şamanlığa kabul merasiminde su ile beraber ağaçlar da önemli rol oynamaktadır. Bu ağaçlara şamanların ana ağacı denilmesi, şamanlığın bütün hallerde kadın fenomenolojisi ile bağlantılı olduğunu kanıtlar durumdadır.

Bütün bunlar şamanlığın Mitolojik Ana kompleksinde şekillendiğini kanıtlamaktadır (Bayat, 2012a: 62-63).

Şamanların şaman ağacında doğmaları, beslenmeleri, eğitim görmeleri ve şamanlığa dair ilk yeteneklerini burada aldıkları durumlarını düşünürsek Bayat (2012a)'ın da yukarıda ifade ettiği gibi doğuran ve besleyen yani ana işlevini gören ağaçtır ki bu durum "Mitolojik Ana" olgusu ile bağdaşmaktadır. Ağacın ana işlevi yani doğuran kadın gibi olması durumunu göz önünde bulundurduğumuzda aklımıza tabi olarak Oğuz Kağan destanı gelecektir. Nitekim başlamadan önce şunu da belirtmek gerekir ki Bayat (2006: 15), Oğuz Kağan destanı hakkında şunu ifade etmiştir: "Türk tarihinde önemli rol oynayan Oğuzların şeceresini, söz sanatını yaşatan Oğuz Destanı'nın araştırılması Oğuzların İslam'a kadar ki bedî düşüncesi hakkında tutarlı bir tasavvur oluşturur. Şaman dünya görüşü ile İslamî nitelikler, bedî kompozisyonda metnin özelliğini oluşturan esas yapı unsuru durumundadır." Bayat (2006)'ın Oğuz Kağan destanı içerisinde şamanlığa dair unsurlardan bahsettiği görülüyor hatta öyle ki bu unsurları metnin esas yapı taşları arasında göstermiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulup Oğuz Kağan destanına bakıldığında Oğuz ikinci eşini bir ağaç kovuğunda bulmuştur; Arat (1987)'ın verdiği Oğuz Kağan destanı metninde ilgili kısım şu şekilde anlatılmıştır:

(...) Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: Eyvah! ölüyoruz! Der ve (tatlı) süt (acı) kırmızı olurdu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü; onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dilediğini aldı. (Kız) gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Kök adını koydular; ikincisine Tağ adını koydular; üçüncüsüne Tengiz adını koydular (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Oğuz'un eşini ağaç kovuğunda bulması Mitolojik Ana esaslı düşüncenin destana muazzam bir yansımasıdır. Nitekim destanda var olan ağaçtan doğma olayı şamanlıkta var olan şamanların ağaçtan doğma olayı ile son derece benzerdir. Şaman namzedi ağaçtaki yuvasında doğar, beslenir, büyür ve doğuma hazırlanır yani şaman ağacı ya da diğer bir deyişle "Ağaç Ana" şaman adayını hazırlar. Oğuz Kağan destanında da Oğuz'un eşini bir ağaç kovuğunda bulması onun, şaman namzedinin

yetişmesinde olduğu gibi ağaç tarafından doğurulduğunun ve dolaylı olarak da bakılıp büyütüldüğünün göstergesidir.

Gürsoy (Gürsoydan akt. Arslan, 2014: 64) Oğuz ve ordularının Batı seferleri sırasında İtil ırmağını ağaçtan yaptıkları sallarla geçmelerini, Çurçet Kağanla yapılan savaştan sonra zafer ganimetlerini yine ağaçtan yaptıkları kağnılarla taşımalarını ve Uygurların kutsal ağacına bir Oğuz'un sığıp bu ağacın içinde çocuk doğurmasını (çocuğun adı Kıpçak'tır) göz önünde bulundurarak "kutsal ağaç" kavramına dikkat çeker ve ayrıca buradan hareketle Türk efsanelerinde "ağaçtan üreme" motifinin de ne denli önemli olduğunu vurgular.

Roux (2015: 25-26), Oğuz Kağan destanında var olan ağaç temasının kozmik ağaç temasıyla karıştığını söyler ve Oğuz'un eşini bulduğu ağaç kovuğu ile Uygur söylencesinde ağaçtan olan çocuğun ve Moğol söylencesinde çadırdan duman şeklinde içeri süzülen ışığın kozmik bir eksen ifade ettiğini, yani hepsinin de menşenin gök olduğunu vurgular. Oğuz Kağan'ın eşini gökten inen bir ışık huzmesinin ağaca tecelli etmesi sonucu ağaç kovuğunda bulması ve yukarıda bahsedilen Moğol söylencesi de düşünüldüğünde gök ile kozmik ağaç arasındaki bağı bir kez daha ortaya çıktığına şahit olunur. Oğuz Kağan destanını esas aldığımızda Oğuz'un eşini barındıran ağaç rahim görevi görmektedir. Besleyici, koruyucu ve büyütücüdür. Evren ağacı şamanları dünyaya gelmeden beslediği, koruduğu gibi destan kahramanının eşini de beslemiş, korumuştur. Besleyici ve koruyuculuk ise atalar kültü ile doğrudan ilişkilidir. Ağacı ana, baba, ata olarak tanımlamak ve ağaç kaynaklı olmak kahraman için de son derece önemlidir. Nitekim bu durumun sadece Oğuz Kağan destanı ile sınırlı olmadığı da görülür. Bu duruma Türklerin geniş anlamda toplumsal özelliklerinin, hayat anlayışlarının, gelenek ve görenekleri ile beraber duygu ve düşünce dünyasının işlendiği ve bu nedenle büyük bir hazine konumunda olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde de rastlanır. İnan (1986: 65), Dede Korkut hikâyelerinde var olan ağaçtan doğma olayı hakkında şunları dile getiriyor: "Türk boylarının menşeleri hakkında söylenen efsanelerde ağaç önemli yer tutmaktadır. Uygur efsanesinde Uygur hakanlarının ağaçtan türedikleri söylenir. Dede Korkut kitabında adı geçen bir kahraman (Basat) 'atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan' diyor." Aynı şekilde ilgili kısım Muharrem Ergin (2013: 161)'de şu şekildedir: "Babamın adını sorar olsan

koca ağaç / Anamın adını dersen kükremiş aslan / Benim adımı sorarsan Aruz oğlu Basattır.”

Oğuz Kağan destanında olduğu gibi Dede Korkut kahramanlarından biri olan Basat'ın da soyunu ağaca dayandırdığı ve ağaçtan var olduğu görülür. Yine Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması hikâyesinde kâfirler Uruz'u kesim için çengel dibine getirirler. Uruz Tanrı'nın birliğini dile getirir ve orada bulunan ağaç ile konuşur. Konuşması şu şekildedir:

Ağaç ağaç der isem sana üzülme ağaç,
Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Musa Kelimin asası ağaç
Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Erlerin şahı Ali'nin Döldülünün eyeri ağaç
Zülfikârın kanı ile kabzası ağaç
Şah Hasan ile Hüseyin'in beşiği ağaç
Eğer erdir eğer avrattır korkusu ağaç
Başına doğru bakar olsam başsız ağaç
Dibine doğru bakar olsam dipsiz ağaç
Beni sana asarlar çekme ağaç
Çekecek olursan yiğitliğim seni tutsun ağaç,
Bizim elde olmalıydın ağaç
Kara hindu kullarıma buyuraydım
Seni para para doğrayalardı ağaç (Ergin, 2013: 49-50).

Ağaç'ın kutsallığının ve yüceliğinin Dede Korkut Hikâyelerinde de yer ettiğini görmek mümkündür. Uruz'un ağacı kutsadığı görülür ve onun kendisini dara koyması halinde ise ona beddua edeceğini söyler. Öyle ki ağaç kahramanın gözünde canlıdır.

Ağaç motifi yukarıda değinildiği üzere Mitolojik Ana ya da diğer bir adıyla “Yer Ana” kökenlidir. Yer Ana'nın Sadece şaman adaylarını değil destan kahramanlarını da besleyip büyüttüğü, onlara farklı özellikler bahsettiği söylenebilir. Gücünü kuvvetini Yer Ana'dan alan şamanlar ve kahramanlar kendilerinde bir takım özel yetenekler keşfederler. Bu yetenekleri ise şamanlar kötü ruhlarla ve diğer kabilelerin şamanları ile savaşmak için kullanırken kahramanlar özelde de destan kahramanları kötüler ile savaşırken kullanır. Mitolojik Ana'nın gücünü alan şaman ya da kağan şamanlıkta bulunan evren anlayışı (Evren ağacı inancı) çerçevesinde

dünyalar arası seyahati gerçekleştirebilir. Yer altında, orta dünyada yani bulunduğumuz dünyada ve gökyüzünde aradığını bulmak için gezebilir. Bu seyahat şamanlar tarafından genellikle kaybolan ya da kötü ruhlar tarafından kaçırılan ruhu bulmak için gerçekleştirilir. Destan kahramanları için de benzer sebepler söz konusudur.

Ağaçtan doğan canlının tekrar ağaca döneceği anlayışından kaynaklı olarak şamanın ölümünden sonra ağaca gömülmesi de şaşırtıcı değildir. Nitekim Bayat (2013: 272), Altaylıların şamanı beze veya deriye sarılı olan cesedinin ağaca asıldığını, ağacın dalları ile ölünün kapatıldığını ve bu çeşit ağaçlara Altaylıların Kamtit dediğini ifade etmiş ve Kamtitin şamanın defnedildiği ağaç anlamında olduğunu da eklemiştir.

Şamanların defnedilmesi hususunda dikkat çekici noktalardan bir tanesi de şüphesiz ki ağaç kültürüdür. Konuyla ilgili olarak Bayat (2013: 272)' in ifade ettikleri anlatımımızı destekler mahiyettedir:

Ölüyü ağaca asma, dört paya (ağaç direk) üzerinde defnetmeden daha eski olup orman kültürüyle bağlantılıdır. Nitekim türeyiş mitlerinde ağaç, ana ve baba rolünde gözüktür. Mantıksal olarak ağaçtan türeyen, ağaca da geri döner. Şamanların tabutunun ağaca asılarak etin kemikten temizlenmesine kadar bekletilmesi, diğer taraftan Şaman ağacı (kam ağaç) ile bağlantılıdır. Şaman ağacı Şamanın oluşumunda rol aldığı gibi ölümünde de önemli rol üstlenmiş olur.

Serosevskij (Serosevskij'den akt. Harva, 2015: 256) Abhazların cenazeleri hakkında bilgi verirken onların cenazelerini ağaçların gövdelerini oyarak elde ettikleri tabutlara koyduklarını, tabutu da dört direk dikerek üstüne yerleştirdiklerini veya ağaç dallarına oturtarak defin işlemini gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Yine Roux (2015: 26), önemli Türk gruplarında ölüleri ağaca asmanın ya da göğe defnetmenin, onların tekrar dirilmesi ve göğe sunularak gökyolculuğuna çıkması umuduyla yapıldığını belirtmiştir.

Şamanlık inancına mensup topluluklarda av-avcı ilişkisi ve av hayvanının kutsallığı son derece önemlidir. Av-avcı ilişkisi söz konusu olduğu zaman ise bununla bağlantılı olarak orman kültürü önem kazanmaktadır. Ormanın av hayvanlarını barındırması, onları beslemesi ve koruması açısından kutsallık kazanmıştır. Animizm inancı ile daha da etkinleşen bu inanç orman ruhunu doğurmuş ve şamanlıkta yer edinen bu orman ruhuna saygı duyulmuştur. Öyle ki Bayat (2013)' in da yukarıda ifade

ettiği gibi şamanlar ağaçta doğdukları için ölümleri soncunda gömüldükleri yer ise orman; ağaç ananın bizzat kendisi olacaktır. Nitekim Bayat (2004) ağaçta doğup olgunlaşan şamanın tekrar ağaca gömülmesi olayını anlatırken şamanın cesedinin ağaçtan bir tabutun içine konulduğunu, karaçam ağacına asıldığını ve tabut yere düşünce ancak onu defnedebileceklerini söylemiş ve devamında ise şamanın kemiklerinin gövdesi oyulmuş ağacın içine yerleştirildiğini ve ondan sonra ağacın gövdesinin kapatıldığı bilgisini vermiştir. (akt. Bayat, 2013: 274)

Ağaç şamanlıkta sadece şamanın doğup kendini geliştirdiği yer değildir. Şamanlıkta var olan evren tasarımı da büyük rol oynamaktadır. Şamanlıktaki Evren ağacı tasarımı bu dünya ile beraber yer altı dünyası ve gökyüzünde var olan dünyaların varlığını konu edinir. Sembolik anlamda ağacın köklerinin yer altını, gövdesinin orta dünyayı ve dalları ile yapraklarının da üst dünyayı yani gökyüzünü simgelediği söylenebilir. Bu tasarıma göre insanlar orta dünyada yani ağacın gövdesi ile sembolleşmiş yeryüzünde yaşarlar. Nitekim Ziya Gökalp da Türk inancında evrenin üç bölümden meydana geldiğini ifade eder, bunları gökyüzü, orta dünya ve yeraltı diye belirterek Türklerin yaradılışa dair mitleriyle alakalandırır. (akt. Önal ve Erten, 2013: 265) Fakat şunu da söylemek gerekir ki insanoğlu yani orta dünya canlıları gökyüzü ve yer altı canlılarının etkisi altındadır. Konu ile ilgili olarak Radloff (2012: 18) şunları ifade etmiştir:

(...) Yukardaki on yedi kat, ışık âlemi olan semayı ve aşağıdaki yedi ya da dokuz kat da karanlıklar âlemini meydan getirirler. Sema katları ile aşağıdaki dünyanın katları arasında, insanların oturduğu yeryüzü vardır, böylece yeryüzü, üzerinde yaşayan bütün insanlar ile birlikte, anılan her iki dünyanın etkisi altında bulunur.

Nitekim Bayat (2012a: 22) da şamanlıktaki evren tasarımı gereği içinde bulunduğumuz dünyanın görünen ve görünmeyen dünyaların tesirinde olduğunu ve animizm inancı temelli anlayışın etkisiyle de değişik canlı ve nesnelerin ruhunun buluşma yerinin içinde bulunduğumuz dünya olduğunu ifade etmiştir.

Üç bölümden oluşan evren tasarımı ağacın kökü ile simgelemiş yer altında Erlik ve onun avanesi yaşamaktadır. Ya da diğer bir deyimle yer altı her türlü kötülüğün gelebileceği körmösler diyarıdır. Üst ve alt dünyanın etkisinde bulunan orta dünyadan ziyade gökyüzü ışıklı âlem olarak adlandırılmaktadır. Işıklı âlem iyi ve kutsal ruhların bulunduğu âlemdir. Oranın hükümdarı Ülgen'dir. Ak şaman

konumunda bulunan şamanlar Ülgen'e kurban keserler. Ona hizmet ederler. Evren tasarımına yönelik Hoppál (2014: 55-56)'ın şu bilgileri verdiğini görürüz:

Şaman mitolojisi, evrenin çalışma sistemi ve dünyanın üç parçaya ayrılmış düzeni hakkında bilgi veriyor. Buna göre dünya alt, orta ve yukarı parçalardan oluşuyordu, ayrıca dünyaları birbirine bağlayan dünya ağacı ve kozmik ırmak bu sisteme dâhil oluyorlardı. Mistik öykülerden anladığımıza göre; üst dünya parlaktır ve pozitif içeriği vardır, iyi ruhların evidir, Tanrı da burada yaşar. Ölülerin dünyası aşağıdadır, karanlık ve soğuktur. Orta dünyada ise insanlar yaşar.

Harva (Harva'dan akt. Eliade, 2014: 339) Goldların Evren ağacı anlayışlarında üç ağaç olduğunu ifade etmiş birinci ağacın gökyüzünde, ikincisinin yeryüzünde üçüncüsünün ise yer altında olduğunu söylemiştir; gökyüzünde olan birinci ağaçta ise doğacak çocukların ruhları vardır.

Evren ağacı mevcut varlığın ve döngünün simgesel bir karşılığıdır. İnsanın ve var olan diğer varlıkların bulunduğu ayrıca onların yaşadığı her aşamayla alakalıdır. O hayatın canlılığını sağlar ve canlıların kaderi ona bağlıdır. Çünkü o diğer bir adıyla "Hayat Ağacı"dır:

Evren ağacı, yaradılış, verimlilik, sırta -erme fikir ve kavramlarıyla ve son aşamada da mutlak gerçeklik ve ölümsüzlük fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Evren Ağacı, Hayat ve Ölümsüzlük Ağacı olur. Sayısız mitsel "kardeşler" ve tamamlayıcı simgelerle (Kadın, Kaynak, Süt, Hayvanlar, Yemişler, vb.) zenginleşmiş olarak, karşımıza her zaman hayatın (canlılığın) hazinesi ve yazgıların hâkimi niteliğinde çıkar (Eliade, 2014: 340).

Hayat ağacı yaşamın temelindedir. Her türlü canlı ona bağlıdır. Bolluk ve bereketi o sağlar. İnsan ve her türlü nesnenin ruhlarına dair olan döngüler Hayat Ağacı ile gerçekleşir. Nitekim Roux, Hayat Ağacı'nın sadece dünyanın ekseni olma özelliğine sahip olmadığını ayrıyeten bir hayat kaynağı olma özelliğinin de bulunduğunu söyler (akt. Sodzawiczny, 2003: 77).

Şamanlıkta yapılan törenlerde umumiyetle kayın ağacı kullanılır. Kayın ağacı şamanın gerçekleştirdiği bütün törenlerde simgesel anlamda vardır ve onun simgelediği şey kutsal Hayat Ağacı'dır. Hayat ağacı ve kayın ağacı arasındaki bu sıkı ilişki hakkında İnan (1986: 64), bir şamanın izahını aktarmıştır. Bu açıklamada şaman, kayın ağacının muhafaza edici ve şefkatli tanrı (ana) Umay ile Ülgen tarafından

yeryüzüne indirildiğini, Altaylıların ettikleri dualarda ona “bay kayın” diye hitap ettiklerini, Sagaylar ve Beltirlerin de dağ kurbanı törenini kayın ağaçlarının altında gerçekleştirdiğini dile getirmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi kayının Umay Han ve Ülgen tarafından indirilmesi ona büyük bir kutsallığın atfedilmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca Umay Han besleyici, büyütücü, koruyucu ve şefkatli bir handır. Onun bu özelliğinin indirdiği Hayat Ağacı’nda olması ise elbette ki tesadüfi bir olay değildir. Nitekim İnan (1986: 64)’nın kayın ağacı için ifade ettikleri de kayda değer verilerdir:

Orman heyeti umumiyesi bir kült sayıldığı gibi bazı ağaçları da ayrıca takdis edilir. Şamanistlerin en çok saydıkları ağaç kayın ağacı (Betula Tournef) dir. Doğu Türkistan’ın Müslüman oyun (kam) ları da hastayı afsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı bulundurlar. Son yıllara kadar Şamanlığı muhafaza eden Altaylı, Sagay, Şor, Kaç, Televüt ve başka ulusların kamları kayın ağacı bulundurmadan âyin yapmazlar. Kayın ağacı yalnız âyin törenine katılan bir unsur değil, fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlıktır. Kaç şamanı kayın ağacına kurban sunarak şöyle hitap eder:

Altın yapraklı mübarek kayın,
Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
Dokuz köklü, altın yapraklı bay kayın,
Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum.

Kayın ağacına verilen kutsallık ileri derecedir. Bu yüzden şamanlar kurban ibadetinden yaptıkları tedavilere kadar kayın ağacını kullanırlar. Radloff (2012: 39)’un anlattığı bir kurban merasiminde şaman kayın ormanında kurban için müsait bir yer seçer. Daha sonra orada bulunanların yardımıyla bir çadır kurulur. Çadırın ortasına başı yukarıya çıkacak şekilde bol yapraklı taze bir kayın ağacı konulur. Kayında ayakla basılacak şekilde dokuz tane basamak açılır.

Kayın ağacının Evren ağacı ile özdeşleşmesi şamanlıkta evren tasarımının vücut bulmuş şeklidir. Kayın ağacına basamakların açılması aslında şamanın seyahatinin ilk aşamasıdır. Burada Hayat Ağacı’na gönderme yapılmaktadır. Şamanın kayın ağacına çıkması simgesel olarak Hayat Ağacı’na seyahatinin göstergesidir. Yani diğer bir anlamda şamanın âlemler arası seyahatini simgelemektedir; gökyüzü, yer altı ve orta dünya. Evren tasarımı bire bir şamanın yaptığı seyahatlerle ilişkilidir. Şamanın

Hayat Ağacı'na çıktığı zaman âlemlere ait bütün yolları görür. Bu bir nevi şamanın dünyaya ve özelde de dünyalara tepeden, zirveden bakmasıdır. Nitekim Eliade (2014: 270-271) de şamanın ritüelinde kayın ağacına çıkmasını Evren ağacına çıkması olarak değerlendirmiş ve ayrıca şamanın buraya çıkıp havanın durumu, av hayvanı ve bolluk bereket hakkında yorumlarda bulunduğunu eklemiştir. Şamanın seyahatinin gerçekleşmesinde birçok neden rol oynar. Bunların başında kaçırılan ya da kaybolan ruh olduğu gibi gelecekte haber almak geçimin ve yaşamsal şartların nasıl gideceğini görmek de olabilir. Nitekim M. Kaya (2006: 571), gelecekte ve kayıptan haber vermenin, yine bu şekilde hastaları iyileştirmenin şamanlara ait yaygın bir özellik olduğunu söyler ve kayıptan haber almayı da şamanın seyahat ile gerçekleştirdiğini vurgular.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da halkın şamanlardan beklentileridir. İçinde bulunduğu toplum şamanın seyahat etmesi için gerekli bütün hazırlığı görür. Şamanın seyahatten sonra verecekleri bilgiler önem arz etmektedir. Özellikle hava muhalefeti, avın durumu ve senenin bolluk içinde geçip geçmeyeceği meselesidir. Bu yüzden halk bu ritüele çok değer vermektedir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki şamanın seyahat edebilmesi için olgunlaşması gerekmektedir. Nitekim Arslan (2005: 70), Şaman Nikiforov'la seyahat üzerine olan konuşmasının sonucunda şamanın pişmeden (ölüp dirilmeden) aşağı dünyalara ya da yukarı dünyalara seyahat edemeyeceği bilgisine ulaşır.

Bununla beraber şamanın en büyük yardımcısı olan davul da Evren ağacının dalından meydana gelmiştir. Nitekim Popov'un (Popov'dan akt. Hoppál, 2014: 30) dile getirdiği bir şaman adayının şaman olma aşamasında adaya davulunu yapması için kırılan bir dalın verildiği görülür:

(...) Ardından dokuz Denizler'in kıyısına ulaştı. Birinin ortasında bir ada, adada ise tohumları göğe erişen genç bir kavak ağacı bulunuyordu. Bu, yerin efendisinin ağacıydı. Yanında toprağın tüm bitkilerinin atası dokuz ot bulunuyordu (...) Ağaç şöyle seslendi: 'Dalım kırıldı kırılacak, tut ve hayatın boyunca sana hizmet edecek bir davul yap.' Bu yol üç kola ayrılıyordu. Ağacın efendisinin şamana üç davul hazırlatacak ve bunları üç hanımın muhafızlığına verecek gücü bulunuyordu.

Buradan anlaşıldığı üzere şamanın seyahatini gerçekleştirmesinde büyük rol oynayan davulun Hayat Ağacı'nın dalından yapılması hiç de tesadüfi değildir. Çünkü

ancak Hayat Ağacı'ndan bir parça ya da Hayat Ağacı'ndan yapılmış bir nesnenin yardımı ile şaman bu seyahati gerçekleştirmektedir. Çünkü sonuç olarak şamana bu özelliği veren Hayat Ağacı'nın bizzat kendisidir.

Nitekim Potapov, Altay-Sayan bölgesinde yaşayan toplumların şamanın davulunu kutsal gördükleri dağdaki ağaçlardan yapma zorunluluklarının olduğu bilgisini vermiştir (akt. Sever, 2013: 183). Burada ağaç kültü ile beraber kutsal dağ inancının da ön plana çıktığı görülür.

Yine buradan yola çıkılırsa şamanın davulu üzerinde bulunan resimlerde evren ya da diğer bir adıyla Hayat Ağacı'na dair görsellerin bulunması ifade edilenleri destekler mahiyettedir. Konu ile ilgili olarak Bayat (2013: 210), şamanın davulunun iç kısmında bulunan Hayat Ağacı resmini yukarı ya da aşağı dünyalara seyahat ederken bir merdiven gibi kullandığı bilgisini vermiştir.

Anohin (Anohin'den akt. İnan, 1986: 96) şaman davulunun üzerinde bulunan resim veya semboller hakkında şunları ifade eder: “ (...)Yay şeklindeki kalın çizgiler ebekuşağıdır, her davulda görülür. Ebekuşağının altında tanrıdan yere inmiş kayın ağacının, derisi davul için kullanılan meralin (geyiğin) resimleri vardır.”

Hoppál (2014: 233), şaman davulu üzerinde bulunan resimler hakkında bilgi verirken kayın ağacı hakkında şunları ifade etmiştir: “ (...) Ağaçlar, kurban ağaçları olarak hizmet gören yedi veya dokuz dalı çizilmiş (yedi ve dokuz Sibirya ve Altay çevresindeki halkların mitolojisinde kutsal sayılardır) kutsal kayın ağacını simgelemektedir.”

Kayın ağacının yedi veya dokuz dallı çizilmesi bize Hayat Ağacı'nın da yedi veya dokuz dallı olarak tasarımı edilmesi hakkında ipucu vermektedir. Hayat Ağacı'nın Tanrı tarafından indirildiği inancı ile birleşince tabii olarak Hayat Ağacı'nın sahip olduğu dal sayısı da kutsallık kazanmaktadır ki şaman adayının da davulunu kutsal Hayat Ağacı'nın dalından meydana getirdiği yukarıda ifade edilmişti. Yedi / dokuz rakamlarının kutsallığı hakkında bilgi veren Yaşar Çoruhlu (2011: 227-228)'nun ifadelerinde ortak nokta olarak yedi / dokuz felek (gök katmanı) inancı ve bu katmanların Tanrı'nın bulunduğu katmanlar olması inancı (arş) gösterilebilir. Çoruhlu (2011: 228) özellikle dokuz rakamının öneminin İslam öncesi Türk mit ve inançlarından kaynaklandığını vurgular. Şunu da ifade etmek gerekir ki *Encyclopaedi of Religion and Ethics* adlı eserde Ülgen'in göğün yedinci katında yaşadığı ifade edilir.

(akt. Bayat, 2011: 308) Ayrıca Alekseev'in verdiği bilgilere göre Őor Őamanlarının inancına göre lgen ailesiyle beraber göğün, ıŐıđın hić bitmediği, dokuzuncu katında yaŐar. (akt. Bayat, 2011: 308) Őamanlıkta da ıŐıklı âlemdede en üst seviyede bulunan kutsal ruh konumunda olan lgen'in bu katlarda (7 veya 9) yaŐadığı inancının hâkim olduğu görülür. Yedi ve dokuz sayılarına kazandırılan kutsaliyetin bu inanć temelli olduğu düŐünülebilir.

Yukarıda verilen bilgiler ıŐıđında Őamanın Hayat Ağacı'nın dalından meydana getirdiği davulunun onun gerćekleŐtirdiđi seyahatte baŐlıca yardımcısı olduğu ve Őamanın gerćekleŐtirdiđi seyahatte bu ağacın ona ćeŐitli Őekillerde yardım ettiği ćıkarımına ulaŐılabilir. Ayrıca Őunu da söylemek gerekir ki Őaman davuluyla ya da yardımcısı ile Evren ağacı'nın tepesine ćıkar ve oradan âlemleri ve âlemlere giden yolları izler. Nitekim Bayat (2013: 89) da Őamanın göğün katlarına ćıktığını, her katta Őamanlığa dair bilgiler aldığını ve en sonunda dokuzuncu katta ruhların hayır dualarını aldıktan sonra yeryüzüne indiğini ifade etmiŐtir.

Seyahat aŐamasında Őamanın davulu onun atıdır ve en büyük yardımcısıdır. Bu inanć Altay-Sayan Őamanlarında belirgin bir Őekilde görüldüğü gibi (Bayat, 2013: 207) Buryatlarda da görülen bir inanćtır (Hoppál, 2014: 142-143). zerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da Őamanın seyahati sırasında diğer ruhlardan da yardım alması durumudur. Seyahat aŐamasında Őaman bu ruhlarla bire bir iliŐki ićerisinde ve onlarla bilgi alıŐveriŐinde bulunur. Bu ruhlar Őaman ićin bir nevi kılavuzdur. Nitekim Bayat (2012a: 141)'ın verdiği bilgiler ifadelerimizi destekler mahiyettedir:

Őaman, kamlık zamanı bu kutsanmıŐ kadın veya erkek Őaman ruhlarını yardıma ćađırır, onlarla yaptığı gizli sohbetten kötü ruhların ne istediklerini, nasıl bir kurban dilediklerini öđrenmiŐ olur. Ayrıca yardımcı ruhlar Őamana öbür dünyaya seyahatinde, ölen adamların ruhlarını Erlik'in dünyasına göndermekte, özellikle de tedavide vs. eŐlik eder. Buradan da Őamanların bütün iŐlevlerinde ruhlarla beraber olduğu, onlarsız hićbir Őey yapmadıkları / yapamadıkları ortaya ćıkmıŐ olur.

Őamanların seyahatlerinde onların gć dereceleri belirgin rol oynamaktadır: Gćl Őamanlar göđün birćok katını aŐıp lgen'e seslenebilirken diđer Őamanlar belirli katlara kadar gelebilmektedirler (Radloff, 2012: 60-79). Buradan da Őamanın seyahat sınırının onun gücüyle dođru orantılı olduđu sonucuna ulaŐılabilir. Hoppál (2014: 57-

58)'ın aktardığı bir şaman seyahati vakasında da şamanın ruhu bulmak için gökyüzüne ve yeraltına gittiği görülür. Evren tasarımının ve şamanın seyahatinin açıkça görüldüğü olay şu şekildedir:

(...) Bu sefer şaman çok daha güçlü bir şekilde yeniden büyüler yapmaya başladı. Çocuğun ruhunu bulmak için alt dünyaya gitti. Kötü ruhlarca ölüme mahkûm edilmiş insanların ruhları burada tutsak bulunuyordu; fakat çocuğun ruhu burada yoktu. Şaman ayın altında, suyun altında, mağaralarda, ormanlarda aradı, hiçbir iz yoktu. Davulunu çalmaya başlayıp onunla göğe yükseldi, orada aramaya devam etti. Sonunda gökte çocuğu bulmuştu; ama Gök tanrı çocuğun ruhunu cam bir şişeye koymuş ağzını da başparmağıyla tıkamıştı.

Yukarıda da görüldüğü üzere şamanın davulu onun göğe yükselmesini sağlayan bir vasıta konumundadır. Davulun eşliğinde gökyüzüne çıkan şaman ruhların rehberliği ile de amacına ulaşır. Bu noktada özellikle şamanın elbisesi ve davulunda var olan motifler şamanın seyahatini ve gerçekleşen aşamalar ile de temelde evren tasarımını simgelemektedir. Nitekim Eliade (2014: 226-227)'nin de ifade ettiği gibi davul bir çeşit mikrokozmostur ve evren tasarımında var olan mekânlar arasındaki belirleyici çizginin ayırt edicisi olduğundan şamanın yaşadığı bütün olay ve serüvenler davulun üzerine resmedilmiştir.

Yine Eliade (2014: 222-223), şamanın davulunun kasnağının Evren ağacından yapıldığını dile getirir ve şamanın davulu çalmasıyla dünyanın merkezinde var olan eksenin yardımını alarak ağacın yanına vardığını (dünyanın merkezine fırlatıldığını) söyler. Buna ek olarak da şamanın Evren ağacının üstüne çıkmasının göğe çıkması anlamına geldiğini vurgulayarak şaman tarafından davul çalınmasının ya da kayın ağacına çıkılmasının, şamanın Evren ağacının tepesine çıkmasının bir simgesi olduğunu ifade eder.

Öyle ki bazı şamanlar davullarını at ile ilişkilendirmiş ve davulu seyahatte kullandıkları ata benzetmişlerdir: Sieroszewski (Sieroszewski'den akt. Eliade, 2014: 295)'nin şu ifadesi dile getirilenleri desteklemektedir: “Söylencelere göre eskiden havalanan şamanlar varmış; törene tanık olanlar, ardında şamanın davuluyla gerçekten bulutların içinde uçan bir hayvan görürlermiş; şamanın kendisi de demirlere bürünmüş olarak en arkadan gidermiş. Şamanlar ‘davul bizim atımız’ derler.”

Şamanın gerçekleştirdiği seyahatte ona yardım eden ruhlardan ziyade onun için vasıta görevi gören yardımcıları da mevcuttur fakat şamanın en büyük yardımcısının

atı olduğu unutulmamalıdır. At şamanın gerçekleştirdiği birçok seyahatte hem en büyük yardımcısı hem de şaman için ırağı yakın eden bir vasıta ve kimi zaman ise de kurtarıcısı ve rehberidir. Bununla beraber davulda da yer edinen ve şamanın özellikle yer altına gerçekleştirdiği seyahatleri simgeleyen yılan ve kertenkele gibi varlıkların resmedilmesi bu varlıkların şamanlıkta yer altı ile dolayısıyla da Erlik ve onun avanesi ile ilişkilendirilmesine açıklık getirmektedir. Eliade (2014: 200)'nin ifade ettikleri de söylediklerimizi desteklemektedir: “Değneklerin bir ucu at başına benzeyecek biçimde yontulmuştur. Kaftanın sırtından 10 cm eninde ve 1 metre boyunda, *kulin*, ‘yılan’ adı verilen şeritler sarkar. Hem ‘atlar’ hem de ‘yılanlar’ şamanın Yeraltına yolculuklarında kullanılır.”

Höfler (1934), atın ölen kişiyi öbür dünyaya götürdüğünü yani bir nevi dünyalar arası geçiş aracı olduğunu ifade etmiştir (akt. Eliade, 2014: 566). At öyle bir yardımcıdır ki şaman gerekirse onunla konuşur ve ondan yardım ve bilgi alabilir. Daha önce de dile getirildiği gibi kimi topluluklarda şamanın davulu at vazifesi görür inancı vardır ve birçok zorluktan şaman atı ya da davulu vasıtasıyla sıyrılır. Nitekim Harner ve Drury (akt. Turan, 2010: 155) de şamanların extase hâlindeyken alt dünyaya ya da üst dünyaya seyahatlerinde, davullarını bir at gibi görüp kullandıklarını ifade etmiştir. Şamanlıkta özellikle at yardımcı kahramanlar açısından birinci derecede önemlidir. Şunu da söylemek gerekir ki şamanlığa sahip toplumlarda ata son derece kutsallık ve önem atfedilmiştir. İbadetler dışında kalan normal yaşantı sürecinde de at insanları birçok zorluk ve sıkıntıdan kurtarmış onların en büyük yardımcısı olmuştur. Nitekim Eliade (2014: 569-570)'nin at hakkında ifade ettikleri kayda değer verileridir:

Şamanlık seansında “at” gerçekten ve resmen bulunmasa bile, yakılan kır at kılıları ya da şamanın üstüne oturduğu beyaz bir kısırak postu aracılığıyla simgesel olarak yer alır. At kılı yakmak şamanı öbür dünyaya götürecektir olan sihirli hayvanı çağırma demektir. Buryat söylenceleri ölen şamanları yeni yurtlarına taşıyan atlardan söz eder (...) Ruh- göçürücü ve “ölümsel” olan at, dalınç / esrime haline geçmeyi, ruhun bu halde yasak diyarlara uçmasını kolaylaştırıyor. Simgesel “at sürme” veya at sırtında yolculuk ruhun bedenden ayrılmasını, şamanın “mistik ölümünü” dile getiriyor.

Eliade'nin de ifade ettiği gibi at kılı'nın simgesel anlamda öbür tarafa yolculuğun gerçekleşmesinde büyük rol oynayan atın çağırılması anlamındadır ki bu

uygulamaların diğerk anlatı türlerinde de değişik veya benzer şekillerle yer ettiği söylenebilir.

Gerek Evren ağacına uçuşunda gerekse de yukarıda bahsedilen bazı nedenlerden dolayı şaman, seyahatini kuş donuna girerek gerçekleştirir. Öyle ki şamanın elbisesinde ve davulunda bu seyahati simgeleyen kuş resmine rastlamak mümkündür. Bunların yanında şamanın gerçekleştirdiğı ritüelde şamanın bir kuş gibi çırpındığını, kuş uçuşuna benzer hareketler yaptığı görülür (Eliade, 2014: 294) .

Ögel (Ögel'den akt. Türkan, 2008b: 137-138) kuş tipi elbiseye sahip şamanların ancak uçabileceğı, göğe yükselebileceğı bilgisini verir.

Bu açıdan düşünöldüğünde kuş, uçabilmenin ve göğe yükselmenin simgesidir, denilebilir. Bu da kendisiyle beraber göğe aitliği getirmektedir. Nitekim Namık Aslan (Aslan'dan akt. Türkan, 2008b: 150) *Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine* adlı çalışmasında güvercinin gök, dolaylı olarak da Tanrı ile olan ilişkisinden hareketle kelimenin etimolojisini “köğürçün”e dayandırır ve kuş-gök-tanrı üçlemine oluşturur.

“Nitekim Orta Asya, Sibiryaya ve Endonezyaya mitolojilerinde Evren Ağacı'nın dallarına tünemiş kuşların, insanları ruhlarını temsil ettikleri hatırlardadır. Şamanlar kuşaya dönüşebildikleri için -yani 'ruh' durumunu edinebilmeleri dolayısıyla- Evren Ağacı'na kadar uçup oradan 'kuş-ruhları' getirebilirler” (Eliade, 2014: 583).

Şamanların kuş durumuna geçebilmeleri onların çeşitli ruh durumuna girebilmelerinin göstergesidir. Bu özellikleri sayesinde Evren ağacına uçabilir, âlemlere giden yolları izleyebilir ve ruhlarla görüşerek pazarlığa girebilirler. Hatta öyle ki Tuva şamanlarının kostümleri kuşu simgelemektedir ve kuş ise hayvan ana ile bütünleşir ki şamanın âlemleri ziyaret etmesi de bu donla gerçekleşmektedir (Bayat, 2013: 177-178).

Kuş motifi şamanın sadece gökyüzüne uçuşması ile alakalı değildir. Nitekim onun elbisesinde var olan diğerk kuş motiflerinin de anlamı vardır. Hoppál (2014: 104), şamanın elbisesinde bulunan balıkçıl kuşundan ziyade dalgıç kuşundan da haber verir ki dalgıç kuşu hem gök ile hem de su altı ile alakalıdır. Yine Hoppál (2014: 217)'ın şaman elbisesinden bahsederken şamanın esrime esnasında uçuş deneyimlerinden bahsetmesinin ve kuş ile ilgili sembol ve tüyleri içeren elbiseler giymesinin onun ornitomorfik sembolizmine daha derin bir anlam kattığını ifade eder. Hafif olmasından

dolayı ve uçma becerilerinden dolayı da şamanların kullandığı motiflerin en önemlisi olduğunu belirterek üst dünya ile kurulan irtibatta bu elbisenin şamanlara büyük yardımının olduğunu söyler.

Yukarıda bahsedildiği gibi kuş simgesi şamanın âlemlere yaptığı seyahati simgelemektedir ve özellikle şunu söylemek gerekir ki gökyüzüne ve yeraltına yapılan seyahatler de farklı kuş türleri ile bütünleşmiş ve sembolik anlamda şamanın kıyafetinde yerini almayı başarmıştır.

Yine Eliade (2014: 140) de kuşları bir ruhgüder olarak nitelendirmiş ve ister kuşa dönüşmenin isterse de bir kuş tarafından eşlik edilmenin daha bu dünyadayken diğer dünyalara seyahat edebilme hünerinin göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Şamanın gerçekleştirdiği seyahatten sonra halkı bilgilendirdiğinden bahsedilmiştir. Bu bilgilendirme aşamasında şaman sadece geleceğe dair bilgilendirmede bulunmaz. Bununla beraber yaşadığı ve gördüğü olayları da anlatma gereği duyar:

Bazı âyinlerde şamanlar yer altına indiklerini ve orada gezdiklerini temsil ederler. Tamu (cehennem) üzerindeki kıl köprüden geçtiklerini, kuzgunlar uçmaz sarı çöller üzerinden uçarken günahlı kamların sayısız iskeletlerini gördüklerini, karanlık tanrıların buldukları dünyada yılanlara, ejderlere, canavarlara rastladıklarını manzum sözlerle hikâye ederler (İnan, 1986: 107).

Şüphesiz ki şamanın esrime halinde yaşadığı olayları anlatması halkın inanç seviyesini yükselttiği gibi şamana duyulan saygının da artmasını sağlamıştır. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da şamanın kendisinden önce gelenleri görmesi vs. gibi durumların ve yaşanan olayların benzer şekilde halk anlatılarında yer edinmesidir. Buradan hareketle destanlarda göze çarpan bir unsur olarak kahramanların da şamanlar gibi seyahat ettiği söylenebilir.

Şaman kozmogonisine göre yukarı, orta ve aşağı katmanlardan ibaret olan dünya tasarımında maksat, belirgin bir şekilde kozmolojik manzarayı göstermek değil, Şamanın bu kozmik katmanları nasıl geçtiğini göstermektir. Şaman bu üçlü kozmik yapıyı birbirine bağlayan direktten, ipten vb. şeylerden araç olarak yararlanır ve kozmik seyahatini açılan deliklerden geçmekle yapar. Şaman mitolojisinde amaç, üç kozmik kuşağın merkezinden geçen eksenenden yalnız özel statü ile donatılmış insanların (mesela Tanrı tarafından seçilmiş

destan veya masal kahramanı, Şaman, yoga vb.) yararlanabilmesi ve bu kuşakları geçebilmesidir (Bayat, 2013: 153).

Bayat (2013)'ın da ifade ettiği gibi şamanlıkta bulunan kozmik geçiş noktalarını ancak şaman ya da kahramanlar gibi özel statü almış kişiler gerçekleştirebilir. Elbette ki bu özel statü bahsi geçen isimlere Tanrı tarafından verilmiştir. Üç kozmik kuşağın ekseninden geçmek de şüphesiz ki bizi Evren ağacı tasarımına götürecektir. Geçiş güzergâhları ile ilgili olarak Eliade (2014: 595) şunları ifade etmiştir: “(...) Göksel yolculuk güzergâhları şamanlar (büyücüler, otacılar, vb.) ve kimi ayrıcalıklı ölümler için olduğu kadar mitsel kahramanlar için de geçerlidir.”

(...) Şamanlar işte bu seçkin veya ayrıcalıklı kişiler sınıfına girer. Uçarak ya da bir araç yardımıyla göğe çıkabilenler yalnız onlar değildir; başka ayrıcalıklılar -hükümdarlar, kahramanlar, sırra- ermişler- da bu konuda onlarla yarışabilir. Fakat şamanlar kendilerine özgü teknikleri, yani esrime (*extase*) ile bütün öteki ayrıcalıklı gruplardan ayrılırlar (Eliade, 2014: 597).

Yukarıda ifade edilenlerden açıkça anlaşılacağı üzere âlemler arası seyahati çeşitli yollarla hükümdarlar, destan kahramanları, sırra ermiş kişiler ve mitolojik kahramanlar da gerçekleştirebilmektedirler. Buradan hareketle destan kahramanlarının da şamanlar gibi seyahat edebildikleri ve âlemler arası geçiş noktalarını kullanabildikleri çıkarımına ulaşılabilir. Öyle ki Düzgün (2014: 174), destan kahramanının göğe ve yer altına gerçekleştirdiği seyahatlerin şamanlık dönemi ayinlerinin (ritüellerinin) destana aksetmesi ile alakalı olduğunu dile getirir ve şamanın gökten getirdiği mesajların kendinden ziyade toplumunun bütününe ilgilendirdiğini ifade eder.

Bu doğal olarak destan kahramanları, hükümdarlar ve mitolojik kahramanların göksellikleri yani göğe ait oluşları inancı ile alakalıdır. Yine Eliade (2014)'nin yukarıda ifade ettiği gibi bahsi geçen kişilere göre şamanlar, âlemler arası geçişi kendilerine özgü bir şekilde yani esrime hali ile gerçekleştirmektedirler.

Harva (2015: 18) da yeryüzü ile yeraltını birbirine bağlayan bacalardan bahsetmiş, şamanların bu bacaları kullanarak yer altı ile yeryüzü arasında seyahat ettiğini söylemiştir. Buna ek olarak yine Harva (2015: 40) şamanların ve ruhların bu bacaları kullanmasının yanında bazı destan kahramanlarının da bir kartal veya “fırtına kuşu” diye adlandırdıkları kuşun sırtında bu noktalardan geçtiklerini vurgulamıştır.

Düzgün (2014: 175) de “Kamlar, yeraltına açılan bir delik veya kapıdan geçiş yaparlar” bilgisini vererek şamanların seyahatte bu bacaları kullandıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Özkan (Özkan’dan akt. Düzgün, 2014: 175) aslında birçok destanda var olan mağaraların da yer altı dünyasına açılan kapılar, geçitler olarak düşünüldüğünü söylemiştir. Yeryüzünde bulunan çukurların veya mağaraların yeraltına açılan kapılar olarak düşünülmesi özellikle şaman muhayyilesinin seyahat ile ilgili düşüncelerinin dışı vurumunun bir örneğidir. Yıldırım (2011: 1962) da seyahatin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynayan bacaların ya da diğer bir deyişle açılır / kapanırların halk muhayyilesinde yer altının somutlaştırıldığına göstergesi olduğunu söyler ve bunların destanlarda yer altı ile ilgili olarak göze çarpan farklı bir ayrıntı olduğunu ekler.

Bununla beraber Türkan (2008a: 50), şamanlıkta var olan evren tasavvurunun (yer altı, yeryüzü ve gökyüzü; üç kozmik kuşak) masal anlatılarındaki muhayyile ile birebir örtüştüğünü söyler ve tıpkı şamanlar gibi masal kahramanının da üç kozmik kuşağa istediği zaman girip çıkabildiğini ifade eder.

Şunu ifade etmek gerekir ki şamanların esrime ile âlemler arası seyahati gerçekleştirebilmeleri için hali hazırda buldukları konumdan çıkmaları yani insanüstü bir yapı kazanmaları gerekmektedir. Şaman ya da kahraman ancak bu şekilde seyahat edebilir. Eliade (2014: 589), paradoksal anlamda geçişi başaranların insanüstü bir devinim kazandığını söyler ve bunların artık bir ruh, bir şaman veya bir kahraman olduğunu ifade eder ve ayrıca paradoksallığı geçmek için de ruh olabilmenin gerekliliğini vurgular. Evrenler arası seyahatin gerçekleşebilmesi için yani gökyüzü, yer altı ve orta dünyada rahatça seyahat edebilmek için ruh halini almanın gerekliliği vardır. Eliade (2014: 583-584), şamanların, kahramanların veyahut hükümdarların bunu gerçekleştirmelerindeki amacın ölümü yenmek olduğunu, istedikleri zaman ölmeyi istediklerinde ise yaşama dönmeyi ve âlemler arasında seyahat edebilmeyi gerçekleştirmek istediklerini belirtmiştir.

Şamanlarda var olan ve esrime hali sonucunda gerçekleştirdikleri seyahat ve bu seyahatte yaşananların halk anlatılarında yer etmesi doğal olduğu gibi araştırmamız hususunda da bizim için bir o kadar önemlidir. Nitekim Eliade (2014)’nin şu sözleri araştırmamıza destek verdiği gibi şamanlıkta bulunan yapıların destan anlatıları başta olmak üzere anlatı türlerine girebileceğinin de en bariz göstergesidir:

Şamanın öbür dünyadaki serüvenleri, esrime halinde yeraltına inişleri ve göğe çıkışları sırasında geçirdiği sınavlar, halk masallarındaki kişilerin ve destansı edebiyattaki kahramanların başından geçenleri andırır. Çok sayıda epik “konu” ya da motifin; aynı şekilde epik edebiyatta rastlanan birçok kişi, imge ve klişenin, son tahlilde esrime kökenli, yani insan-üstü dünyalardaki yolculuk ve serüvenlerini anlatan şamanların öykülerinden alınma olması, güçlü bir olasılıktır (Eliade, 2014: 619-620).

Destan veya masal gibi anlatılarda şamanlığa dair unsurların bulunması ki bu unsurlar direkt ya da dolaylı olarak yani sembolik veya motif temelli olabilir, anlatı türlerimize daha geniş ve daha detaylı bir gözle bakmamızı sağlayacaktır. Buradan hareketle araştırmacı Eliade'nin ifadeleri ve Harva'nın verdiği örnek dikkate değerdir: Eliade (2014: 273) “Şamanların Yeraltına inişlerinin kimi temaları Sibiryalı halklarının sözlü edebiyatına da geçmiştir” demiştir ve Harva (Harva'dan akt. Eliade, 2014: 273)'dan Mu-Munto'nun örneğini vermiştir: Mu- Munto babasının yerine yerin altına inmiştir ve yeryüzüne çıktığında günahı çok olan insanlara çektirilen azapları insanlara anlatmıştır.

Şamanlık inancının bulunduğu toplumlarda şamanlığa dair inanç ve uygulamaların halkın oluşturduğu sözlü kültür ürünlerinde olması bu inancın kaçınılmaz sonucudur. Sibiryalı halklarının büyük bir çoğunluğunda şamanlık inancının bulunması dolayısıyla Eliade'nin de belirttiği üzere bu inancın izleri onların sözlü kültür ürünlerinde yer etmiştir. Özellikle Harva'nın verdiği Mu-Munto'nun yer altına inmesi olayında yer altında azap çeken insanlar vardır. Bu şamanlıkta bulunan Erlik ve avanesi inancı ile örtüşmektedir. Erlik'in ya da körmeslerin diyarı olan yer altı suçlu ya da diğer bir deyimle günahlı insanların mekânıdır. Karanlık ve soğuk olarak nitelendirilen yer altı azap çeken bu tür insanlarla doludur. Ayrıca kahramanın yer altına inmesi de şamanın yer altına yaptığı seyahati simgelemektedir. Şamanın bazen yaptığı seyahat sonucunda gördüklerini halkla paylaştığını söylemiştik ki burada da bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Castrén (Castrén'den akt. Eliade, 2014: 273) Sayan bozkırında yaşayan Tatar'lardan genç bir kız olan Kubayko'nun öyküsünü derlemiştir. Kubayko, bir canavar tarafından koparılan kardeşinin kafasını getirmek için yeraltına inen cesaretli bir kahraman kızdır. Anlatı şöyle özetlenmiştir:

Birçok serüvenden ve çeşitli günahlar için çektirilen çeşitli işkencelere tanık olduktan sonra, Kubayko Yeraltının kralı İrle- Han'ın huzuruna çıkar. Kral kardeşinin kafasını götürmesine izin verir, ama bunu için bir sınamadan başarıyla geçmesi gerekmektedir: Sadece boynuzlarının ucu görünecek şekilde toprağa gömülmüş bir koçu oradan çıkaracaktır. Kubayko bu sınavı kazanır; kardeşinin başıyla ve Tanrının onu diriltmek için verdiği mucizeli suyla birlikte yeryüzüne döner.

Yukarıdaki söylenceden yola çıkılırsa Kubayko'nun yer altına inmesi ve kardeşinin başını getirmesi şamanın yer altına yaptığı seyahati hatırlatır. Şaman kaybolan ya da kaçırılan bir ruhu gökte aradığı gibi yer altında da arar. Kişinin ruhu kaybolacağı gibi bazen yer altının hükümdarı olan Erlik veya onun avanesinden bir kötü ruh tarafından da kaçırabilir. Şaman bu sorunu çözmek için yer altına iner gerekirse Erlik veya onun ruhlarından biri ile anlaşır ve kaçırılan ya da kaybolan ruhu yukarıya çıkarır. Kubayko da kardeşi için, onun kaybolan başı için yer altına seyahate çıkar ve bunu başarır. Burada İrle Han'ın yer altı hükümdarı Erlik'e denk geldiği görülür. Ayrıca anlatıda Türklerde eskiden beri var olan ve şamanlıkta da yer etmiş olan kut anlayışının kendini belli ettiği görülür. Destan kahramanlarının yer altına veyahut gökyüzüne seyahat etmeleri olayının altında evren tasarımı fikrinin yattığı söylenebilir. Destanlarda kahramanın yer altına yaptığı bu seyahatler temelde Evren ağacının köküne geçişi simgelediği gibi gökyüzüne yapılan seyahatlerde ağacın dallarına tekabül etmektedir denilebilir. Nitekim Eliade (2014: 274)'nin Kubayko söylencesinde bulunan şamanlık öğeleri hakkında ifade ettikleri son derece önemlidir:

(...) Ancak Kubayko söylencesinde kimi öğeler şamancıdır: Genç kız Yeraltına kardeşinin başını, yani "ruhunu" geri getirmek üzere iner, tıpkı şamanın Yeraltından hastanın ruhunu geri getirmesi gibi... Bu "cehennem" deki işkencelere tanık olur, dönüşünde onları anlatır. Bunlar, güney Asya ve eski Yakındoğu kültürlerinden etkilenmiş olsalar bile, dünyanın her yerinde ilk olarak şamanların dirilere aktardığı yeraltı topografyasının kimi betimlemeleriyle örtüşmektedir(...) insanların ölümden sonraki yazgılarını öğrenmek üzere girilen en ünlü yeraltına inişlerden birkaçı "şamancı" yapıdadır; yani şamanların esrime teknikleri kullanılarak gerçekleştirilirler. Bütün bunlar epik edebiyatın "kökenlerinin" anlaşılması için hiç de önemsiz değildir. Şamanizmin kültürel katkı ve kalıtını belirleyip değerlendirmeye

çalışırken, ilk büyük epik temaların billurlaşmasında şamancıl deneyim ve yaşantıların ne büyük payı olduğunu göstermek fırsatını bulacağız.

Şamanların yerin altına inmesi olayının incelenmesi son derece önemlidir. Epik edebiyatın köklerinin anlaşılmasında esrime ile gerçekleştirilen seyahat önemli bir rol oynamaktadır. Şamanın yer altına inmesi ve hastanın ruhunu veyahut canını geri getirmesi olayı destanlarda kahramanların yer altına inmesine dönüşmüştür, bu durum destanlarda varlığını korumuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman araştırmacının da ifade ettiği gibi epik temaların anlaşılmasında ve bazı olguların net bir şekilde ortaya konulmasında şamanlığa ait bilgi ve unsurların tam manasıyla bilinip anlatılarda tespit edilmesi epik unsurların oluşumu konusunda gerek olay örgüsü gerekse de yaşanan durumların anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır. Mamafih destan gibi sözlü kültür ürünlerinin içerisine yerleşmiş şamanlığa dair unsurların bulunması şamanlıkla ilgili tecrübe ve yaşamsal oluşumların halkın hayal gücü ve buna dayanarak oluşturduğu anlatıların anlaşılmasında da yardımcı olacaktır.

İncelemeye tabi tutulan destanlarda da evren tasarımı ve bu anlayış ile şekillenen olaylara rastlamak mümkündür. Arıkoğlu (2007: 59)'nun verdiği Altın Çüs destanında, Alp Hartığı'nın Ak Kula'nın ardından bağırdığı kısımda şamanlığa ait üç dünya (Yer altı, Orta dünya ve Gökyüzü) inancını yani diğer bir deyişle Evren ağacı tasarımına dair izler görülmektedir:

“Dur, gitme, Ak Kula at,
Kara yere batmak için,
Kara yer sert olur,
Han göğe çıkmak için,
Han gök yüksek olur”

Altın Çüs destanında bulunan bu kısımda kara yerin sert olacağı ve han göğün de yüksek olacağı destan kahramanı tarafından dile getirilmiştir. Şamanlık inancında yer altı yani körmeslerin diyarının soğuk ve karanlık olduğu inancı vardır ve bu nedenle suçluların azap çekip cezasını bulduğu bu yer sert olarak nitelendirilmiştir. Aksi durumda olan ve temiz, iyi kalpli kutsal ruhlara mekân olan gökyüzünün ise yüksek olduğundan bahsedilmiştir.

Yine Altın Çüs destanında Kuğu İney'in Alp Han'ın çocuğu olan guguk kuşunu (Alp Han'ın oğlu öldükten sonra guguk kuşu olarak var olacağını ve altın yapraklı

servi ağacının başında olacağını söylemiştir) kaçırmasının kötü olacağı ve onu yeniden canlandırmanın güç olacağı Altın Çüs'e Çaaş Han'ın eşi Çarılı Tana tarafından söylenmiştir (Arıkoğlu, 2007: 87). Bu durum şamanlıkta var olan Erlik veya Erlik'in avanesinden bazı kötü ruhların insanlara veyahut hayvanlara ait ruhları kaçırılmalarını anımsatır. Daha sonra ise şaman kaçırılan ruhu bulmak için yer altına veya gökyüzüne seyahat ederek görevini yerine getirecektir. Ayrıca destanın ilerleyen kısımlarında Altın Çüs guguk kuşunu gördüğü altın yapraklı servinin yanına gelir fakat guguk kuşunu göremez ve onun Kuğu İney tarafından kaçırıldığını anlar. Daha sonra Kuğu İney'i aramaya koyulur ve Alp Hartığa'yı öldürdükten sonra Kuğu İney'in cebinden guguk kuşunu çıkarır ve kendi cebine koyar (Arıkoğlu, 2007: 91-115).

Destandan da anlaşılacağı üzere Kuğu İney, Erlik avanesine ait bir mahlûktur ve insanlara zarar vermektedir. Bunu da yukarıda bahsedildiği üzere gerçekleştirmektedir: Alp Han'ın guguk kuşu donuna giren çocuğunu kaçırır. Daha sonra Altın Çüs onu aramaya koyulur ve engelleri aşarak onu tekrar elde eder. Bu noktada destanın iyi ve temiz yürekli kahramanı Altın Çüs'ün şamana denk geldiği ve onun vazifesini gerçekleştirerek kaçırılan ruhu ya da canı bulduğu görülür. Ayrıca at kılı, buz parçası ve kan pıhtısının simgesel olarak nelere denk geldiği yukarıda şamanlıkta bulunan simgesel oluşumlara değinilirken verilmişti. At yardımcı kahramanı asıl kahramanı izler ve asıl kahraman nerede olursa olsun onunla beraberdir. Şamanlıkta da şamanın davulunun bu görevi gördüğu belirtilmişti. Buradan hareketle at kılına da şamanın gerçekleştirdiği kozmik seyahati simgelediği söylenebilir. At kılı Altın Çüs destanında da varlığını korumuştur. Çaaş Han'ın eşi Çarılı Tana, Altın Çüs'e guguk kuşunu yiğit attan koparacağı üç kıl ile bağlamasını söyler (Arıkoğlu, 2007: 87). Destanda vurgulanan bu ritüel özellikli kısımda at kılına ifade edilmesi şamanlıkta kaçırılan ruhu bulmak için gerçekleştirilen seyahate bir göndermedir.

Evren tasarımı çerçevesinde hayat bulan seyahat olayı elbette bu destanla sınırlı değildir. Arıkoğlu (2007: 411)'nin verdiği Ay Huucın destanında da destan kahramanlarından Han Mirgen kulaksız ve kuyruksuz bozkurdu kovalarken onunla beraber şeytan yurduna doğru yönelir ve en sonunda o yurda girer. Şeytan yurdu olarak bilinen yer Erlik ve avanesinin bulunduğu mekân olan yer altıdır.

Yine aynı destanda Korkusuz Han kızın çocuklarını kaçıran gözü görmeyen yaşlı nine ile küçük kız çocuğu kara tilki kılığına girerler ve yerin bacasından geçerek yer altına inerler (Arıkoğlu, 2007: 531).

Şeytanlar yurdu veya Erlik yurdu olarak yapılan adlandırmaların tamamı yer altını nitelemektedir. Yer altını, yer üstüne bağlayan yani orta dünyaya bağlayan bazı geçitler vardır. Bu geçitler mağara, çukur veya yarıklardır. Bu inanç şamanlıkta yer etmiştir ve yer altı halkına mensup mahlûklar ancak bu gibi yerlerden yer üstüne çıkabilirler. Bunların yer üstüne çıkmalarındaki amaç ise yer üstündeki canlıları ruhlarını kaçırmak esir etmektir. Kaçırılan ruhtan sonra iş şamanın seyahate çıkıp kaçırılan ruhu çeşitli yollarla tekrar kazanmasına kalacaktır.

“(…) Tıpkı Şaman gibi, aşağı dünya ruhları da bu iki dünyayı birbirine bağlayan mağara, delik vs. den yararlanarak yeryüzüne çıkar ve insanların ruhlarını çalıp öteki âleme götürürler” (Bayat, 2013: 161).

Ayrıca destanlarda mağara, çukur, yeryüzüne açılan delik vb. gibi yerlere pek sıcak bakılmaz bu da yer altında yaşayan ruhların yeryüzündeki insanların ruhlarını o yerler aracılığıyla kaçırdıkları inancına bağlanabilir.

Yine Ay Huucın destanına döndüğünde destanda Han Mirgen’in ve karısı Alp Han kızın çocukları, Kara Ninci ve Pora Ninci tarafından kaçırılıp yer altına indirildikten sonra Han Mirgen ve Kün Tönis Han atlarına binerek onları aramaya, kurtarmaya çıkarlar. İlerleyen kısımda gün ışığı olmayan Erlik mekânına yani yer altına inerler (Arıkoğlu, 2007: 545-547).

Destanın bu kısmına dikkatli bakıldığında Kara Ninci ve Pora Ninci’nin Alp Han’ın çocuklarını kaçırmaları onların Erlik avanesinden olduklarını gösterdiği gibi yer altına inmeleri de bunu güçlendirmiştir. Ayrıca destanın iyi yürekli kahramanları Han Mirgen ve Kün Tönis Han’ın onların peşinden yer altına inmeleri ve onları kurtarmaya çalışmaları bu iki kahramanın görevleri ve yaptıkları itibarıyla şamana denk geldikleri söylenebilir.

Hakasların bir diğer destanı olan Han Orba destamında da Hara Hushun’un kardeşi Hara Marha, Han Mirgen’in teyzesi Altın Harlıh’ı yer altında, yeryüzünde ve gökyüzünde aradığını fakat bulamadığını söyler:

“Uçsuz bucaksız yerin üzerini

Yedi defa dönüp dolaştım,

Yoluna varıp görmedim.

Kara yerin altını

Altı defa dolaştım.

(...)

Tuzaksız yere girdi,

Göğe çıktı,

Gökte yaşadığı yer yok” (akt. Aktaş, 2011: 63).

Han Orba destanında var olan bu kısımda da Evren ağacı tasarımına dair izleri görebilmemiz mümkündür. Hara Marha yer üstünde, yer altında ve gökyüzünde Altın Harlıh’ı defalarca aradığını ve bulamadığını dile getirmiştir. Bu evren tasarımının destan anlatısına yansımalarının bir diğer örneğidir.

Nitekim Kara Kuzgun destanında da evren tasarımına dair izlerin görülmesi mümkündür. Destan kahramanı Kara Kuzgun ile atı Ay Kara at Alp Hlanır Taycı’yı kurtarmak için kara yerin altına inerler (İlgın, 2008: 61).

Şüphesiz ki bu durum yukarıda değinildiği üzere şamanın mesleğinin bir parçası olan kaybolan ya da kaçırılan canı bulmak için esrime ile gerçekleştirdiği seyahate denk gelmektedir. Şaman bunu icra ederken Evren ağacının kökünü simgeleyen yer altına, gövdeyi temsil eden orta dünyaya ve ağacın dallarını temsil eden gökyüzüne gittiğini görürüz. Özellikle şunu da vurgulamamız gerekir ki şamanın gerçekleştirdiği seyahatlerin hemen hepsinde onun en büyük yardımcısı olan at vardır. Bazen at vazifesini şamanın davulunun gördüğü söylenmişti. Destanlarda da şaman pozisyonunda olan destan kahramanının veyahut kahramanlarının yanlarında yardımcı kahraman olarak yiğit bir atın olduğunu görürüz. Kara Kuzgun’un yiğit atı Ay Kara at gibi.

Yine aynı destanda Altın Saraça’nın oğlu yer altında dokuz Kara Alp ile savaşmaya giderken dokuz Kara Alp’in tek bir alp olduğunu görür. Daha sonra Kara Alp onu görünce karabaşını sallayarak kuru yerden nasıl gelebildiğini sorar (İlgın, 2008: 153-155).

Altın Saraça’nın oğlunun dokuz Kara Alp ile savaşmak için yer altına inmesi ve en önemlisi de Kara Alp’in onu görünce buraya nasıl geldiğini sorması yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi şamanın bir ruhu veyahut canı kurtarmak için yer

altına yaptığı seyahati hatırlatır. Burada Altın Saraça'nın oğlunun görev ve özellik açısından şaman pozisyonunda olduğu söylenebilir.

Şamanlıktaki evren tasarımının ve bu temel üzere oluşan şamanın seyahat etmesi durumunun halkın oluşturduğu en büyük sözlü kültür ürünlerinden olan destanlara yansıdığını gördük. Evren tasarımı ya da Evren ağacı şamanın seyahati ile ve de şamanın kuş donuna girmesi ile ilişkilidir. Şamanın kuş donuna girmesi onun ruhunun özgürce gezebildiğini gösterir ki bunu diğer canlılar gerçekten ölümü tattıktan sonra yapabiliyorken şaman ölmeden önce yani yaşarken dahi gerçekleştirebilen tek kişidir. Kuş donuna giren şaman Evren ağacının tepesine çıkıp gözlem yapabildiği gibi Evren ağacının dallarında, gövdesinde ve de kökünde de istediği gibi seyahat edebilir. Kısaca, Hayat ağacı gökyüzü, yeryüzü ve yer altını sembolize etmektedir denilebilir. Şunu da ifade etmek gerekir ki şamanlıktaki bu sistemi ve bu sistemin destanlara olan yansımalarını bütünüyle görüp anlayabilmek için evren tasarımı ya da diğer bir deyimle Evren ağacını şamanın seyahati ve kuş donuna girmesi ile beraber ele alıp düşünmek gerekmektedir.

3.1.2. Erlik - Erlik'in Avanesi ve Mekânsal Açından Yer Altı

Erlik, şamanlıkta, şamanların gökte bulunan kutsal ruhların en büyüğü olan Ülgen kadar saygı duydukları kutsal ruhlardan birisidir. Erlik körmös yer altı dünyasının yani körmesler diyarının hükümdarıdır. Erlik ve avanesi yani yer altı mahlûkları yer üstünde olan canlılara zarar verirler. Bu yüzden şamanist halklarda insana, hayvanlara ve doğaya gelen zararların tümü Erlik'e mâl edilmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman halkın soğuk ve karanlığın kötülükle birleşen sembolü olan yer altı hükümdarı Erlikten korktukları, ondan bu anlamda daha çok çekindikleri ve bu yüzden ona karşı herhangi bir kusur işlemekten de kaçındıkları söylenebilir. Ülgen gök kökenli kutsal ışıklı bir ruhtur ve Erlik ise tam anlamıyla Ülgen'in zıttı pozisyonundadır.

(...) Mezar taşından da görüldüğü gibi Erlik veya Erklik ölüm ruhudur. Ölenler bir kaide olarak Erlik'in mekânına götürülürler. Ancak ister tarihî kayıtlarda, isterse de etnografik malzemelerde Erlik, insanoğlunun ömrünü belirlemez, yalnız öldükten sonra günahkâr olanların ruhlarını yer altı dünyasına götürür. Demek ki Erlik, ölüm hükmünü vermez, hükmü yerine getirir. Ayrıca Türk mitolojisinde insanoğlunun kaderini belirleyen varlık **Yara-Çeçendir**'dir. O

hâlde Erlik, tek tanrılı dinlerin ölüm meleği işlevini yerine getirmesi ile dikkat çekmektedir. Ayrıca Erlik'in bir diğer fonksiyonu ölüm veya hastalık göndermekle insanları ölüme zorlamaktır (Bayat, 2011: 325).

Bayat (2011)'ın da vurguladığı gibi Erlik canlıların ölüm kararını vermez sadece verilen kararı yerine getirir. İnsanlara ve diğer canlılara çeşitli belalar göndererek onları sona yaklaştırır. Nitekim Türk Mitolojisinde canlılar ile ilgili kararları tayin eden gök kökenli bir ruhtur. Yine Bayat (2011)'ın şu sözleri Ülgen-Erlik inancında kayda değer verilerdir:

Türk mitolojik sisteminin yaratılış öyküsünü, türeyiş felsefesini, eskatolojik düşüncesini işgal eden Şamanlık Erlik'e kozmogonik mitte özel bir yer ayırmıştır. Deus Otiosus durumuna getirilen Gök Tanrı'nın yaratıcılık kuvveti zamanla Ülgen'e atfedilmiş ve ışık, Ülgen 'in sıfatına çevrilmiş, karanlık, kötülük ve ölüm Erlik'e mal edilmiştir (Bayat, 2011: 326).

Türk Mitolojisinde yaratıcı konumunda olan yani gök âleminin (ışıklı âlemin) sahipliği tek tanrı inancı üzerinden varlığını korumuştur. Yaratılış mitinde de bu Tanrı Kayra Handır: “Yaratılış mitinde Erlik' in (başlangıçta kişi olarak geçer) Kayra Kan tarafından yaratıldığını ve ona karşı yaptığı çeşitli hileler ve kendini üstün görme durumlarından dolayı Kayra Kan tarafından ışıksız âleme yani yeraltına gönderildiğini biliyoruz” (Radloff, 2012: 18-19). Fakat şamanlığın Türk Mitolojisindeki bazı unsurlara etkisi münasebetiyle şamanlıkta var olan ve en üst düzeyde bulunan kutsal ruh olarak görülen Ülgen'e Gök tanrı fonksiyonunun yüklendiği görülür.

İnsanlar kendilerine gelen belaları Erlik'in gönderdiğine inanırlar ve bu sebepten Erlik'in kendilerinden kurban istediklerini düşünürler. Erlik'e kurban kesilmemesi durumunda ise bela gönderilen canlının sonu ölüm olacaktır. Bu inanç özellikle şamanlığa bağlı Altay Türklerinde kendini belli etmiştir:

Altay Şamanlarının inancına göre Erlik'in, bütün belaları göndermekteki tek amacı, insanların kendisine kurban sunmalarını sağlamaktır. Eğer herhangi bir insan veya toplum onun isteğini yerine getirmezse o zaman Erlik Han, ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Kötü ruh da kurban sunmayı geciktiren insanın canını (Altayca, *ölöttön tın alcan*) alır. Onu yeraltı dünyasına (Altayca, *altıngı oron*) götürüp, muhakeme eder ve kendine hizmetçi yapar (Bayat, 2011: 346).

İnan (1986: 39)'ın da Erlik hakkında benzer bilgileri verdiğini görürüz: Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister, istediği kurban verilmezse

musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felâket ruhlarını gönderir. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar.

Şamanist halklarda Erlik'ten korkulması ve ona kesilecek kurbanın hiç aksatılmaması da ona olan saygının yanında büyük bir korkunun da olmasındandır. Erlik ile özdeşleşen ve onun hüküm sürdüğü mekân olan yer altı dünyası ile burada hüküm süren canlıların tasviri de son derece önemlidir.

Bazı bilgilere göre Erlik Han'ın ihtiyarında 99 veya 88 karanlık hapislane vardır. Şamanlığın kutsal rakamı 9 ve 8'in iki defa kullanılması Erlik'in mensup olduğu yeraltı dünyasının tehlikelerle dolu olduğunu göstermek açısından ve oranın tuzakla dolu olduğunu vurgulamak bakımından dikkat çekicidir (Bayat, 2011: 337).

Ayrıca Hudyakov (1969) yaptığı bir derlemeden yola çıkarak kötü ervahın 8, 9 ya da 18 topluluktan oluştuğunu dile getirmiş ve onlara hükümdarlık yapanın ise **Aan Daahn** olduğunu ifade etmiştir. Bu lider, ağzı tepesinde ve gözleri şakağında olarak tasvir edilir (akt. Bayat, 2011: 338).

Erlik'in mekânında kötü ruhların azap çekmesi için hapisaneler vardır. Bu yüzden orası soğuk ve karanlıktır. Gökalp (Gökalp'tan akt. Yıldırım, 2011: 1960) Altaylıların yer altını zulüm yurdu olarak nitelendirdiklerini söyler. Ayrıca yer altının türlü tuzaklarla dolu olması da Erlik'in dünyasının korkunçluğunun bir diğer göstergesidir. Erlik ve avanesinin mekânı söz konusu olduğunda akla öncelikle Altay Türklerinin yaratılış mitinde Erlik'in Tanrı ile çatışması sonucu onun katından karanlık ve soğuk olan yer altına kovulması olayı gelmektedir ki Erlik'in mekânından öncelikle buradan haberdar oluruz. Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 17-18) tarafından tespit dilen Altay Türklerine ait yaratılış mitindeki kısım şöyledir:

(...) İmdi Erlik Tanrı'dan yer istedi. Benim göklerimi kırdın. Şimdi benim barınacak yerim yok dedi. Tanrı onu yerin altına, karanlık dünyasına sürdü. Üzerine kat kat kilitler koydu. Üzerinde sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı görmeyesin! Tekrar ediyorum: iyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha derinlere sürerim! dedi. Erlik Ben, ölmüş adamların canlarını alacağım dedi. Tanrı Ben onları sana vermeyeceğim. Kendin yarat dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu –kurbağa çıktı; bir vurdu –domuz çıktı, bir vurdu – albıs (fena ruh) çıktı; bir vurdu –şulmus (fena ruh) çıktı; bir vurdu -deve çıktı.

İfade edildiği üzere yaratılış mitinde Erlik, Tanrı tarafından karanlık âlem olarak bilinen yer altı dünyasına sürgün edilmiştir. Orası güneş ışığından ve ay ışığından yani gök kaynaklı kutsal ışıklardan mahrum bir yerdir. Ayrıca mitden anlaşıldığı üzere Erlik kendi halkını yani yer altı avanesini yaratmıştır ve bu yaratıklar insanlara zarar vermek üzere donatılmıştır. Yine Erlik mekânı, Erlik'in sarayı ve diğer yer altı mahlûkları hakkında detaylı bir tasviri Radloff (2012: 26-27), şu şekilde vermiştir:

(...) Yukarıda anlattığım gibi, karanlıklar diyarı olan yeraltı dünyası dokuz kattır. Bütün bu katlarda, yeraltına özgü bir güneşten çıkan korkunç bir ışık vardır. Burada bütün kötü ruhlar, yani insanların peşine düşen ve bütün çabaları onlara zarar ve ziyan vermek olan varlıklar yaşarlar. Altaylılar, bu düşman kuvvetlere genel bir isimle *Tümangi Tos* (aşağı dünya) derler. Bunlar, acayip şekilli cinlerden, kuğuya benzeyen bakire kızlardan, *Ayna, Körmös, Etkar* ve *Yaman Üsüt*lerden oluşmuştur. Bütün bu varlıkların başında, Bay Ülgön tarafından yaratılmış olan Erlik Kan bulunur. Hiddetli hükümdar Erlik Kan aşağı dünyanın beşinci ya da dokuzuncu katında, kendisinin, yukarda sayılan kötü ruhlardan oluşan saray adamları tarafından çevrilmiş olarak kara bir tahtın üzerinde oturur. Erlik'ten daha aşağıda, sürülmüşlerin yeri olan cehennem (kasırgan) bulunur. Bu dünyanın günahkâr ve canileri, öteki dünyaya gidince, burada hak ettikleri cezayı çekerler. Erlik Kan, insanların korkunç düşmanıdır, fakat “hepimiz de ona ait olup hayatımızı en sonunda o mahvettiği için”, o yine Erlik Baba diye çağılır. Onun dış görünüşü bile korku saçar (...).

Erlik'in mekânı gibi kendisi de gayet korkunç bir şekilde tasavvur edilir. Erlik yer altı canlılarına ve mekânlarına has bir renk olan kara-siyah ile tasvir edilir. Kötülüğün ya da kötülüğe ait olanın kara ile ifade edilmesi şamanlıkta renk simgeselliğinin bir dışa vurumudur. Bu noktada Erlik'in tasvirini anlatan ifadeler bizim için oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca şamanist toplumlarda Erlik ve avanesinin nasıl bir şekilde tasavvur edildiğini anlamak açısından ve bu anlayışın destanlara yansımını doğru bir şekilde görebilmek için dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan bir tanesidir.

Erlik'in kaotik dünyanın simgesine dönüşmesi bu varlığın **sokor körmös** (şaşı demonik varlık) sıfatı ile adlandırılmasından da belli olur. Tek gözlülük veya Türk folklorunda Tepegözlülük olarak bilinen varlıklar *Dede Korkut Kitabı*'nda, efsanelerde, Şaman söylentilerinde, masallarda vs. geniş bir anlam

dallanması sergilemektedir. Tek gözlülük gibi şaşılı veya eğri gözlülük de öteki dünya simgesi olup normal olanın tersidir. Bu tip varlıkların mitolojik ve folklorik kurallara göre öteki âlemi temsil etmeleri öteki dünyanın bizim dünyamıza zıt tutumu ile eşdeğerlik gösterir (Bayat, 2011: 338).

Bayat (2011)'ın da ifade ettiği gibi şaşılık veya tek gözlülük gibi unsurlar öteki tarafa aitliğin göstergesidir. Ayrıca yukarıdaki ifadeden şamanlıkta bu âlem ile öteki âlem arasında bir zıtlık olduğu inancının varlığından da haberdar oluruz: Bu dünya ile öteki dünya birbirlerine zıttır, örneğin bu dünyada gündüz yaşanırken öteki dünyada gece yaşanmaktadır, bu zıtlık nedeniyledir ki şamanlar gerçekleştirecekleri ritüeller için özellikle öbür tarafa yapacakları seyahat söz konusu olduğunda akşam vaktini tercih etmektedirler (Eliade, 2014: 264). Nitekim Dede Korkut Kitabında dahi tepegözlük unsurunun varlığından haberdarız ki bu özellik o canlının diğer dünyaya aitliğini gösterdiği gibi ayrıca bu inanç çerçevesinde oluşan diğer dünyanın bu dünya ile olan zıtlık durumunu da açıkça göstermektedir. Anohin (Anohin'den akt. Bayat, 2011: 340)'in Altay şamanlığı üzerine yazdığı makalede Erlik'in dış görünüşünü detaylı bir şekilde anlattığını görmek mümkündür:

Yeraltı dünyasının hâkimi Erlik'i Şamanlar gelişmiş vücutlu, yaşlı atlet olarak tasvir ederler. Onun gözleri ve kaşları kömür gibi kapkaradır. Sakalı ikiye ayrılmış çatal sakal olup dizlerine kadar uzundur. Bıyıkları yaban domuzunun dişleri gibidir ve burularak kulaklarının arkasına dolanmıştır. Çenesi tokmağa, başındaki boynuzları ağaç gövdesine benzer. Saçları kıvrıktır (*yelbir çaçtu öz Erlik*).

Ayrıca Bayat (2011: 340) tasvire şunları eklemiştir: “Erlik'in kılıcı yeşil demirden, kadehi insan kafasındandır. Onun yardımcısı olan Temir Han'ın da kadehi insan kafasındandır. Erlik, kara kaplan derisi üzerinde yatar.” Buna ek olarak Potanın (Potanın'den akt. Bayat, 2011: 341)'in verdiği Erlik tasvirinde siyahın ön plana çıktığını görürüz:

“ *Kara miik sakaldu* (Siyah bıyıklı, siyah sakallı)

Kanga çapkan çiraylu (Kırmızı yüzlü)

Kariş polgon kamaktu (Kaşlarının arası bir kariş)

Kurdağ yetpes peldu (Beline kayış yetmez)

Kuçan yetpesmoindu (Kucak yetmez boyunlu)

Kara buka minittu (Siyah boğaya binen)

Kara cilan kamçilu (Siyah yılan kamçılı).

Bunların yanı sıra Erlik'e dair tasvirlerin bulabileceğimiz en önemli kaynaklardan bir tanesi de şamanların kendilerine has olan dualarıdır. Radloff (2012: 27: 28), bu dualarda Erlik'in yaşadığı mekândan bahsedildiğini, kara-siyah renklerinin tasvirlerde ağırlıklı bir biçimde kullanıldığını ve Erlik'in koca cüssesinin sık olarak vurgulandığını ifade etmiştir.

İnan (1986: 40)'ın şaman dualarından yola çıkarak verdiği Erlik tasvirinde o, gözleri kaşları kapkara atlet vücutlu bir ihtiyardır; sakalları dizine kadar inen, bıyığı kulaklarının üstünde olan; tokmak çeneli, ağaç köküne benzer boynuzlu ve kıvrıkcık saçlıdır. Erlik ile beraber Erlik'in kızları hakkında verilen bilgiden de Erlik ve ailesinin şekilsel anlamda tasvirlerinden haberdar oluruz. Bayat (2011: 345), Erlik'in kızlarının tasvirini verirken onların kara yüzlü, kara saçlı ve şehvetli varlıklar olduğunu dile getirir ve demir tırnaklı ve demir ayaklı tasvir edilen bu varlıkların birinin adının "Sekiz Gözlü Kıştey Ana", diğersinin adının da "Erke Soltan" olduğunu ifade eder.

Yer altı hükümdarı Erlik, Erlik'in ailesi ve avanesinin şamanist toplumlarda nasıl tasavvur edildiğini gördük. Erlik ve onun halkının oldukça çirkin ve korkunç bir şekilde tasavvur edilmesi halkın ondan korkmasına, herhangi bir bela ya da musibet durumu vuku bulduğunda kesilen kurbanların aksatılmamasına gayet yeterli bir sebep olmuştur. Ayrıca yer altının tasvirinde kullanılan kara-siyah rengin oraya ait varlıklarda da kendini belirgin bir şekilde gösterdiği görülür. Yine Erlik ve avanesi ile beraber mekânın da tasvirinde demirin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Erlik'in sarayı, kızları ve kendisine ait birçok materyalde demire dair unsurları görebiliriz: Bayat (2011)'ında yukarıda ifade ettiği gibi Erlik'in en yakın yardımcısı Temir handır. Ayrıca Erlik'in kızlarının ayaklarının ve tırnaklarının da demir olarak düşünülmesi şamanlıktaki demir ve demirci inancının etkili bir göstereimidir.

Yukarıda verilenlerden Erlik'in gözünün, kaşının, saçının, üzerinde yattığı kaplan derisinin, elindeki yılanın ve bindiği boğadan yerleşik olduğu saraya kadar her şeyin kara-siyah renk ile tasvir edildiği görülür. Bu açıdan bakıldığında karanlık ve soğuk olan yer altı, bir anlamda da öbür tarafın kötü kısmına dâhil olan mekân, zıtlığın gösterimi kara-siyah ile vücut bulmuştur.

Bu anlamda demonik varlıkların hükümdarı olan ve Ülgen'in zıttı konumunda olan Erlik görünüşüyle ve duruşuyla oldukça korkunç ve tehlikelidir. Şamanlıkta şamanlar dahi Erlik'ten çekinirler. Şaman göksel ve yersel anlamda katları aşarak

esrimesini gerçekleştirir. Yer katlarının en sonuncusu da şüphesiz ki Erlik'in sarayına açılmaktadır ve şaman yer altı seyahatinin son merhalesinde Erlik ile karşılaşp onu memnun edecek ve ancak ondan sonra tekrar halkının yanına dönebilecektir. Ritüeli izleyen halk da şamanla beraber motive olmuştur aslında. Şamanın Erlik ile karşılaşp onunla konuştuğu sahnelerde özellikle ilk karşılaşmada nefesler tutulur ve şaman Erliği memnun ettikten sonra ancak rahat bir nefes alınabilir. Konu ile ilgili olarak Bayat (2013: 154) şunları söylemiştir: “(...) Güçlü Şamanlar, kamlık zamanı Erlik'in dünyasına kadar inebilir ve hatta bu korkunç ruhla karşılaşpırlar da.” Bununla beraber Potanın (Potanın' den akt. Bayat, 2013: 154) şamanın yeraltına indiğinde Erlik' in şamana şunları söylediğini ifade eder: “Kanatu poo uçpaytan (Kanatlılar buraya gelemmez) / Kaygantu poo paspaytan (Tırnaklılar gelemeyen) / Kara kongıs tudı titanın (Sen siyah böceğe benzer) / Kaydan poo keldin (Nereden buraya geldin).”

Bu nokta bize şaman, destan kahramanı veyahut hükümdarlar gibi özel yeteneklere sahip insanların ancak âlemler arası seyahat edebildiğini hatırlatmaktadır. Burada Erlik'in şaşırdığı görülür. Çünkü gerçekten onun karşısına gelmek zorlu merhaleleri geçmek anlamındadır. Potanın (Potaninden akt. Eliade, 2014: 261) de şamanın yer altına inip Erlik'e içki sunmasını ve onu sarhoş etmesini şu şekilde anlatmıştır:

(...) Şaman kendi adını ve atalarının adlarını söyledikten sonra Erlik'i içmeye davet eder; davuluna şarap doldurur gibi yapar ve bunu Erlik Han'a sunar. Erlik içkiyi kabul eder, içmeye başlar; şaman onu hıçkırık ve geçirmelerine varıncaya dek taklit eder. Sonra tanrıya, daha önce kesilmiş olan öküzle bir ipe asılı çeşitli giysi ve kürkleri sunar. Sunarken bunların her birine eliyle dokunur. Fakat seansa sonunda bunlar ev sahibine kalır.

Aslında Ülgen-Erlik inancı şamanın Evren ağacı esaslı gerçekleştirdiği seyahatin de bir kanıtıdır. Şamanlıkta Erlik inancı büyük bir yer kaplamaktadır. Kendisinden çekinilen bu ruhu kurbanlarla ya da hediyelerle memnun etmek ondan gelen birçok belayı savmak anlamına gelmektedir. Ayrıca bu derece çekinilen bir varlığı da memnun etmek aracı durumunda bulunan şamana düşecektir. Bununla beraber şunu da söylemek gerekir ki şamanın gök ruhlarından Yayıçi ile karşılaşması Erlik ile karşılaşmasına benzemektedir: Radloff (2012: 72-73), şamanın Yayıçi ile karşılaşmasını şu şekilde anlatmıştır:

(...) Şimdi şaman Yayuçi'nin çadırına varmıştır, o hemen kapıdan girer, saygı ve resmiyet gösteren bir sesle, davuluna yavaşça vurarak şunları söyler:

Beşinci gökteki Yayuçi!

Pislikten temizleyen süt gölü!

Kindikleri kesen Tapkay!

Sana içten taparım, Yayuçi Kan!

Şaman şimdi kendisi Yayuçi olarak onun isteğine karşı yüksek ve tehditkâr bir sesle cevap verir:

Sen sen kimden geldin?

De kimin soyundansın?

Herkesin bir adı var,

Her hayvanın rengi var,

Ad ve yolunu söyle!

Kanadı olan uçar,

Tırnağı olan koşar,

Böcek kokunun ardından gider,

Söyle nereden geldin?

A, ay! ay!

Yine Verbitski (Verbitski'den akt. İnan, 1986: 106) Altaylılara ait kurban töreninde şamanın beşinci kata çıkmasını ve Yayuçi ile karşılaşması hakkında şunları söylemiştir:

(...) Şaman bu ruhun huzuruna girerken davulun[a] yavaşça vurur, dualarını da yavaş sesle söyler. Bu ruh dışıdır; buna “anam!” diye hitap eder. Yayuçi “Sen kimin kalıntısısın, kimin torunusun? adını söyle. Kişinin adı, geyiğin tüyü olur; adını, yolunu anlat. Kanatlılar uçmayan, tırnaklılar basmayan bu yere pis kokan böcek gibi nasıl geldin?” der ve tehdit eder. Şaman çok korkar, geri geri gider ve yalvarıp yakarır.

Bu noktada değinmeden geçemeyeceğimiz bir konu ise Erlik'in kadın olarak tasavvur edilmesi meselesidir. Bayat (2011: 332), Erlik'in kadın olarak tasavvur edilmesini şaman dualarının onayladığını belirtmiş ve buradan hareketle Erlik'in başlangıçtan beri kadın olarak zihinlerde canlandığı inancının ise ağırlık kazandığını ifade etmiştir. Konu ile ilgili olarak Bayat (2012a: 79), Altay-Sayan halklarının şamanlık inancında bu durumun varlığından bizi haberdar etmiştir.

Erlık'e sunulan kurbanlar yüksek ruhlarda olduğu gibi dağ başında, açık arazide ya da ormanda temiz bir alanda yapılmak yerine kuytu, çalılık, dikenli ve sarp arazilerde yapılmaktadır. Bayat (2011: 347-348) Erlık'e sunulan kurbanların tayılga diye adlandırılan çalılık, dikenli yerlerde gerçekleştirildiği bilgisini verir.

Erlık ve avanesi inancı, Evren ağacı ve şamanın seyahat etmesi ile birleşince daha da anlam kazanmaktadır. İncelenen destanlarda şamanlıkta bu derece önemli bir yere sahip olan Erlık ve avanesi inancının izleri görülebilir.

Taçeyeva (1968)'nın Kadışev'den derlediği, Ak Çibek Arığ destanında Ay Hucın'ın Ay Molat'ı kimsenin gitmediği ve kimsenin göremeyeceği bir yerde yakılarak, onun da kendisinin çektiği eziyetin aynısı çekerek öldürölmesini istediğini görürüz (akt. Arıkoğlu, 2007: 359). Destanda Ay Hucın'ın, kötölük yapan Ay Molat'ın ıssız, kimsenin gelip geçmeyeceği bir yerde öldürölmesini istemesi bize şamanlıkta ölüm sonrası ruhun hemen yerine gitmediği inancını hatırlatmaktadır. Bununla ilgili olarak Harva (Harva'dan akt. Eliade, 2014: 267) da şamanist toplumlarda var olan inanca göre ölen kişinin ruhu hemen yerine varmaz ve eskiden yaşadığı yerde bir müddet kalır bilgisini vermiştir. Bu yüzden onun tam anlamıyla ölümler diyarına ulaşması için ve kimseye zarar vermemesi için şamana ihtiyaç duyulur. Bu görevi, daha önce de açıklandığı gibi bir ruhgüder olan şaman yerine getirebilir ancak. Şamanist toplumlarda şamanların ölümünden sonra yapılan ritüellerden ziyade dikkati çeken önemli bir nokta da şamanların yerleşim yerlerinden uzak bir noktada defnedilmeleridir. Şamanist toplumlar bu duruma son derece özen göstermektedirler. Bayat (2013: 273) şamanın gözden uzak, ıssız bir yere defni hakkında şunları aktarır:

Ölen Şamanları umumî mezarlıkta gömmezler. Dağ başı, dağ eteği, ormanlıktaki تنها ağacın dibi, ağaç gövdesi, tek kelimeyle insanların ve hayvanların ulaşamayacağı yerlerde gömülen Şaman, yaşamında yalnızlığı dendiği gibi, ölümünde de yalnız ve ıssız bir yere gömölür. Bu da daha eski çağlarda Şamanların dağlardaki mağaralarda gömölüğünü onaylar. Bu Şamanlar, Şaman soyunun atası görevini yerine getirirdi.

Yine İnan (1986: 95), şamanın ölümünden sonra gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmeyen olaylara değinirken şamanın toplumdaki uzak, تنها bir yere defin edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır:

Her davul, şamanın ölümünden sonra ormana götürölüp, parçalanır ve bir ağacın dalına asılır; şamanın ölümlü de bu ağacın yanına gömölür. Şamanın defni

esnasında hususi âyin ve merasimi yapılmaz, ilâhiler de okunamaz. Şamanlar, mümkün olduğu kadar, obadan ve yollardan uzak bir tepeye, hayvan sürülerinin yaklaşmayacağı yere defnedilir. Müslüman Kazak- Kırgızlar da büyük baksıları umumî mezarlıklardan uzaklara gömerlerdi.

Bütün bunların yanında Hoppál (2014: 264) da şamanın toplumun yaşadığı yerleşkeden uzak bir yere, burası orman içinde gizli bir yer veya terk edilmiş bir ıssız yer olabilir, defnedilmesinin bilgisini paylaşmıştır.

Şamanlara ait olan bu defin merasimine destan kahramanlarının defnedilmesi olayında da rastlamak mümkündür. Ak Çibek Arığ destanında Ay Hucın'ın Ay Molat'ın ıssız bir yerde gömülmesini istediğinden bahsedilmişti. Çok açık bir şekilde olmasa da şamanlığa dair defin inancının izleri görülebilir. Destanda özellikle kötü kahraman özelliği taşıyan Ay Molat'ın ruhunun öldükten sonra da kimseye zarar vermemesi düşünüldüğü için buna uygun bir çözüm olan ıssız, herkesten ve yerleşim yerlerinden uzak bir yerde defnedilmesine karar veriliyor.

Destanda kötü karakterli kahramanların gerek özellik gerekse de tasvir açısından Erlik veya Erlik avanesinden olduğu düşünülürse bu anlamda beladan uzak durmak anlamında insanlardan uzak yerlere gömülmeleri anlam kazanmaktadır.

Altın Çüs destanında Kuğu İney'in Ak sarı kulunun ayaklarına yılan olarak dolanması ve 'kara derili', 'büyük kulaklı' Kuğu İney olarak adlandırılması (Arıkoğlu, 2007: 67) şüphesiz ki bizi yer altının hükümdarı olan ve tasvirlerinde kara rengin yani kötülüğün eksik olmadığı Erlik Han ve onun avanesine götürür. Daha önce de bahsedildiği üzere şamanlar yılan simgesini davullarında ve elbiselerinde barındırmışlardır. Yılan şamanın yer altına seyahatini simgelemektedir.

Altın Çüs destanında Kuğu İney'in yılan donuna girmesi ve Ak sarı kulunun ayaklarına dolanması ve ayrıca gölün altından yani yer altından çıkması, seyahat etmesi de onun Erlik avanesinden olduğunu kanıtlamaktadır ki destanda varlığını gördüğümüz bu unsurların şamanistik inanç ve simgeler ile alakalı olduğu söylenebilir.

Şamanlıkta mağaraların ve yeryüzünde bulunan çukurların yer altı dünyasının yeryüzüne çıkış noktaları olarak bilindiğinden bahsedilmişti. Bu açıdan bakıldığında Kuğu İney'in gölün dibinden çıkması ve destan kahramanlarına musallat olması, ortaya çıkardıkları türlü engellerle onların başını türlü belalara sokmak istemesi onun yer altı mahlûklarından olduğunun habercisidir.

Yine aynı destanda Alp Hartığı ile beraber Kuğu İney Alp Han'ın çocuğunu öldürürler ve Kuğu İney'in altı kanada sahip ala bir yılan dönüşüğünü ve sonra uçarak oradan ayrıldığını görürüz (Arıkoğlu, 2007: 73). Destanın ilerleyen kısımlarında ise Altın Çüs, Kuğu İney'i yedi kız donuna girmiş olarak, Alp Kara Han'ın oğlu Alp Hartığı'yı ise akar halde olan kara bir su olarak bulur (Arıkoğlu, 2007: 93-95).

Kuğu İney'in yer altından gelmesinden ziyade onun yılan donuna girmesi de bizim için şamanlığa dair son derece önemli bir noktayı gündeme getirmektedir. Yılan şamanlıkta şamanın yer altına yaptığı seyahatin sembolleşmiş ifadesidir. Şamanın davulunda ve özellikle manyak adı verilen şaman elbisesinde yılan motifine rastlanır: Eliade (2014: 200) de şamanın kaftanında bulunan yılan adı verilen şeritlerin onun yeraltına yaptığı yolculuğu simgelediğini aktarmıştır.

Ayrıca şamanlıkta bulunan Erlik ve avanesinin don değiştirme özelliğinin destana bire bir yansıdığı görülür. Bu konuyu daha sonra don değiştirme başlığı altında detaylı bir şekilde incelemek üzere geçiyoruz.

Destanda Kuğu İney'in yılan dönüşmesinin onun yer altına aitliğini göstermesinin yanında bize seyahat edebildiğini de göstermektedir. Alp Hartığı'nın da kara bir su donuna girmesi yani destan kahramanına tuzak olması da onun Erlik avanesinden olduğunu gösterir ve onun tasvirinde de yer altı mahlûklarının tasvirinde vazgeçilmez bir renk olarak kullanılan kara-siyah renginin olduğu görülür. Alp Han'ın çocuğunu öldürmeleri de Erlik ve avanesinin getirdikleri belaya ve ölüme en güzel örnektir.

Yine Altın Çüs destanında yukarıda söylenenlere kanıt olacak bir diğer önemli örnek ise Kuğu İney'in Tolay Puruhan kılığına girerek Altın Çüs'ü sarhoş ettiği kısımda Altın Çüs'ün Kuğu İney hakkında söyledikleridir:

Ak Han çocuğu Altın Çüs esrik,
Eriyen kaburga gibi yığılmış.
Düşünüp taşınıp oturuyor:
Kepçe kulak deri kulak Kuğu İney
Tolay Puruhan oluvermiş,
At başı kadar guguk kuşu
Kurbağa derisi sarı elbisesinin

Cebinde yürüyor

Onu ele geçirip almak

Çok zor olacak gibi (Arıkoğlu, 2007: 101).

Burada dikkate değer nokta Altın Çüs'ün Kuğu İney'in tasvirine dair söylediklerinde gizlidir. "Kurbağa derisi sarı elbisesinin" şeklinde geçen ifadeden yola çıkarak bazı çıkarımlar elde edilebilir. Şaman davulunda da resmedildiği görülen kurbağa motifi yılanla olduğu gibi şamanın yer altına yaptığı seyahatin bir diğer simgesidir ki Hoppál (2014: 234)'ın ifade ettiklerinden bahsi geçen hayvanların alt dünyaya ait olduğu anlaşılır ve ayrıca bu hayvanlara dair değişik özelliklerden de haberdar olunur:

Alt dünyanın karakteristik varlıkları olan yılanlar, kurbağalar, kertenkeleler koyunlara hastalık getiren ruhları kovarlar. Sagay şamanlarının anlatmalarına göre yılanlar sürüye gelen her türlü hastalığın iyileştirilmesine ve insanların da göz ağrısından kurtulmalarına yardım ederler. Kaçınlar ve Sagaylıların inanışlarına göre kurbağa cinsel hastalığın ve balıklar arasında turna balığı da hastalık getiren su ruhunun sembolüdür.

Kurbağa, yılan, kertenkele vs. gibi sürüngenlerin genel anlamda şamanlıkta yer altı dünyasını veya yer altına yapılan seyahati simgeleyen hayvanlar olduğu açıkça görülmektedir. Bütün bunların yanı sıra kurbağanın Türklerin yaratılış mitinde de var olduğu görülür. Yaratılış mitindeki bu kısımda Erlik'in kendi canlılarını yaratması söz konusudur. Eline çekiç, örs, körük alan Erlik kendi canlılarını yaratır ve oluşturduğu varlıklardan ilki de kurbağadır. Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 17-18) tarafından tespit dilen Altay Türklerine ait yaratılış mitinde olaylar şu şekilde cereyan eder:

(...) İmdi Erlik Tanrı'dan yer istedi. Benim göklerimi kırdın. Şimdi benim barınacak yerim yok dedi. Tanrı onu yerin altına, karanlık dünyasına sürdü. Üzerine kat kat kilitler koydu. Üzerinde sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı görmeyesin! Tekrar ediyorum: iyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha derinlere sürerim! dedi. Erlik Ben, ölmüş adamların canlarını alacağım dedi. Tanrı Ben onları sana vermeyeceğim. Kendin yarat dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu –kurbağa çıktı; bir vurdu –domuz çıktı, bir vurdu –albıs (fena ruh) çıktı; bir vurdu –şulmus (fena ruh) çıktı; bir vurdu -deve çıktı.

Yukarıda da bahsedildiği üzere “kurbağa derisi sarı elbise” ifadesinden Kuğu İney’in yer altı ile ilişkili olan kurbağa derisine büründüğü açıkça görülebilir. Bir diğer destan olan Ay Huucın destanında da birçok yerde belirgin bir şekilde şamanizm inancında var olan Erlik ve Erlik’in avanelerine dair inancın varlığını gösteren olaylardan, şahıslardan ve mekânlardan söz edilebilir. Öncelikle destanın girişinde Kün Tönis Han’ın Han Mirgen’i evlendirmek için ona iki tane arı sili kızın varlığından bahsettiği görülür ve o kızların kötüsünü kendine, iyisini de Han Mirgen’e almak istediğini söyler. Han Mirgen’in ablası o iki kız hakkında şunları söyler: “Her yerde Han yok mu? / Handa beyde kız yok mu? / Kara Ninci’yle Bora Ninci / Oradaki şeytanla aynı dili konuşur. / Korku bilmez iki kız kardeş / Erlik şeytanla aynı yemeği yer” (Arıkoğlu, 2007: 389-391).

Görüldüğü üzere destanın girişinde dahi şamanlıkta var olan Erlik ve Erlik avanesi inancından haberdar olmaktayız ki bire bir Erlik isminin geçtiği de görülmektedir. Ayrıca “Erlik şeytanla aynı yemeği yer” ifadesinden Kara Ninci ve Bora Ninci’nin Erlik’in avanesinden olduğu öğrenilir.

Yine aynı destanda yukarıda da bahsedildiği üzere yer altı dünyasını temsil eden kurbağa ve kertenkele canlıları görülebilir. Destanda kertenkele yavrularının her yıl çoğalan malın ayakları altında kaldığından şikâyet eder ve hanın otlatılan malının sürüleceğinden ocağın yıkılacağından bahseder ve orada sazlıkta bulunan kurbağa da bunun aksini iddia eder ve hanın malının talan olmayacağını ifade eder. Daha sonra kertenkele ve kurbağanın kavgaya tutuştuğu görülür (Arıkoğlu, 2007: 393). Yine aynı kısımda kurbağa ile kertenkele atışırken kurbağa, kertenkelenin yer altı dünyasına ait olması ile ilgili olarak onu şeytanlara benzettiği görülür:

“Benim yavrumu niçin tepelemiyor?

Doğan doğmayan şeytanların,

Geçmediği yer yoktur.

Delikli yerden üç kez geçip,

Dördüncü kez yeniden geçmişler.

Öyle şeytanlarını

Tepelemez olur mu otlatılan mal!” (Arıkoğlu, 2007: 393).

Yukarıda da değinildiği üzere şamanlık inancına göre kertenkelenin de kurbağa ve yılan gibi yer altı canlılarından olduğu söylenebilir ki bunun destandaki yansımaları da görülmektedir.

Destanda Kara Kuzgun ve onun dişisi olan Ala kuzgunun Çirkin Yüzlü Kız Hanın yurdu hakkında konuşurken kara olan yer altından korku verici bir yaratığın gelip yurdu yok edeceğini söyler dişi Ala Kuzgun. Daha sonra da Kara Kuzgun'un, Hanın okunun yedi erliğe ulaşacağını, Hanın güçlü alp kişi olduğunu söylediği görülür (Arıkoğlu, 2007: 401).

Kuzgunların kendi arasında gerçekleştirdiği konuşmadan yer altı mekânının hükümdarı Erlik'in korkunçluğunun yanında çok güçlü olduğu da anlaşılır. Şamanist toplumlarda Erlik'in ne derece önemli olduğuna değinilmişti. Buradan hareketle destan içerisinde gelen düşmanın güçlülüğünün belirtilmesinde Erlik'in gücünün ölçüt alınması da şamanlığa dair önemli unsurlardan olan Erlik inancının destana farklı bir yansımasıdır.

Yine Ay Huucın destanında Han Mirgen'in yer altından gelen kuyruksuz ve kulaksız kurdu takip edip onunla beraber Erlik ülkesine yani yer altına girdiği ve kurtla savaşıp onu, destandaki tabirle Erlik şeytanını, yendiği görülür (Arıkoğlu, 2007: 413). Destanda Han Mirgen'in bozkurdun ardından yer altına inmesi Erlik ülkesine inişinin göstergesidir. Devam eden kısımda ise kahraman kurdu yener. Fakat destanda kurt için söylenen Erlik şeytanı sıfatı dikkat çekicidir.

Erlik ve avanesinin yaşadığı ya da dolaştığı mekânlar kötü, ağaçlık, çalılık vs. yerler olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Buradan hareketle destana dönülürse Han Mirgen'in yakaladığı Erlik avanesinden olan kulaksız kuyruksuz bozkurdun kötü ağaçlı yerde yakılarak öldürülmesi emrini Kız Han'ın verdiği görülür (Arıkoğlu, 2007: 419).

Han kızın bu emri yakalanan kurdun Erlik avanesine ait olduğunun başka bir kanıtıdır. Erlik ve avanesinin arazi anlamında kötü yerlerde yaşadıklarını ve şamanist toplumlarda Erlik'e sunulan kötürüm kurbanlıkların da bu noktalarda sunulduğunu biliyoruz ve bu anlamda onun katli için böyle bir yerin seçilmesi de rastlantı olmasa gerektir.

Destanın ilerleyen kısmında Erlik ve avanesinin Ay Huucın'dan intikam almak için toplandığı görülür:

“Payı düşmemiş, abla kişi,
Kara yer altından
Erlik şeytan alpları çıkıp,
Parlak zirvede toplanıyorlar,
Ay Huucın’dan öç almayı” (Arıkoğlu, 2007: 517).

Bu kısımda destan kahramanları ile savaşmaya gelen alpların kara yer altından yani karanlık diyardan gelen Erlik’in şeytan alpları olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Yine aynı destanda Ak Çibek Arığ’ın Alp Han Kız’ın doğumunun gerçekleşmesi için ebe aradığı, hiç kimseyi bulamayınca da yolunun bir eve düştüğü görülür. Burada yaşlı bir kadın ile bir kız çocuğu kalır. Ak Çibek Arığ onların evine yaklaşınca yerden çıkan üç kütük görür ve o evin kapısı yerin altındadır. Çocuk doğduktan sonra yaşlı kadın ile kız çocuğu Alp Han’ın çocuklarını alıp kaçırlar ve tilki donuna girerek uzaklaşırlar. Daha sonra ise bunlar yine don değiştirir ve asıl kimliğine dönerler. Birisi Kara Han kızı Kara Ninci olur diğeri de Pora Han kızı Pora Ninci olur ki bunlar yer altından gelen Erlik avanesi şeytanlarındandır (Arıkoğlu, 2007: 519-533).

Erlik şeytanlarının mağara, büyük çukurlar ve yarıklar şeklinde yeryüzüne çıkan delik ve bacalardan çıkarak özellikle yeni doğan olmak üzere gerek insan gerekse de hayvan ruhlarını kaçırdıkları inancı şamanlıkta ve bu inancı benimsemiş toplumlarda son derece yaygındır. Bu inanç ile ilgili olarak Bayat (2013: 161), şamandan başka hiç kimsenin hastalıklar ve ölüm yeri olan yeraltına gidemeyeceğini söyler ve aşağı dünya ruhlarının da şaman gibi iki dünya arasında geçit olan (baca) delik, mağara vs. gibi yerleri kullanarak yeryüzüne çıktıklarını ve insanların ruhlarını öbür tarafa götürdüklerini ifade eder. Bu nedenle şamanist toplumlar tarafından bu tür yerlerin hoş görülmediği söylenebilir. Şamanlıkta var olan bu inancın büyük bir yansımasını destanın bu kısmında görebilmekteyiz. Yer altından don değiştirerek gelen Kara Ninci ile Pora Ninci Erlik avanesindedir. Bu iki mahlûk karanlık ve soğuk diyardan yeryüzüne açılan kapıdan geçerek gelmişlerdir ve yer altına dönüşleri de tekrar bu noktadan gerçekleşecektir. Burada dikkati çeken bir diğer nokta da daha önce de bahsedildiği üzere Erlik ve avanesinin yeni doğanlara musallat olması ve onların ruhlarını kaçırmaları olayıdır ki bununla da karşı karşıyayız. Tabii olarak kaçırılan

ruhu / canı ancak âlemler arası seyahat yeteneğine sahip olan şaman bulup getirebilecektir.

Destanda bir önemli husus da Erlik ve ona hizmet eden şeytanlarına mekân olan yer altının dillendirilmesidir. Yer altının Erlik ve avanesine ait olduğu görülür ki bu inancın şamanlıkta önemli bir yere sahip olduğu öncesinde dile getirilmişti.

Destanın bu kısmında Han Kız çocuklarını kaçıran iki kara tilkiyi takip eder bu kara tilkiler yer altına iner ve don değiştirerek Kara Ninci ile Pora Ninci olurlar. Daha sonra koyunlarında olan iki bilyeyi çıkarırlar ki bu bilyeler Alp Han kızın çocuklarıdır, ortaya koyarlar ve bir sürü şeytan toplanarak onlara eziyet eder (Arıkoğlu, 2007: 533).

Yer altının şeytanlar diyarı olması ve bu şeytanların kaçırılan canlara eziyet etmesi de destanda işlenmiş bir durumdur. Soğuk ve karanlık yer altı şamanlık inancına göre kötü insanların bulunduğu ve Erliğin başkanlığında onlara türlü işkencelerin ve azabın yapıldığı yerdir.

Destanda Han Mirgen çocuklarını bulmak için yer altına iner. Oraya sürülen bir alp kendisinden yardım ister. Han Mirgen o alpin ne şekilde olduğunu anlayamaz, çünkü o yer altına sürüldüğü için oranın halkı gibi olmuştur:

“Yer üstünde yaşarken,
Normal insan gibi güzeldim,
Yer altına girince,
Görünmez insan oldum” (Arıkoğlu, 2007: 553).

Han Mirgen’in yardım istediği kişinin şekilsiz ya da belirsiz olması aslında yer altı halkının karakteristik özelliğini göstermektedir. Erlik ve avanesi korkunç ve şekilsiz varlıklardır. Yapıları ile yeryüzü insanından ayrılırlar. Karanlığın ve soğüğün hâkim olduğu yerin canlılarına dönüşürler. Buradan şamanlığa dair farklı bir sonuç çıkarıyoruz. Yer altı, yeryüzü ve gökyüzü canlıları yapısal şekilleri ve maneviyatları ile birbirlerinden ayrılırlar. Bunun farkında olan insanlardan bir tanesi de şamandır. Şamanların bir kısmı çıkacakları seyahatten önce yüzlerine maske takarlar veyahut yüzlerini boyarlar. Şamanın seyahatini gerçekleştirirken maske takması ilgili olarak Hoppál (2014: 221)’ın şunları ifade ettiği görülür:

Sibirya şamanları, tören sırasında sıkça maske kullanmışlardır. Maske hem kötü ruhları aldatmak, bunların şamanı tanımasını engellemek için hem de ruhları hasta bedenden kurtarmak için kullanılmıştır. Bir başka açıklamaya göre ise ruhlar âlemine insan yüzüyle (ya da insan olarak) girmek mümkün değildir,

inanişaya göre hareketsiz “ölü” yüzü taşımak gerekir. Üçüncü bir açıklamaya göre ise dış ışığa maruz kalmadan daha rahat bir şekilde esrik hale ulaşabilmek için maske kullanılmıştır. Demek ki maske “ritüel körlük” ün önemli bir aracıdır.

Genel olarak şamanın maske takmasındaki amaç içine girecekleri halk tarafından tanınmamak ve oraya uyum sağlamaktır, denilebilir. Hele bu halk yer altı halkı gibi bela ve musibet sahibiyse tanınmamak şart olacaktır.

Radlov (Radlov’dan akt. Eliade, 2014: 268) şamanların ölünün ruhunu ölüler diyarına götürürken yeraltı dünyasında var olanlarca tanınmamak, bilinmemek için yüzlerini kurumla siyahlaştırdıklarını söylemiştir. Eliade (2014: 219) ise maskenin sadece ruhlara karşı bir savunma, korunma ve onlardan saklanma aracı olmadığını, bunun ayrıca ruhlar âlemine girebilmek için şamanın sihirle gerçekleştirdiği bir ilkel teknik olduğunu savunmuştur.

Her hâlükârda buradan şamanlıkta var olan yer altı dünyası canlılarının farklı olması durumunun destana yansıdığı görülür. Bununla beraber yer altı hükümdarı Erlik’in ve halkının mekânının tasvirinin destana yansıdığını görebiliriz:

“Göz atıp bakıyor:

Kara ırmak suyu

Salınıp akıyor,

Kara zirvenin altında

Tüyü farklı mal otluyor,

Kara ırmak kıyısından

Şekli farklı halk yaşıyormuş” (Arıkoğlu, 2007: 557).

Şamanlıkta Erlik’in mekânı olan yer altı dünyasının ve orada yaşayan halkın yeryüzününkinden farklı olduğu inancının destana yansıdığı görülmektedir. Yer altı canlıları da bu alanda şekil ve yapı olarak farklılıklarını gösterirler. Bu farklılık korkunçluk anlamında kendisini iyiden iyiye belli etmiştir. Orada her şey soğuk ve siyahtır. Destanda Erlik halkından olan korkunç ruhlar şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Dört gözlü kara köpek

Kara taş eve girmiş,

Diri korkunç şeytanlar

Kara köpeği sevip duruyorlar

Hepsi gelip,

Sıvazlayıp okşayıp” (Arıkoğlu, 2007: 559).

Ay Huucın destanına Erlik ve avanesi ile beraber onların yaşadıkları mekân olan yer altı bu şekilde yansımıştır.

Akmataliev ve Mukasov tarafından hazırlanan, Aça tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan Canış Bayış Destanı'nda da Erlik ve avanesine ait olan yer altı mekâm tasvir edilmiştir. Destanda Er Bayış'ın yer altına karanlık bir yere atıldığı görülür. Bu yerin tasviri ve bu yer ile ilgili söylenenler bize Erlik ve avanesinin yaşadığı yeri hatırlatır:

“Çukurda kaldı Er Bayış.

(...)

Azıcık ışığın girdiği

Yıldızların bir bir görüldüğü

Gecesi gündüzü bilinmeyen

Yerde kaldı Er Bayış

Ruhlar ile söyleşip,

Karanlık yer kıyamet” (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 102).

Destan kahramanı Er Bayış'ın yer altına atıldığında orada azıcık ışığın olduğu, yıldızların görünmediği ve özellikle gecesi gündüzü bilinmeyen şeklindeki ifadelerden yer altının tarif edildiğini anlıyoruz. Er Bayış'ın yer altına atılması bize Dede Korkut kahramanlarından Salur Kazanı hatırlatmaktadır. Düzgün (2014: 176) Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı'nda bulunan bu hikâyeye göndermede bulunarak şamanlar gibi kahramanların da yer altına seyahat edebildiklerini söyler. Dede Korkut'ta ilgili kısım şu şekildedir:

Hele Kazan'ı getürdiler, Tomanın Kal'asında bir kuyuya bıraktılar. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı koydılar. Yimeğini suyunu değirmen taşı delüğinden virürler idi. Bir gün Tekürün avratı aydur: Varayın, Kazanı göreyin ne hallu kişidür bunça adamlara zar burur- imiş didi. Hatun gelüp zindancıya kapuyu açdurdı. Çağrdı, aydur: Kazan Big nedür halun, dirligun yir altında mı hoşdur yohsa yir yüzinde mi hoşdur, hem şimdi ne yirsin ve neye binersin didi. Kazan aydur: Ölülerine aş virdigün vakit ellerinden aluram, hem ölülerünüzün yorgasma binerem kahillerin yederem didi. Tekür avratı aydur: Dinün için Kazan Big, yidi yaşında bir kızçuğazum ölmüşdür, kerem eyle ana binme didi. Kazan aydur: Ölülerünüzde andan yorga yokdur, hep ana binerem didi. Avrat

aydur: Vay senün elünden ne yir yüzinde dirimüz ve ne yir altında ölümüz
kurtılır imiş didi (akt. Düzgün, 2014: 176).

Erlık, Erlık'in avanesi ve yer altı mekânları ile ilgili olarak bahsedilenlerden, şamanlıkta da öbür taraf ile ilgili inançlar irdelendiğinde, öbür tarafın bu dünyanın tam tersi şeklinde tasavvur edildiğini ve oradaki birçok canlının ve mekânın buradan farklı olduğu inancının yer ettiği görülür. Gecesi ve gündüzü bilinmeyen yerde ruhlar ile söyleşmek ise şamana mahsus özelliklerden bir tanesidir. Destanda şaman-kahraman vasfı altında bu olayın gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Daha önce de bahsedildiği üzere âlemler arası seyahati şamanlar, destan kahramanları ve hükümdarlar gibi özel vasıflı kişiler gerçekleştirebilmektedir ve ancak bu özel vasıflı kişiler çerçevesinde de şaman, ruhlar ile sohbet edip alış veriş edebilmektedir.

Manas destanına baktığımızda ise Önal ve Erten (2013: 276) destanda kahramanın yer altı yolculuğunu gerçekleştirdiğini ifade eder fakat destan kahramanı Manas'ın diğer kahramanlardan farklı olarak bu yolculuğu ölümlerle gerçekleştirdiğini yani sağken gerçekleştirmedini vurgulayarak Naciye Yıldız'dan ilgili kısmı şu şekilde verirler:

“Yirmi günde yirmi gecede

Yer altında gelmişim

Kırk çoram şu yolda bulunamaz,

O dünyaya varanda

Azabımı nasıl çekeyim!

Yer altından geçip

İl sınırına yetişip

Ondan sonra ölsem olmaz mı?” (akt. Önal ve Erten, 2013: 276).

Destandan Manas'ın yirmi gün yer altı yolculuğu yaptığını çıkarıyoruz. Ayrıca “O dünyaya varanda” ve “Yer altından geçip” ibareleri de açık bir şekilde kahramanın dünyalar arası seyahat ettiğini göstermektedir.

Hakas Türklerine ait olan ve Maytakova'nın Şulbayev'den derlediği Han Orba destanında Erlık ve avanesinin mevcudiyetinden haberdar olunur. Destanda Hara Han'ın eşi Hara Tarğah mavi ipek örtü ile herkesi çiçek yapar ve yer altında yaşam sürdüren yetmiş Erlık'in hüküm sürdüğü yerde ayrıca güneşin ve ayın altında yaşam

sürdüren hiçbir yiğit bunu bilmesin, der. Her ne zaman Hara Han'ın nesli tekrar devam eder o zaman her şeyin yeniden var olsun diyerek otağa girer (akt. Aktaş, 2011: 31).

Destan kahramanlarından Hara Han'ın eşi Hara Tarğah'ın elinde bulunan örtü ile herkesi çiçeğe dönüştürdükten sonra birebir yer altında hüküm süren yetmiş Erlik'in adını zikreder ve kötülükler diyarı sahiplerinin yaptığı bu işten habersiz olmasını diler. Her şeyin yeniden varlık gösterene kadar kahramanın yaptığı bu işlemde Erlik ve onun şeytanlarının habersiz olması onların geleceğe erişme yolunda gösterdikleri çabaya herhangi bir bela veyahut musibetin bulaşmasının önlenmesi adına olduğunu anlayabiliyoruz. Destan kahramanı yaptığı bu işle halkını ve diğer canlıları Erlik ve onun halkından gelecek zararlardan korumayı planlamıştır.

Yine destanın ilerleyen kısmında Altın Harlıh, ablası Hara Tarğah'ın oğluna Hara Molat'ın yurduna gittiğinde dikkatli olması öğüdünü verirken atlarını sihre kaptırabileceklerini ve çifte boynuzu olan şeytanı, atın üstüne oturabileceklerini kendisinin de bu sihre kapılıp ölebileceğini anlatır (akt. Aktaş, 2011: 42-43).

Destanın bu kısmında şamanlıkta var olan Erlik tasvirleri ile karşı karşıyayız. Daha önceden bahsedildiği gibi Erlik şaman tasavvurunda da boynuzlu bir varlıktır. Boynuzlarının ağaç ya da ağaç gövdesine benzetildiği de dile getirilmiştir. Destandaki bu kısımdan ayrıca çifte boynuzlu şeytan olarak tasvir edilen Erlik'in insanları sihirle veya kendine has tekniklerle kandırdığını onlara bela ve musibet yüklediğini, acı çektirdiğini ve hatta ölüme kadar sürükleyebileceğini çıkarıyoruz.

Yine destanı incelemeye devam edersek Han Mirgen, Hara Marha ile dövüşürken Han Mirgen'in atı kızıl doru atın iki boynuzlu şeytan tarafından götürüldüğünü söyler (akt. Aktaş, 2011: 66). Yer altı şeytanlarının başta Erlik olmak üzere yeryüzüne açılan bacalardan geçerek yeryüzündeki canlılara zarar vermekten ziyade onları kaçırdıklarına değinilmiştir. Erlik ve avanesine ait olan bu özellik de destana yansımıştır.

Yine aynı destanda Han Mirgen, Hara Molat'ın yurdunu talan ettikten, anne ve babasını kurtardıktan sonra oradan ayrılır. Destanın ilerleyen kısmında onun ayrıldığını yeryüzündeki yiğit kişilerin ve yer altındaki kara şeytanların bildiği bilgisi verilir (akt. Aktaş, 2011: 73).

Bu bilgidan sonra tabii olarak şamanlıkta da insanlara musallat olup bela yağdıran Erlik ve avanesinin destan kahramanı üzerine geleceği sezdirilmiştir ki

destanın ilerleyen kısmında da zaten bu görülmektedir. Destanda Altın Çaçah'ın, çift kanatlı karayılanı Han Mirgen ve kardeşi Han Orba'dan yardım istemek amacıyla Hara Han'ın yurduna gönderdiğini görürüz ve karayılan geldiğinde onlara Altın Çaçah'a yer altından, kara şeytan yerinden kanlı düşmanların gelip saldırdığını onun zor durumda olduğunu söyler (akt. Aktaş, 2011: 102-103).

Yine destanın ilerleyen kısmında Han Mirgen ve kardeşi Han Orba'nın Altın Çaçah'a yardım etmek için hazırlandıkları ve yola koyuldukları sahnede Erlik ve Erlik avanesine dair ifadeler görülebilir:

“İki kardeşin atları
Kara toprağı tepip gittiğinde,
Yerin yetmiş kat altındaki
Yetmiş Erlik Han'a, rahat yatacak yer,
Rahat hayat olmayıp” (akt. Aktaş, 2011: 104).

Destana ait bu bölümlerde yine Erlik ve avanesine dair izler görülmektedir. Şamanlıkta yer edinen Erlik ve şeytanlarının yer altında yaşadığı ve yer altından geldikleri inancına vurgu yapılmıştır. Yine Erlik'in mekânının yerin yetmiş kat altında olduğu bilgisini de görmekteyiz. Şamanlıkta Erlik ile ilgili olarak yer edinen inançların açık bir şekilde destana yansıdığı görülmektedir.

Şamanlık sistematığının önemli ve hatta en büyük parçalarından birisi olan Erlik ve avanesi esaslı yer altı inancı, Hakaslara ait bir diğer destan olan Kara Kuzgun destanında da görülmektedir.

Kara Kuzgun destanında, destan kahramanı Kara Kuzgun atı Ay Kara at ile Alp Hlanır Taycı'yı kurtarmak için yer altına iner. Orada Kara kadın vardır (İlgın, 2008: 63). Diğer destanlarda da görüldüğü üzere yer altında olan kara-siyah ile tarif edilen canlılar ya da yaratıklar Erlik veya Erlik avanesidir. Ayrıca bazı halkların inançlarında Erlik'in bizatihi kendisi kadın olarak tasavvur edildiği meselesinden bahsedilmiştir. Bayat (2011: 333) da Erlik'in kadın olarak tasavvur edilmesi ile ilgili olarak şunları ifade eder:

Erlik'in, Mitolojik Ana kompleksinden çıkması, kadın gibi tasavvur edilmesi ışığı, iyiliği temsil eden cihetten kötülüğün temsilcisine çevrilmesini Şamanların, ondan çocuk ruhu istemelerinden de anlaşılmaktadır. Teleütler, çocuk ruhunu (kutunu) **Dayuççi** (Yayuçi) vermediğinde, Erlik'ten isterler. Erlik'e verilen kurban merasiminden sonra ailede çocuk dünyaya gelirse, bu

çocuğa cehennemden veya Erlik'ten doğan anlamını taşıyan isim verirler. Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Erlik, Altay Türklerinde ata kültü veya ecdat rolünü üstlenmiştir. Erlik'in çocuk ruhu (kutu) vermesi onun Sibiryaya Tatarlarının kozmogonik mitinde Ülgen'in yaratmış olduğu insanlara can vermesi ile aynı paradigmada durur.

Çocukları olmayanların Erlik'ten çocuk istemeleri ve doğan çocuğa Erlikten ya da cehennemden olan anlamında adlar verme vs. gibi durumların temelinde Erlik'in kadın olması inancının da yattığı söylenebilir. Ayrıca ondan çocuk kutunun istenilmesi de Erlik'in ata veya ecdat kültürünü bünyesinde barındırdığından bizi haberdar eder.

Destana döndüğümüzde destan kahramanı Kara Kuzgun'un atı Ay Kara at ile Alp Hlanır Taycı'yı kurtarmak maksadıyla yer altına indiğinde Kara kadın ile karşılaşması şüphesiz ki şamanlıkta önemli bir yere sahip olan yer altı dünyası ve canlılarının destana açık bir yansımasıdır. Özellikle Erlik ve avanesinin siyah-kara renk ile ifade edilmesi ve ayrıca yukarıda da değinildiği gibi Erlik'in kadın olarak tasavvur edilmesi meselesi de göz önünde bulundurulduğunda Erlik inancının destandaki tezahürü açıklık kazanmaktadır.

Yine destana bakıldığında kahraman Kara Kuzgun ile eniştesi Hlanır Taycı kara tilkiyi takip ederler ve onun girdiği çadıra girerler. Daha sonra orada bulunan kız güzeli onları yemeğe davet eder. Kara Kuzgun teklifi hemen kabul etmez ve kendisinin aylı güneşli yerin insanı olduğunu şeytan yemeği yemeyeceğini ifade eder (İlgın, 2008: 71-73).

Açık bir şekilde görüleceği üzere takip edilen kara tilkinin çadırında geçen konuşmadan destan kahramanlarının yeryüzüne ait olduğunu ve kara tilkinin de yer altına ait olduğunu çıkarmak mümkündür. "Aylı güneşli yerin insanı" ifadesi yeryüzünden ziyade aynı zamanda gökyüzünü nitelemektedir. Şamanların, hükümdarların ve destan kahramanlarının gök kökenli olması meselesi üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmak üzere bu konuyu geçiyoruz. Destan kahramanın ifade ettiği gibi "aylı güneşli yerin insanı" ibaresinden ziyade dikkatimizi çeken bir diğer ibare de şüphesiz ki "şeytan yemeği" yememe meselesidir. Buradan kara tilkinin çok açık bir şekilde Erlik avanesinden olduğu anlaşılır. Ayrıca kahramanların onun yemeğinden yememesi de bize yeryüzü ve yer altı canlıları arasındaki farkı ve uyumsuzluğu göstermekle beraber yer altı dünyasının varlıklarının da yemeklerinin de kötü ve belalı olduğunu göstermektedir.

Daha sonra destanda Altın Saraça'nın oğlu Mukozalı çocuk yer altından çıkan Kara Kadın ile dövüşür ve Kara Kadın daha fazla dayanamayarak tekrar yer altına girer (İlgin, 2008: 147). Bu kısımda ise kara kadının savaşı kaybedip tekrar karanlıklar diyarına çekildiği görülmektedir.

Bununla beraber Han Saraçı Doksan yüzlü Kara Kadın'a tokat attıktan sonra çıkan kavganın tasvirinde yer altına inilir. Destandaki kısım şöyledir:

“Geniş belden tutuştular.

Bir dönse, bir kat,

İki dönse, iki kat

Yer katmanını yarıp,

Yedi, kat yer altına indiler.

Ondan sonra yedi kat

Yer altı dayanamayıp,

Dokuz kat yer altına

Doksan yüzlü Kara Kat'ın

Yerine vardılar” (İlgin, 2008: 187).

Doksan yüzlü kara kadın ile yapılan kavgada destan kahramanlarının yerin altına yani kavga ederek Erlik mekânına doğru gittikleri görülmektedir. Kavga sırasında mekânsal anlamda yer altına inilmesi destan kahramanın yer altından bir mahlûk ile dövüştüğünü gösterir ki bu ayrıca şamanlıkta var olan gerekli durumda şamanın âlemler arası seyahat edebilmesine ve yine şamanın insanlara musallat olan, onlara bela ve musibet yağdıran yer altı canlıları ile savaşmasını hatırlatmaktadır.

Kara Kuzgun destasının son bölümlerinde ise daha önceden bahsedilen “tepesi boynuzlu şeytan” ibaresi ile karşılaşırız. Han Saraçı'nın dostu Çilbigen'in Kara Kuzgun'dan kızını ister ve Kara Kuzgun şunları söyler:

“Sana vermeyeceğim kızımı

Tepesi boynuzlu şeytana

Mı verelim?” (İlgin, 2008: 205).

Burada dikkatimizi çeken nokta Kara Kuzgun'un kullandığı “Tepesi boynuzlu şeytan” ifadesidir ki bu ifadeden yer altı hükümdarı Erlik'in kastedildiği anlaşılmaktadır.

Şamanlık sisteminin en önemli parçalarından birisi olan Erlik ve avanesi ya da diğer bir deyişle yer altı âlemi inancının incelenen destanlardaki yansımaları bu şekildedir.

3.1.3. Kemik Temelli Yeniden Doğma Motifi

Şamanlığı bir sistem olarak ele aldığımızda bünyesinde barındırdığı birçok inançsal unsuru da bu mekanizmanın bir parçası olarak görmek gerekir. Bu sistematik parçalardan göz ardı edilemeyecek kadar önemli olanlarından bir tanesi de yeniden doğma, yeniden vücut bulmadır.

Genelde şamanlıkta özelde de Türk şamanlığında daha önce de bahsedildiği gibi yeniden doğma olayı önemli yer tutmaktadır. Hatta öyle ki Türk şamanlığında iki ya da en az üç kez doğmayan şaman olamaz inancı vardır (Bayat, 2013: 50). Şamanlıkta yeniden doğma olayının vücutta bulunan kemik üzerinden gerçekleştiği söylenebilir. Kemik inancı aslen şaman namzedinin şaman olma hazırlığının ilk aşamalarında gerçekleşen “parçalanma” süreci ile alakalıdır. Ruhlar şaman namzedine çağrıda bulunurlar. Çağrıda bulunulan kişinin şaman olabilme özelliğini taşıyıp taşımadığının anlaşılmasında vücudunda bulunan kemik sayısının yeterli olması ve en önemlisi de adayın fazla kemik taşıması belirleyicidir. Konu ile ilgili olarak Bayat (2013: 272), kemiğin ruhu içinde barındırmasından dolayı kutsal olduğunu, bir şamanı şaman yapanın et değil kemik olduğunu ve vücudunda fazla kemik olan adayların şamanlığa kabul edildiği bilgisini verir.

Adayın ruhlar tarafından şamanlığa kabulünün ilk şartının bu olduğu görülür. Daha sonra ruhlar tarafından gerçekleştirilen ve şamana ait özelliklere kavuşma ile sonuçlanan parçalanma sürecinde adayın bütün kemikleri yerine oturmalı ve fazla kemik ya da kemikler mutlaka bulunmalıdır. Aksi takdirde kişi kesinlikle şamanlığa kabul edilmez. Bu noktada kişinin şamanlığa seçilmesinde ruhların muazzam etkisini görmekle beraber Drenkova (1949)’nın, parçalanma ve şaman adayının şaman olabilmesinde vücudunda bulunan kemik sayısının önemi ile ilgili olarak ifade ettikleri söylenenleri destekler mahiyettedir:

Parçalanma olgusunun temelinde, adayın şamanlığa geçiş ritini bulursa da kemiklerin sayılması Şaman inancına göre büyük önem taşır. Teleüt Şamanlarına göre, ruhlar, adayı özel bir kazanda pişirdikten sonra eti kemikten ayırıp dikkatle uzun süre kemikleri sayarlar. Eğer kemiklerin sayısı belirlenen

miktardan az olursa, o zaman aday, Şaman olamaz ve ruhlar tarafından öldürülür. Eğer kemiklerden biri ve bir kaçı fazla ise o zaman aday istese de istemese de Şaman olmalıdır (akt. Bayat, 2013: 58).

Görüldüğü üzere şaman adayının parçalanmadan sonra kemiklerinin yetersiz çıkması onun şaman olamamasından ziyade ölümüne dahi yol açmaktadır.

Bayat (2013)'ın yukarıda ifade ettiği gibi şamanlıkta, şamanı şaman yapan onun kemikleridir. Çünkü kutsal olan ruh orada ikâmet etmektedir. Ayrıca kemik genetik olarak şekillenip var olduğu için şamanın atalar ile olan bağlantısının bir sembolü olarak da görülebilir. Nitekim Hoppál (2014: 25)'ın şaman adayının vücudunda bulunması gereken fazladan kemik ile ilgili söyledikleri kayda değer verilerdir: “Vücudun parçalara ayrılması sırasında bulunan fazladan kemik oldukça önemli bir öğedir. Parçalara ayırma ve makama seçilme bir esime-yolculuğu tecrübesi olduğundan oldukça önemli bir anlama sahiptir ve şamanın bütün acılarından arınıp daha da güçlenerek yeniden doğuşunu sembolize etmektedir.”

Şaman adayının vücudunda bulunan kemik aslında onun bir nevi yeniden doğacağına (parçalanıp yeniden oluşma) da göstergesidir denilebilir. Fakat bu sefer aday gerçekten şaman özellikleriyle donatılarak dünyaya gelir. Araştırmacının da ifade ettiği gibi bu seçilmişliğin ve belli bir makama erişmenin göstergesidir. Ayrıca yeniden doğan şaman daha da güçlü olur sonucuna ulaşılır. Şamanlık hiyerarşisinde en güçlü şamanlar, parçalanma ve tamamlanmayı en çok gerçekleştiren ya da diğer bir deyimle en çok yeniden doğmayı başarmış şamanlardır: Konu ile ilgili olarak araştırmacı Hoppál (2014: 22-23)'ın ifade ettikleri ve bire bir tecrübe ettikleri anlatılanları desteklemektedir:

Herhangi birisi şaman olamaz. İnanişâ göre şaman olacak kişinin farklılıklarının kendini göstermesi daha şamanın doğumuyla başlamaktadır. Araştırmacılar, erkek ya da kadın şamanın şamanlık ruhunu miras, bir tür seçilmişlik yoluyla aldıkları konusunda genellikle görüş birliğine sahiptir. 1997 yılında genç bir Buryat şamanı ile yaptığım görüşme benim için önemli bir tecrübe olmuştur. Kendisinin şaman olduğunu kesin olarak nereden bildiğini sorduğumda bana sağ elinin iki tane olan başparmağını gösterdi yani şamanların fazla kemiklerinin bulunması onların şaman olduklarına dair bir işaretti. Bunun dışında eski bir şaman ailesinden geliyordu, dolayısıyla kuşaktan kuşağa aktarılan şamanlık gücü (utha) onda da mevcuttu. Gencin yedi kuşaktan şaman

ataları bulunuyordu. Başka bir Sibiryalı halkı olan Selkuklarda da başparmak insan vücudunda ruhun yaşadığı yerdir, çift başparmak ise hem vücudun hem de şaman gücünün ruhunu göstermektedir. Aynı zamanda bu miras ölü şamanın ruhunun şaman adayına geçtiğinin göstergesiydi.

Yukarıda verilen açıklamadan da anlaşılacağı üzere şamanlıktaki kemik inancı aslında atalar kültü ile bire bir alakalıdır. Şamanlıkta soydan gelme de şamanlar için bir ayrıcalıktır. Bu aynı zamanda toplumda onların statülerini de etkileyen önemli bir unsurdur. Şamanlıkta soydan gelme yani kan bağı aranmaktadır. Atalar ile ilişki kuran bu kan bağı da kemik sayesinde gerçekleştirilmiştir: Alekseev (1984)'in dile getirdikleri şamanlıkta parçalanma esnasında kemiğin ne kadar önemli olduğunu dile getirmekle beraber ayrıca kemiğin şaman-atalar kültü ilişkisini de gözler önüne sermektedir:

(...) Eğer aday beyaz davul seçmişse bundan sonra Ülgen tarafından gönderilen koruyucu ruh, onu parçalayıp etini kemikten ayırır ve fazla olan kemiği aramağa başlar. Eğer adayın yazgısında Şaman olmak varsa o zaman koruyucu ruh, fazla olan kemiği bulup onu ölmüş ecdat Şamanın kemiği ile birleştirir. Bu birleştirme atanın torunla ya da genel anlamda ecdadın kendi soyu ile ki, bu da kemik akrabalığına dayanır, bütünleşmesidir. Böylelikle soy kendi varlığını kutsal ataya bağlamakla yenilemiş olur (akt. Bayat, 2013: 58).

Yine Hoppál (2014: 59)'ın şu ifadeleri ataların şaman adayının parçalanma işlemindeki rolünü ve ayrıca fazla kemiğin şaman olma aşamasındaki önemini göstermesi açısından önemlidir:

Seçim, atalar ruhlarının şamanın kuş şeklindeki ruhunu yetiştirmeleriyle ya da seçilmiş şaman adayının bedeninin parçalanması ve tekrar yerli yerine koyulmasıyla son bulabilir. Bu durumda şamanın vücut parçalarını kazanda pişirirler, nalburda şekle kavuştururlar, kristalleri, sihirli taşları, yılanları şamanın derisinin altına yerleştirirler. Şaman adayının içinde diğerlerinden farklı bir kemik ararlar.

Şamanın kazanda pişirilmesi onun olgunlaşmasına delalettir. Ayrıca burada şamana şekil verilmesi olayı ile karşı karşıyayız. Bu bizi şamanlıkta belki de en önemli konulardan birisi olan şaman-demirci ilişkisine götürecektir. Yine atalar kültüyle fazla kemik ilişkisini görmek mümkündür.

Kemik ile beraber şaman ile geçmişte yaşamış ataları arasında manevi bir bağ kurulur. Yine şamanda bulunan kemiklerin tamamlanması ve fazla kemiğin bulunması

ile geçmiş ile gelecek arasındaki bağ kuvvetlenir ve soyun devamı sağlanmış olur. Kutsal olan ruhun ette değil de kemikte olduğu da düşünülürse atalar ile soyun yanında ruhsal bir bağlantının da mevcudiyeti güçlendirilmiş ve sürdürülmüş olur. Bu açıdan düşünüldüğünde şaman adayının şamanlığa ilk adım atışından belki ölümüne kadar ki süreçte yaşadığı parçalanma olaylarının birçoğunda ve gerçekleştirilen ritüellerin birçoğunda kemik unsuruna rastlanır.

Bütün bunların yanında etin kemikten ayrılması olayına şamanın ölümünde de rastlamak mümkündür. Bundaki amaç başlangıçta meydana gelen parçalanmanın şamanın hayatının son bulmasında da gerçekleşmesidir (Bayat, 2013: 62).

Kemik anlayışındaki bu hassasiyet sadece şamanlarda meydana gelen parçalanma olayına mahsus kalmamış ve diğer ritüeller içerisinde de kendisine yer edinmiştir. Bunların başında akla ilk olarak kurban olayı gelmektedir. Şamanlıkta vuku bulan kurban olayı şamanlar ve toplum tarafından önemsenmektedir. Kanın akmamasına ve kemiklerin kırılmadan ve kaybolmadan toplanmasına, belli sistem üzere konulmasına özen gösterildiğinden bahsedilmiştir. Özellikle yapısal anlamda kemiklerin yeri tamamlanır. Her kemik kendi yerinde olmalıdır. Etin kemikten arındırıldığı safhadan sonra ki kısım bu açıdan son derece önemlidir. Kemiğin eksik kalması şaman ve orada bulunan toplum tarafından hoş yorumlanmaz ve hatta felakete sebep sayılır. Konu ile ilgili olarak Radloff (2012: 50), anlattığı bir kurban ritüelinde kemiklerin dikkatlice bir araya getirildiğini söyler, kemiklerin hepsinin en küçük parçasına kadar kurban iskelesinin üzerinde olmasını gerektiğini vurgular ki bu durumun aksinin büyük bir sıkıntı ve zarar olarak yorumlandığını belirtir.

Radloff-Katanov (Radloff-Katanov'dan akt. İnan, 1986: 53-54) Sayaglara ait bir dağ kurbanını anlatırken onların üç senede bir, dağ başında kurban kestikleri, kestikleri kurbanın beyaz ve üç yaşını doldurmuş olması gerektiği, kurbanların kanının akıtılmadığı; karınlarının yarılarak yüreklerinin çıkarıldığı, kurbanın derisinin ve kemiklerinin ateşe atıldığı ve en sonunda şamanın beyaz, siyah, kırmızı ve mavi şeritlerle kayın ağaçlarını birbirine bağlayarak, doğudan batıya istikamet edip bu ağaçları gezdiği bilgilerini vermiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere kemik, kutu yani camı içinde barındırdığı için son derece kutsaldır. Bu nedenle kemiğin herhangi bir yere atılmayıp ateşte yakıldığını görüyoruz. Ayrıca kemikler yeniden bir araya getirilirken kurbanlık hayvanın vücut

yapısı göz önünde bulundurularak yapılır. Fakat anatomik dizilim hakkında Hoppál (2014: 38-39) farklı bir yorumda bulunmuştur:

(...) Özellikle av ile ilgili şans için Tanrı'dan kurbanla yardım dilemek ya da Tanrı'ya kurbanla teşekkür etmek ve av sırasında öldürülen hayvanın yeniden dünyaya gelişini garantilemek gerekiyordu. Bu nedenle kaynatılmış eti üzerinden sıyırdıktan sonra kemikleri anatomik bir hassasiyetle üst üste koyuyorlardı. Hayvanın derisinin güçlü ve uzun sırtıkların üzerine konmasının nedeni de hayvanın ruhunun bu sayede göğe daha kolay yükseleceğine inanılmasıydı.

Şamanlığa ait var olma inancının kurban hayvanı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Yeniden var olmanın temelinde bulunan kemik inancı kurban için de düşünülmüş ve bu nedenle kurban işleminden sonra hayvanın eti kemiğinden ayrılmış ve kemikler yeniden doğum için zarar görmeyecek şekilde anatomik düzen içerisinde tertiplenmiştir.

Eliade (2014: 65), şamanın parçalanma olayını farklı bir şekilde ele almıştır ve burada Kuş Ana ön plana çıkmıştır: Kuş Ana şaman namzedinin doğumunda onu yer altına götürür ve yalancı- akşam ağacında olgunlaşmaya bırakır. Daha sonra ruh olgunlaşır ve Kuş Ana yeryüzüne döner. Kuş Ana şaman namzedinin vücudunu hastalık ile ve ölümlü özdeşleşen ruhlara pay eder. Ruhlar kendilerine düşen payı yerler. Böylece şaman namzedi ileride o ruhlardan gelebilecek hastalıkları tedavi etme özelliği kazanır. Ruhlar bütün vücudu yedikten sonra uzaklaşırlar. Daha sonra Kuş Ana kemikleri bir araya getirir ve şaman namzedi kendine gelir.

Eliade (2014)'nin verdiği bilgilerden yola çıkarsak şaman adayı parçalanma sırasında ruhların da yardımıyla hastalıkları ve tedavi yöntemlerini öğrenir. Yine bu öğrenmede de kemiklerin önemli rol oynadığını görmek mümkündür. Tabii burada şamanın yeniden yapılanması görevini demirci fonksiyonu yüklenen Kuş Ana ya da diğer bir deyimle hayvan Ananın gerçekleştirdiğini görmek mümkündür.

Yeniden doğmak açısından kemiğin önemi su götürmez bir gerçektir. Yüklenen bütün özellikler kemiklere yüklenir ve dirilme tekrar kemiklerin bir araya gelmesi üzerinden meydana gelir. Bu açıdan düşünüldüğünde şamanist toplumlarda kemik son derece kutsallık kazanmaktadır:

(...) Avcı ve çoban halklarının manevî ufku içinde, kemik hem insan yaşamının hem de tüm hayvanların pay aldığı Büyük Yaşamın öz kaynağını temsil eder.

Kendini iskelete indirgemek bu Büyük Yaşam Ana'nın 'karnındaki' yerini tekrar almakla, yani baştan aşağı yenilenmekle, mistik bir biçimde yeniden doğmakla, eş değerlidir (Eliade, 2014: 98).

Öyle ki parçalanmayı ve buradan hareketle yeniden doğmayı simgeleyen kemik motifi şamanın manyak olarak isimlendirilen elbisesinde dahi yer etmiştir: “Şaman giysisindeki iskelet sırra-erme dramını, yani ölüp dirilme olayını, özetler ve yeniden güncelleştirir. İnsan ve hayvan iskeletini temsil etmesi fark etmez; her iki durumda da, gerçekte temsil edilen, mitsel ataların koruduğu yaşam-özü veya hammaddesidir” (Eliade, 2014: 211-212).

Eliade (2014) 'nin ifadelerinden iskeletin ya da tam anlamıyla temelde var olan kemiğin yeniden doğma unsuru ve atalar kültü bağlamında korunan yaşamın özü olduğunu görmekteyiz.

Şamanlıkta bu derece büyük bir öneme sahip olan kemik ve yeniden var olma durumu şüphesiz ki incelenen destanlarda da yerini bulacaktır. İlk olarak Ak Çibek Arığ destanında şamanlıkta var olan kemik inancının kendini gösterdiği görülebilir. İlgili kısımlara bakarsak öncelikle halkına kötü davranan Kara Han'ın öldürüldüğü kısım akla gelecektir:

“Kara Han'ı orada kesip,
Öldürmüşler.
Etini, kemiğini her yere
Dağıtıp atmışlar:
Senin etini, kemiğini yırtıcılar
Her yere götürsün,
Kuşlar buraya yığılıp
Bütünüyle yiyip dağıtsın,
Hiçbir yerde senin kemiğin
Olmasın!” (akt. Arıkoğlu, 2007: 301-303).

Destanın bu kısmında kemik üzerinde vurgulu bir şekilde durulduğu görülür. Kemiğin bütünüyle dağılması onun bir daha var olamayacağı anlamındadır. Şamanlıkta yukarıda da bahsedildiği üzere can ya da kutsal ruh kemiklerde toplanmıştır ve kemikler ancak yeniden doğumu gerçekleştirebilmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde destanda tekrar var olması istenilmeyen kötü kahramanın

kemiklerinin dağılması, en azından tekrar doğumu gerçekleşmeyecek şekilde kemiklerin birbirinden uzak kalması gerekmektedir.

Bununla beraber destanın ilerleyen kısımlarında var olan şu kısım da anlatımımızı destekler mahiyettedir:

“Ak Çibek Arığ orada konuşmuş:

-Kötü de olsa,

Han, bey olmuş

Atan Ak Han'ın

Temiz kemiğini böyle yatırmak olmaz!

Attan inip,

Ak Han'la ak kula atın kemiğini

Kaya tabutla gömmüşler” (akt. Arıkoğlu, 2007: 318-319).

Destan kahramanı Ak Çibek Arığ'ın Ak Han'ın temiz kemiğini ortada bırakmak istemediğini görüyoruz. Şamanist toplumlarda kemiğe atfedilen kutsallıktan detaylı bir şekilde bahsedilmişti. Bu nedenle anlatıya yansıyan bu kısımdan kemiğin ortada bırakılmayacak kadar kutsal olduğunu görülür. Nitekim şamanlıkta da kurban edilen hayvanın dahi kemiğinin belli bir nizam çerçevesinde tertip edildiğinden haberdarız.

Yine destana dönüldüğünde Kanlı Kılıç'ın Alp Kuzgun'u öldürdükten sonra Kuzgun kara atın başını kestiği görülür ve destanda bu “yeniden dirilmeyecek şekilde, yeniden oluşmayacak şekilde o zaman öldürmüş” (akt. Arıkoğlu, 2007: 353) ifadesiyle aktarılır. Buradan kemiklerin birbirinden ayrılması ve eksik kemik olmasından dolayı tekrar dirilemeyeceğine dair söylemin varlığı görülmektedir. Öyle ki şamanlıkta da parçalanma ve yeniden doğum aşamasında kemiğin ne derece önemli olduğu barizdir. Aranılan fazladan kemiğin bulunması şaman namzedini şamanlığa taşıırken bulunamaması halinde ise ölüme götürmektedir. Destan kahramanının “yeniden doğmayacak şekilde öldürülmesi” de onun kemiklerinin herhangi bir nedenden dolayı eksik olduğunu veya yok edildiğini gösterir. Ayrıca bu durum şamanlıkta var olan kemiğin yeniden doğmada temel unsur olması inancının da destandaki yansımasıdır denilebilir.

Yine bunlara ek olarak destanda özellikle Ak Çibek Arıĝ'ın Ozıl Arıĝ'ı öldürdükten sonra ifade ettikleri şamanlıkta mevcut olan, kemik ve yeniden doğma arasındaki ilişkiyi destekler mahiyettedir:

“-Evet.. Kötü fikirli Ozıl arıĝ,
Ak Çibek Arıĝ öldürürse,
Yeniden dirilip,
Yeniden var olamazsın!
Ozıl Arıĝ'ın başını Ak Çibek Arıĝ
Orada vurup kesmiş,
Etini, kemiğini küçük parçalara ayırıp,
Otlu ırmaĝa atıvermiş:
-Otlu ırmaĝın balığı toplamp,
Etini, kemiğini yiyip gitsin!
O balıklar dağılınca,
Eti, kemiği bulunamasın! (akt. Arıkoĝlu, 2007: 353-355).

Buradan hareketle Kara Han'ın öldürüldüğü kısımda kemiklerin kuşlar tarafından yenilmesi ve hiçbir şekilde onun kemiğinin kalmaması temenni ediliyor. Şamanlıktaki kemik inancından hareketle kemiklerin bir araya gelmemesi o kişinin dirilemeyeceğine, tekrar var olamayacağına delalet edecektir. İkinci kısımda ise kemiğin kutsallığından söz edebiliriz. Ne kadar da kötü olsa Ak Han'ın temiz kemikleri dışarıda bırakılmıyor ve gömülüyor. Kemik yeniden dirilmeye, cana işaret ettiği için kutsal görülüyor. Son kısımda ise Ak Çibek Arıĝ'ın bunu daha açık bir şekilde ifade ettiğini görüyoruz. Etinin kemiklerinden ayrılması, balıkların yemesi ve o balıkların dağılmasından sonra etinin kemiğinin bulunamaması temennisinden onun tekrar dirilmesinin istenmediğini, dolaylı olarak da kemiğin şamanlıkta var olduğu gibi dirilmenin temel şartı olarak görüldüğü söylenebilir. Sonuç olarak bu şamanistik unsurun destanda varlığını koruduğu görülebilir.

Ak Çibek Arıĝ destanında şamanlıkta var olan yeniden doğma motifinin varlığı da söz konusudur. Şamanlıkta güçlü bir şaman olabilmek için en az iki ve özellikle üç kere doğmak şartı arandığından bahsedilmiştir. Destanlarda ise ister iyi ister kötü olsun destan kahramanının yeniden doğduğuna şahit olabiliriz. Nitekim Ak Çibek Arıĝ destanında da var olan şu kısım iddiamızı destekler mahiyettedir:

“Hesap bilmez yiğit Ozıl Arığ
Ay Molat’ı Alp Kuzgun oğluyla
Çok eskiden diriltmişti” (akt. Arıkoğlu, 2007: 345-347).

Destanda Ozıl Arığ’ın Ay Molat’ı ve oğlu Alp Kuzgun’u dirilttiği görülür. Buradan hareketle şamanlıkta var olan yeniden doğma, yeniden var olma olgusunun destanda varlık gösterdiğini söyleyebiliriz.

Altın Çüs destanında şamanlığa ait gösterilecek en büyük bulgulardan bir tanesi de şüphesiz ki kemik motifinin bulunduğu kısımdır. Bu noktaya değinmeden önce şunu söylemek gerekir ki Altın Çüs ölen bir canlıyı diriltecek olan şeyi aramaktadır ve ona bu şeyi Çaas Han’ın eşi Çarah Tana verir ve şunları söyler:

“Yiğit atın kuyruğundan
Üç kıl koparıp,
Güzel guguk kuşu sarıp,
Bağlayıvermek gerek.
Kendi saçından üç kıl koparıp,
Güzel guguk kuşunu bağlamak gerek,
Ölüp giden Alp Hanın çocuğunun
Kemiğinin içine bırakmak gerek.
Kemiğinin içine sokarak,
İnsan dirilten otu yolup” (Arıkoğlu, 2007: 87).

Bu kısım şamanlıkta var olan kemik inancının destana aktarıldığını gösteren önemli örneklerden bir tanesidir. İnsan dirilten otun neden kahramanın vücudunda önem arz eden herhangi bir yere değil de kemiğe konulması gerekiyor? Çaas Han’ın eşi Çarah Tana’nın destan kahramanını bilgilendirdiği bu kısımda insan dirilten otun kemiğin içine konulması gerektiği inancı şamanlıkta var olan kemiğin kutsal olması ve canın orada bulunması inancıyla bire bir örtüşmektedir. Kutu içinde barındıran nesne kutsaldır ve bu nedenle bu işlevi sağlayan kemik üzerinden Alp Han’ın çocuğu diriltmek istenmektedir.

Yine aynı destanda Alp Han’ın oğlu, Alp Hartığı tarafından öldürülmeden önce kendisinin guguk kuşu olarak altın yaprakları olan bir servinin başında öteceğini, bu kuşun kendisi olacağını söylediğini görürüz (Arıkoğlu, 2007: 71). Bu motif bize şamanların öldükten sonra yeniden doğmaları olayını hatırlatmaktadır. Destan

kahramanı asıl kimliğine kavuşana kadar guguk donunda boy gösterecektir. Onun guguk donundan kurtulup asıl kimliğine dönmesi ise de yeniden doğuma denk gelmektedir.

Ay Huucın destanında da kemik motifine rastlamak mümkündür. Destanda şamanlıkta var olan ve şaman olma aşamasında adayda ruhlar tarafından aranan fazla kemik olgusunun Ay Huucın'ın atası olan ata yüklendiği söylenebilir. Destanda ilgili kısım şöyledir:

“Kız çocuğu baktığında

Ala kula kulunu

Ala kula kulun tay

Üç kulaklı imiş.

(...)

Üç kulaklı ala kula kardeşiniz var,

(...)

Üç kulaklı Ala kula atlı

Yılıkıdan doğan Ay Huucın

Adın lakabın olacak” (Arıkoğlu, 2007: 459-461).

Ay Huucın'ın atası olan atın üç kulaklı olması yani normal atlardan farklı olarak bir kemiksel yapıya daha sahip olması dikkate değer bir olaydır. Daha destanın başında karşımıza çıkan bu hadiseden bu canlının ve bu canlının soyundan gelen Ay Huucın'ın şamanlar gibi farklı yeteneklere sahip olacağı işaret edilmektedir ki ilerleyen bölümlerde zaten üstün özelliklere sahip kahraman kişiliğiyle boy gösterecektir.

Ay Huucın destanında yukarıda bahsedilen Altın Çüs destanındaki gibi yeniden dirilebilme şansı korunmuştur. He ne kadar Altın Çüs destanındaki gibi belirgin şekilde guguk kuşu aracılığıyla yeniden doğma mevcut değilse de Çirkin yüzlü Kız Han'ın ölmeden önce vasiyet niteliğindeki konuşmasında var olan şu kısımda guguk kuşunun olduğu yere gömülme istediğini görüyoruz. Guguk kuşu açık bir şekilde olmasa da can / ruh taşıma görevinde bulunmuş ve Altın Çüs destanında olduğu gibi yeniden doğmanın önceki aşaması olma özelliği kazanmıştır:

“Ormanlı zirvede yaşarsanız,

Güzel sesle guguk kuşu

Onun öttüğü yere varıp,

Oraya gömersiniz benim cesedimi” (Arıkoğlu, 2007: 499).

Yine aynı destanda yeniden doğma motifinin kendini çok bariz bir şekilde gösterdiğini görürüz:

“Altın Teek, er yiğidi,

Han Mirgen’i diriltmiş,

Altın İrgek, er yiğidi,

Altın Arığ’ı diriltmiş,

Han Mirgen, Alp kişi,

Kaynını diriltmiş” (Arıkoğlu, 2007: 683).

Şamanlara has özellik olan yeniden doğma motifi hükümdarlar ve destan kahramanları gibi özel yeteneklerle donatılmış şahsiyetlerde görülebilen bir özelliktir tıpkı seyahat etme motifinde olduğu gibi. Şamanlıkta özelde de Türk şamanlığında en az iki veya üç kere doğmayan şaman olamaz şeklindeki inancı esas alırsak bunun öze dokunmadan, şekilsel anlamda değişik bir formatıyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Nitekim şaman-kağan-destan kahramanı üçlemesini incelediğimizde bu daha da manidar olacaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde destan kahramanlarının yeniden doğmaları şamanların parçalanma aşamasından sonra tekrar vücut bulmalarına denk gelmektedir. Ayrıca destan tabanında düşünüldüğünde kahramanların yeniden vücut bulmaları onların şamanlara benzer şekilde özelliklere sahip olduklarını gösterdiği gibi anlatı içerisinde de şamanlardaki güç hiyerarşisi meselesinde olduğu gibi kahramanların güç oranını bize göstermektedir. Çünkü daha önce de dile getirildiği üzere bir şaman ne kadar yeniden doğma yaşadıysa o kadar güçlüdür. Bu anlayışın destana kahramanların doğumu / tekrar dirilmeleri üzerinden yansıdığını görmek mümkündür.

Han Orba destanının giriş kısmında da Ay Huucın destanında olduğu gibi fazladan kemik inancı görülür. Hara Han’ın yurdunu talan etmeye gelen Hara Molat’ın atı Üç kulaklı kara doru attır (akt. Aktaş, 2011: 27).

Kara Kuzgun destanında da diğer destanlarda bahsedildiği üzere yeniden doğma motifinin varlığı söz konusudur. Kara Kuzgun destanında Kara Kuzgun’un getirdiği eşi Alp Han, Hlanır Taycı’yı diriltir. Hlanır Taycı dirilir ve Altın Arığ altın yüzük donuna koyar, cebine atar ve vedalaşarak gider (İlgın, 2008: 55).

Şamanlıkta önemli bir yere sahip olan parçalanma / ölüp yeniden doğma olayı ile destan kahramanlarının yeniden dirilmeleri mevzuları arasındaki sıkı ilişkiye açıklık getirilmeye çalışıldı. Kemik motifi / inancı şamanlıktaki yeniden doğma olayının kilit noktasıdır. Şamanlıkta bu derece öneme sahip olan bir inancın izlerini incelenen destanlarda görmek de şaşırtıcı olmasa gerektir.

3.1.4. **Şaman-Kağan-Destan Kahramanı Benzerliği ve Göğe Aitlik**

Şamanlıkta şaman namzedi görevini yapabilecek seviyeye gelene kadar birçok aşamadan geçer. Şamanın mesleki anlamda belli bir olgunluğa erişmesi için belli bir süre beklemesi ve bu süre içerisinde bazı aşamaları geçerek yeterlilik merhalelerini tamamlaması gerekmektedir. Şamanın olgunlaşmasının kendine gelen çağrı ile başlayıp, parçalanıp ve yeniden doğma ile doruk noktaya ulaştığından bahsedilmiştir. Öyle ki bütün bunların nihayetinde şamanın yeterli olgunluğa ulaştığını göstermesi için kendini kanıtlaması gerekecektir.

Şaman olma aşamalarında şaman namzedinin çeşitli işkencelere ve çilelere maruz kaldığının bilincindeyiz. Toplum içerisinde birçok fonksiyona ve yetkiye sahip bir birey olarak şamanın gerek toplumdaki uzaklaşarak gerekse de çeşitli ruhsal olgunlukları yaşayarak tekrar topluma dönmesi onun farklılaştığının ve diğer insanlardan başkalaştığının bariz bir göstergesidir. Şunu da söylemek gerekir ki şaman adayı çağrılıştan itibaren ruhların yönetimindedir ve bu süreç içerisinde şaman pasif konumdadır. Yapan değil yaptırılındır. Bayat (2013: 31-32)'ın şu sözleri ifade edilenleri destekler mahiyettedir:

Geçit ritleri, üç blokta toplanan kavramlar dizisi oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi kenarlaştırma, ikincisi geçici ölüm, sonuncusu da transformasyon veya yeniden doğuştur(...) Şamanın yeni bir statü kazanması ile ilgili geçit ritlerinde aday pasif bir durum göstermektedir. Nitekim adayın istek ve arzusu, kişisel çabaları hiçe indirgenir, bütün süreç onun ettirgen değil, edilgen olduğunu kanıtlamış olur, yeni bir statüye geçit, zorla yapılmış gibi bir izlenim sergiler. Yapılan bütün işlevler adayın, pasif olmakla beraber biraz da işkencelere ve çilelere zorlanması yoluyla aşagılanması anlamını çağırıştırır.

Ruhların yönetiminde gerçekleşen olgunlaşma sürecinin, bahsedildiği üzere en büyük aşaması parçalanma ve bunun sonucu olarak yeniden doğmadır. Şaman

namzedi bu zorlu süreçten sonra artık olgunlaşmayı tamamlamış demektir ve ayrıca şaman adayı bu kademede çeşitli hastalıkları, onlara sebep olan ruhları ve bu hastalıkların tedavi yöntemlerini burada öğrenir. Bayat (2013: 58-59), şamanın ruhlar tarafından parçalanması esnasında başının bir sıraya geçirildiğini, şamanın olan biten her şeyi görüp izlediğini, şaman adayının hangi hastalığı hangi ruhun gönderdiğini ve öteki tarafa nereden (hangi yoldan) gidildiğini öğrendiğini söyler ve bunlara, parçalanma sırasında adayın etinin ve kanının hastalığa ve ölüme sebebiyet veren her yere saçıldığını ki bundaki amacın şamanın insanları buralardan gelecek hastalık, ölüm vs. gibi şeylerden korumak olduğu bilgisini ekler ve ayrıca şamanın eti ve kanı hiçbir yere ya da bahsi geçen ruha ulaşmazsa şamanın o ruhtan gelecek hastalıkları tanımadığını ve tedavi edemediğini belirtir.

Yukarıda da vurgulandığı gibi şaman adayı ruhları, onların sebep olduğu hastalıkları, âlemlere giden yolları vs. bu aşamada öğrenir. Şamanın öğrenme aşamasını tamamladığı nokta burasıdır. Bayat (2005)'in Kyuögeyer Moturuona (Metrena) isimli bir kadın şamandan derlediği parçalanma hikâyesi bizim için önemli bir delildir. Hikâye şu şekildedir:

Ruhlar önce benim başımı kesip çadırın direklerinden birine taktılar. Sonra bedenimi kemiklere göre parçalara ayırdılar. Orada bulunan ruhlar doğranmış eti dokuz yere ayırıp büyük tencerele koydular, pişirdiler ve yediler (...) o benim bütün kemiklerimi bir araya getirdi ve onları kabuğu yenice soyulmuş akağacın üzerine koydu. Bu işlemden sonra yeniden kemikleri etle örterek beni dirilttiler(...) Güçlü olan şamanlar üç kez parçalanmalıdırlar. (akt. Bayat, 2012a: 63-64).

Kadın şamanın kendinde meydana gelen parçalanma olayını anlatması ve sonunda da güçlü şaman olmanın şartının üç kere parçalanarak yeniden doğmak olduğunu söylemesi parçalanmanın güçlü şaman olabilmede ne denli önemli olduğunu göstermek açısından son derece önemlidir.

Şunu ifade etmek gerekir ki güç, şamanlıkta temel olan unsurlardan bir tanesidir. Güç, sadece şamanın yeteneklerini ve yapabileceklerini belirlemez aynı zamanda onun toplumsal anlamda kazandığı statüde de belirleyici rol oynar. Buradan hareketle güçlü şamanlara toplum tarafından daha çok itibar edildiği ve saygı duyulduğu söylenilebilir. Bouteiller (Bouteiller'den akt. Perrin, 2014: 32), güce ulaşmak isteyen insanın belli zorluklardan geçmesini şu şekilde anlatmıştır: “(...)

‘Güç’ peşindeki insan, iklimin acımasızlıklarıyla karşılaşır, aç biilaç dolaşır, derisini çizerek kanatır, kendisini kırbaçlar, haftalar boyunca mağaralarda ya da ‘kutsal’ sayılan dağların doruklarında bir başına yaşar.”

Buradan yola çıkarak şaman olacak kişinin de gerek öteki taraftan işaret beklerken usta şamanın sınav ve sınamalarına tabii olmasının gerekse de kendi benliğinde bazı zorlukları aşmış olmasının gerekliliği şaman adayının aşması gereken merhaleler olarak görülmüştür (Şaman adayının belli zorluklar geçirmesi; açlık, yalnızlık, insan doğasını zorlayan şartları geçmesi vs. gibi).

Fiziksel, ruhsal ve amaç açısından incelendiğinde şaman ve hükümdar / destan kahramanı arasında var olan bir takım benzerliklerden söz etmek mümkündür. Şaman ve hükümdar / destan kahramanı arasındaki temel benzerlikler daha doğuştan itibaren başlar denilebilir. Şamanların da destan kahramanı yahut kağanların da bünyelerinde barındıkları farklılıklar varoluş aşamasında kendini belli eder ve bu gösterimlerle bu özel kişi diğer insanlardan ayrılarak kendini tamamlama sürecine girer. Bu açıdan bakıldığı zaman dikkate değer olan birçok şaman-kağan / destan kahramanı benzerlikleri, gerek süreç açısından gerek amaç açısından kendini açıkça göstermektedir. Nitekim Popov (1947), Basilov (1984), Kenin- Lopsan (1987), destan kahramanı Oğuz’un, Manas’ın ve Cengiz’in doğumlarını göz önünde bulundurarak meydana gelen doğumları ve doğumların ardından gelen gelişmeleri, “şaman olma” anlatılarına benzettiklerini ifade etmişlerdir:

Kahramanın, alplığın, yenilmezliğin sembolü olarak doğması mitolojik bağlam (contexe) dâhilinde takdim edilir. Bu bağlamda Manas’ın, Cengiz’in doğması da Oğuz Kağan’ın doğması gibi mitolojik anlamlıdır. Yeni doğan çocuğun gözlerinin ala, yüzünün mavi, ağzının kırmızı olması, Oğuz’u kutsal âleme bağlar. Bu kutsallığı zahirî görünüş daha da kuvvetlendirir: Oğuz’un beli, kurt beline, ayakları, boğa ayaklarına, sırtı, samur sırtına, göğsü, ayı göğsüne benzer. Oğuz’da Türk boylarının kutsal ve ongon bildikleri hayvanların çizgileri vardır. Bu özellik arkaik tipli destanlar (Yakut, Şor, Altay, Hakas, Tuva destanları) için karakteristiktir. Bunun başlıca sebebi başlangıcı, iklimi simgeleyen Oğuz Ata’nın olağanüstü varlığıdır. Oğuz’un, diğer taraftan anasının memesini bir kez emip, sonra çiğ et yemesi, şarap içmesi, kırk günden sonra konuşması, yürümesi vs. gibi olağanüstü atıflar aslında bütün ecdat ve kurtarıcı kahramanlar için karakteristiktir. Oğuz, daha başlangıçtan bu misyonla görevlidir. Oğuz’un

bu olağanüstü yönleri Şaman olma efsanelerine benzemektedir (akt. Bayat, 2011: 188).

Görüldüğü üzere kurtarıcı kahraman rolünde olan destan kahramanlarının doğumları da şamanların doğumu gibi olağanüstülükler içermektedir. Destan kahramanlarının doğumlarında gösterdikleri özel belirtiler onların gök âlemiyle yani ışıklı âlemle ilişkili olduklarını ve dolayısıyla Tanrı tarafından yeryüzüne belli amaçlar doğrultusunda indirildiklerinin göstergesidir ki zaten bunun da Türklerde var olan hükümdarın yaratının yeryüzündeki gölgesi olması inancını desteklediği söylenebilir. Bu nedenle şamanın ve hükümdarın / destan kahramanının gök kökenli olduğu, bu liderlerin ışıklı âleme ait olduğu ve kurtarıcı vazifelerinin onların temel özelliği olduğu söylenebilir.

Daha doğum ile başlayan bu zorlu görev zorluklar silsilesini de kendisiyle beraber getirmektedir. Daha sonraki süreç olgunlaşma aşamasının ilk basamaklarından birisi olan çile çekme kısmıdır. Bu kısımda şaman da destan kahramanı da belli zorluklar ile karşılaşmakta onlara göğüs germekte ve gerek fiziksel gerekse de ruhsal olgunluğa ulaşmaktadırlar. Karjalainen (Karjalainen'den akt. Eliade, 2014: 55) şamanın kendisini yetiştirilmesi ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “Vogul şamanı keskin bir zekâyâ, esnek ve sağlam bir vücuda ve bitmez tükenmez görünen bir enerjiye sahiptir. Çırac şaman gelecekteki uğraşına hazırlanırken vücudunu güçlendirmeye ve zihinsel yetilerinin geliştirmeye çalışır.”

Şaman için kendini yetiştirdiği bu süreç ıstıraplarla ve çilelerle doludur. Şaman günlerce aç susuz gezer. İnsanlardan ve hayattan kendisini soyutlar. Doğanın acımasız şartlarında hayatta kalmaya çalışır. Ancak bunları aştığı zaman görevini yapacak yeterliliğe ulaşmış demektir. Popov (1978), Taymir adasında yaşam süren Samoyedlere ait bir şaman adayının şaman olma sürecini şöyle bildiriyor:

Çiçek hastalığına yakalandığından üç gün boyunca bilinçsiz şekilde ölü gibi yattı, öyle ki üçüncü gün defnetmek istediler. Bu sırada hastalığın sesini duydu, ona şöyle söylüyordu: ‘Suların Efendisi’nden şaman olma hediyesi alacaksınız. Şaman adın Huttari (yüzücü) olacak!’ Bundan sonra hastalık denizin suyunu rahatsız etti. Dışarı çıkarak dağın tepesine yerleşti. Burada çıplak bir kadınla karşılaştı ve memesini emmeye başladı. Büyük ihtimalle su ana olan kadın şöyle söyledi: ‘Çocuğumsun, bu nedendir ki mememi emmene izin

veriyorum. Pek çok zorlukla karşılaşacaksın ve hiç gücün kalmayacak'(...) (akt. Hoppál, 2014: 28-29).

Döş emerek ruhlara dair bazı özellikleri veya güç kazanma olayını şamanlıkta görmemizden ziyade şamanların birçok güçlkle karşılaşacağı ve güçsüz düşecekleri vurgulanmıştır. Döş emme söz konusu olduğunda Bayat (2006: 141)'ın Oğuz Kağan destanı kahramanı Oğuz'un doğumu sonrası sütü ilk emmesi ile şamanın albısın döşünü emmesini birbirine benzettiği görülür: "Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz bir defa süt emip bir daha emmediği gibi şaman adayı da albısın döşünden bir defa emip ikrahla başını çevirir. Şaman buna göre de bazen albısın döşünü değil, bir kaba sağıp çayla karıştırdığı sütünü içer."

Gök kökenli olan iki liderin seçim unsurları da bir diğer benzerlik maddesini teşkil etmektedir. Şamanlıkta ve şamanlığa dair birçok fonksiyonu görebildiğimiz hükümdar / destan kahramanı liderliğinde soydan gelme mesleki yeterliliğin ya da verilen görevi başarmının büyük anahtarı olarak görülmüştür. Göğü temsil eden ve ışıklı âlemden gelen bu iki liderin seçiminde soyun önemli işlevinin olması atalar kültürü ile ilişkidir denilebilir. Şamanlıkta ve hükümdar / kahraman kodunda ataların seçimi ve rehberliği son derece etkili bir unsurdur. Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki soydan gelen liderin bu ister şaman olsun isterse de hükümdar / kahraman olsun genetik anlamında bazı özellikleri bünyesinde barındırdığı ve bazı üstünlükleri sağladığı inancı vardır. Bu da olağanüstülüklerle doğan liderlerin kutu ile beraber geldiklerinin göstergesidir. Bununla beraber Hoppál (2014: 142), şaman seçiminin değişik şekillerde de gerçekleşebildiğini ifade etmiştir: Bunlardan ilki ruhlardan tarafından seçilmedir, ikincisi şamanlığın atadan-anadan miras kalmasıdır, üçüncüsü Gök Tanrı'nın bağışlamasıdır, sonuncusu da kişinin gökten düşen bir taş bulması veya yıldırım çarpmasıyla şamanlığa seçilmesidir.

Eliade (2014: 35), Asya'da şamanın seçilmesinin iki yolla gerçekleştiğini ifade etmiştir: "(...) 1) Şamanlık 'mesleğinin' kalıtsal aktarımı (babadan oğula geçmesi), 2) kendiliğinden gelen bir 'iç çağrısı' ya da 'seçilme'dir."

Eliade (2014)'nin ifadelerinde dikkati çeken nokta içten, yani kendiliğinden gelen bir içsel çağrının olmasıdır. Nitekim destanların birçoğunda da kahramanlarının içsel çağrı ile ön plana çıktıkları ve gerek kendileri gerek ailelerini ve gerekse de yurtlarını tehdit eden unsurlarla savaştıkları görülür. Nitekim İbrayev (İbrayev'den

akt. Düzgün, 2014: 76) destan kahramanı hakkında şunları ifade eder: “ Halk kendi derdinde, kahraman herkesin derdindedir.”

Destan kahramanları halkın ve milli birliğin tehlikeye düştüğü zamanda ortaya çıkar ve halkı etrafında toplar, çünkü milli birliğin tekrar sağlanmasının gereklerindedir bu (Düzgün, 2014: 91). Olağan üstü özellikleriyle kahraman bütün zorlukların ve düşmanların üstesinden gelir. Bu açıdan bakıldığı zaman şaman da halkı için vardır ve onları zor durumdan kurtarmak adına birçok savaşa girer, önemli kararlar alır. Bu şaman-kağan benzerliğinde ve özellikle göğe aitlik açısından ortak menşeinin güzel bir kanıtıdır. Bunun bilinen en büyük örneklerinden bir tanesi de şüphesiz ki Oğuz Kağan destanıdır. Destanda Oğuz’un halkını tehdit eden gergedanı yok etmesi onun hükümdar-şaman kodunu üzerinde taşıdığı muazzam bir örneğidir. Bununla beraber Hoppál (2014: 107), şamanizm inancına sahip diğer topluluklardan farklı olarak Mansılarda şaman olma özelliğinin ve gücünün hükümdar soyundan gelenlerde arandığını vurgulamıştır.

Bu durum bizi demirci motifinde daha detaylı olarak işleyeceğimiz şaman-kağan / destan kahramanı durumundan haberdar etmektedir. Şunu da söylemek gerekir ki daha sonralı şaman olacak kişilerin hükümdar soyundan seçilmesi inancı şaman ve hükümdar / destan kahramanı görevinde bulunacak kişilerin seçiminde ortak bir kutun ve kutsallığın varlığını bize gösterir. İkisinin de gök kökenli (ışıklı âleme bağlı) olması bu durumu açıklar mahiyettedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki hükümdar-şaman inancının yansımalarını Dede Korkut Hikâyelerinde dahi görmek mümkündür. Bayat (2006: 75) şunları ifade eder:

Şüphesiz, eski çağlarda kağan, Türk dinî mitolojik ritüellerinin icracısı olan Şamanın fonksiyonunu kendisi icra ederdi. Bu fikri tasdik eden birkaç faktör vardır. Dede Korkut Kitabı’nda Gam Ğan Oğlu Han Bayındır unvanından da açık olarak anlaşılır ki, hükümdar hem kam (Şaman) hem de devletin başıdır. Avrupa Hunları’nda Atakam, Eşkam unvanları da kamların Türk cemiyetinde sahip oldukları yüksek makamı gösterir.

Yine Bayat (2006: 79), hükümdar-şaman özelliğinin epik eserlerde korunduğunu ifade ederek Dede Korkut Hikâyelerinde Bayındır Han’a dikkati çeker ki burada hükümdar-şaman sisteminin izlerinin olduğunu vurgular; Bayındır Hanı iki özelliği ile şamana benzetir, birincisi adında “bay” olması ikincisi ise Bayındır hanın kam oğlu olmasıdır.

Şamanlığın babadan oğula geçmesi de hükümdarlıktaki kutsal soyu ve bu soyun devamının getirilmesi ile benzerdir. Tretjakow (1871) ve Mikhailowski (1894), konu ile ilgili olarak şunları ifade eder: “(...) Baba ölünce oğul onun elinin ağaçtan bir suretini yaptırır ve bu simgeyi kullanarak onun güçlerini devralır.” (akt. Eliade, 2014: 38) Bununla beraber Castrén (1853) ve Mikhilowski (1894) şaman adayının sadece el almasının yeterli olmayacağını, şamana görevi veren ruhlar tarafından şamanın oğlunun kabul görmesi gerektiğini söylemiştir (akt. Eliade, 2014: 38).

Öyle ki yukarıda da bahsedildiği üzere soydan gelen seçimlerde aynı zamanda ruhların onayını almak çok önemlidir. Elbette ki ruhların onayı meselesi atalar kültürü ile bağlantılı bir durumdur. Şamana ya da hükümdara / kahramana yol gösteren ruhlar, yani onlara amaç bahşeden ruhlar ataların kutsal ruhlarıdır ve onların onayı olmadığı sürece kişi seçilmişler arasına girememektedir. Eliade (2014: 150)’nin şaman seçiminde rol oynayan unsurlar hakkındaki görüşleri konuyu desteklemektedir: “(...) Öte yandan, söz konusu ‘gücün’ çok kez ata şamanların ruhları (ki onlar da bunu mitsel çağlarda, zamanın başlangıcında, teslim almışlardır.), tanrısal ve yarı-tanrısal kişilikler, hatta bazen bir Yüce Varlık tarafından bağışlandığını da biliyoruz.”

Hangi yüce varlık veyahut ruh tarafından seçilmiş olursa olsun seçim kıstasında önemli rol oynayan şey kesinlikle yetenek ve beceri kabiliyetidir. Öyle ki Eliade (2014: 38), Ostyak’larda kimi zaman babanın, görevini devredeceği oğlunu seçtiğini, yaşça büyük olana değil de yetenek açısından becerikli oğluna görevi ve gizil bilgileri aktardığını; çocuksuz şamanın ise bu gizil öğretileri çırağına ya da dostuna öğrettiğini ifade eder.

Anlaşılabacağı üzere lider seçiminde birçok faktör etkili olmaktadır. Şamanın ve kağanın / kahramanın seçilmesini Terner (1983)’ in birbirine benzeterek anlatması göze çarpan önemli bir noktadır:

Şamanın kaldırılması aynıyle kağanın kaldırılmasını anımsatır. *Çjou yıllığı*’nda tasvir edilen kağan seçme veya kağanın kaldırılması olarak bilinen ritüelden yola çıkarak hem kağanın hem de Şamanın, keçe üstüne oturtulup güneşin hareketi istikametinde dolaştırılmasının kökeninde yüceltme, toplumun seçkin insanı yerine koyma anlamları yatar. Nitekim Şaman, tıpkı kağan gibi (Merasime katılanlar, boğazını sıkılamakla hükümdar adayından kaç yıl hükümdarlık yapacağını öğrenmiş olurlar.) önce aşağılanır (fizikî azaplar, dövülmeler, parçalanmalar vb.) sonra yüceltilir. Bununla da “ Yukarıda olan aşağıda

olmanın ne demek olduğunu bilmelidir.” kuralını uygulamış olurlar (akt. Bayat, 2013: 86).

İşankul (İşankul’dan akt. Düzgün, 2014: 66)’un destan ile ritüel ve kahraman ile şaman arasındaki ilişkiye dair bahsettikleri son derece ehemmiyetlidir:

Şamanın şeceresi, onun seçilmesi, hamî ruhlarla münasebette bulunması, diğer âleme yolculuk, kötü ruhlarla savaşmak ve başka bir takım özelliklere sahip olabilmek gibi hususların tamamı şamanlığın merasime ait özellikleridir. Mesela, Alpamış destanında şecereye ayrı bir önem verilmesi, Hakimbey’in doğuşu ve her zaman pirlerin yardımını alması, kahramanlık göstermesi, yolculuğa çıkması, kötülüğe ve kötü ruhlara karşı çıkması, sembolik bir şekilde öldükten sonra yeniden canlanması yapısal bakımdan şamanlık merasimi ile aynıdır.

Bununla beraber C.M. Bowra ve J. Fontenrose gibi araştırmacıların da kahraman tipinin çıkış noktasını şamana bağladıkları görülür (akt. Düzgün, 2014: 75).

Şamanlarda ve kağanlarda / kahramanlarda görülen bir diğer benzerlik ikisinin de savaşçı olması durumudur. Şamanlıkta şamanlık görevini üstlenen kişinin aynı zamanda savaşçı kişiliği ve toplum liderliği söz konusudur. Şaman, içinde bulunduğu halka zarar veren kötü ruhlarla ve yine kendisine ve halkına kötülük eden kötü / kara şamanlar ile savaşır. Bu açıdan düşünüldüğünde şamanlar da hükümdarlar ve destan kahramanları gibi savaşçı özelliklere sahiptir. Şamanların toplumsal hayatta da savaş gibi mühim konular hakkında görüş bildirdiklerinden haberdarız. Öyle ki şamanların kullandığı aksesuarlara ve giyindiği kıyafete bakıldığı zaman destan kahramanları ve kağanlar gibi savaş aletlerine sahip oldukları görülür. Bayat (2013: 164-165), şamanın askeri birliklerin ve seferlerin başında bulunduğunu, savaflara katıldığını, zamanla bu özelliğini kaybeden şamanın bu vasıflarının sembolik olarak onun elbisesinde olduğunu dile getirir ve şamanın diğer tarafa yaptığı seyahatin bir savaş niteliği taşıdığını vurgulayarak şamanın şu üç şey için savaştığını ifade eder: 1- Halka bela, musibet ve hastalık getiren ruhlarla, 2- İçinde bulunduğu toplumda iyi bir mevki elde etmek için öteki şamanlarla ya da büyücülerle, 3- Değişik sebeplerden ötürü başka halkların şamanları ile.

Şaman, kağan ve destan kahramanı gibi halkın en büyük silahı ve en büyük kalkanıdır. Destan kahramanlarının da hükümdarların da gerektiğinde halkı için kötülerle savaştıklarını hatta gerekirse canlarını verdikleri bilinen bir vakıadır. Şamanların savaş aletleri taşıması, onun için son derece önemli olan giysisinde ve

davulunda savaşa dair unsurların bulunması onun savaşçı kimliğini vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında şamanın destan kahramanları gibi bir somut savaşı bir de ruhlar âleminde gerçekleştirdiği soyut savaşı vardır. Bu soyut savaşta şamanın galip gelebilmesi için onun güçlü bir şaman olması ve bazı savaş taktiklerinden haberdar olması gerekmektedir. Bu bilincin belki de en büyük göstergesi şamanın aksesuarları ve onlar üzerine çizilmiş savaş ile ilgili materyallerdir:

Şamanın giyim kuşamı da bir savaşçıyı andırır. Şamanist bir toplumda Şaman da bir savaşçıdır. Alp veya batır, savaş meydanında düşmanla dövüştüğü gibi Şaman da toplumun rahat yaşamasına engel olan ve insanlara zarar veren kötü ruhlara karşı savaşır. Bu bağlamda Şamanın manyak (üst giyimi) tam anlamıyla zırh görevini yerine getirir. Şaman giysisinde savaşçı sanatını hatırlatan bazı eşyalar da bulunmaktadır. Döşlük denilen kısma demirden bir takım şeylerin asılması, Şamanı kötü ruhlarla savaştığı zaman koruyacağına inanılan zırh görevini yerine getirir. Diğer simgeler de Şamanı savaşçıya benzeter ok, yay, tokmak hatta davul vs. Giysiye dikilen dokuz küçük yay, Şamanı tam bir savaşçı durumuna getirir. Bütün bunlara göredir ki Şaman giyindi, denilmez, Şaman kuşandı, denilir. Demek ki Şaman da bir savaşçı gibi kuşanır. Şaman davullarında tuğlanın asılması da Şamanın savaşçılık yeteneğinden haber verir. Nitekim davul sedası da askerî marşa benzemektedir. Ayrıca Şaman eşyaları içinde yay ve okların, demirden döşlüklerin bulunması da onun bir savaşçı olduğundan haber verir. Nitekim Şaman, düşmanına gönderdiği oklardan sonra, düşmanın oklarından da elindeki davulu kalkan gibi kullanarak korunur (Bayat, 2013: 165-166).

Bayat (2013)'ın da ifade ettiği gibi şaman için giyindi yerine kuşandı ifadesinin kullanılması dahi onun savaşmaya hazırlanan bir asker edası içerisinde olduğundan haber verir. Orta Asya'da ister erkek olsun ister kadın şaman fark etmeksizin hasta tedavi etmeye giderken yanlarında gerçek kılıç veya tahtadan bir kılıç taşırıldardı (Bayat, 2013: 168). Bununla beraber Malov (Malov'dan akt. Bayat, 2013: 168)'un : "Orta Asya Şamanları tıpkı bir savaşçı gibi, sağ ellerine kamçı ve yarım metrelik bir kılıç alarak kamlık yaparlar." ifadesi Orta Asya'da şamanların gerçekten bir savaşçı gibi hareket ettiklerini gösterir. Hasta tedavi etmeye giderken dahi şamanın savaş giysilerini kuşanması, silahlanması onun hastaya zarar veren kötü ruhlar ile savaşacağına bariz bir göstergesidir.

Bir diğer araştırmacı Hoppál (2014: 217-219) da şamanların savaşçı olmaları

ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “(...) Tacın yanı sıra şamanın silâhı, kılıcı ve bıçağı vardır. Bunları diğer şamanlarla yaptığı savaşlarda kullanır. Keskin aletlerin kullanımı özellikle Selkup ve Ket şamanlarına özgüdür.”

Eliade (2014: 300)’nin Tunguz şamanları hakkında dile getirdiği bazı özelliklerin destan kahramanlarında da olduğunu görürüz: “(...) Her şeyden önce tüm toplumun manevî dengesinin bozulmamasını güvenceye almak da onun görevidir. Hastalık, uğursuzluk, kısırlık gibi belalar kabileyi tehdit ettiğinde nedenleri bulup durumu düzeltmek şamana düşer.”

Şamanın halkın içinde olması halkın içini rahatlatmakta ve güven duygusunu pekiştirmektedir. İnsanların anlayamadığı ya da üzerine fikir yürütemediği konularda şamanın fikir sunması, yol göstermesi ve özellikle insanlar üzerine gelen bela ve felaketlerden onları arındırması halkın maneviyatında açılan yaraların tamir edilmesi toplumsal huzuru ve barışı sağlamaktadır. Şaman karanlığa karşı aydınlığı savunan ve ışık için savaşan bir kurtarıcıdır halkın gözünde. Nitekim Eliade (2014: 618)’nin ifade ettikleri şamanın varlığının toplumdaki yerinin ve öneminin ne derece büyük olduğunu bize göstermektedir:

(...) Şamanın, toplumun psişik bütünlüğünü savunma işindeki temel rolü işte bu noktada belirir: İnsanlar, görünmez dünyanın varlıkları tarafından yaratılan kritik koşullarda, içlerinden birinin kendilerine yardım etme yeteneğinde olduğundan emindirler. Toplumun üyelerinden birinin, ötekilerden saklı ve görünmez şeyleri görebildiğini ve doğaüstü dünyalardan dolaysız ve kesin bilgiler getirdiğini bilmek herkes için rahatlatıcıdır ve avutucudur.

Sonuç olarak şamanın bir lider savaşçı gibi kuşanması kötü şamanlarla veya kötü ruhlarla halkı için savaşması onun bir hükümdar veya destan kahramanı gibi hareket ettiğinin göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında ikisi arasındaki görev ve amaç benzerliğinin son derece yakın olduğu söylenilebilir.

Bütün bunların yanında bir diğer büyük benzerlik destan kahramanı ve şamanın eğitilmesi meselesidir. Şüphesiz ki eğitim bir kişinin olgunlaşmasında ve yetişmesinde büyük rol oynar. Özellikle bu kişi şamanlar veya hükümdar / destan kahramanı gibi topluma önderlik edecek, gerektiğinde önemli kararlar alabilecek bir insansa o zaman bu süreç daha da önem kazanmaktadır.

Bilindiği üzere eğitim şamanlıkta olmazsa olmazlardandır. Eğitim daha şamanların doğumlarından önce başlamaktadır. Şaman ağacı (soy ağacı) kavramından

Hayat Ağacı motifine değinildiği zaman detaylıca bahsedilmişti. Şaman adaylarının şaman ağacı denilen ağaçta eğitim aldıkları ve bu ağaçta kalma sürecinin onların eğitim düzeyini ve güç düzeyini belirlemesi durumu detaylı bir şekilde ifade edilmişti. Buradan hareketle şamanların doğdukları “şaman ağacı” onların eğitiminin ilk aşamasını, parçalanma olayı da ikinci aşamasını oluşturur çıkarımına ulaşılabilir. Açlık, uykusuzluk, kötü doğa şartları ile mücadele ve çekilen çeşitli çilelerden sonra ancak şaman adayının eğitimi tamamladığı da unutulmamalıdır. Bununla beraber şamanlıkta usta-çırak ilişkisinden bahsedebiliriz. Şaman olmaya dair belirtiler gösteren aday yaşlı şamanın eğitimine verilir. Genç şaman, yaşlı şamanın yanında şamanlığa dair teknikleri öğrenir ve bilgi birikimini yükseltir. En sonunda da onun icazet vermesi ile mesleğe adım atmış olur: “Aday ergenliğe yaklaştıkça görüler³ görmeye başlar, uykusunda şarkı söyler, tek başına dolaşmaktan hoşlanır, vb.” (Eliade, 2014: 38). Lehtisalo (1927) bu dönemi “kuluçka” olarak adlandırır ve bu davranışlardan sonra şaman adayının eğitilmesi için yaşlı bir şamana tabi olduğunu ifade eder (akt. Eliade, 2014: 38).

Destan kahramanlarının eğitilmesi olayı da şamanların eğitilmesi olayına benzemektedir. Destan kahramanı daha küçüklükten bilge bir ustanın eline verilir. Hem fiziksel hem ruhsal hem de zihinsel gelişimini bu ustanın yanında tamamlar. Kılıç kullanmayı, ok atmayı ve savaş tekniklerini ustaca kullanır hale gelir. Bu aşamada da destan kahramanı çeşitli basamaklardan geçer ve ancak bütün bu uygulamaları başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğinde halkına lider olur ve halkını tehdit eden şeylerle savaşabilir.

Eğitim sürecinden sonra destan kahramanları için de şamanlar için de sonraki aşama kendini kanıtlama aşamasıdır. Şaman yeterli olgunluğa ulaştığında kendini içine bulunduğu halka kanıtlama gereği duyar. Bunu yaparken ruhsal ve fiziksel dayanıklılığı ile beraber kendine has özellikleri ortaya koyar. Bu durum aynı zamanda halkın şamana karşı duyduğu saygıyı ve güveni de arttırır.

(...) Ayrıca Sibirya şamanları çeşitli yöntemlerle yeteneklerini sürekli kanıtlamak zorundalardı. Kavurucu sıcaklıktaki taşların üstünde yürümeleri, ısıtılmış kılıcın dillerini yakmaması, keskin bıçağın, kılıcın ve jiletin onları kesmemesi gerekiyordu. Anlatılanlara göre kuzeyde Nganasan ve Selkup

³ Görü sözcüğü burada görme yetisi kazanmak, görünmeyen varlıkları görebilmek anlamındadır.

şamanları bir zarara uğramadan bıçak ya da demir hançerle kendilerine vuruyorlardı (Hoppál, 2014: 55).

Aynı durumun destan kahramanlarında da olduğu görülür. Destan kahramanları da gördükleri eğitimden sonra kendini kanıtama gereği duyar. Bu bir nevi zorluklarla sınanmadır. Öyle ki ancak kendilerini kanıtladıkları takdirde ad kazanırlardı. Destan kahramanları da çeşitli zorluklara göğüs gererler ve gerek kendilerini gerek halkını tehdit eden unsurlara karşı açtıkları savaştan başarılı ayrılırlarsa kendilerini kanıtlamış olurlar.

Bu bilgileri örneklendirmeden önce üzerinde duracağımız bir diğer önemli nokta da şamanların ve destan kahramanlarının seçilmiş kişiler olması meselesidir. Seçilmiş kişiler olarak şamanlar ve destan kahramanları olağanüstü hâl yaşayan ve gerektiğinde de bunları kanıtlayabilen kişilerdir: “Şamanlıkta, normal ve sıradan insanlık durumunun kaldırılması ya da aşılması şeklinde tanımlanabilecek bir ‘ikincil hal’ gerçekleştirmek söz konusudur. Şaman, deneyiminin gerçekliğini, bu deneyimin mümkün kıldığı ‘mucizelerle’ temellendirir (Eliade, 2014: 290). Yine Eliade (2014: 597), şamanların seçkinler grubunda olduğunu dile getirmekle beraber yalnızca onların göğe çıkmadıklarını, hükümdar, sırta erenler ve kahramanların da bu konuda onlarla rekabet edebileceğini söyler fakat şamanın kendine has olan esimesi ile bahsi geçen diğer gruplardan ayrıldığını da belirtir.

Yukarıda vurgulandığı üzere şamanlar kendilerine has özellikler ve teknikler ile diğer gruplardan ayrılırlar. Ayrıca burada dikkatimizi çeken bir diğer ifade de “ikincil hâl” dir. Bunun, şamanların ve destan kahramanlarının yaşadığı ortak bir hâl olduğu aşikârdır. Öyle ki Asya’da Çukçilerde daha şaman olmanın ilk aşamasında olağanüstü herhangi bir varlığın ortaya çıkarak şamanı kurtarması onun manevi çağrılışından haber vermektedir (Eliade, 2014: 318).

Olağanüstü bir varlığın şaman adayını kurtarması veyahut ona yardımcı olup yol göstermesi şaman adayının sırta erdirilişinden bizi haberdar eder. Bu minval üzere düşünüldüğünde aklımıza ilk olarak Oğuz Kağan destanı gelmektedir. Destanda seçilmişlere yakışan olağanüstülükler destan kahramanı Oğuz’un doğumu ile başlamaktadır. Arat (1987)’ın verdiği Oğuz Kağan destanında ilgili kısım şu şekilde anlatılmıştır:

(...) Yine günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı, doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri

ela; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi. Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi. Ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı. Günlerden ve gecelerden sonra yiğit oldu (...) (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Oğuz Kağan'ın daha doğduğunda kendisi için söylenenler ve yapılan tasvirinden ve ayrıca vücudunda barındığı özel işaretlerden onun şamanlar gibi gök kökenli, seçilmiş büyük bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Kısa sürede büyümesi ve bir bebeğin değil de yetişkin bir insan gibi yiyip içmesi, davranması onun kutundan bizi haberdar etmektedir.

Destanın sonraki kısmında ise daha önce de bahsedildiği üzere şaman-kağan motifini destekleyen en önemli olay vuku bulmaktadır. Oğuz Kağan halkını tehdit eden bir yaratıkla mücadeleye girişir ve onu öldürerek halkını bu beladan kurtarır:

(...) Bu ormanın içinde bir gergedan vardı. At sürülerini ve halkı yerdı. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti. Oğuz Kağan cesur bir adamdı. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı (...) Oğuz kargı ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti (...) (akt. Çobanoğlu, 2007: 124-125).

Burada şamanlarda ve destan kahramanlarında / hükümdarlarda var olan ortak bir aşamanın destana yansıdığını görmek mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi şamanlar ve destan kahramanları belli aşamalardan geçtikten sonra ancak yeterliliklerini elde edebilirler ve yeterliliğe ulaşabildiklerinin kendilerinden ziyade ustaları ve toplum tarafından anlaşılmasının en doğal yolu da kendini kanıtlamaktır. Destanda Oğuz'un herkesin korktuğu ve öldürmeye cesaret edemediği gergedanı öldürmesi onun liderlik vasıflarına yani yeterliliğe ulaştığının en açık göstergesidir. Oğuz içinde bulunduğu topluma, şamanlarda olduğu gibi, kendini kanıtlamıştır.

Destanda şaman-kağan motifi çerçevesinde destan kahramanının başına gelen olağanüstülükler yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Daha önce de vurgulandığı gibi destan kahramanları ve şamanlar seçilmiş kişilerdir ve sıradan insanlara göre olağanüstü durumlar onlar için gayet normaldir. İlerleyen kısımda Oğuz Kağan'ın eşlerinden ilkinin gökten bir ışık huzmesi olarak indiğini görürüz. (akt. Çobanoğlu, 2007:125).

Oğuz Kağan'ın eşinin gökten inmesi gök kökenli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan destan kahramanı ve onun soyunu yürütecek eşlerinden ilkinin gök ile ilişkili olması şamanlıkta var olan göğe bağlılığı akla getirmektedir. Yine Oğuz'un ikinci eşini bir ağaç kovuğunda bulması (akt. Çobanoğlu, 2007: 125) da daha önce detaylı olarak bahsedilen hayat ağacını ve oradan da şaman ağacını akla getirmektedir. Şamanların daha doğumlarından önce tünedikleri, orada geçirdikleri süreye göre güç kazandıkları şaman ağacında eğitim görmeleri ve şamani yetiler kazanmaları özellikle şamanlıkta ağacın da ata konumunda olması inancı ile birleşince daha da anlam kazanmaktadır. Şamanların ağaçta doğmaları ve ağaç ana / baba şeklinde hitap etmeleri onların atalar kültü ile ilişkili olduğunu gösterir. Atalar kültürünü de şüphesiz ki gökten yani ışıklı âlemden ayrı düşünemeyiz. Bu bağlamda Oğuz'un ikinci eşinin de ağaçtan türemesi tesadüf olmasa gerektir.

Oğuz'un eşlerinin atalar kültü ve gök ile ilişkili olması destan kahramanının göğe aitliğini tamamlayıcı unsurlardır. Düzgün (2014) de Oğuz'un eşlerinin gök / ilahî kaynaklı olması hakkında şu bilgileri vermiştir:

Destan kahraman tipinin tanrı tarafından seçilmiş olduğuna dair Oğuz Kağan ideal bir örnektir. İslam öncesi ve sonrası varyantlarda Oğuz Kağan'ın doğumunun olağanüstü tasvir edilmesi, Türk milletinin; kahramanın Tanrı katından görevlendirildiğine dair inancı, İslam sonrasında da korumaya devam ettiğini gösterir. Destanın Uygur metninde kahraman- Tanrı bağlantısı ile ilgili en dikkat çekici kısım, şüphesiz kahramanın evliliklerinin anlatıldığı bölümdür. Olağanüstü şekilde Tanrı'nın inayeti ile gönderilen Oğuz gibi bir kahramanın, evleneceği hanımlar da ilahî kökenlidir. Tanrı sadece Oğuz Kağan'ı değil onun eşlerini de seçerek bizzat yeryüzüne indirmiştir (Düzgün, 2014: 116-117).

Oğuz Kağan destanında gördüğümüz üzere destan kahramanının eşinin de gök kökenli olması onu tamamlamaktadır. Kahramanın atının ve eşinin gök kökenli olması olgusu Başkurt destanlarında da görülebilir (Düzgün, 2014: 520). Bu noktada şunu söylemek gerekir ki bütün bunlar ilahe kadın tipi ile alakalıdır. Düzgün (2014: 536) ilahe kadın tipinden bahsederken onun daima eşine yardım eden iffetli birisi olduğunu, annelik görevini yerine getiren olağanüstü güzellik sahibi olduğunu vurgular ve onun insanüstü bir varlık olduğu için geleceği görme, sihir, metamorfoz vs. gibi birçok olağanüstü güçlere sahip olduğunu ifade eder.

Kahramanı destekleyen ya da diğeri bir deyimle tamamlayan ögeler çeşitlilik gösterebilir. Bu noktada tamamlayıcı unsurun ne olduğundan ziyade tamamlayıcı unsurların ortak menşeiye (göğ'e aitlik) sahip olması önem taşımaktadır.

Köroğlu destanına bakıldığında tamamlayıcı unsur olarak kahramanın atının yani Kır atın karşımıza çıktığı görülür. Köroğlu destanında kahramanı tamamlayan Kır atın gökten indiğine inanılır (Yıldırım, 2011: 1958). Özkan (Özkan'dan akt. Yıldırım, 2011: 1958) oğulluk destanından konu ile alakalı kısmı şu şekilde nakleder: "Köroğlu'na göklerden bağışlanmış bir atın olduğunu işitmişim. Bu at, o at olmalı."

Oğuz Kağan destanına tekrar dönülürse bir diğeri unsur olarak tan ağarınca Oğuz'un çadırına giren gök tüylü, gök yeleli erkek kurt gösterilebilir. Bu kurt Oğuz Kağan'ın kendine baş eğmeyen Urum Kağan ile savaşmasından önce ortaya çıkar ve kurdun Oğuz'un askerlerine kılavuzluk ettiği ve sonuç olarak Oğuz'un askerlerinin başarıya ulaştığı görülür (akt. Çobanoğlu, 2007: 126).

Oğuz Kağan'ın çadırına inen kurdun tasvirinden onun da Oğuz için atalar kültü bağlamında tamamlayıcı gök kökenli rehber olduğu söylenebilir. Öyle ki gök tüylü gök yeleli kurdun Oğuz'a yardım etmesi bize şamanlıktaki atalar kültürünü hatırlatmaktadır. Şamanlıkta da şaman adayının seçiminden mesleğe adım atmasına kadar etkili olan ataların ona birçok alanda kılavuzluk ettiği bilinmektedir. Atalar kültü şamanlıkta soyun devamı ile de alakalıdır denilebilir. Bu yüzden şamanların soydan gelmesinden yaptıkları ritüellere, ritüellerde söylenen dualardan kesilen kurbanlara, kurbanlardan, bilgi ve pratik kılavuzluğuna kadar ataların etkisini görmek mümkündür. Elbette ki bu konu şamanlıktaki koruyucu ruh / hayvan ana konusu ile de ilişkilidir. Şamanlığın şaman namzedine atalar aracılığıyla aktarıldığına değinilmişti. Bu noktadan hareketle şamanlığı bahşeden ruhların (atalar ruhu) şaman namzedini koruması da olağan bir durum olacaktır. Bu inancın yansımaları destanlarda da görülebilir. Nitekim Oğuz'un çadırına inen ve ona yol gösteren gök tüylü gök yeleli kurt onun koruyucu ata ruhudur denilebilir. Boas (Boas'tan akt. Eliade, 2014: 147)'ın koruyucu ruh hakkında ifade ettikleri anlatımımıza açıklık kazandırmaktadır: "(...) zira yalnız şamanların değil savaşçıların da silahlarında ve yırtıcı hayvanlarda yuvalanmış koruyucu ruhları vardır; avcılar kendi koruyucu ruhlarını suda, dağlarda ve avladıkları hayvanlarda, vb. bulurlar."

Destanda yalnız gök kaynaklı olayları destan kahramanının yaşaması onun gök ile ilişkisini gösterdiği gibi ayrıca seçkinliğinden de haber vermektedir. Çünkü şamanlıkta da var olduğu üzere doğaüstü ya da olağanüstü olayları ancak şaman yaşayabilir ve ancak şaman görünmeyenin ardındaki görüneni görebilir: “Şaman ölümün bilinip anlaşılmasına, doğaüstü dünyalarda dolaşıp insan-üstü varlıkları (tanrılar, şeytanlar, ölmüşlerin ruhları, vb.) görebilme yeteneği sayesinde, belirleyici katkılarda bulunabilmiştir” (Eliade, 2014: 619).

Daha önce de dile getirildiği gibi şamanlıkta yalnız şamanların yaşadığı olayları veya durumları destanlarda destan kahramanları ve özelde de hükümdarlar yaşayabilir. Bu açıdan bakıldığında Oğuz Kağan’ın çadırına inen gök tüylü gök yeveli kurdu Oğuz’un görebilmesi ve onun Oğuz’un askerlerine öncülük etmesi aslında bize Oğuz’un şaman-kağan özelliğinden haber vermektedir. Şaman- kağan özelliğine sahip olan ki Türklerde bir dönem şamanın kağan soyunda arandığını biliyoruz, Oğuz’a gök kökenli atalar ruhu rehberlik etmiştir denilebilir. Nitekim Radloff (2012: 34)’un şamanlıkta var olan atalar kültü hakkında söyledikleri ifade edilenleri desteklemektedir:

Şamanlığı diğer dinlerden ayıran özellik şimdi yaşayan insanla onun çoktan ölmüş ataları arasında sıkı bir bağlantının var olduğuna inanıştır. Bu bağın kuvvetine olan inanç, atalara ardi arası kesilmeden saygı göstermeyi gerekli kılmaktadır (...) Böylece şaman, şamanlık için gerekli güç ve bilgiyi atalarından alır; o, atalarından aldığı kuvvetle şaman davulunu kullanmayı, şarkılar söyleyerek ataları ve ruhları çağırmayı ve onların yardımıyla kendi ruhunu bedeninden ayırarak aydınlık ışık dünyasına ya da büyük karanlığa göndermeyi öğrenir.

Bir diğer alan araştırmacısı Hoppál (2014: 21), şamanlardaki atalar kültü ile ilgili olarak şunları aktarmıştır: “(...) Çünkü şamanların gücüne inananlar (başka şekilde inanmalarının mümkün olamayacağından dolayı) şamanın gücünü yardımcı ruhlardan ya da atalarından aldığını derin bir inançla kabul ediyor hatta biliyorlar.” Konu ile ilgili olarak Eliade (2014: 134)’nin de ifade ettikleri bizim için önem arz etmektedir:

Hemen bütün hayvanlar, en eski zamanlardan beri, gerek ruhları öbür dünyaya götüren ‘ruhgüderler’, gerek ölenlerin aldıkları yeni biçimler olarak tasarlanmışlardır. İster ‘ata’ olsun, ister ‘sırta- erdirici usta’, hayvan hep öbür

dünya ile gerçek ve doğrudan bir bağlantıyı simgeler. Bütün dünya mit ve söylencelerinin birçoğunda kahraman öbür dünyaya bir hayvan tarafından götürülür.

Eliade (2014)'nin de sözlerinden anlaşılacağı üzere atalar kültü şamanı veya destan kahramanını öbür tarafa bağlayan bir unsurdur. Bu inanç gök inancı ile ilintilidir ve gök inancı ile muhafaza edilmiştir. Hayvan ana veyahut koruyucu hayvan da şamanın veya destan kahramanının ışıklı âlemlerle olan bağlantısının simgesidir. Hatta öyle ki Oğuz Kağan destanında gök tüylü gök yelesi kurdun Oğuz'a söyledikleri anlatılanların en büyük destekçisi olmuştur: "(...) Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yelesi erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a: ' Şimdi Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm.' dedi" (akt. Çobanoğlu, 2007: 127).

Gök tüylü gök yelesi kurt Oğuz'un ve onun askerlerinin kılavuzu konumundadır. Onu başarıya sürükleyecek gök kaynaklı rehberdir. Atalar ruhunun destana yansımalarıdır ki şamanlıkta da atalar ruhunun ve onun yol göstericiliğinin ne derece önemli olduğundan bahsedildi.

Şamanın ve destan kahramanının gök kökenli olmaları kendileriyle beraber nice benzerliği de beraberinde getirmektedir. Lider vasıflarından bünyelerinde barındırdıkları özelliklere, bu özelliklerden geçirdikleri aşama ve sürece kadar benzerlik taşımaktadır. Öyle ki bu benzerlikler şamanın kağandan çıkacağı inancı ile de birleşince tek gök kaynaklı mevcudiyetin iki farklı yansımaları görmüş oluruz.

Destanın son kısmında ise Oğuz'un kendi ifadeleri bizim için son derece kıymetlidir: "(...) Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve : 'Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostlarımı güldürdüm. Ben gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu sizlere veriyorum' dedi" (akt. Çobanoğlu, 2007: 129).

Görüldüğü üzere Oğuz'un "Ben Gök Tanrı'ya borcumu ödedim" ifadesi onun şamanlar gibi gök kaynaklı olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Özellikle Oğuz'un yüklendiği görev ve vazifelerden, halkını refaha kavuşturmasından ve türlü belalardan korumasından onun ışıklı âleme ait bir lider olduğu ve bu açıdan değerlendirilince şaman-kağan çerçevesinde tekrar hayat bulduğu söylenebilir.

Şamanlığa dair yukarıda bahsedilen izleri incelemeye tabi tutulan diğer destanlarda da görmek mümkündür. Noruzbayev (1939)'in söyleyip yazıya geçirdiği

ve Çelebi (2007) tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan Eşimkul Menen Zuura destanında şaman-kağan motifi açıkça kendini belli etmektedir. Destanda Eşimkul ile Zuura'nın doğan bebekleri altın renkli kâküle sahiptir. Yaptığı ilaçlarla bebeğin doğmasını sağlayan hekimin bebeğe ad koyduğu zaman ifade ettikleri kayda değer sözlerdir:

“Altın Kökül genç Aydar
Senin balamın adı olsun diye,
Ergenlik çağına geldiğinde
Karşısına çıkmaz düşmanı, diye,
Kâkülü altın renkli yaratılmış.
Bu işareti değil mi
Üstün olup insanlardan?
Kısmeti kaçıp kurtulamaz
Mızrak olsa balandan.

Buluğa erdiğinde Kökül kahraman olacak” (Çelebi, 2007: 147).

Nitekim destanın devamında Altın Kökül genç Aydar için şu söylenir:

“Bir çocuk için sevinip.

Bir günde bir haftalık büyüdü” (Çelebi, 2007: 147).

Bu ifadelerden tıpkı Oğuz Kağan destanında olduğu gibi destan kahramanının kahramanlık, yani göğe aitlik alametinin (altın renkli kâkül) var olduğu görülür. Ayrıca yine Oğuz Kağan destanında olduğu gibi kısa sürede büyüüp gelişmesi de onun liderlik, kahramanlık ve göğe aitlik unsurları ile donandığının habercisidir. Er Kökül'ün hemen yetiştiği küçük yaşlarda dahi yiğitliğini sınavdığı görülür. On iki yaşında evde oturmadığından ağzından ateş çıktığından, on üç yaşında diğer balalar ile güreş tuttuğundan ve onları bıktıran bir yiğit olduğundan bahsedilir (Çelebi, 2007: 163). Bütün bunlar destan içerisinde göğe ait bir liderin dünyaya geldiğini gösteren kanıtlardır.

Ak Çibek Arığ destanında da Ak Han'ın çocuğu ile ona bakan yaşlı hizmetçinin türlü cefalardan geçtiği görülür: Yer altında küçük bir yer kazıp orada yaşarlar, bitki köklerini yerler, üşürler ve ancak güneş çıktığında ısınırlar (akt. Arıkoğlu, 2007: 239).

Yine aynı destanda Ak Han'ın oğlu ve Han boz kulun için söylenenler çekilen cefanın boyutunu bize göstermektedir:

“Çıplak oğlanın ok değmeyen

Yeri yok,

Kana suya bulanmış.

Han boz kulun

Da bütünüyle yaralı” (akt. Arıkoğlu, 2007: 251).

Destan kahramanlarının bu aşamada çektiği çileler bize şaman namzedinin çektiği çileleri hatırlatmaktadır. Belli bir yeterliliğe ulaşana kadar destan kahramanları da şamanlar gibi çile çekmişlerdir ve karşılaştıkları zorluklara göğüs germişlerdir.

Destanın ilerleyen kısmında şamanda var olan göğe aitlik durumunun destan kahramanlarında da var olduğu görülmektedir. Destan içerisindeki bu iki kısımda ki bunlar Ak Çibek Arıĝ’ın destan sonunda kayaya girdiği yani öldüğü kısımlardır, şu şekildedir:

“Kalın eteğini yayarak,

Ay ışığına tutuyor,

Ayım, aydınlığım

Görüvereyim deyip,

Alt eteğini yayarak,

Gün ışığına tutmuş:

Gün ışığını

Görüvereyim deyip” (akt. Arıkoğlu, 2007: 365) ve ayrıca;

“Ayım güneşim ışığını

Göreyim diye,

Ak kayanın kapısını

Üç kere açıp

Üç kere kapatıyor” (akt. Arıkoğlu, 2007: 369).

Destan kahramanlarının da şamanlar gibi gökyüzüne bağlı olduğu dile getirilmişti. Destan kahramanı Ak Çibek Arıĝ’ın ölüm anında yukarıda ifade ettiklerinden onun gökyüzü varlıklarından olan ay ve güneşe bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Ay ve güneş inancının destanın diğer kahramanlarına da yansıdığını görmek mümkündür. Her ne kadar kötü de olsa Ay Molat adındaki destan kahramanının isminde şamanlıkta var olan ay inancının izleri görülmektedir. Ay, şamanlıkta gayet

kutsal bir varlıktır. Şamanın koruyucu ruhlarından olan boğa ile özdeşleştirilmiştir ve şamanlıkta gizemli bilgilerin kaynağıdır:

(...) Nitekim eski mitolojik olguda ay, bütün canlı varlığın bilinen tek ilahi rolünü üstlenmiştir. Bunu dolayısıyla Şamanların koruyucu ruhu olan ayın veya hayvan ananın, boğa şeklinde tasavvur edilmesi de tasdik etmiş olur. (...) Ay, gökteki şeklinin ve mekânın değişmesi açısından, bilindiği gibi ezoterik bilgilerde bilgeliğin ve gizemliliğin simgesidir. Şamanın kaldırılma (eğitim) ritinin ayla ilişkili bir şekilde gerçekleştirilmesi kökeni açısından ayın, ilk bilgiyi simgelemesine dayanmaktadır. Ancak zamanla bazı Şaman liderinin ilk kökeninden uzaklaştığı içindir ki ayın bu kaldırma ritinde rolünü bütünüyle anlamak olanaksız olmuştur” (Bayat, 2013: 87-88).

Bununla beraber Bayat (2005) boğanın da ayın yerdeki simgesi olduğunu söyler (akt. Bayat, 2013: 88).

İnan (1986: 29), şamanlıkta var olan ay ve güneş inancının manyak adı verilen şaman elbisesine dahi yansıdığını ifade etmiştir: “Yakutlara göre güneş ve ay iki kardeştir. Her ikisi de tanrıdır. Bazı kahramanlar ay ve güneşin lûtfıyla türemişlerdir (künden aydan törüttüle). Şaman cübbesinde ve külâhında güneş efendinin (kün Toyon’ın), sembolü olarak, demirden veya gümüşten halkalar bulunur.”

Bazı destan kahramanlarının aydan veya güneşten türemesi inancı oldukça yaygındır ki bu onların gök kökenli olduklarının göstergesidir. Bu durum bize Oğuz Kağan destanında Oğuz’un ilk eşini ve ondan doğan çocuklarını hatırlatmaktadır:

(...) Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı’ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: o ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alında) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyor (sanılıyordu). Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve istediğini aldı. Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Kün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yulduz adını koydular (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Görüldüğü üzere Oğuz’un ilk eşi akşam vakti karanlıkta gökten bir ışık huzmesi şeklinde inmiştir. Oğuz’a gökten gelen bu ışık ay merkezli inancın bir

göstergesidir. Öyle ki Oğuz bu eşinden olan çocuklarına da gök kaynaklı isimler vermiştir; Gün, Ay ve Yıldız.

Şunu da ifade etmek gerekir ki daha destanın başlangıcında Oğuz'un annesi "Ay Kağan" olarak belirtiliyor. (akt. Çobanoğlu, 2007: 124) Oğuz'un annesinin adında bulunan "Ay" sözcüğü de tesadüf olmasa gerektir. Buradan hareketle Oğuz'un annesinin ve tabii olarak kendisinin Ay merkezli inanç dairesinin ortasında yer aldığı söylenebilir. Bu durum da gerek Oğuz'un gerekse de onun annesinin gök kaynaklı olması ile ilişkilendirilebilir.

Altın Çüs destanına bakıldığında ise Alp Han'ın oğlunun ve onu sırtında taşıyan Ak sarı kulunun kendisini öldürmek isteyen Kara Alp Hartığa'nın elinden kaçarken Kuğu İney'e yakalanmalarına kadar türlü cefalar çektikleri görülür (Arıkoğlu, 2007: 65-66).

Yine aynı destanda Alp Hartıği'nın Alp Han'ın oğlunu öldürmeden önce ona çeşitli işkenceler yaptığı görülür (Arıkoğlu, 2007: 71).

Destanın ilerleyen kısmında Altın Çüs kimsesiz kalan Alp Han'ın oğluna yardım eder, onun kimsesiz olduğunu düşünür ve onun acı çektiğine kanaat getirerek acı çeken ile acı çekilmeli diyerek onun elinden tutar ve yardım eder (Arıkoğlu, 2007: 83). Şamanlıkta da benzer bir durumun varlığından söz edilebilir. Şaman adayının şaman olmadan önce fakirlere, yoksullara öncelik vereceğini, onları zengin insanlardan ayırmayacağını dile getiren yeminler ettiğinden daha önce bahsedilmişti. Bu noktadan hareketle şamanın ve kağanın / destan kahramanının fakir insanların yardımına koşmaları onların liderliğinin gerektirdiği bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında görevsel benzerlikler görülebilmektedir.

Altın Çüs destanında destan kahramanının ve yardımcı kahramanların bazı özel yeteneklere sahip olduğu görülür:

"Akıyla düşünüp gücüyle mücadele ediyor:

Peki, sizin sıra dışı yardımcılarınız var ise,

Ak Han çocuğu Altın Çüs'ün

De sıra dışı yetenekleri var.

Sizin güçleriniz galip gelirse,

Altın Çüs'ü yenmiş olursunuz" (Arıkoğlu, 2007: 95).

Şamanlıkta da aynı yapının bulunduğu söylenebilir. Daha önce de bahsedildiği üzere şamanların özel yeteneklere (olağan üstü) sahip olması beklenir ve hatta toplum bu özel yeteneklerin şaman tarafından kanıtlanmasını bekler. Ayrıca bu özel yetenek konusunun şaman-kağan durumu ile de alakalı olduğu söylenebilir. Ergenekon destanında var olan şaman-kağan-demirci üçlemesi bize aslında kağanın özel yeteneklere sahip olduğunu gösterir. Demiri işleme, ona şekil verme olayı özel bir yetenek olarak görülmüş ve bu daha sonradan kağana mal edilmiştir. Bu noktada görmemiz gereken bir diğer husus ise kağanların dünyaya gelişinden tutun da hayattayken dahi yaptığı olağanüstülükler ile kendini belli etmesidir. Daha önce de belirttiği gibi Oğuz Kağan destanının son bölümünde Oğuz'un yönetimi çocuklara bıraktığını ve kendisinin "Gök Tanrı'ya olan borcunu ödediğini" söylediği görülür. Buradan hareketle şaman-kağan motifi göz önünde bulundurularak kağanların yani destan kahramanlarının göğe aitliğinin şamanların göğe aitliği ile büyük oranda örtüştüğü söylenebilir. Nitekim C. M. Bowra ve J. Fontenrose gibi araştırmacıların da kahraman tipinin çıkış noktasını şamana bağladıklarını söylemek (akt. Düzgün, 2014: 75) yerinde olacaktır.

Ay Huucın destanında var olan şu kısım şamanlıkta şamanın canlı cansız bütün varlığın dilinden anlaması durumunun destan kahramanlarında da olduğunu göstergesidir. Ay Huucın destanında Han Mirgen'in ablası Çirkin yüzlü kız Handa bu özellik görülmektedir:

"Kız Han her canlımın dilini bilirmiş,
Her canlımın dilinin anlarmış.
Her yıl doğan yavrularımı
Her yıl tepeliyor olatılan malı.
Bakıp durduğunda kız Han,
Kertenkele üzülüyor.
Kız Han ona şaşırıp,
Kız Han ona hayret etmiş" (Arıkoğlu, 2007: 393).

Ay Huucın destanında şamanlarda var olan bazı özelliklerin destan kahramanında da var olduğu söylenilebilir. Şamanlar diğer insanlara göre farklıdır. Onlar görünmeyeni görendir. Yer altında, yer üstünde ve gökyüzünde seyahat

edebilme özelliklerine sahiptirler. Bu da onları diğer insanlardan farklı kılar. Destanda da Çirkin Yüzlü Kız Han için:

“Han göğün bağrında
Kanatlı kuş uçuyor,
Bir tüy düşüverse,
Onu yanılmadan, anlayıp oturuyor.
Kara yerde türürken,
Böceğin karıncanın bir ayağı kırılrsa,
Onu sektirmeden anlıyor” (Arıkoğlu, 2007: 399).

Burada özellikle şamanların diğer insanlardan farklı olmaları durumunun destan kahramanları için de geçerli olduğu yansımını görülür. Şamanlar ve destan kahramanları özel yetenekleri sayesinde sıradan insanlardan ayrılırlar ve görünmeyenin ardındakini görürler. Onlar canlı cansız cümle varlık ile konuşabilirler ve aracı görevinde oldukları için âlemler arası seyahati gerçekleştirerek insanların yararına bazı uygulamaları gerçekleştirirler. Onların tabiata ve canlılara bakışı her zaman daha farklı ve daha detaycı olduğu için küçük sesleri duyabilirler ve görünmeyenleri görebilirler. İfade edilenlere en büyük örnek, destanda Kara kuzgun ve onun dişisi olan Ala kuzgunun Çirkin Yüzlü Kız Hanın yurdu hakkında konuşurken destan kahramanı Çirkin yüzlü Kız Han’ın onların ne konuştuğunu duyması ve anlamasıdır (Arıkoğlu, 2007: 401).

Destanda ilgimizi çeken bir diğer nokta da şamanlıkta var olan ve daha önce bahsedilen ay inancının destana yansımasıdır. Destan kahramanlarından Han Mirgen ablasının söylemesi üzerine eşini bulmak üzere yola çıkar ve ablasının dediği kızın yani Alp Han kızın yurduna gider. Orada Alp Han kız ile konuşur ve Alp Han kız kendisini şöyle tanıtır:

“Dokuz ayrı halkı
Kendime bağladım,
Alnında ay ışıklı
Han boz atlı
Dokuz yaşında Alp Han kız
Adım lakabımdır” (Arıkoğlu, 2007: 429).

Görüldüğü üzere kahramanın kendini tanıtırken “alnında ay ışıklı” ibaresi konumuz açısından oldukça dikkate değerdir. Burada kahraman kendisinin gök kökenli olduğunu yani ışıklı âleme ait olduğunu vurgulamıştır. Oğuz Kağan destanında Oğuz’un ilk eşinin göğe bağlılığı bir ışık huzmesi şeklinde yere inmesi ile belirtilmişken Ay Huucın destanında ise bu vurgunun kahramanının kendini tanıtırken kullandığı “alnında ay ışıklı” ifadesi ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yine aynı destanda Han Mirgen’in atı “alnında ay ışıklı han boz at” olarak adlandırılır (Arıkoğlu, 2007: 443).

Ay, şamanlıkta gizemli bilgilere işaret eder, ayın yerdeki simgesi boğadır ve boğa da hayvan anayı simgelemektedir, ayrıca ay bütün canlıların tek tanrısı rolünü almıştır (Bayat, 2013: 87-88). Şamanın koruyucu ruhu ya da diğer bir deyimle hayvan anasının boğa olması, şamanın diğer şamanlarla savaşırken boğaya bürünmeleri de tesadüf olmayıp bu inancın bir yansıması olsa gerektir.

İncelemeye tabi tutulan Canış Bayış destanında da destan kahramanlarının da şamanlar gibi gök kökenli olduğunu görebiliriz. Göğün bir diğer simgesi olan kuş motifi ile göğe aitlik bildirilmiştir. Destanda Er Bayış’ın gördüğü rüyada kendisine kara bir kuş saldırır ve onu o kuştan gökten gelen bir gök sungurunun kurtardığı görülür (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 123-124). Nitekim Er Bayış’ı kara kuşun elinden kurtaran gök kökenli bir kuştur ve adı üzerinde olduğu gibi “Gök Sungur”dur. Daha sonra Celkayıp Er Bayış’ın rüyasını yorumlar ve kara kuşun babası Sıyadat olduğunu, gök kökenli gök sungurun ise Er Bayış’ın abisi Canış olduğunu söyler (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 124-125). Destanın ilerleyen kısmında ise Er Bayış’ın yardımına gerçekten de ağabeyi Canış’ın geldiğini görürüz ki anlatıcı Er Canış’ı Ak sungura benzetmiştir (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 133).

Destan kahramanını kurtarmaya gelenlerin kuş donunda olması ve gök sözcüğü ile nitelenmesi onların göğe aitliğinin bir göstergesi olduğu gibi şaman-kağan merkezli inançta bulunan don değiştirme özelliğine de göndermede bulunulmuştur. Kuş donuna girme motifini ve don değiştirme motifini daha sonra detaylı bir şekilde incelemek üzere şimdilik geçiyoruz.

Kimi zaman göğe ait cisimlerle kimi zaman ise de göğü simgeleyen nesne veya hayvanlarla göğe aitlik destanlarda farklı şekillerde mevcudiyetini korumuştur.

Eşimkul Menen Zuura destanına bakıldığında şamanlarda ve destan kahramanları / hükümdarlarda görevi üstlenmeden aşmaları gereken kendini kanıtama basamağı görülebilir. Mesleki ve görevsel yeterliliğin bir göstergesi olan kendini kanıtama şamanlarda ve destan kahramanları / hükümdarlarda önemli bir yere sahiptir. Bu onların saygınlıkları meselesi ile doğru orantılıdır.

Destana dönüldüğünde, destan kahramanı Er Kökül'ün yiğitliğini kanıtladığı görülür. Er Kökül bunu iki aşamada gerçekleştirir. İlk olarak Er kökül Temirkan'ın oğlu Kan İçme'yi öldürür (Çelebi, 2007: 213). İkinci olarak da destanın devam eden kısmında Temirkan'ın güvendiği devi öldürdüğü görülür (Çelebi, 2007: 249).

Destan kahramanı bu iki güçlü düşmanı öldürerek kahramanlığa adım attığını göstermiştir. Özellikle bu iki bileği bükülmez düşmanı öldürmesi onun şöhretini yüceltmış, düşmanlarının cesaretini ve umudunu kırmıştır.

Han Orba destanında da kahramanların ışıklı âleme ait olduklarının ve onlar için ışıklı âlemin kutsal nesnelere olan ve hatta bazı şamanist halklar tarafından tanrı olarak inanılan güneş ve ay inancının izleri vardır:

Hara Tarğah'ın halkını esir düşürmemek için onları çiçeğe çevirdiği görülür. Bunu yaparken elindeki ak ipek şalı ay ve güneşin karşısında sallar (akt. Aktaş, 2011: 30-31). Destanın ilerleyen kısmında Hara Tarğah'ın çocuklarını eski haline yani çiçek donundan insan donuna getiren Altın Harlıh'ın da bunu yaparken ipek örtüyü ayın ve güneşin önünde salladığı görülür (akt. Aktaş, 2011: 37-38) Son olarak yine Altın Harlıh, Hara Han'ın halkını ve mal-davarını eski haline getirirken de ipek örtüyü ayın ve güneşin önünde sallar (akt. Aktaş, 2011: 45).

Destanda kahramanların olağanüstü yeteneklerini kullanırken ayı ve güneşi kullanmaları, daha doğrusu bu yeteneklerini ifşa ederken ayın ve güneşin olması zorunluluğu yine bizi göğe aitliğe ve şamanlıktaki gizemli / gizli bilgilerin kaynağı olan ay-güneş merkezli inanç sistemine götürmektedir. Kimi zaman tanrı statüsünde kimi zaman ise kötülerle savaşan kutsal ruh statüsünde olan güneş ve ay şamanlıkta kutsaldır: İnan (1986: 29)'ın ifade ettikleri ay ve güneş hakkında söylenenleri desteklemektedir:

Şamanistlerin inançlarına göre güneş ve ay ile kötü ruhlar mücadeleye kalkışır, bazen yakalayıp karanlık dünyasına sürüklerler. Güneş ve ayın tutulmasının sebebi budur. Bütün Türk lehçelerinde kûsuf ve hûsûf hâdisesinin “tutulmak” ile ifade edilmesi de eski bir inancın izini taşımaktadır. Güneş ve ay

tutulduğu zaman Şamanistler bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültü patırtıların kötü ruhu korkutacağına inanırlar.

Güneş ve ayın son derece kutsal olması şamanist toplumlarda olağan bir doğa hadisesi olan tutulmaların bu şekilde yorumlanmasına sebep olmuştur denilebilir. Güneşin ve ayın kötü ruhlarla olan mücadelesi ise onların bir kez daha ışıklı âleme ait olduğunu göstermekle beraber onların koruyuculuklarından da bizi haberdar eder.

Tekrar destana dönüldüğünde bir diğer olağanüstü vakıa ve göksellik durumu olarak Han Mirgen'in kör olan Ay Arıĝ'ın gözlerini eski haline getirdiği görülür ki bunu yaparken ak ipek örtüyü ayın önünde altı kere döndürerek vurur. Daha sonra onun tam olarak gücünü alamadığını görünce sol cebinden mavi ipek örtüyü güneşin önünde yedi kere çevirir ve sonunda Ay Arıĝ kız ayaĝa kalkar (akt. Aktaş, 2011: 82).

Burada ayın ve güneşin birbiri ile tamamlanan gök kaynaklı varlıklar olduğu çıkarımına ulaşabiliriz. Ay Arıĝ sadece aya karşı yapılan bir ritüel ile canlanmıyor. Ancak eski gücüne güneşe karşı da yapılan bir ritüel ile kavuşuyor. Destan kahramanlarının ay ve güneşten yani ışıklı âlemden güçlerini almaları da bir kez daha onların gök kökenli olduklarını kanıtlamaktadır.

Kara Kuzgun destanına bakıldığında destan kahramanlarından Han Kız'ın olağanüstü özelliklerinin göze çarptığı görülür. Destanda Kara Kuzgun'a eniştesi Hlanır Taycı'nın kırk bahadırın eline düştüğünü çok acı çektiği bilgisini eşi Han Kız verir. Çünkü tam uyuyacakları sıra onu uyku tutmaz. Hlanır Taycı'nın başına gelenleri görür ve ağlar. Daha sonra Kara Kuzgun'a anlatır ve Kara Kuzgun zırhını kuşanarak Hlanır Taycı'yı bulmak için evden çıkar (İlgin, 2008: 57-59).

Daha önce de bahsedildiği üzere şamanlar diğer insanların göremediklerini görebilen, sezebilen kişilerdir ve olanlardan, olabileceklerden diğer insanları haberdar ederler.

Bununla beraber destanda göĝe aitlik ile ilgili bir kısım da ilgimizi çekmiştir. Destanda Altın Saraç'ın oĝlu Han Saraç, Sarı Marha'yı almak için Sarı Marha'nın babasının yanına gelir ve kızın babası hangi yiĝidin atı Gök kutsalı altın sincabı tutup getirirse kızımı ona veririm der (İlgin, 2008: 177-179).

Altın sincabın "gök kutsalı" şeklinde sıfatlandırıldığı görülür. Buluç (1979) sincabın, manyak adı verilen şaman elbisesinde var olduğunu ve deĝişik ruhları simgelediğini ifade eder. Şamanlıkta deĝişik ruhları simgeleyen sincabın, ona atfedilen

kutsallık ile beraber destanda yer ettiği görülür. Öyle ki şaman namzedinin şaman olup olmayacağını belirlenmesinde rol oynayan ritüelde dahi sincap önemli rol oynamıştır. Konu ile ilgili olarak Donner (Donner'den akt. Eliade, 2014: 346) şunları ifade eder: “Yenisey Ostyak’larında şaman adayı ıssızlığa çekilir, orada bir uçan sincap tutup pişirir, onu sekize böler, yedi parçasını yiyip birini atar. Yedi gün sonra aynı yere gelir, şaman olup olamayacağını belirleyen bir işaret alır.”

Seyitbek destanına bakıldığında bu destanda da şamanlığa ait önemli ritüellerin varlığı görülür. Destanda, destan kahramanı Seyitbek, han ilan edildiğinde ak keçe üzerine oturtulur (Mukasov, 2013: 50).

Nitekim şamanlıkta da böyle bir ritüelin varlığından haberdarız ki şamanın kaldırılması ile ilgili olarak çalışmanın başında Şaşkov (1864) işaret edilmişti. Şaşkov, şaman adayının kaldırılacağı gün insanların toplandığını, adayın keçe üstüne oturup beklediğini; üstüne tarasun adlı bir maddenin döküldüğünü, diğerlerinin onu ağaç yapraklarıyla döveçlediğini⁴; adayın keçe ile yukarı kaldırıldığını, önceden hazırlanan ağaçların dallarından atladığını ve bu işi üç defa tekrarladığını dile getirerek adayın tekrar keçe üstüne oturduğunu ve kaldırma merasiminden sonra ise de şaman olup kamlık statüsü aldığı bilgisini vermiştir (akt. Bayat, 2013: 85).

Şaman ilan edilip kamlık statüsü almak ile han ilan edilmenin keçe üzerine oturtulmak gibi benzer bir ritüel üzerinden yapıldığı görülür ki bu mevzu konumuz açısından büyük önem arz etmektedir.

Ayrıca destanın ilerleyen kısımlarında şamanlıkta var olan ve daha önce de bahsedilen bir konu olan kendini kanıtlama durumu ile karşılaşırız. Destan kahramanı Seyitbek, Akkan’a ait at sürülerini çalan altmış hırsız yakaladığı için “genç bahadır” unvanını alır (Mukasov, 2013: 21). Böylece Seyitbek kendini kanıtlayarak çevresindekilerin saygınlığını kazanır ve hatta cesaretinden dolayı unvan alır. Daha sonrasında ise Seyitbek savaş takımını giyer ve yola düşer. Akkan kırk yiğidiyle ona eşlik eder (Mukasov, 2013: 41). Nitekim destanın ilerleyen kısmında Seyitbek tasvir edildiğinde boyunun gelişmiş olduğundan, serpilip büyüdüğünden ve başına miğfer taktığından bahsedilir (Mukasov, 2013: 47).

⁴ Döveçlemek burada ağaç yapraklarıyla hafifçe vurmak anlamında kullanılmıştır.

Seyitbek'in kendini kanıtlaması liderlik vasfına ulaştığının bir göstergesidir ki destanın ilerleyen kısımlarında Akkan'ın kırk yiğidiyle beraber ona eşlik etmesi bu durumu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak destan kahramanlarının / hükümdarların liderlik vasfını elde etmelerinde kaydettikleri aşama ile şamanların yeterliliğe ulaşmalarında geçirdikleri aşamaların birçok açıdan benzer olduğu görülmektedir ve hatta şaman kaldırma ritüeli ile hükümdar ilan etme ritüelinin önemli ölçüde benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Bütün bunlara etki eden asıl neden olarak iki farklı konumda bulunmalarına rağmen şamanın ve hükümdarın (destan kahramanının, kağanın) göğe aitliği / gök kökenliliği gösterilebilir.

3.1.5. Şaman- Kağan- Demirci Üçlemesi Çerçevesinde

Şamanlıkta Bulunan Demir / Demirci İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması

Şamanlıkta büyük bir yere ve öneme sahip olan demir / demirci inancı şamanlığın asli unsurlarından bir tanesidir. Demirin işlenmesinin ve ona şekil verilmesinin uyandırdığı büyük yankıyı şamanist düşüncede ve inançta görmek mümkündür.

Kadının aile içerisindeki yeri ve ocak sahipliği düşünüldüğünde ilk şamanlığın kadınlar üzerinde mevcut olduğu düşünülmüştür: “Kadın, Sibiryalı bir halk olan Çukçi atasözünde denildiği gibi, doğası itibarı ile şamandır veya doğal olarak şamandır. Sadece Çukçiler değil, birçok kavimler de kadınları *ilk şaman* olarak kabul eder” (Bayat, 2012a: 22). Fakat daha sonra erkeğin demiri işleme üzerine kadına atfedilen kutsallıklar ve olağanüstülükler erkek üzerine geçmeye başlamış ve bu durum şamanlık üzerinde de etkili olarak kadından ziyade erkeklerin bu alanda güç kazanmasına sebebiyet vermiştir (Bayat, 2013: 82).

Demirin işlenmesinden ziyade demire şekil vermede en büyük rol oynayan ateşe hüküm etmenin de büyük önem taşıdığı söylenebilir. Nitekim Eliade (2014: 574) şunları ifade etmiştir: “(...) Burada şu noktayı belirtmek önemli ve yeterlidir: Maden işlemeye dayalı sihribazlık, zorunlu olarak içerdiği ‘ateşe egemenlik’ olayının etkisiyle, şamanlığı saygın kılan pek çok ögeyi özümsemiştir.”

Şamanın şamanlığa adım atmadan geçirdiği evreler içerisinde demircinin şaman üzerindeki uygulamaları ve yaptırımları son derece önemlidir. Çünkü şaman namzedi açısından en önemli aşama olan parçalanma sürecinde dahi demirci görev üstlenmektedir:

Şaman efsane ve memoraatlarından anlaşıldığına göre, ritüel parçalanma ve yenilme sürecinin yöneticisi **demircidir**. Ritüel ölüm ve yeniden dirilme sürecinde demirci birinci derecede rol oynar. Nitekim Yakut Şamanları arasından derlenen en eski memoraatlarda da demirci Şaman adayının yeni statü almasını sağlayan baş aktördür (Bayat, 2013: 62).

Demircilik ve şamanlık kurumu birçok açıdan benzerlik göstermelerine rağmen bazı şamanist toplumlarca birbirinden ayrılmış ve farklı görülmüştür:

Demircinin gücü onun ilişkide olduğu demirden gelir. Demirciler de tıpkı şamanlar gibi beyaz ve siyah olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Ancak Yakutlar arasında kara demircilerin varlığı daha çok duyulmuştur. Demirci ile şaman arasındaki benzerlik, demirciliğin birkaç nesil aynı soydan gelmesi ile aynılaştırılır. Diğer taraftan demirci, şamanın büyük kardeşi olarak görülür ve aralarındaki fark silinmiş olur. Hatta bazı Türk boylarına göre demirci şamanlar olmuş ve ayrı bir zümre oluşturmuşlardır (Bayat, 2012a: 37).

Demircinin şamanın büyük kardeşi olarak görülmesi demirci ve şamanın aynı kökten geldiğinin vurgusudur aslında. Fakat yine de demirci şamandan bir nebze daha üst seviyede tutulmuştur denilebilir. Bu tutumda demircinin şamandan güçlü olması ve hatta şamanın parçalanma sürecinde ona şekil vermesi etkili olmuştur. Hoppál (2014: 210-211), şaman ve demirci arasındaki ilişkiyi bahsederken Yakutlara ait olan bir atasözünü verir. Bu atasözü şamanın ve demircinin aynı yuvadan çıktığı ile ilgilidir ki bu durum şamanın ve demircinin şaman mitolojisinde birbirleriyle bağlantılı olduklarını gösterir.

Yine Eliade (2014: 570) de şamanla demircinin aynı yuvadan çıktığını fakat demircinin şamana göre biraz daha üst seviyede olduğunu belirten şu açıklamayı yapmıştır: “Bir Yakut atasözü ‘Demirciler ve Şamanlar aynı yuvadan çıkar’ der. Bir başkası da ‘Şamanın karısının saygıya, demircinininkinin ise tapılmaya layık olduğunu’ söyler.”

Araştırmacılarında belirttiği gibi şaman ve demirci aynı köktendir fakat güç hiyerarşisi açısından düşünüldüğünde demirci şamandan bir basamak daha ileridedir.

Öyle ki şamanist toplumlarda şamanın demirciye zarar veremeyeceği fakat demircinin şamana zarar verebileceği inancı hâkimdir: “Dolgan’lara göre şamanlar demircilerin ruhlarını “yutamaz”, çünkü demirciler onları ateşte saklar. Buna karşılık demircinin bir şamanın ruhunu yakalayıp ateşte yakması mümkündür” (Eliade, 2014: 570).

Alekseev (1975) ise demirci ile şaman arasındaki ilişkiyi şu şekilde dile getirmiştir:

Demircilik sanatı Şaman sanatından sonra en önemli sanat olarak bilinir. Hatta Yakutların inancına göre Demirci, Şamandan daha yüksek derecededir. Nitekim demircinin Şamana zarar vermesi mümkündür, ancak Şaman, demirciye zarar veremez (akt. Bayat, 2013: 63).

Bu açıklamalardan her ne kadar aynı kökten gelindiğine inanılsa da demircinin şamandan mevki açısından bir derece daha yüksek olduğu anlaşılır. Buna rağmen şaman ile demirci arasındaki benzerliklere değinmek gerekir. Bayat (2013: 66), bu benzerliği birkaç nesil aynı soydan gelmekle izah eder ve ikisinin kardeş statüsünde olduğunu söyleyerek bir yerde aynı seviyeye geldiklerini ifade eder. Daha sonra ikinci benzerlik olarak demircinin çekiç, örs, körük gibi malzemelerinin kutsandıktan sonra kadının dokunamayacağını ve şamanda da aynı şey olarak onun davuluna kadının dokunamayacağını belirtir.

Bütün bunların yanında şamanın kullandığı aksesuar olan aynanın demircinin izni ile yapıldığı görülür: Kenin-Lopsan (Kenin-Lopsan’dan akt. Bayat, 2013: 191) Tuvalılara ait ünlü bir şaman olan Sat Soyzul’un on iki tane aynasının var olduğunu ayrıca onun bu aynaları yapmak için demirciyle görüştüğünü anlatır. Ayrıca Bayat (2013: 191)’ın da ifade ettiği gibi, aynanın göğe ait bir kökeninin olması demirci kaynaklı olduğunun göstergesidir.

Anlaşılabacağı üzere şamanın göğe ait olması, demircinin onunla aynı soydan olması, şamanın oluşmasına katkıda bulunması ve hatta bir noktada ondan üstün olması şaman gibi onun da göğe aitliğinin bir göstergesidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki demirciler de şamanlar gibi ak ve kara olmak üzere ikiye ayrılırlar (Bayat, 2012: 37). Buradan hareketle de ak şaman ve ak demircilerin ışıklı âleme, kara şaman ve kara demircilerin de karanlık âleme hizmet ettikleri çıkarımına varmak zor olmasa gerektir.

Şamanın parçalanma olayında da demircinin etkisini görmek mümkündür. Şaman namzedinin parçalanan vücuduna demirci yeniden şekil verir. Bu açıdan düşünülürse demirci, şamanın yeniden doğumunda başrol oynayan kişidir:

Seçim, atalar ruhlarının şamanın kuş şeklindeki ruhunu yetiştirmeleriyle ya da seçilmiş şaman adayının bedeninin parçalanması ve tekrar yerli yerine koyulmasıyla son bulabilir. Bu durumda şamanın vücut parçalarını kazanda pişirirler, nalburda şekle kavuştururlar, kristalleri, sihirli taşları, yılanları şamanın derisinin altına yerleştirirler. Şaman adayının içinde diğerlerinden farklı bir kemik ararlar (Hoppál, 2014: 59).

Şamanın nalbur üzerinden şekillenmesi onun şaman özellikleri ile donatılıp yeniden doğumunu göstermektedir. Bu işi de işin ehli olan demirci üstlenmektedir. Demircinin şamanı parçalaması ve ona yeni vücut bahşetmesi ritüeli çeşitlilik arz etmektedir. Şaman adayının parçalanması, değişik aşamalardan geçmesi ve sonuç olarak yeniden yaratılma süreci konusunda öncelikle Hudyakov (1969)'un detaylı anlatımı karşımıza çıkmaktadır:

(...)Yakutların Şaman inançlarında adayı parçalayıp etini rüzgâra serpen, **Hara Sılgılah Begi duortu** adlı korkunç yeraltı ruhudur. Bu ruh gelecek Şamanın başını kesip bir direğe geçirir ki kar, yağmur onu yıkasın, şimşek, rüzgâr onu güçlendirsin. Bütün bunlar olup bittiği bir zamanda adayın vücudu evde baygın hâlde yatar. Sonraki merhalede ruhlar başı yerine koyup adayı tekrar diriltip ateşli denize salarlar. Üç gün üç gece ateş, adayın orta dünya (yer) alametlerini, zayıflıklarını, kısacası önceki yaşamı ile bağlı her şeyi yakıp yandırır. Geriye adayın derisi ile kemikleri kalır. Bu süreç devam ettiği zaman adayın yerdeki vücudu ateşte yanmış gibi olur, gözleri kanla dolar, vücudu yaralarla örtülür. Daha sonra ruhlar, adayı ateşli denizden çıkarıp yılan- çıyanla, her türlü kötülükte ve dolanbazlıkla dolu sun'î şekilde oluşturulmuş göle atarlar. Bu sun'î gölde Şaman adayının bedeni yılanlarla, çıyanlarla, kertenkelelerle, kurtlarla yeniden yapılır. Ezoterik anlamda yılan- çıyanlar, kurtlar, kertenkeleler kötü ruhların simgeye çevrilmiş eğitimidir. Bundan sonra ruhlar, adayı sun'î gölden çıkarıp demir ağaçtan ayaklarından başı aşağı asarlar. Üç, dokuz veya yedi bakire kız dua okuya okuya adayın vücudunu bıçakla kesip, bedenini iğne ile delik deşik ederler. Yerde adayın vücudu gerçekten de kesilirmiş gibi azap çeker. Bir kaç yıldan sonra adayı tekrar, terbiye aldığı **Oyun Muhan** adlı ağacın yanına götürürler. Burada adayı karanlığa iterler. Demircilerin yeri olarak

bilinen karanlıkta aday, bazı işlemlerden sonra yeniden diriltilir (akt. Bayat, 2013: 59).

Görüldüğü üzere şaman namzedi çeşitli zorlu basamaklardan geçtikten sonra en son şekil almak üzere Oyun Moha ağacının karanlığına yani usta demircilerin olduğu yere atılır ve ancak oradan çıktıktan sonra usta şaman olma yolundaki merhalesini tamamlamış olur. Yine Hudyakov (1969)'un derlediği bir memorattan eti parçalanıp yakılan şaman namzedinin Oyun Moha ağacının yanından karanlığa itildiğini, orada bulunan usta demirciler tarafından çekiç örs aracılığı ile dövüldüğünü, sonra soğutulduğunu, bu işlemlerden sonra yeryüzüne tekrar bırakıldığını ve ancak sonrasında şamanın soğukta donmama, sıcakta terlememe özelliği kazandığını vurgular (akt. Bayat, 2013: 62).

Parçalanma aşaması şamanlığın temel ayaklarından bir tanesidir. Bu önemli aşamada demircinin rol oynaması ve şamana bazı özellikler kazandırması onun şamanın yeniden doğmasını sağlayan asıl güç olduğunu gösterir. Daha önce de bahsedildiği üzere kemik şamanlıkta yeniden var olmanın aslı unsurudur. Kemiği de demircinin bir araya getirdiği düşünüldüğü zaman şamanı yeni fonksiyonlarla donatan ve ona yeni statü kazandıran kutsal ruhun usta demirciler olduğu söylenebilir.

Parçalanma aşamasında demircinin şaman namzedi üzerinde yaptıkları ile ilgili olarak çeşitli anlatılar vardır. Bu anlatıların ortak noktası ise demircinin şaman namzedini parçalara ayırması ve kemiklerini yeni etle örtmesidir denilebilir. Bayat (2004), demircinin şamana yaptığı uygulamaları anlatırken şamanın etlerinin kemikten ayrılincaya kadar kaynatıldığını, demircinin kemikleri bir yere topladığını ve kemiklerin yeni etle örtüldüğünü, daha sonra demircinin namzedin gözlerinin yerine başka göz koyduğunu (bundaki amaç şamanın ruhları görebilmesidir) ve son işlem olarak da demircinin şamanın kulaklarını deldiğini (bundaki amaç şamanın bitkilerin dilini anlamasıdır) dile getirir (akt. Bayat, 2013: 67).

Hoppál (2014: 31) da şamanın, üç tane örsü bulunan demirci tarafından başının ezildiğini söylemiş ve kulaklarının bitkilerin dilini anlayabilmesi için oyulduğunu ifade etmiştir.

Bir diğer araştırmacı Eliade (2014: 65), Pyotr İvanov adlı bir şamanın konu ile ilgili daha çok bilgi verdiğini söylemiş, adayının bedeninin demir kancayla ayrıldığını

dile getirdikten sonra kemiklerin tekrar bir araya getirilip demir ile birbirlerine bağlandığını ifade etmiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Kıday Baksı'dır. Kıday Baksı'nın olması şamanların meydana gelmelerinde demircinin işlevinin ne derece önemli olduğunu bize vurgulamaktadır:

Yakutların mitolojik düşüncesinde Kıday Baksı, demircilerin hâmisî, ustası, atasıdır. Hatta Kıday Baksı'nın yeraltındaki ruhlardan oluşan topluluklardan birinin lideri olduğu da düşünülür. Bazı bilgilere göre Kıday Baksı, aynı şekilde Şaman ve hükümdarların da hâmisî, hocası ve atası olarak bilinmektedir. Yeraltında olması nedeniyle Kıday Baksı, gizli hâzinenin koruyucusu, gizli bilginin kaynağıdır. Kahramanlık destanlarında savaş sırasında veya savaştan sonra güçten düşen kahramanlar onun yanına inip, onun demirci örsünün üstüne uzanıp yeni güç, kuvvet bulurlar. Ayrıca Yakut kahramanlık destanlarında (Yakutça olonho) Kıday Baksı'nın daimî sıfat tamlaması demircilerin, hükümdarların ve hanların atası ifadesidir (Bayat, 2013: 68).

Eliade (2014: 570-571)'nin Yakut mitlerinden yola çıkarak ifade ettikleri de Kıday Baksı'yı işaret etmektedir: “Yakut mitlerine göre demirci mesleğini Yeraltı dünyasının baş demircisi “kötü” tanrı K'daai Maksin'den almıştır. Bu Tanrı demir parçalarıyla çevrili demirden bir evde oturur. Ünlü bir ustadır; kahramanların kırılan veya kesilen kol ve bacaklarını o onarır.”

Kahramanlık destanlarında kahramanların Kıday Baksı'nın örsünün üzerine uzanarak güç kazanması dikkati çeken önemli noktalardandır. Şamanlar demircinin örsü üzerinde demirci tarafından yeniden yapılanarak olağanüstü özellikler kazanırlar ve güç dereceleri artar. Destan kahramanlarının da örsün üzerine yatıp güç kazanmaları şamanlıkta son derece önemli olan demirci kültürünün destanlara yansıdığı muazzam bir göstergesidir. Nitekim Bayat (2013: 68-69)'ın Kıday Baksı hakkında söyledikleri şaman-kağan-demirci üçlemesini destekleyen nadide bilgilerdendir: “Kıday Baksı'nın, bahadırların bütün silah ve giyimlerini yapması onun kahramanları da koruduğuna bir delil olabilir. Türk mitolojisinde demirci ile Şaman çoğu zaman aynı kişidir (Türkleri Ergenekon'dan çıkaran Börteçine gibi.)”

Bayat (2013)'ın da ifade ettiği gibi Türk Mitolojisinde şaman ve demirci aynı kişi olarak görülmüştür. Her ne kadar demirci güç açısından şamandan bir nebze önde olsa da daha önce bahsedildiği gibi şamanın ve demircinin aynı yuvadan çıktığı ve

zamanla kardeş olarak görülüp aynı statüye indirilmesi söz konusudur. Şunu da söylemek gerekir ki şamanın kağan soyundan gelmesi inancı ve demircinin şaman ile hemen hemen aynı konumunda görülmesi şaman-kağan-demirci üçlemesini meydana getirmektedir. Öyle ki üçü de gök kökenlidir ve göğe ait unsurlarla bezelidirler. Türklerin önemli destanlarından olan Ergenekon destanı şaman-kağan-demirci üçlemesinin en güzel örneğidir. Destanı incelemeye geçmeden önce demirci hakkında bilinmesi gereken ve destanlarda karşımıza çıkabilecek birkaç önemli noktadan bahsetmek gerekecektir. Parçalanma sürecinden yeniden doğuma kadar şaman namzedinin geçirdiği evrelerde başrol oynayan demirci Bayat (2013: 70)'ın da ifade ettiği gibi şaman mitolojisinde öldüren ve yeniden doğmayı sağlayan tanrı konumundadır.

Demirci ve şamanın koruyucu ruhlarından (emeget) olan hayvan ana arasında da sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Hatta bazı şamanist toplumlarda demirci ile hayvan ananın aynı rolde olduğu görülebilir.

Ksenofontov (1992) ele aldığı bir takım Yakut şaman efsanelerinden yola çıkarak demircinin yerini kuş ananın tuttuğunu ifade etmiştir ki bu kuş ananın demir gagası, demir pençesi ve uzun kuyruğu vardır ve şamanın parçalanması sırasında demircinin vasfını üstlenir (akt. Bayat, 2013: 71).

Görüldüğü üzere şaman için önemli bir merhale olan ve demircinin yapmakla yükümlü olduğu parçalanma ve yeniden oluşturulma süreci Yakut efsanelerinde kuş anaya (hayvan ana) mal edilmiştir. Kuş ananın tasvirinde de demir gagalı ve demir pençeli olması demirciye bir göndermedir. Elbette ki aynı görevi üstlenen varlıklar arasında da bazı benzerlikler söz konusu olacaktır. Bayat (2004), hayvan ana ve demirci arasındaki benzer noktayı şu şekilde açıklamıştır: “(...) Şaman olmada hayvan ananın rolü, Kıday Baksı'nın rolü kadar büyüktür. Nitekim bazı efsanelerde aday, yeni yetme çağına geldiğinde hayvan ana, yeraltı dünyasından yeryüzüne çıkar, adayın vücudunu parça parça doğrar, etlerini hastalık, ölüm gelen yollara atar ve ruhların arasında bölüştürür” (akt. Bayat, 2013: 104).

Şunu da unutmamak gerekir ki demir / demirci inancının şamanın manyak adı verilen elbisesinde görmek mümkündür. Şamanın göğsüne taktığı demirden göğüslüğün adı Emegettir (Bayat, 2013: 148). Şamanlıkta koruyucu ruh ya da hayvan ana olarak bilinen ruhun bir diğer adı da “Emeget”tir. Bu açıdan düşünüldüğünde

şamanın koruyuculuğunu üstlenen hayvan ana (emeget) aynı zamanda şamanın kötü ruhlarla ya da diğer şamanlarla savaşırken koruyucu aksesuar olarak taktığı demirden göğüslüğe ad olmuştur. Nitekim Öger ve Gönel (2011: 239) de manyak üzerine iliştirilen demirlerin, kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan görevi gördüğünü belirtmiştir.

Değınmeden geçemeyeceğımız bir diğer konu da Erlik ve demirci ilişkisidir. Yer altı ile ilgili birçok tasvir ve özellikten Erlik ile demirci arasındaki ilişkiyi görmek mümkündür:

Türk Şaman tasavvurlarında (aynı zamanda Moğol Şamanlığında da) demircilik sanatı yeraltı dünyasıyla ilgili bir şekilde görünür. Hatta Erlik Han'ın yeraltı dünyasının tasvirinde demirciye özgü olan sıfatlarının hatırlatılması (mesela Erlik'in sarayının siyah demirden olması, sarayı çevreleyen surların da siyah demirden yapılması, Erlik'in kızlarının demir tırnaklı, demir ayaklı tasvir edilmesi vs.) demirciyle yeraltı dünyasını özdeşleştirir (Bayat, 2013: 69-70).

Bayat (2013: 70), Altay mitolojisinde, yeraltının hâkimi ve ilk şaman olarak bilinen Erlik'e, demircilerin patronu ve ilk demirci olarak da inanıldığından bahseder. Daha sonra Şor efsanelerinde Erlik'in oğullarının demirle ilişkilendirildiğini ifade eder ve onların adlarına dikkat çeker: Temir Kan, Kees Kara (Kara Dökme Demir), Jalbak Temir Darindu (Geniş Demir Küreği Olan) vs.

Erlik'in ailesinin özellikle de çocuklarının isimlerinin çoğunun demir ile alakalı olması Erlik'in demirciler patronu olduğu inancını kuvvetlendirmektedir. Konu ile ilgili olarak Verbitskiy (1893)'nin yaratılış mitine değindiği görülür:

Altay-Sayan Türklerinin inancına göre, ilk demirci de Erlik Han'dır. Erlik'in ilk demirci olduğu yaratılış mitinde görünmektedir. Erlik yeraltı dünyasında ona hizmet edecek insanlar yaratmak için çekiç, körük, örs yapar. Demiri kızdırır. Çekici örse vurur ve oradan körmesler (kötü ruhlar), yaban domuzu, ayı, kurbağa vs. çıkarır (akt. Bayat, 2013: 70).

Mitde yer altı hükümdarının kendi hizmetkârlarını çekiç ve örs ile yaratması yani çekici örse vurarak yaratması onun demircilik vazifesinden haber verir. Erlik'in yer altı canlılarının lideri olması ve kendi hizmetçilerini çekiç ve örsü kullanarak halk etmesi Türklerin demircilik sanatını yer altı ile ilişkilendirdiğinin bir göstergesidir ki Bayat (2013: 70), “ (...)Türk Mitolojisinde demircilik, yeraltı dünyasıyla bağlı bir sanattır (...)” demiştir.

Demircinin şamanlıkta önemli bir yere sahip olduğunun bir diğer göstergesi de şaman yeminlerinde dahi var olmasıdır. İnan (1986: 78)'ın bize naklettiği, Yakutlarda şaman adayının şamanlığa adım atarken ettiği yeminin şu kesitinde demircilerin başı olan Kıday Baksı'ya gönderme vardır: “Yakut ulusuna kudretli demirciler bahşeden Kıday Baksı Toyon'a saygı göstereceğim. Demirci hastalanırsa kızıl inek kesip kurban sunacağım; kurbanın ciğerlerini ve böbreklerini demircinin ocağına gömeceğim (...)”

Şaman namzedi, şamanlığa adım atarken verdiği yemine demirciye saygı sunacağını ve gerekirse ona kurban dahi keseceğini dile getirmiştir. Her ne kadar aynı statüde görülseler de demircinin güç açısından şamandan üstün olduğu bir kere daha görülür. Bunun en büyük kanıtlarından bir tanesi de yukarıda değinildiği gibi şamanın demirciye kurban kesmesidir.

Demircinin en büyük özelliklerinden bir tanesi de yer altı ruhlarının ondan korkmasıdır. Erlik avanesi bu nedenle demire de yaklaşamazlar: “Bütün Kazak bakışları (şamanları) ruhsal bozuklukları olan hastaları iyileştirebildikleri gibi, kara albastıyı veya *martı* denilen kötü ruhu da kovabilirler(...) Nitekim demirciliğin gelişmesiyle bütün kötü ruhlar erkek şamanlardan ve demircilerden korkar hale gelmişlerdir” (Bayat, 2012a: 162).

Şamanın üstünde demir parçaları barındırması ve korumalığının da demir olması tesadüf olmasa gerekir:

Şaman, toplumun rahat yaşamasına engel olan ve insanlara zarar veren kötü ruhlara karşı savaşmak için özel bir giysi giymeğe mecburdur. Bu bağlamda Şamanın manyak tam olarak zırh görevini yerine getirir. Şaman giysisi, kötü ruhların yaklaşamayacağı veya Şamana zarar veremeyeceği simgelerle donatılmıştır. Nitekim döşlük denilen kısma demirden bir takım şeylerin asılması, Şamanı kötü ruhlarla savaş zamanı koruyacağına inanılan zırh görevini yerine getirir (Bayat, 2013: 179).

İnan (1986: 170), Albastının (Almış) Erlik'in halkından ve hizmetçilerinden olduğunu dile getirir. Özellikle doğum yapacak olan veya yapmış olan kadınlara musallat olan Albastı ya da Karabasan gibi yer altı halkından olan kötü ruhlar da demirciye yaklaşamazlar: “Şamanlığı bu veya diğer şekilde koruyabilen Kazaklarda, Türklerin ata-baba sanatı olan demircilik ve demirci kültürüyle ilgili bazı inanışlar kalmıştır. Kazakların inancına göre al ruhu demirciden korkarmış” (Bayat, 2013: 69). Yine İnan (1986: 170), şunları ifade etmiştir: “Albastı, tüfek sesinden korkar. Lohusa

‘albastı’ olursa tüfek patlatmak âdettir. Demircilerden ve ocaklı adamlardan da korkar; öyle muktedir demirci ustalar ve ocaklılar vardır ki bunların bir mendil veya külâhı ‘albastı’ yı korkutmak için kâfi gelir.”

Dikkatimizi çeken önemli hususlardan bir tanesi de demircinin doğum hamisi olma özelliğinin olmasıdır:

(...) Benzeri şekilde Kırgızlar da doğum zamanı yurda (eve) demirciyi davet eder, doğumun kolay geçmesi için demirci de demir dövmeye başlar. Demirden korkan kötü ruhlar inancı diğer Türk boylarında da çok yaygındır. Bu olgu (1) demirciyi doğum hâmisi seviyesine çıkarır. En önemlisi Şaman gibi (2) demircinin de kötü ruhları kontrolde tutabilmesini vurgular (Bayat, 2013: 69).

İnan (1991), Kazaklara ait olan Argun ve Turgay-Kıpçak boylarında yeni doğum yapmış kadının yanında demirciyi temsilen bir erkeğin çekiçle demiri dövdüğünü gözlemlediğini bildirmiştir (akt. Bayat, 2013: 69).

Şamanlıkta bu derece önemli rol oynayan demir / demirci inancı destanlarda direkt ya da dolaylı şekilde varlığını korumuştur. İnan (1986: 172), Manas destanının devamı niteliğinde olan Yolay Kaan destanında karabasan korkusunun olduğunu, onun defedilmesi için kara bakışı çağrıldığını ifade etmiş ve ilgili kısmı şu şekilde vermiştir:

“Kara bakışı bar edi
Karabaskan katındın
Evliyası bar edi...
Kara bakışı loğusaya gelen cinlere hitap ederek;
Alıştan kelgen Al-bı deyman
Raktan kelgen canbı deymen... diyor ki buradaki ‘al’ bizim bahsettiğimiz ‘al’ dır.”

Görüldüğü üzere Erlik avenesinden ve hizmetkârlarından olan Albastı ruhu destana bu şekilde yansımıştır.

Albastı inancını Manas destanında da görmek mümkündür. Radloff (Radloff’tan akt. İnan, 1986: 85) Manas destanında tespit ettiği bir kısımda lohusaya yardım için kara baksının dillendirildiği bilgisini vermiştir. Burada ak baksı ya da kara baksı olgusundan ziyade albasan veya karabasan adı ile bilinen ruhtan bahsedilmesi ve o ruhların kara baksılar tarafından idare edilebilmesi dikkat çekicidir: “Bu bakımdan Manas destanının bir epizod’unda geçen hikâye dikkate değer. Burada ‘kara

baksı' dan bahsedilmektedir. Lohusaya yardım için 'kara baksı' çağırılıyor. Lohusa diyor: Ey gelinler ilimde kara bakışı var idi / Kara basmış kadının evliyası o idi.”

Ayrıca destanda demirci inancı ile ilgili olarak dikkati çeken bir diğer mevzu ise demircinin eşi konumunda olan Tarkan / Darkan'dır:

Demirci tarkan, kabilenin ilk zamanlarda dünyevî ve dinî yönetimini elinde tutan başkanı olmuştur. Zamanla tarkanın dinî işlevi arka plana itilmiş, yalnız kabile birliğinin lideri vasfını korumuştur. Yakutlarda "darkan" şeklinde geçen tarkan, demircinin kendisi değil, karısına verilen unvandır. Demirci gibi karısı da gizli dünyanın bir parçası sayılmış ve tarkan unvanıyla şereflendirilmiştir (Bayat, 2013: 71).

Nitekim İnan (1991)' ın da Manas destanını örnek verdiğini ve destanda demircilere Darkan denildiğini ifade ettiği görülür (akt. Bayat, 2013: 71).

Şamanlıkta önemli yere sahip olan Demirci inancının Manas destanına yansıdığını görüyoruz. Karabasan ya da Albastı ruhunun lohusaya musallat olması münasebetiyle onu kovacak evliyanın varlığından söz ediliyor. Şamanın veya her ne kadar şamandan güç açısından önde de olsa onunla aynı statüye indirgenen demircinin kastedildiğini anlıyoruz.

Bütün bunların yanında demir / demirci motifinin Türk destanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Ergenekon destanında vücut bulduğunu görmek mümkündür. Ergenekon destanı şaman-kağan-demirci üçlemesini bünyesinde barındıran nadir bir destandır. Türklerin dağı eritip kurtuluşa ermelerinden ziyade bilge kişiliği ile ön plana çıkan, şamanlıkta da daha önce bahsedildiği gibi yeri tartışılmaz bir öneme sahip olan demir / demirci inancı görülür.

Öztürk (2000)'ün verdiği Ergenekon destanında demir ve demirci motifini destekleyen önemli kısım şu şekildedir:

(...) Ne çare ki bir yol bulamadılar. Bir demirci şöyle dedi: “bir yer bilirim, orada demir madeni var, eritir kendimize yol açarız. Yeter ki bu ülkü yüreğimizi demiri eritecek kadar doldurmuş olsun”, dedi. Gözler ışıladı, herkes gücünün yettiği kadar odun topladı. Önce bu odunlar dünya yüzüne o insanların buluşu olan kömür haline getirildi. Bir sıra odun bir sıra kömür konuldu. Dağın böğründeki yarıklara istif edildi. Dokuz yüz devenin derisinden koskoca körükler yapıldı. Dağın sağna ve soluna bu odun ve kömürler yığıldı. İhtiyarlar da ellerini açıp Yüce Tanrı'ya yalvardılar, en yaşlısı gözü nemli, yüreği dertli odunu ateşledi. Tanrı Türkü korumuş,

demir erimeye başlamış, odun kömür yığınları hep tazelenerek, bütün boylar başında nöbet tutarak, genç kızlar kurtuluş destanı okuyarak günler geçti. Demir bir devenin geçeceği kadar eridi, sevinç dağı taşı inetti. Yol açılmıştı, o ayı, o günü, o saati bellediler. Hala bu günü getiren her yıl Türkeli’nde anılır. Şöyle ki, her obada yaşlı bir kişi, bir demir parçasını ateşle kızdırır, örsün üzerine kor, çekiçle vurur, oyun oynarlar, kımız içerler. “Zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün bu ışıklı gündü” derler (akt. Çobanoğlu, 2007: 132).

Burada aynı zamanda demirci kişinin bilgeliğinden ve rehberliğinden de söz edilebilir. Her obadan yaşlı bir kişinin eline çekiç alarak örse vurması kurtuluş günün simgesi olduğu gibi bize demirciyi de anımsatmaktadır. Nitekim Bayat (2013: 65-66)’ın şu sözleri son derece önemlidir:

Türkler, demirciyle Şaman arasında bir ilişkinin olduğunu çok eskiden beri varsaymışlardır. Türk düşüncesinde demircilik erkek egemenliği ve askerî güç sembolüne dönüşmüştür (...) Demiri şekillendiren usta, Şaman adayını da kolaylıkla Şaman yapabilir mantığı, Şaman olma statüsünde demirciye özel bir yer ayırmıştır (...) Türk mitolojik düşüncesinde iki kutsal güce-ateş ve demire hükmeden kişi bir diğer sentagmada kurtarıcılık işleviyle yüklenmiştir. Bu kurtarıcılık Türklerin meşhur Ergenekon mitinde de görülür. Nitekim demir dağları eritip Türkleri geniş bozkıra çıkararak Börteçine de ilk demirci, ilk hükümdardır, kurtarıcı bozkurttur. Adın etimolojisinde kurt (börte / börü) anlamının mevcudluğu kurt, büyü, demirci üçlüsünden haber verir. Ergenekon miti, demircinin kurtarıcılık misyonunu üstlenmiş kurtarıcı bozkurt varlığında gerçekleşmesidir. Demirci ile bozkurt arasındaki ilişki demirci ile hükümdar arasındaki ilişki kadardır. Ergenekon’dan çıkma şerefine hakanın her sene belli bir günde ateşte ısıtılmış demir parçasını örs üzerine koyup çekiçle vurması, dolayısıyla demirci taklidi yapması, “hakan demirci” müessesesinin bir kalıntısı idi. Kurtarıcı demirci aynı zamanda milletin Şamanı ve hakanı idi.

İfade edildiği gibi her sene belli zamanda yaşlı bir kişi tarafından çekiç ile örs üzerinde kızdırılmış demire vurulması hakan-demirci, yani bizim deyimimizle kağan-demirci kurumunun bir izidir. Fakat şamanist toplumlarda şamanın da bu inanç kurumu içerisinde yer ettiği söylenebilir. Özellikle demirci ve şamanın aynı mevkide görülmesi ve Türklerde zamanla ortaya çıkmış bir inanç olarak şamanın ancak kağan

neslinden olabilmesi ile birleşince şaman-kağan-demirci üçlemesi varlık kazanmaktadır.

Ayrıca üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da şaman-kağan-demirci sıfatlarını kendisinde barındıran liderin kurtarıcı görevini üstlenmesi meselesidir. Yine destanda Türklerin Ergenekon denilen yerden çıktıklarında başlarında hükümdar Börteçine'nin olması (onun ilk demirci olduğuna dair bir inanç söz konusudur), Börteçine'nin oğlunun adının Demirtaş olması ve yine destanın sonunda Hive Hanı Ebülgazi Bahadır Han'ın "(...) demiri dünya yüzünde ilk kez eritenlerin ve kendilerine kurtuluş yolu, dünyaya önderlik yolu açanların kendi ataları olduğunu yılda bir kez hatırlasın ve yüreğinde aynı şavkı, aynı ateşi duysun" (akt. Çobanoğlu, 2007: 132-133) sözleri Ergenekon destanında var olan demiri işleme ve demiri işleyen yani demirci motifine oradan da ilk demirci-ilk hükümdar olgusuna, şaman-kağan-demirci üçlemesi çerçevesinde kurtarıcı kurt-lider inancına bizi götürmektedir.

Her sene aynı zamanda kurtuluşu simgelemek adına bir yaşlı tarafından çekiç ile örs üzerinde kızdırılmış demirin dövülmesi kurtuluş simgesinin ritüelleştiğinin de göstergesidir. Öyle ki Jochelson (Jochelson' dan akt. Bayat, 2013: 140) Paleo-Sibirya ve diğer Sibirya halkları arasında var olan şamanlığı "ailevi" ve "mesleki" olarak ikiye ayırmış aile şamanlarının bayram ve kurban gibi ritlerin yöneticiliğini yaptığını ifade etmiştir.

Ergenekon destanında da şaman-kağan-demirci vasfında bulunan hakamın her sene belli zamanda örs üzerindeki kızdırılmış demiri dövmesi onun bu riti yönettiğinin ve dolayısıyla şamanlığının göstergesidir.

İncelenen destanlardan Canış Bayış destanına bakıldığında, destan kahramanlarından Er Bayış Kalmuklarla savaşa girişmeden önce uyuduğu bir gecede rüya görür ve o rüyada demir tırnaklı, büyük ve kara renkli bir kuş kendisine saldırır. Onu demir pençesi ile kapar göğe yükselir. Daha sonra yere bırakır. Yere bıraktığında Er Bayış uyanır (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 53).

Şamanlıkta da şaman namzedinin demirci tarafından parçalandığı ve bazen bu görevi şamanın koruyucu ruhlarından olan hayvan ananın gerçekleştirdiği söylenmiştir. Hayvan ananın tasvirinde ise onun demir gagalı, demir tırnaklı ve demir pençeli

olduğu görülür. Burada demir tırnak üzerinden demirci inancına bir gönderimin olduğu ifade edilebilir.

Eşimkul Menen Zuura destanında da Temirkan'ın kızı Aruuke'nin altı katlı demirden bir evde oturduğu görülür (Çelebi, 2007: 251). Ayrıca Temirkan'ın da isminde demir-demirci motifini destekleyen inanç hissedilmektedir.

Aruuke'nin Er Kökül'ü tasvir edişinde de demirin kullanıldığı dikkatimizi çekmiştir. Aruuke, Er Kökül için şu ifadeyi kullanmıştır: “İçi kızıl alevden / Sırtı kara demirden” (Çelebi, 2007: 275).

Temirkan ismi ve onun kızı Aruuke'nin altı katlı demirden evde oturması, ayrıca Er Kökül için yapılan benzetim demirci motifini işaret etmektedir. Demircinin de şamanlar ve kahramanlar gibi göğe aitliği unutulmamalıdır.

Han Orba destanında demir-demirci-şaman-kağan motifinin varlığından haberdar oluruz. Destan kahramanlarından Han Mirgen'in defin edilirken demir bir tabuta yatırıldığı görülür (akt. Aktaş, 2011: 205).

Ayrıca destanda Kök Nincil'in doğurduğu oğlan çocuğu Han Sağın'ın üç boğumlu demir asası vardır (akt. Aktaş, 2011: 227). Asa şamanların kullandığı aksesuarlardandır. Nitekim Hoppál (2014: 143), asanın Buryat şamanlarının geleneksel aletlerinden birisi olduğunu, üç şekilde hazırlandığını (insan motifli, yılan motifli ve atı sembolize eden), şamanın seyahatine yardım ettiğini ve onun derecesini belirlediğini aktarır. Ayrıca Hoppál (2014: 151), asanın şamanların trans halinde yakaladıkları bilinç seviyesinden çıkmalarına yardım ettiği bilgisini paylaşır. Asanın demirden olması ise şamanlıkta bulunan demirci inancı ile alakalıdır denilebilir.

Demir ve demirci inancının kendini en açık şekilde gösterdiği destanlardan bir tanesi olan Kara Kuzgun destanında Kara Kuzgun'un iki çocuğu olur ve eşi o çocukları kara şeytanlardan korumak için demir tapınağın altında saklar (İlgın, 2008: 77-79).

Yer altı şeytanlarının demirciden ve dolayısıyla da demirden ne derece korktuklarından, onlara kesinlikle yaklaşmadıklarından detaylı bir şekilde bahsedilmişti. Bu açıdan düşünüldüğünde demirciden korkan Albıs, Karabasan ve diğer yer altı kara şeytanlarından çocukları korumak için destan kahramanının eşinin onları demirden bir tapınağa sakladığı görülür.

Demir-demirci motifinin kendini açık bir şekilde gösterdiği bir diğer destan da Seyitbek destanıdır. Destan kahramanı Seyitbek'in yiğitleri kılıç, zırh, kalkan ve

mızrak gibi savaş aletlerini toplamakla beraber gölde yaşam sürdüren Darkan adlı ustayı getirirler. Bu ustanın çok becerikli olduğu, kerametli bir canının olduğu, her sanatın elinden geldiği ve en önemlisi yaşlı bir kılıç ustası olduğu söylenir: Usta Darkan çelik, örs ve çekici ile Seyitbek ve yiğitleri için silahlar yapar (Mukasov, 2013: 61-62).

Darkan ya da Tarkan daha önce de bahsi geçtiği üzere demirci ile bire bir alakalı bir kavramdır. Bayat (2013: 71), Tarkan'ın demirci olduğunu ifade etmiş ve Yakutlarda da demircinin eşinin bu unvan ile şereflendiğinden bahsetmiştir. Daha önce de açıklık getirildiği gibi Manas destanında da demircilere Darkan / Tarkan deniliyordu.

Şamanlıkta büyük bir yere sahip olan demir / demirci motifinin dolaylı ya da direkt olarak destanlara yansıması bu şekildedir.

3.1.6. Don Değiştirme- Yeniden Doğma ve Zihinsel Açılma Motifi

Şamanlıkta şamanların en büyük özelliklerinden bir tanesinin gerek duyduklarında şekil değiştirebilmeleri olduğu söylenebilir. Bu değişimin en büyük amacı da seyahat ederek gittikleri âleme uyum sağlamak ve oradakilerce tanınmamak olsa gerektir. Şamanların diğer kabilelerin şamanlarıyla ya da kötü ruhlarla savaştıklarından bahsedilmiştir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki şamanın don değiştirmesi onun hayvan ana tasavvuru ile yakından alakalıdır (Bayat, 2013: 163).

Şamanların don değiştirmeleri de onların bir nevi yeniden doğmaları anlamındadır ki daha önce de bahsedildiği üzere iki kez doğmayan şaman olamaz inancı vardır: “Ölüp dirilme, Şaman olmanın ana teması, ana hattıdır. Şaman psikolojisini öğrenmek için Şaman olma sürecinde ölüp dirilmenin nasıl gerçekleştiğini bilmek önemlidir. Hiçbir Şaman, ikinci kez doğmadan Şaman olamaz” (Bayat, 2013: 50).

Şaman / kağan / destan kahramanı üçlemesi düşünüldüğünde şamanın ölüp yeniden doğması özelliği şüphesiz ki kendine kağan ve destan kahramanı statüsünde de yer bulacaktır. Daha önce de değinildiği gibi kağanların aynı zamanda şaman olarak tasavvur edilmesi, şamanların halkın başı veya askeri düzeyde komutanlık gibi birçok önemli noktada bulunmaları ve yine bahsedildiği üzere özellikle Türklerdeki şaman /

kağan birlikteliği düşünüldüğünde bu özelliğin kağanda / destan kahramanında yer etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Ölüp-dirilme / ikinci kez doğma olayı söz konusu olduğunda akla ilk olarak Manas destanı gelmektedir. Yıldız (1995) Manas'ın dirilip Mekke'ye gittiği, orada yaratandan çoralarını dilediği ve çoralarının da dirildiği bilgisini vermiştir (akt. Önal ve Erten, 2013: 276).

Kahramanın ve çoralarının yeniden doğmaları şamanlıktaki yeniden doğmaya benzemektedir. Önal ve Erten (2013: 276)'in "Manas Destanı'nda İslami unsurlar ağır basmasına rağmen, Şamanizm kalıntıları göze batacak ölçüde belirgindir. Öte dünyaya dair en çarpıcı yanlış / motif Manas'ın dirilmesidir." şeklindeki açıklaması bunu doğrulamaktadır. Yine Düzgün (2014: 177), masal, destan, efsane vb. gibi yaratımlarda var olan ölüp-dirilme motifinin temellerinin şamanlığa dayandığını ifade etmiştir. Şamanlarda yeniden doğma zihinsel açılmayı meydana getirmektedir ki şamanlar bu açılma sayesinde bir takım olağanüstü özellikler kazanırlar:

Şamanların gizli dilini yalnız zihinsel açılma süreci yaşamış aday bilir ve bütün hayatı boyunca kamlık esnasında bu gizli dilden yararlanır. O bakımdan Şaman, ruhlarla ruhların, bitkilerle bitkilerin, kuşlarla kuşların, hayvanlarla da hayvanların dilinde konuşur. Şamanın mitolojik inancına göre bütün varlıkların kendi dilleri vardır ve Şamanın görevi bu dilleri bilmektir. Gizli dili bir başkasının bilemeyeceği, Şaman söylentilerinden de bellidir (Bayat, 2013: 74).

Şamanların kazandığı özelliklerin başında hayvanların ve tabiatın dilini anlamasının geldiği görülmektedir. Şamanın bildiği bu gizli dil onu diğer insanlardan ayırır ve onların duyamadıklarını şamanın duymasını sağlar.

Şamanın don değiştirmesine dönüldüğünde bunu sağlayan en önemli etkenin hayvan ana olduğu görülür. Çünkü unutulmamalıdır ki hayvan ana inancı don değiştirme ile direkt olarak ilgilidir. Şamanın koruyuculuğunu üstlenen ve temelde de onun özünü oluşturan hayvan ananın ayrıca şamanın daha dünyaya gelmeden önce bakımını üstlendiğine de değinilmiştir. Bütün bunların yanında Bayat (2013: 163), don değiştirme olayının İslam sonrasındaki velilerde de olduğunu dile getirmiş zor duruma düşen velinin bu durumdan kurtulmak için İslam öncesinde kendinin emegeti olduğu hayvanın donuna girerek kurtulduğunu ifade etmiş bazen de hayvanın bire bir velinin yerine geçip ona gelecek zararları engellediğini aktarmıştır.

Şunu da söylemek gerekir ki diğer insanlar don değiştirme gibi bazı özelliklere

ancak öldükten sonra ulaşabilirken şamanlar bunu yaşarken istedikleri zaman istedikleri yerde gerçekleştirebilirler (Eliade, 2014: 581).

Şamanların yeraltında, yeryüzünde ve gökyüzünde don değiştirebileceği sonucuna ulaşılır ki bu özelliği, gerçekleştirecekleri seyahatten önce ya da sonra kullanabilirler. Eliade (2014)'nin de bahsettiği gibi sıradan insanlar ancak ölümle bazı olağanüstülükleri gerçekleştirebilirken şamanlar normal yaşamda da bunu başarabilirler.

Şamanlıkta yeniden doğma, zihinsel açılma sürecini de beraberinde getirmektedir. Zihinsel açılma, şamanın eski halinden çıkıp ruhsal özelliklerin ağır bastığı ve ufkunun genişlediği, sıradan insanlardan ayırt edici özellikleri kazandığı yeni halidir:

Zihinsel açılma *sürecinden sonra* Şaman, toplum mitolojisinin, toplum bilgilerinin gerçek *bilicisine çevrilir*: Ritüelle elde edilen bütün kutsal gizli bilgiler: toplumun *geleneği, mitolojisi*, Şamanın repertuarını bezeyen nesnelere olur. Zihinsel açılmayı *geçiş ritisi gibi* algılamış olursak, onda aşağıdaki iki kodla karşı karşıya kalmış oluruz.

1. Kod: *Parçalanarak Yenilenme*

Geçiş Riti = Patolojik ölüm ve dirilme

2. Kod: *Zihinsel Açılma*" (Bayat, 2013: 72).

Şaman, ifade edildiği gibi aynı zamanda toplumun kültürünü, geleneğini, inançlarını, mitlerini ve değerlerini bilen kişi halini alır.

Destanlar içerisinde şamanlıkta bulunan zihinsel açılmanın en güzel örneklerinden bir tanesi de Türk dünyası destan sahasında meşhur bir şekilde bilinen Köroğlu destanıdır. Şamanlıktaki yeniden doğma olayının destani yansıması söz konusudur. Nitekim Bayat (2009: 123)'in Köroğlu destanı hakkında ifade ettikleri manidardır: "Karanlık âlem ve onun simgesi olan mezardan çıkma, destanda Köroğlu'nun mezarda doğması şeklinde gerçekleşir. Bu motif birçok yönleriyle şaman folklorunda sık kullanılan ölmüş ve gömülmüş adamın dirilip şaman olarak ortaya çıkmasının destanî varyantıdır."

Bayat (2005)'in verdiği şamanın yeniden doğumu ile ilgili efsane iki kez doğmayan şaman olamaz inancının ve yeniden doğma sonucu şamanda meydana gelen zihinsel açılma sürecini göstermekle beraber yukarıda ifade edilenleri de desteklemektedir:

(...) Mesela, “ İki Defa Doğan Şaman hakkında Efsane ”de ölmüş ve gömülmüş bir adamı kuzeyden gelen bir boğa, mezardan çıkarır, daha sonra ağaçkakan onu pençesine alıp ruhların yanına götürür ve şaman ağacının üzerine bırakır. Şaman ağacında küçülüp bir buğday büyüklüğünde olan ölüyü bir kuş, ekmek pişiren ve çocuğu olmayan yaşlı bir kadının üzerine düşürür ve yeniden doğan çocuk şaman olur (akt. Bayat, 2009: 123).

İkinci kez doğum, zihinsel açılmayı da beraberinde getirmektedir denilebilir. Zihinsel açılmanın aslen şaman namzedinin ya da ikinci doğumu gerçekleştiren şamanın, şamanlığa dair birçok özelliği kazandığı, tabiatın ve hayvanların dilini anladığı, âlemler arası seyahat yeteneğini güçlendirdiği ve son olarak da ruhlar ile olan ilişkilerini geliştirdiği aşama olduğu çıkarımına varabiliriz.

Behçet Mahir varyantı Kenan kolunda ise Köroğlu'nun zihinsel açılmaya uğramasının okuyucuya sezdirildiği görülür. Şamanlıkta olduğu gibi destanda da destan karamanının ölüp ikinci kez dirilmeyi gerçekleştirmesi söz konusudur: Köroğlu koçaklarını kaybeder, buna dayanamayarak aklını kaybeder ve ben öldüm diyerek bir mezara girer. Daha sonra ise kendine, ancak cenk arkadaşı Köse'nin saz ile verdiği öğüt ve yiğitlerinin ölmediği haberi ile gelir (Kaplan, Akalın ve Bali, 1973: 248-261).

Destanda Köroğlu'nun mezara girip çıkması şamanlıkta var olan ölüm ve yeniden doğmayı simgelemektedir ki aynı zamanda bu zihinsel açılmanın da örneğidir. Bu noktada ilgimizi çeken bir diğer nokta da destanda sazın çalınması ile Köroğlu'nun kendine gelmesidir. Köroğlu'nun saz ile kendine gelmesi, iyileşmesi bize bakışların hastalarını kopuz ile tedavi etmelerini hatırlatır ki Bayat (2012b: 107) şunları ifade eder: “Artık destan söyleyicisine dönüşmüş bakışların, kopuzdan tedavi amacı ile istifade etmeleri gerçeği, onun hâlen eski fonksiyonunu koruduğunu gösterir.” Buradan bakışların eskiden hastaları kopuz ile yani müziğin, sesin gücü ile tedavi etmeye çalıştıklarını ve bakışların bu enstürmandan istifade ettiğini çıkarmak mümkündür. Nitekim Turan (2010: 156) da Kazak ve Kırgız şamanlarının gerçekleştirdikleri ayinlerde kutsal saydıkları kopuzu çaldıklarını ve kopuzun, bağlamanın Orta Asya'daki şekli olduğunu ifade eder. Bu derece kutsal olan kopuz söz konusu olduğunda ise akla ilk olarak Dede Korkut gelmektedir. Nitekim Dede Korkut kopuzun yaratıcısıdır:

Korkut Ata'nın üzerine aldığı esas fonksiyon; ozanların, bakışların (Orta Asya Şamanları) piri, kopuzun hamisi olmasıdır. Bu, Korkut Ata'nın bir sonraki

merhaledeki durumudur. Onun ilk kopuzu yaratmasına, ilk şarkıyı bestelemesine efsanelerde ve ayrı ayrı şiir parçalarında, Şaman alkışlarında mitolojik izler şeklinde rastlıyoruz. Bunlardan biri, onun ozanlığı ve kopuzla ifade edilen ritüelin ilk icraatçısı ve uygulayıcısı olmasıdır (Bayat, 2012b: 105).

Velihanov ve ayrıca Potanin Korkut Ata'nın Kazak şamanlarında ilk şaman olarak kabul edildiği, kopuzun onun tarafından icat edildiği, bakışlara ilk şarkıyı okuyan ve akınlara şarkı okumayı öğretenin o evliya olduğu inancının var olduğunu ifade eder (akt. Bayat, 2012b: 110).

Yine destana dönülürse Köroğlu'nun mezardan çıkması da şamanın karanlık âlemden ışıklı âleme geçişini hatırlatmaktadır: “Karanlıktan ışıklı âleme çıkma şamanın yeni yaşamı, yeni statüsüdür. Bu yeniden kurulma (yeni ikinci kez doğma) süreci destanda mahiyeti bakımından değişmese de epik özellik kazanmıştır” (Bayat, 2009: 123).

İncelenen destanlardaki don değiştirme motiflerine bakıldığında ilk olarak Ak Çibek Arığ destanında bu motif görülür. Kanlı Kılıç'ın kızı Ay Tappa üç kere tükürdükten sonra Ozıl Arığ kılık değiştirir (akt. Arıkoğlu, 2007: 351).

Ay Huucın destanına bakarsak Tanrı tarafından lanetlenen Alp Hushun, Han Mirgen'e beddua eder ve Han Mirgen köpek olur (Arıkoğlu, 2007: 555). Destanın ilerleyen kısmında Han Mirgen kızının ağlamasına dayanamaz ve tekrar gerçek kimliğine dönmeyi arzular ve sonunda döner (Arıkoğlu, 2007: 565).

Yine aynı destanda Ay Huucın, Han Mirgen'in kızına, Han Mirgen ise oğluna iç elbiselerini verirler ve daha sonra bu iki çocuk don değiştirerek iki ak kuş olurlar (Arıkoğlu, 2007: 587).

İlerleyen kısmında ise destan kahramanlarından Ay Huucın'ın ve Han Mirgen'in iki çocuğunun don değiştirip kuş şekline büründükleri görülür:

“Üç güzel kuşa dönüşmüşler.

Ay Huucın, kız güzeli,

Dönüp, oturmuş,

Burun büyüklüğünde

Boz laçın kuş olmuş.

Arı sili iki çocuk

Kardan ak, ak kuş olmuşlar” (Arıkoğlu, 2007: 617).

Don değiştirme motifinin sıklıkla görüldüğü destanlardan bir tanesi de Han Orba destanıdır:

Destanda Hara Han'ı, Hara Han'ın eşini ve halkını, Hara Molat yurtlarından sürer. Daha sonra Altın mavi bir bulutun üstünde ak bulutun altında bir guguk kuşu gelir. Dönüp dolaştıktan sonra o kuşun kendi öz şekline, güzel bir kıza dönüştüğü görülür. (akt. Aktaş, 2011: 35-36).

İlerleyen kısımda Hara Hushun'un kardeşi Hara Marha kara kurt donuyla Han Mirgen'e doğru gelir ve onun yanına geldiğinde kurt donundan sıyrılaraköz şekli insan donuna girer (akt. Aktaş, 2011: 62).

Destanda Han Mirgen teyzesi Altın Harlıh'ın öğüdünü unuttur ve daha sonra Altın Harlıh guguk kuşu donunda onun yanına gelir ve ona kızar (akt. Aktaş, 2011: 70).

Destanın ilerleyen kısmında destan kahramanı Han Mirgen ak ovanın ortasında duran kara eve girdiğinde üzerinde sinek ve arıların uçtuğu çok çirkin ve korkunç bir kıza çıplak halde bulur. Daha sonra ona vurur, onu öldürmek ister fakat başaramaz. Kız Han Mirgen'e yemek sunar yemek çatal başlı beyaz yılan etidir. Han Mirgen yemeği yemek istemez fakat Altın Harlıh'ın sesini işitir. Altın Harlıh ona o yemeği yemesini söyler. Han Mirgen yemeği yer ve yediğinin kuş eti olduğunu, karşıındakinin de çok güzel bir kıza dönüştüğünü görür (akt. Aktaş, 2011: 84-89).

Yine destanda Han Mirgen ve kardeşi Han Orba, Altın Çaçah'a savaşta yardım ettikten sonra Altın Harlıh'ın guguk donuna girerek oradan ayrıldığı görülür (akt. Aktaş, 2011: 121).

Han Mirgen ile kardeşi Han Orba, Ay Arığ kızı Han Mirgen'e almaya gidecekleri zaman teyzeleri Altın Harlıh altın guguk kuşu donunda yanlarına iner ve o dondan sıyrılarak onlara selam verir (akt. Aktaş, 2011: 125).

Destanda Altın Harlıh, kendini Kök Nincil'in babası Kök Han'a tanıtırken şöyle söylemiştir:

“Ben, Altın Han'ın kızı,

Altın guguk donla uçan

Altın Harlıh kız olacağım” (akt. Aktaş, 2011: 159).

Destanın bu kısmında kahramanın kendini tanıtırken don değiştirebilme özelliğini vurguladığını da görmekteyiz. Tekrar destana döndüğümüzde Han

Mirgen'in oğlu Han Çibek'e Kök Han'ın kızı Kök Ninci bütün zorluklar geçilerek alındıktan sonra Altın Harlıh altın guguk donuna girer. Toy hazırlığı haberi verir ve uçar (akt. Aktaş, 2011: 175).

Destanda Han Orba, Ah Ölen'in ak kır atını parçalayan dokuz kara kurdu vurduktan sonra o dokuz kara kurdun dokuz kara yiğide dönüştükleri görülür (akt. Aktaş, 2011: 235). Destanın sonunda ise Altın Harlıh'ın altın guguk donuna girip uçarak ayrıldığı görülür (akt. Aktaş, 2011: 244).

Don değiştirme motifinin sıklıkla yer ettiği bir diğer destan da Kara Kuzgun destanıdır:

Kara Kuzgun destanında yardımcı kahraman at, Han kızın yurduna vardıkları zaman Kara Kuzgun sahibinden kendisini ak ot donuna sokmasını ister ve ayrıca sahibinin de sivrisinek donuna girmesini ister (Ilgın, 2008: 45).

Destanın ilerleyen kısmında ise Kara Kuzgun sivrisinek donuna girdiği halde girişi bulamaz ve ancak dumana dönüşerek kapıdan içeri sızar (Ilgın, 2008: 47).

Daha sonra ise kahraman Kara Kuzgun 'un eşi olan Alp Han, Hlanır Taycı'yı dirilttikten sonra Hlanır Taycı Altın Arığı altın yüzük şekline koyar, cebine atar ve gider (Ilgın, 2008: 55).

Destanda, destan kahramanı Kara Kuzgun'un oğlu Altın Saraçı, kardeşi Han Çiçekey'i bulmak için yola düşer ve daha sonra atını ak ota dönüştürür. Kendisi de sivrisinek donuna girer (Ilgın, 2008: 79-81).

İlerleyen kısımda destan kahramanı Kara Kuzgun'un oğlu Altın Saraçı kız kardeşiyle eşini getirdikten sonra iki tane altın guguk kuğu Altın Saraçı'nın yanına uçarak gelir ve onun yanında kendi kimliklerine bürünürler (Ilgın, 2008: 123).

Daha sonra Altın Saraça'nın oğlu Mukozalı çocuk Kara Alp ile dövüşürken Kara Alp dokuz bozkurdu yardımına çağırır ve o dokuz bozkurt Mukozalı çocuğa saldırır. Çocuk onları yere vurur ve hepsi Kara kadın olur. Daha sonra yardımına gelecek varsa tekrar çağır der Mukozalı çocuk ve Kara Alp tekrar çağırır. Bu sefer dokuz kara kurt gelir onları da yere vurur ve onlar da dokuz Kara alp olur (Ilgın, 2008: 149-151).

Destanın son kısımlarına doğru Han Saraçı'nın dostu Çilbigen'in Kara Alp kılığına büründüğünü ve Han Saraçı ile kavgaya tutuğuğu görülür. Sonrasında ise

Çilbigen silkinerek hemen eski halini alır. İki dost tokalaşır, selamlaşır (İlgin, 2008: 199-201).

Han Saraçı eşi Sarı Marha'yı yüzük şekline bürür ve cebine koyar (İlgin, 2008: 197). Destanın sonunda ise tekrar eski haline getirir (İlgin, 2008: 203).

Kara Kuzgun destanının sonunda ise Çilbigen silkinerek boynu iri, atı bora olan Altın Tona'ya yani kendi bedenine, asıl haline dönüşür (İlgin, 2008: 205). Altın Tona, eşi Han Çiçekey'i altı çatalı olan altın püskül haline getirir ve cebine koyar, vedalaşarak Ak saraydan çıkarlar (İlgin, 2008: 207).

Şamanlıkta var olan ve şamanlara has bir özellik olan don değiştirme motifinin onlar gibi gök kökenli olan destan kahramanlarında ve dolayısıyla da destanlarda mevcut olduğu görülmüştür.

3.1.7. **Hayvan Ana Motifi**

Şamanlıkta şamanların dünyaya gelmelerinden önce onlar üzerinde etkili olan, onların olgunlaşmalarına katkıda bulunan ve birçok açıdan gelişmelerini sağlayan varlık olan ve onların doğumdan ölüme kadar olan süreçte koruyuculuğunu üstlenen hayvan ana son derece önemlidir.

Hayvan ana bir noktada da şamanın öz canı sayılmaktadır. Bunu şuradan anlıyoruz ki bir şaman başka bir şamanla savaştığı zaman hayvan anaları savaşır ve bu savaş sonrasında hayvan anlardan birinin yaralanması ya da ölmesi o şamanın da yaralanıp ölmesi ile sonuçlanmaktadır. Nitekim Türkan (2008b: 139) şamanların gerçekleştirdiği savaşta hayvan ana donuna girdiklerini, herhangi bir zararda ya da ölüme şamanın da zarar göreceğini ve ölebileceğini söyler.

Katanov (Katanov'dan akt. İnan, 1953: 214) Topçan adlı bir Sagay kamının menkıbesinden bahseder: Topçan adlı bu kam ayin yaparken Kezek dağı üzerinde gök renkli bir boğa ile kara bir boğanın kavga ettiklerini görür. Gök boğa kara boğayı yormuştur. Bunun üzerine Topçan gökboğaya vurarak onu aşağıya yuvarlar. Daha sonra gök boğa kurt donuna girer ve kuzeye doğru kaçır. Gök boğa Kam Kecük'tür, Kara boğa da kam Topçan'dır. Ayrıca İnan (1953: 214) bu olaydan sonra Kam Kecük'ün yaralanmasından dolayı yatağında bir müddet yattığının rivayet edildiğini söyler. Buradan da anlaşılacağı üzere iki kamın da hayvan anaları yani eş canları mücadele etmiş ve bu durum birinin yaralanıp yatağa düşmesi ile sonuçlanmıştır.

“Şaman statüsünde önemli rol oynayan ve adayın canı ile eşleşen, Şamanlık gücünün ruhu şeklinde tasarlanan hayvan ana olgusu, Şaman sistemini oluşturan bütün öğelerin başında gelir. Aslında Şaman ağacı ile hayvan ana, Şamanın yeniden oluşmasını sağlayan iki öğedir” (Bayat, 2013: 99).

Araştırmacının da ifade ettiği gibi şaman ağacı ve hayvan ana şamanın var olmasını sağlayan temel iki varlıktır. Şaman ağacı şamanların doğup büyüdüğü yer, hayvan ana ise onların besleyen ve koruyan varlıktır. Fakat kimi inanca göre de hayvan ana bizatihi şamanları dünyaya getiren varlık olarak görülür:

Bir dizi şaman memoratlarına bakılırsa Şamanları dünyaya getiren de bu hayvan anadır. Şekil değiştirerek demir kanatlı kartala dönüşen bu hayvan ana dallarında yuvaları olan çam ağacının yanına gelir ve yuvalardan birinde kuluçkaya yatar. Kartal kuluçkaya üç yıl yatarsa, doğan Şaman güçlü, iki yıl yatarsa orta, bir yıl yatarsa güçsüz olur (Bayat, 2013: 100).

Şamanın hayatında son derece önemli rol oynayan hayvan ana şamanın hayatı boyunca yalnızca üç kere ona görünür: Şamanı doğurduğunda, parçalanma sırasında ve şamanın ölümünde (Bayat, 2013: 100).

Daha öncede bahsedildiği gibi hayvan ana şamanın canı olarak görülür. Yani şamanın canı bir hayvanda varlık göstermiştir. Şunu da söylemek gerekir ki hayvan ana şamanın gören gözü, duyan kulağı ve tutan elidir. Varlığıyla şamanı güçlendiren, koruyan ve önün çeşitli özelliklere sahip olmasını sağlayan ruhtur:

Şamandan ayrı gezen bu hayvan ana, Şamanın görme gücünü, yani geçmişe ve geleceğe dalmasını, aydınlanmasını, kehanette bulunmasını simgeleyen bağımsız ruhudur. Kısacası İye- Kıl veya İne Kıl, Şamanın hayvanda tecessüm eden canıdır. Hayvan ananın, Şaman ölürken gelmesi, Şamanın ruhu veya canı ile bu hayvanın aynı tasavvur edilmesinden başka bir şey değildir (Bayat, 2013: 102).

Hayvan ananın şamandan ayrı gezmesi ile ilgili olarak Seroşevskiy (Seroşevskiy’den akt. İnan, 1953: 213) Tüspüt adında bir şamanın övünerek kendi İjä Kıl’ını kimsenin bulamayacağını çünkü onun Ciğan dağlarında taşlıklarda gizlenip yattığını söylediğini ifade eder.

Şamanlar, kötü şamanlarla veya diğer kabilelerin şamanlarıyla da savaşır. Elbette ki savaşanlar şamanların ruhları yani hayvan analarıdır. Hayvan ana tabiatta bulunan farklı hayvanlarla özdeşleştirilebilir ve hayvan ananın zarar görmesi ya da

ölmesi daha önce de bahsettiğimiz gibi şamanın zarar görmesi ya da ölmesi ile sonuçlanır:

Şaman savaşlarında, Şamanın evde oturduğu hâlde ruhunun başka bir yerde başka bir Şaman ruhuyla savaşması da bu hayvan ana olgusuna bağlanmaktadır. Nitekim savaşan Şamanın kendisi değil hayvan anasıdır. Bu sebeptendir ki şamanlardan bazılarının boğa, bazılarının kartal, bazılarının da tek gözlü varlığa dönüşmesi, hayvan ananın nasıl tasavvur edilmesi ile ilgilidir. Ayrıca hayvan ananın değişik donlara girebilmesine de inanılmaktadır. Hayvan ananın yaralanması ve ölmesi, benzeri şekilde Şamanın da yaralanması ve ölmesiyle sonuçlanır (Bayat, 2013: 103-104).

Eliade (2014: 134), hayvanın öbür taraf ile direkt ve hakiki bir bağlantıyı simgelediğini söyler ve dünyadaki mitlerin ve söylencelerin pekçoğunda kahramanın öteki dünyaya bir hayvan aracılığıyla götürüldüğünü ifade eder. Hayvan ananın ya da şamanlıktaki genel anlamda hayvan inancının öbür tarafla alakalı olduğu sonucu çıkarılabilir.

Şamanlık inancında koruyucu ruha yani hayvan anaya sahip şamanların güçlü oldukları gibi yaralanmama veya ölmeme gibi üstün özellikleri de mevcut olmaktadır. Bu olağanüstülükler şüphesiz ki hayvan ana tarafından şamana aktarılmaktadır ki Eliade (2014: 142) de koruyucu ruh sahibi olan bir kişiye ok, kurşun gibi delici şeylerin işlemeyeceğini, kanının akmayacağını söylemiş, kanının içine akacağını ve onu da tükürerek çıkarabileceğini ifade etmiştir.

Hayvan ana yani diğer bir adıyla Emeget (koruyucu ruh) şamanlıkta kutsal olan ervah ile de özdeşleştirilebilir. Ervah (arvag) sözcüğü ile ataların ruhu kastedilmektedir ki, ataların şaman üzerinde ne denli etikili ve belirleyici olduğundan bahsedilmişti. Hayvan ananın öteki dünya ile ilişkili olması onun aynı zamanda atalar ile de ilişkili olduğunun göstergesidir. Şamanlıkta hayvan ananın ata ruhu olduğu inancı da bununla ilişkili olsa gerektir. Geçmişte yaşayan ataların kutsallığı, koruyuculuğu ve rehberliği hayvan ana inancı ile hayat bulmaktadır, denilebilir. Nitekim Hoppál (2014: 32)'in "Hayvan biçimindeki ruhlar ise son aşamada ataların ruhlarını temsil ettiler." şeklindeki ifadesi dile getirilenleri desteklemektedir. Yalnız şunu da söylemek gerekir ki İnan (1986: 82)'in ifade ettiğine göre sadece şamanlarda eş-arvag ya da diğer bir adıyla emeget bulunmaz; büyük, kahraman insanlarda da

emegetin varlığından söz edilebilir. Ayrıca Potanın (Potanın'den akt. İnan, 1986: 82)'in tespit ettiği bir hikâyede bunu açık bir şekilde görmek mümkündür:

Ciydebay Bahadır, Abılay Han'ın bütün seferlerine iştirak eder, askerlere yol gösterirdi. Onun önünde her zaman bir kızıl tilki[nin] rehberlik ettiği görülürdü. Bu tilki onun arvagi idi. Birgün Abılay Han ona “arvagını bana göster dedi”. Ciydebay bahadır Abılay Han'ı dağa çıkardı, kendisi de aşağı indi. Abılay Han aşağıda bir kızıl tilki gördü. Birdenbire bu tilki üzerine bir kartal hücum ederek yere serdi. Ciydebay, Abılay'ın yanına geldi ve “Ne gördünüz?” diye sordu. Abılay gördüğünü anlattı. Ciydebay “İşte o tilki benim arvagımdı. Kartal da senin arvagin. Senin arvagin benimkinden kuvvetli imiş” dedi.

Ciydebay bahadıra ve askerlere kızıl tilkinin rehberlik ettiği görülmektedir. Bu noktada Çoruhlu (2011: 181)'nin tilki hakkında verdiği şu bilgi son derece önemlidir: “Altaylılar ve Yakutlarda tözler arasında tilkinin de yer alması onun eski çağlarda ata simgesi olduğuna işaret etmektedir.” Hayvan ana (Emeget), arvag (ervah) ve ata ruhlarının koruyuculuk ve rehberlik noktasında görevde oldukları görülür. Yine bu vaka akla ilk olarak Oğuz Kağan destanını getirecektir. Yukarıda detaylı şekilde bahsedildiği gibi Oğuz Kağan destanında da gök yeveli ve gök donlu kurdun Oğuz'a ve onun askerlerine rehberlik ettiği görülür. Arat (1987)'in verdiği Oğuz Kağan destanında kurt motifinin olduğu kısımlar şöyledir:

(...)Tan ağarmca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı. Gördü ki, askerinin önünde gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir. Gök tüylü ve gök yeveli bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu (...) Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeveli erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a: “Şimdi Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm.” dedi. Tan ağarmca, Oğuz Kağan gördü ki, erkek kurt askerinin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi (...) (akt. Çobanoğlu, 2007: 126-127).

“(...) Yine bir gün gök tüylü ve gök yeveli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarlasız ve çorak bir yerdin (...)” (akt. Çobanoğlu, 2007: 127).

“(...) Ondan sonra yine bu gök tüylü ve gök yeveli erkek kurtla Hint, Tankut ve Suriye taraflarına yürüdü (...)” (akt. Çobanoğlu, 2007: 128).

Oğuz'a ve onun askerlerine rehberlik eden gök yeleli gök donlu kurdun Oğuz'un ervahı (arvagı) yani ataları olduğu çıkarımına varmak zor olmasa gerekir. Destanda kurdun gök kökenli olması, göğe aitliği bünyesinde barındıran atalar kültü ile atalar kültü de şamanlıktaki ervah (arvag) inancı ile bağlantılıdır. Bu açıdan bakıldığında tekrar, Oğuz'a ve askerlerine rehberlik edenin Oğuz'un ataları yani onun ervahı (arvagı) olduğu söylenebilir.

Don değiştirme motifine İslam sonrası varlık gösteren Bektaşî Menkıbelerinde de rastlamak mümkündür. A. Yaşar Ocak, Alaiye beyinin oğlu Gaybi Bey'in (Kaygusuz Abdal) Abdal Musa'ya mürit olmasını anlatır: Gaybi Bey adamları ile beraber avlanırken karşısına bir ahu çıkar. Gaybi Bey onu kovalamaya başlar. Bir müddet sonra ahuyu ön bacağından okuyla vurmaya başlar. Ahu koşmaya devam eder ve Abdal Musa tekkesinden içeri girer. Gaybi Bey de onun ardından içeri girer ve meydanda oturan Abdal Musa'yı görür. Abdal Musa abasını kaldırdığında Gaybi Bey attığı oku Abdal Musa'nın koltuğunda olduğunu görür. Ondan af diler ve kendisini müritliğe kabul etmesini ister (akt. Artun, 2012).

İncelemeye tabi tutulan destanlara dönüldüğünde hayvan ana yani koruyucu atalar ruhu inancının izine ilk olarak Eşimkul Menen Zuura destanında rastlanır. Destanda Temirkan'ın kızı Aruuke'nin Er Kökül için kırkların, kayberenlerin (çiltanlar) onu kolladığından ve ona yardımcı olduklarından bahsettiği görülür. (Çelebi, 2007: 275).

Kırklar, çiltanlar ya da kayberenler olarak bilinen evliyaların atalar (ecdat) kültü ile alakalı olduğu söylenebilir. Şamanın hayvan anasının şamanın kendisini korumasından, şamanın seçiminden şamana gelen çağrıya ve yine onun korunmasına kadar ataların etkisinin görüldüğünden bahsedilmiştir. Bu noktadan hareketle hayvan ana ve atalar kültü arasında bir ilişki olduğu dile getirilebilir: "Şamanın hayvan anası aynı zamanda onun koruyucu ruhudur. Burada ölen ecdat Şamanın ruhu olarak bilinen Emeget'in de Şamanın koruyucu ruhu olduğunu belirtmek gerekir" (Bayat, 2013: 104).

Urmambetov tarafından anlatılan, Alimov tarafından Türkiye Tükçesine aktarılan ve Mukasov tarafından hazırlanan Seyitbek destanında, destan kahramanı Seyitbek'in babasının türbesini ziyaret ettiği görülür ve Seyitbek babasının ruhundan kendisini korumasını ister (Mukasov, 2013: 44). Yine destanın ilerleyen kısmında

Seyitbek ve kırk yiğidi Kalmuk üzerine hareket etmeden önce Seyitbek'in babası Kurmanbek'in türbesine beyaz at kurban ederler (Mukasov, 2013: 68).

Seyitbek'in babasına beyaz at kurban etmesi atalarının ruhlarını memnun etmek istediğini göstermektedir. Özellikle şamanlıkta ışıklı âlem için kesilen kurbanların beyaz olması gerektiği inancı hâkimdir ki Radloff-Katanov'un Sayaglara ait verdikleri bir dağ kurbanında kurban edilecek hayvanın beyaz renkte olması gerektiği vurgulanmıştır (akt. İnan, 1986: 53-54). Yine Hoppál (2014: 155-156), anlattığı bir şaman defin merasiminde şamanın mezarına beyaz renkte kurban kesildiğini ifade etmiştir. Ayrıca İnan (1986: 101) da Kırgız-Kazaklarda alında beyaz bulunan genç kısrağın Tanrı'nın ve ruhların hoşuna gelen kurbanlar arasında gösterildiğini ifade eder. Karanlık âlem yani Erlik için kesilen kurbanların da siyah renkte olduğu görülür (Bayat, 2011: 347). Atalar kültü de gök âlemi ile ilişkili olduğu için destanda onlara beyaz renkli kurban sunulduğu görülür. Tekrar destana dönülürse Seyitbek düşmanı yenip babasının yurdu Cazi'yı tekrar alır. Atına binip geldiği yolu tuttuğunda ervahlara dua etmeyi ihmal etmez (Mukasov, 2013: 114).

Destanın son kısımlarında ise Seyitbek'in altı yiğidi Emilbek'e müjde vermeye gittiklerinde kazandıkları savaşı anlatırken Kurmanbek'in ruhunun kendilerini koruduğunu dile getirirler (Mukasov, 2013: 127).

Hayvan ana motifinin kendini belli ettiği bir diğer destan da Kara Kuzgun destanıdır. Motifin kendisini destanın isminde açık bir şekilde görmek mümkündür. Kuzgun, özellikle Tuva şamanlığında yer edinmiş şamanla ruhlar arasındaki iletişimi sağlayan kutsal bir hayvandır. Nitekim kuzgun hakkında Bayat (2013: 148)'ın ifade ettikleri onun şamanlıkta önemli bir yere sahip olduğunu göstermekle beraber destanın ismine yansımasını da anlamlı hale getirmektedir:

İye Kıl, Şamanın başka şamanları öldürmek (Şaman terimi ile söyleyecek olursak düşmanı yemek) için gönderdiği hayvan koruyucusudur (...) Tuva şamanlarının İye Kıl'ı ise kargadır. Nitekim Tuva Şaman inancına göre kuzgun (karga), Şamanın müracaat ettiği ve ruhlarla şaman arasında alaka kuran kutsal hayvandır. Gök âlemini ve gök enerjisini simgeleyen kara kuzgun kültü, Tuva şamanları arasında geniş çapta yayılmıştır. Şaman dünya görüşünde kara (kuzgun), ruhların, kartallar ise maddî dünyanın veya maddî olanların koruyucusudur. Ona göre de Altay mitolojisinde karga, insanlar için Ülgen'den ruh ister. Ancak Türk Şamanlık geleneğinde hem kartal hem de karga ilk şaman

olarak bilinmekte ve bu sebeptendir ki, Şamanın hayvan anası olarak işlevselleşmektedir. Şamanı, Yakut Türklerinde kartal, Altay Türlerinde ise karga terbiye eder. Bu farkın sebebi coğrafi özelliğin yanı sıra etnik etkileşimin de canlı olmasına dayanmaktadır. Ancak kartal gibi karga da Güneşin, başka deyişle ışığın, sıcaklığın simgesidir.

Yukarıdaki bilgiler de esas alındığında İye Kıl'ın hayvan anaya (koruyucu ruh-emeget) hayvan ananın da kargaya / kuzguna denk geldiği söylenebilir ki bu durum özellikle Tuva şamanlığında mevcuttur.

Şunu da ifade etmek gerekir ki şamanizme ait bire bir fiil olan “ kamlamak” fiili incelenen destanlar içerisinde sadece Kara Kuzgun destanında mevcuttur. Kara Kuzgun destanında Altın Saraç'ın oğlu Han Saraç'ın, Kara Alp ve Çik Tas ile savaştığı sahnede dikkatimizi çeken şey şüphesiz ki Hurulday Mirgen'in gelişidir:

“Kula atlı Hurulday Mirgen koştu.

Kamını kamlamış,

Türküsunü söylemiş:

(...)

Gelerek kamçı vuruşuyla,

Döndürüp, saçından tutuyor” (İlgın, 2008: 189).

Bayat (2013: 215)'ın, kamlamak fiili hakkında şu bilgileri verdiği görülür:

Türkçe kam olan kelimenin sonuna yapım eki olan –la getirilmekle kamlama şeklindeki fiil ve fiile de –lık eki getirilmekle bir süreci bildiren kamlık terimi oluşmuş ve bütün Sibiryalı Şamanlığının kullandığı müşterek terim hâline gelmiştir. Bu da Türk Şamanlığının etki alanının Evenkleri, Nanayları, Ulçileri, Moğolları, Tunguzları, Çukçileri, Koryakları vb. halkları kapsadığını göstermektedir. Şaman, aslında kamlık ettiği (kamladığı) zaman Şamandır. Bütün ritüel içerikli faaliyetler kamlık kavramı bağlamında açıklığa kavuşur.

Hayvan ana motifinin kendini açık bir şekilde gösterdiği bir diğer destan da Han Orba destanıdır.

Destanda Altın Çaçah'ın kendine ait çatal kanatlı kara yılanı vardır ve Han Mirgen'e ona binmesini söyler fakat ona asla kamçı vurmamasını ifade eder. Daha sonra Han Mirgen'e atını bulduğu zaman kara yılanı yaban ellerde bırakmamasını ve ata-ana yurduna geri göndermesini ister. Çünkü çatal kanatlı kara yılanın kendisinin

ulu gücü olduğunu, canı olduğunu söyler. Eğer kara yılan geri dönmezse o da ölecektir. (akt. Aktaş, 2011: 89-90).

Destanın ilerleyen kısmında Altın Çaçah kız tehlikeye düştüğünde onun emegeti (koruyucu ruh, hayvan ana) olan çift kanatlı kara yılan Han Mirgen ile Han Orba'nın yurduna gelir. Dile gelerek kendisini Altın Çaçah'ın gönderdiğini, onun zor durumda olduğunu söyler. Sonra Han Mirgen ile kardeşi Han Orba'dan yardım ister (akt. Aktaş, 2011: 102-103).

Destan kahramanlarından Altın Çaçah'ın, çatal kanatlı kara yılanın kendisinin ulu gücü, öz canı olduğu bilgisini verdiği görülür. Ayrıca Han Mirgen'den ona kamçı vurmamasını istemesi, yaban ellerde bırakmamasını istemesi, ata yurduna geri göndermesini istemesi ve özellikle o gelmezse kendisinin öleceğini vurgulaması çatal kanatlı kara yılanın, Altın Çaçah'ın hayvan anası / emegeti / koruyucu ruhu olmasından bizi haberdar eder.

Şamanlıkta gayet önemli bir yere sahip olan “Hayvan Ana” inancının destanlardaki yansımaları bu şekildedir.

3.1.8. Yardımcı Ruh / Kahraman Motifi

Yardımcı ruh için, adından da anlaşılacağı üzere şamanın görevini icra etmesinde ona destek olan ve şamana gerekli donanımı sağlayarak onun diğer ruhlar ve canlılar ile iletişim kurmasını sağlayan varlıktır, şeklinde bir tanım yapılabilir. Aynı şekilde gök kökenli olan destan kahramanlarının da yardımcı kahramanlara sahip olduğu görülür. İşte bu ortak noktadan hareketle şamanlıkta şamanın önemli destekçisi olan yardımcı ruhların destanda da destan kahramanının yardımcılarına denk geldiği söylenebilir. İster insan olsun ister hayvan isterse de herhangi bir nesne ki bu sihirli de olabilir, destanda destan kahramanının, şamanlıkta da şamanın yardımına koşar. Şamanın bir ruhgüder olduğundan daha önce bahsedilmişti. Nitekim Labecka Koecherowa (1995: 77) da şamanı tanımlarken onu çılgından ayıran tek farkın kendi ruhlarını kontrol altında tutması olduğunu ifade eder. Bu nedenle ruhları kontrol altında tutan birinin onlardan yardım alması da bu özelliğin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Bu açıdan yardımcı kahraman da olsa genel çerçevede hepsi yardımcı ruh başlığı altında ele alınabilir. Elbette ki bu ruhları hayvan anadan ayrı değerlendirmek

gerekir. Gerek şamanlıkta gerekse de destanlarda yardımcı ruhlar / kahramanlar farklılık gösterebilirler fakat onların görevdeş oldukları unutulmamalıdır.

İncelemeye geçmeden önce şamanlıktaki yardımcı ruh / kahraman anlayışından bahsetmekte fayda vardır. Şamanların güç hiyerarşisindeki yerini dahi belirleyen yardımcı kahramanlar hakkında Bayat (2013: 147), şunları ifade etmiştir:

Şaman mitolojisinde özel yer tutan ve 1) koruyucu, 2) yardımcı olmak üzere iki kısma ayrılan ruhlar kategorisi vardır. Yardımcı ruhların sayısı Şamanın gücünün simgesidir. Şamanın başlıca yardımcısı onun ecdadıdır. Nitekim Şamanlar yardımcı ruhlarına töstar derler ki, asıl, öz, ezelden var olan anlamlarına gelen töz / töş kelimesinin çoğuludur. O hâlde Şaman Şaman olmağa ve davulunu yapmağı öneren töz dağları da yardıma ruhlardandır. Ayrıca bu dağlar soyun ecdadı olan tözlerdir (...) Yardımcı ruhları çok olan Şaman güçlü, az olan ise zayıf Şamandır. Şaman ruhların yardımı ile faaldir, güçlüdür. O hâlde yardımcı ruhu olmayan Şaman olamaz, formülü ortaya çıkar.

Bayat (2013)'ın da ifade ettiği gibi ve daha önce de dile getirildiği üzere şamanın yardımcı ruhlarından belki de ilki onun ecdadı yani atalarıdır. Ataların şamanlara ve onlarla aynı menşeyden olan destan kahramanlarına zor zamanlarında destek oldukları ve rehberlik ettikleri bilgimiz dâhilindedir. Bu nedenle yardımcı ruh / kahraman rolünde ataların olduğunu söylemek yerinde olur: “(...) Yardımcı ruhlar kategorisine ecdat Şaman ruhları da dâhildir” (Bayat, 2013: 148).

Yine Jochelson (Jochelson'dan akt. Eliade, 2014: 311)'un dile getirdiği bir seansta şaman hayvan sesi çıkararak yani taklit ederek, koruyucu ruhları çağırmıştır: “Ey Atalarım, yanıma gelin!.. Ruh kızlarım, yaklaşın bana, yardım için...”

Elbette ki ruhların yardımını şamanlar sadece şaman olduktan sonra yani görevlerini icra etmeye başladıktan sonra almazlar. Şaman namzedinin şaman olma yolunda karşılaştığı bütün zorluklarda ve aşamalarda ruhların yardımı söz konusudur denilebilir: Hoppál (2014: 32), şamanın vücudunun parçalara ayrılmasında, davul seçilmesi emrinde, davulla ilgili diğer motiflerde, hayvan şekilli yardımcı ruhlarda, ağaç inancında ve şamanın gerçekleştirdiği seyahatlerde ruhların şamanı seçmelerinden ziyade ona yardım ettiklerini vurgular. Ayrıca bütün bunları şamanın asıl kimliğine ancak ruhlar dünyasında kavuşmasına bağlar.

Gerçekten de şamanlara gönderilen çağrıya, çağrıdan parçalanmaya ve parçalanmadan şamanın görevi boyunca gerçekleştirdiği her aşamada yardımcı

ruhların varlığından haberdar oluruz. Nitekim şaman Ülgen'in huzuruna çıkarken dahi yardımcı ruhların yardımını alır (Hoppál, 2014: 40).

Yine Hoppál (2014: 40) Bay Ülgen'e yapılan bir kurban törenini anlatmıştır. Burada şamanın ördek biçiminde bir nesneye binerek uçuşu tasvir etmesi ve yardımcı ruhların şamana göğe yükselişinde yardım etmesi dikkate değer bir durumdur:

(...) Bundan sonra şaman yurtaya geri döndü; davulunu ateşin üstünde tütü-
lüyor ve yardımcı ruhları davula girerek atın ruhunun gökyüzüne
yükselmesinde kendisine yardımcı olmalarını istiyordu. Şaman ördek
biçimindeki bir idole oturarak yükselişini ve atın ruhunun bedenden
çıkartılmasını (pura) taklit ediyor, bu sırada kişniyor ve gakiyordu. Atın ruhunu
yakalayıp tütüledikten sonra atı öldürdüler; derisini ve kemiklerini uzun bir
direğe asıp etini yediler.

Yardımcı ruhların şamanın ve onun bineği olan atının ruhunu yukarılara taşıdığı görülür. Gömeç (1998: 45), Sibiryaya halklarında yer edinen şamanlıktan bahsederken atın şamanı göğe yükselten yardımcı ruh olduğunu söyler. Şunu da ifade etmek gerekir ki şaman çeşitli zamanlarda çeşitli yardımcı ruhlardan talepte bulunabilir: “(...) şaman ayrıca esrimeli yolculukları sırasında kendisini savunan bir ‘Baş Ruhunun’, Yer altına inerken kendisine eşlik eden bir ‘Ayı Biçimli Ruhun’, Göğe çıkarken bindiği bir Boz Atın, vb. da korumalarından yararlanır” (Eliade, 2014: 129).

Nitekim Gömeç (1998: 45), şamanın yardımcı ruhlarının genellikle hayvan olduğunu dile getirmiş, Sibiryaya kavimlerinde bu hayvanların genellikle kurt, ayı, tavşan, kartal, baykuş, karga ve çeşitli kuşlar olduğunu ifade etmiş ve şamanın ihtiyaç duyması halinde dünyanın dört bir yanından bu yardımcı ruhları çağırabileceğini vurgulamıştır.

Yardımcı ruh / kahraman açısından destanlar incelendiğinde öncelikle “Yardımcı Kahraman At” motifine rastlanır. Ak Çibek Arığ destanında, yardımcı kahraman olan atın destan kahramanının yaptığı yanlışlar dolayısıyla onu uyardığı görülür: Ozıl Arığ Kanlı Kılıç'ı sarhoş etmek ister. Önüne yumuşaktan başlayarak sert içkileri koyar ve Kanlı Kılıç oyuna gelerek içmeye başlar. O her içtiğinde ki bu durum üç kere tekrarlanacaktır, yardımcı kahraman pozisyonunda olan at onu uyarır. Bir an önce toparlanması gerektiğini, dile getirir (akt. Arıkoğlu, 2007: 339-343).

Yine yardımcı kahraman at ile ilgili olarak aynı destanda bulunan şu kısım önem arz etmektedir:

“Ozıl Arıĝ han boz atın

Yanına gelmiş:

-Dışı post, içi bağırsak

Bilinmezi bilen, duyulmazı duyan,

Ak kanımı yayayım,

Tatlı canına kıyayım!” (akt. Arıkoğlu, 2007: 343-345).

“Bilinmezi bilen duyulmazı duyan” ibaresiyle bize, yardımcı kahraman olan atın destan kahramanı ve şaman gibi gök kökenli olduğu, olağanüstü özelliklere sahip olduğu gösterilmiştir. Ayrıca atın destan kahramanına zor durumlarda ve şamana yolculuğunda yardım etmesi, destan kahramanının ve şamanın en büyük yardımcısı olduğunu göstermekle beraber onun ışıklı âlemlerle (göğe aitlik) olan ilişkisini desteklemektedir. Öyle ki Sibiryada şamanlığında şamanın en önemli aksesuarlarından olan davulu onun binek atı olarak görülür: “(...) Fakat Sibiryada bakış açısında davul nesne değil canlı bir varlıktır. Şaman için davul yardımcı bir araç değil ‘binek atı’dır ve şamana doğrudan o yardım eder” (Hoppál, 2014: 229).

Şamanın âlemler arası seyahatte kullandığı yardımcı ruhların belki de en önemlisi olan atın şaman gibi ışıklı âleme ait olduğu dile getirildi. Elbette ki kara şamanlık kurumunun temsilcisi olan şaman ve bu şamanlara ait olan atlar bu kategorinin dışında tutulur.

Bir diğer destan olan Altın Çüs destanında, şamanlıkta olduğu gibi yardımcı kahraman pozisyonunda ilk sırada at görülür:

Alp Han’ın yurduna, Alp Kara Han tarafından baskın yapılır. O zaman Alp Han altı aylık gebe olan karısına, oğlum doğduğunda onu Yiğit Ak Kula ata emanet et o bebeği yeryüzünde gezdirir ve yardım eden birilerini bulursa oğlumuz er gibi yetişir, yiğit olur ve adımı aldıktan sonra halkı birleştirep yaşar, der (Arıkoğlu, 2007: 50-51). Burada bebeğin ata teslim edilmesi, atın destan kahramanının en büyük yardımcısı olduğunu bize bir kere daha kanıtlamaktadır ki daha önce de dile getirildiği gibi bu durum şamanlıkta da vardır ve şamanın gerçekleştirdiği özellikle dünyalar arası seyahatte atın öne çıkan bir yardımcı kahraman olduğu görülür. Daha sonra savaş kızıdır ve Ak kula yavrusu Ak sarı kulun ile beraber gelir ve Alp Han’ın eği Altın Arıĝ’a;

“Adıyla Altın Arıĝ,

Büyük yurdumuz dağılıyor,
Yüce yurdumuz talan ediliyor,
Çocuğun doğduysa çabuk bana ver,
Koşarak kaçıp gideyim” (Arıkoğlu, 2007: 53) der.

Burada atın, destan kahramanının eşi Altın Arığ ile insan gibi konuşabildiği görülür. Yine aynı destanda Altın Çüs’ün zor duruma düştüğünü Alp Möke’ye Altın Çüs’ün atı söyler:

“Karşısına geçip konuşuyor:
Yiğit at ağızlı dilli imiş,
Sahibin yiğidin Altın Çüs kayboldu mu.
Ak kula at insan sesiyle seslenip,
İnsan diliyle söyleyip konuşuyor:
Evet, Alp Möke, yerimize suyumuza” (Arıkoğlu, 2007: 151).

Yine destanda Alp Möke’nin karısı Hıyan Arığ doğum yapacağı zaman Kara sarı kulunun içeri girip Hıyan Arığ ile konuştuğu, bebeği kendisine vermesini istediği görülür:

“Kişi sesiyle sesleniyor,
İnsan diliyle konuşuyor:
Şanlı hanın beyin,
Karısı Hıyan Arığ,
Bağrından çıkan balamı
Bana veriver” (Arıkoğlu, 2007: 163).

Altın Çüs destanında yardımcı kahramanın insanlar gibi konuşabilmesi ve destan kahramanlarını uyarıp onlara yardım etmesi onun yardımcı kahramanlığını gösteren önemli kanıtlardandır.

Ay Huucın destanında da atın yardımcı kahraman olarak destan kahramanının yanında olduğu görülür:

“Han Mirgen seslenmiş:
Adı Han Boz at,
At terkisi gerek!
Han Boz at, dönüp,
Yan üstü yatmış” (Arıkoğlu, 2007: 443).

Han Mirgen Alp Han kızı alıp geldiğinde ablası Çirkin Yüzlü kız Han küçük bir çocuğu takip etmesini, onun çıktığı yeri görmesini istediğini söyler. Bu kız çocuğu Ala kula aygır ile Ala kula kısraftan değildir. Onunla beraber bir de kardeşi üç kulağı olan ala kula kulun tay vardır (Arıkoğlu, 2007: 455-459).

Destanda yukarıda da ilgili kısmı verdiğimiz üzere destan kahramanı Ay Huucın (kız çocuğu diye geçmekte) attan doğma bir kahramandır ve onun üç kulağı olan bir at kardeşi vardır. Üçüncü kulak ya da üçüncü bir kemiksi yapı daha öncede bahsedildiği üzere şaman namzedinin şaman olmasını sağlayan fazla kemiği akla getirmektedir. Bu açıdan Ay Huucın ve onun kardeşi olağanüstü özelliklere sahiptirler, tıpkı şamanlarda olduğu gibi.

Yine aynı destanda Ay Çarış'ın öldüğü kısımda Ay Huucın'ın kardeşi olan atın kayanın kapanmasına yakın Ay Huucın'ı uyardığını ve oradan çıkması gerektiğini söylediği görülür (Arıkoğlu, 2007: 509).

Destanın ilerleyen kısmında atın, sahibi hakkında bilgi verdiği yani kişi gibi dillendiği görülür:

“Ala kula at, at yiğidi,
Orada konuşmuş,
Kişi sesiyle seslenip,
Kişi diliyle dillenmiş:
Sahibim yiğidim Ay Huucın
Alpa yenildi” (Arıkoğlu, 2007: 647).

Bununla beraber destanda yardımcı kahraman pozisyonunda olan farklı bir hayvan olarak kuş da görülür:

Destanda Alp Han kız ile Han Mirgen savaşırken çok uzaklardan boz laçın kuşu gelir ve Han Mirgen'e yurdunun Erlik tarafından talan edildiği haberini verir (Arıkoğlu, 2007: 439-441).

Şamanlıkta da şamanın gerçekleştirdiği seyahatlerden üzerindeki manyaka kadar kuş ruhunun izleri görülebilir. Şamanın Ülgen'e yaptığı seyahatlerde özellikle kaz en büyük yardımcısıdır. Radloff (2012), şamanın göğe yükselişi olayını anlatırken şamanın göğün üçüncü katına geldiğinde kurbanlık hayvanın yorulduğunu ve şamanın onu tek başına göndererek kendisinin kazı çağırdığını ve ona binerek uçmaya,

yolculuğa devam ettiğini ifade etmiştir. Burada şamanın yardımcı kuş olarak kazı çağırıldığı görülmektedir (Radloff, 2012: 63).

Şamanın gök âlemlerine seyahatinde ona yardımcı olan kaz ruhu Altay yaratılış mitinde Tanrı Kayra Han ile kiji (kişi) arasında geçen olayları hatırlatmaktadır. Radloff (2012: 18)'un verdiği yaratılış mitinde Tanrı Kayra Han ile Kişi'nin önce kara kaz donunda suyun yüzeyinde uçtukları ve daha sonra kişinin Tanrı'dan daha yüksek uçmayı istemesi ve onun bu isteğinin Tanrı tarafından anlaşılması üzerine uçma özelliğinin elinden alınmasıyla sonuçlandığı görülür.

Işıklı âlem ruhlarının kaz donuna girmesi ve kazın şamanlıkta, şaman ile ışıklı ruhlar arasındaki iletişimi sağlaması onun yardımcı kutsal kuş ruh olduğundan haber vermektedir. Öyle ki şamanın gerçekleştirdiği ritüelde dahi kaz yardımcı ruhunun varlığı görülebilir: "(...) Şimdi şaman yerinden kalkar ve yavaş yavaş çadırdan çıkar; çadıra yakın bir yerde, kaz niyetiyle içerisine ot doldurulmuş ve bezle sarılı bir nesne yerleştirmiştir. Şaman bu kazın üzerine oturur ve kollarıyla yukarıya uçuyormuş gibi sert hareketler, yapar (...)" (Radloff, 2012: 42).

Özer Pınarbaşı (2012: 99) da dünyanın yaratılışı ile ilgili efsanelerde kaz ve ördek motifi oluşunun dikkat çektiğini, bu hayvanların yaratılışa yardım eden hayvanlar olduğunu söyler ve böylelikle gökten inen yaratıcı ruhların suya inip yaratma görevlerini yerine getirip tekrar göğe çekildiklerini ifade eder. Burada gerek yaratılış mitinden gerekse de kaz / ördek motifinden bu hayvanların ilk yaratılışı simgelediği (ki özellikle bu noktada ikisinin de su kuşu olması dikkati çeker) söylenebilir ve yaratılışın başında sonsuz suyun olması da yaratılış - kaz / ördek - su üçlemesini tamamlamaktadır denilebilir.

Kuş, şamanlar için yardımcı ruh olmasının yanında şamanlıkta gök âlemini ve şamanın uçuşunu yani seyahatini de simgelemektedir:

Bir hayvanla, özellikle kuşla, bu özdeşleşme olayına, şamanların giysilerinden ve sihirli uçuştan söz ederken de rastlayacağız. Kuşlar ruhgüderdir. Kuşa dönüşmek ya da bir kuş tarafından eşlik edilmek, daha hayatta iken Göğe ve öbür dünyaya esrimeli yolculuğa çıkabilme yeteneğini gösterir (Eliade, 2014: 140).

Bu durum şamanların kuş yardımcılarının olmasını veya kendilerinin kuş donuna girmesini açıklamaktadır. Öyle ki kuş motifi şamanın manyakında dahi görülebilir:

Mesela kuş sembolleri taşıyan elbise Yakutlarda daha sıkken, geyik taklidi Baykal ardi bölgelerde daha çoktur. Yakutlarda hastalığın tedavisinde göğşe ya da alt dünyaya yolculuk için geyik elbisesi gereklidir. Geyik tipindeki elbisede daha çok metal; kuş tipindekinde ise daha çok küçük çanlar ve çıngraklar kullanılmaktadır. Kuş tipi elbiselerde kanatları sembolize eden tüylerle süslenmiş püskül ve saçaklar çoktur. Geyik tipi elbisede bir dizi kaburga kemiği yer alır, bunlar Yakut şaman elbisesinde çok dikkat çekicidir (Hoppál, 2014: 206).

Nitekim Hoppál (2016: 60) kartal kanatlarının şamanın giysisine, kartal kafasının da şamanın başlığına iliştilererek süslenildiğini söyler ve kartalın şamanların koruyucusu, atası olduğu inancından bahseder.

Ayrıca Anohin (Anohinden akt. Bayat, 2012a: 140)'in verdiği bir bilgiye göre kadın şaman olan Kanaa ilk defa manyak diken ve giyen kişidir. O manyak giydikten sonra kuş gibi uçarak Altay'a gelmiştir ve ayrıca Kanaa, üzerinde bulunan şaman elbisesindeki eşyaları dağ ruhlarına armağan etmiştir. Bu armağan bedel mahiyetindedir.

Artun (2012), Dede Korkut kahramanlarından Deli Dumrul'un azraile kılıç çekmesiyle azrailin kuş donuna girerek camdan çıkmasını ve Ebu Müslim'in öldüğü zaman beyaz renkli güvercin donuna girmesini, don değiştirmeye örnek olarak vermiştir. Nitekim kuş donuna girmenin İslam sonrasında veli menkıbelerinde de kendini gösterdiği görülür. Alkan (Alkan'dan akt. Özer Pınarbaşı, 2012: 101) Hacı Bektaşî Veli hazretlerinin şahin ve güvercin donuna, Pir Sultan Abdal ve Abdal Musa'nın güvercin donuna, Ahmet Yesevi'nin turna kuşu donuna, Sarı İsmail'in doğan ve Baba Resül'ün de geyik ve güvercin donuna girdiği bilgisini vermiştir.

Canış Bayış destanına döndüğümüzde de yardımcı kahraman atın başrolde olduğu görülür. Destanda Er Canış, Er Bayış'ı Kalmuklardan kaçırınca altmış tane tüfekli avcı tarafından yaralanır. Avcılar onu yakalayacaklarını düşünür fakat Er Canış'ın atı akıllı olduğundan yakalanmadan kurtulup giderler (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 76-77).

Diğer destanlarda olduğu kadar aktif ve öne çıkmış şekilde olmasa da yardımcı kahraman atın Eşimkul Menen Zuura destanında da varlığından haberdar oluruz. Er Kökül'ün Kan İçme'yi yenerek aldığı atı Sur Koyon'un insandan bile zeki bir hayvan

olduğu, düşmanların attığı ağa dahi yakalanmadığı ve sahibini yakalatmadığı bilgisi verilmiştir (Çelebi, 2007: 231-233).

At, şamanların olduğu kadar destan kahramanlarının da yardımcısıdır. Bu yardımcının zeki, çevik ve güçlü olması beklenir. Nitekim destanlarda kahramanın kurtarıcısı çoğu zaman attır. Atın övüldüğü, üstün olduğu ve ışıklı âleme ait olduğu bilgisi Seyitbek destanında da verilmektedir. Destanda Kurmanbek'in atı Teltoru övdüklerinde onun hayvanların koruyucusu olduğu, uğur getiren bir hayvan olduğu, ilahi özelliğinin olduğu, altı ay yola gitse acıkıp yorulmayacağı söylenir (Mukasov, 2013: 58).

Kara Kuzgun destanında ise yardımcı kahraman rolünde olan birden fazla hayvanla karşılaşılır:

Kara Kuzgun destanında Kara Kuzgun'un yardımcısı Ay Kara at dillenir ve insan gibi konuşarak Han kızın yurduna vardığında Kara Kuzgundan kendisini ak ot donuna sokmasını ister (İlgin, 2008: 45).

Destanın ilerleyen kısmında Kara Kuzgun kızıl puhu kuşunu elinden kaçıır fakat Ay Kara at onu bir kanadından ısırır ve tutar. Daha sonra Kara Kuzgundan onu tutması için yardım ister çünkü onun da artık gücü yetmemektedir (İlgin, 2008: 49).

Daha sonra Kara Kuzgun'un oğlu Altın Saraç'ın atı, gidilecek yerin yani kuşun üç kez yuva yapıp yavru çıkardığı ve hayvanın üç kez tüyünü değiştirip yetiştirdiği yerin, çok uzakta olduğunu söyler ve sağ yelesinin altında var olan ipekten şalı vurmasını ister ve Altın Saraç onun dediğini yaptığında kendilerini o yerde bulurlar (İlgin, 2008: 85-87).

Yine destanda Çilbigen (ki Han Saraç'ın dostudur) Sarı Marha kız için yiğitlerin yaptığı yarış izlemeye gidince atların bağlandığı direkte Sarı boynuzlu kara boğa ile Ak sarı atı görür. Bu boğa ve at da yarışta kendilerini belli ederler. Yarışçılar yer altına girdikleri zaman Sarı boynuzlu kara boğa ile Ak sarı at da girerler. Onlar çıktıktan bir ay sonra boğa ile at çıkar. Daha sonra Kara boğa ile Ak Sarı at kaybolan gümüş tüyleri ve kahverengi olan ata kavuşurlar ve hatta onu geçerler. Sonrasında ise Ak Sarı at kızın babasının istediği ve onu getirene kızımı veririm dediği Gök kutsalı altın sincabı yakalar, burnuna saklar (İlgin, 2008: 179-183).

Daha sonra Han Saraç savaşırken Han Saraç'ın dostu Çilbigen'in sarı boynuzlu Kara boğasının ayak sesleri duyulur. Kara boğa insan gibi konuşarak Han

Saraç'ya destek verir. Ana baba yurdunun kimsesiz kaldığını söyler ve arkasını önünü güçlendirerek tutuvermesini söyler (İlgin, 2008: 189-191).

Destanın son kısımlarında ise Han Saraç'ın dostu Çilbigen, Han Saraç'ın yardım talebini kıramaz ve çatal boynuzlu kara boğasına biner. Han Saraç da Ak Sarı atına biner ve yola düşerler (İlgin, 2008: 201).

Destanda yardımcı kahramanın atın varlığı ile beraber dikkatimizi çeken bir diğer hayvan da boğadır. Elbette ki boğa şamanlıkta önemli yere sahip olan hayvanlardandır. Daha önce de bahsildiği gibi şamanların birçoğunda hayvan ana boğa donunda tezahür etmektedir: “Şamanın en önemli koruyucu ruhu, Şaman mitolojisine göre boğa şeklinde tasavvur edilen ruhtur. Tehlike anında boğa değişik şekillere, hatta iğneye bile çevrilebilir. Şamanların savaşlarında boğalardan birinin ölümcül yaralanması veya ölmesi, benzeri şekilde Şamanın zarar görmesi ve ölmesi demektir” (Bayat, 2013: 147).

Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi boğa ayın yerdeki simgesidir ve ay şamanlıkta gizli bilgilerin kaynağı olarak görülmektedir.

Kara Kuzgun destanında yardımcı kahraman konumunda olan bir diğer hayvan ise bozkurttur: Destanda Altın Saraç'ın oğlu Mukozalı çocuk Kara Alp ile savaşırken ona yardımcısı varsa hemen şimdi çağırmasını söyler. Bunun üzerine Kara Alp üç defa ıslık çalar ve dokuz bozkurt onun yardımına yetişir (İlgin, 2008: 149-151). Destanda her ne kadar kötü de olsa Kara Alp'ın yardımına dokuz tane bozkurdun yetiştiği görülür.

Daha önce Oğuz Kağan destanında da bahsedildiği üzere gök yeveli gök donlu kurt, atalar kültürü bağlamında kurtarıcı- kılavuz rolündedir. Göğe aitliği sebebi ile ışıklı âlemin ve ak şamanlık kurumunun temsilcisidir. Kara Kuzgun destanında ise kurdun koruyucu ruh olma vasfının korunduğuna şahit olmakla beraber kurdun Kara Alp sahipliğinde karanlık âleme ve kara şamanlık kurumuna hizmet ettiği görülür. Bu yüzden destan itibarıyla kurdun genel anlamda, ışıklı veyahut karanlık âleme ait olmasından ziyade bizi kurtarıcı vasfı ilgilendirmektedir. Kurt ışıklı âlem için de karanlık âlem için de kurtarıcı-kılavuz-yardımcı kahraman rolündedir. Nitekim Çoruhlu (Çoruhlu'dan akt. Türkan, 2008b: 146) kurt donuna girmeden bahsederken Altaylarda kurdun göksel menşeye sahip hayvan ata olduğu inancını dile getirir ve kurdun şamanların mücadele ederken donuna girdikleri hayvanlardan biri olduğunu

ifade eder. Bu açıdan Bayat (2011: 191)'ın şu ifadeleri bizim için aydınlatıcı olduğu kadar ifade ettiklerimizi de destekler mahiyettedir:

(...) Bu nedendir ki epik ananede yalnızca Oğuz, Tanrı elçisi olan semavi bozkurtla konuşur, onun kılavuzluğunda hareket eder. Ancak Oğuz Kağan'a yol gösteren ve Türk mitolojik sisteminde menşe efsanelerinin başında gelen bozkurda, Oğuzname'nin yirmiden çok İslamî varyantında rastlamak mümkün değildir. Oğuz Destanı'nda ecdat, Tanrı yurdunu koruyan, gökte yaşayan kurttan değil, sadece Oğuz'a yol gösteren, kılavuzluk eden kutsal hayvandan söz edilmektedir. Oğuz'un dünyanın dört köşesine hükmetmek misyonuna bozkurdun yol göstermekle katılması, daha eski varyantta onun kurtarıcı olması düşüncesini de doğurur.

Buradan hareketle Bogaraz (1910) ve İvanov (1954)'un “Şaman dünya görüşünde kurdun geniş yer alması (Şamanın kurda dönüşmesi, giyiminde ve davulunda kurt resmi vs. bulunması)” (akt. Bayat, 2011: 191) ifadesi, ilk çağlarda mevcudiyetini koruyan kurdun kurtarıcı konumunda olduğunu bize haber verir (Bayat, 2011: 191).

İncelenen destanlara bakıldığında, Arat (1987)'ın verdiği Oğuz Kağan destanında yardımcı ruh / kahraman konumunda gök tüylü ve gök yeveli kurdun olduğu görülür. (akt. Çobanoğlu, 2007: 126-128)

Han Orba destanına bakıldığında ise yardımcı kahraman rolünde atın olduğu görülür. Han Mirgen, Hara Marha ile kavga ederken atı kızıl doru at insan gibi konuşarak kendisinin sihirle alındığını, iki boynuzlu şeytan tarafından götürüldüğünü söyler (akt. Aktaş, 2011: 66).

Bununla beraber destanda yardımcı kahraman rolünde Altın Harlıh da görülür: Han Mirgen su iyesi Sarı zırhlı Sarığ Tamcıl ile dövüşürken gücü düşer ve onun yardımına teyzesi Altın Harlıh koşar. Ona ak kazın ak yumurtasını yedirir ve Han Mirgen eski gücüne tekrar kavuşur (akt. Aktaş, 2011: 79-80). Yine destanın ilerleyen kısmında Altın Harlıh'ın, Han Mirgen'in ak ova ortasında girdiği kara evde bulunan kızın yaptığı yemeği yemesini söylediği görülür. Böylece Han Mirgen don değiştiren kızı normal haliyle görebilecektir (akt. Aktaş, 2011: 88).

Altın Harlıh'ın destan kahramanı Han Mirgen'e ak kazın ak yumurtasını yedirmesi tesadüf olmasa gerektir. Daha önce de bahsedildiği gibi kaz şamanın en önemli kuş ruhlarından birisidir ve şamanın özellikle Ülgen'e yaptığı seyahatlerde

şamanın başyardımcısıdır. Şaman güçten düştüğünde kaz ruhunu çağırır ve seyahate onunla devam eder. Destanda da güçten düşen destan kahramanının kazın yumurtası ile kendine geldiği görülür. Ayrıca destanın sonuna yakın kısımlarında kaz yumurtası motifinin tekrar ortaya çıktığı görülür. Destanda Han Mirgen, Tazır Mirgen ile savaşırken güçsüz kalır. Altın Harlıh guguk donuna girer ve Han Mirgen'in ağzına kaz yumurtasını bırakarak ona eski gücünü vermek ister. İlk yumurtayı verdikten sonra ikinci yumurtayı da verir ve Han Mirgen eski gücüne kavuşur. Biraz daha geçtikten sonra Altın Harlıh son yumurtayı vereceğini ve daha da kendisine verecek gücünün olmadığını ifade eder (akt. Aktaş, 2011: 195-197).

Destanda yardımcı kahraman rolünde farklı olarak kanatlı yılan da görülür. Destanda Altın Çaçah kız tehlikeye düştüğünde onun emegeti (koruyucu ruh, hayvan ana) olan çift kanatlı kara yılan Hara Han'ın yurduna gelir ve insan gibi konuşarak kendisini Altın Çaçah'ın gönderdiğini söyler. Sonra Han Mirgen ile kardeşi Han Orba'dan yardım ister (akt. Aktaş, 2011: 102-103).

Altın Çaçah'ın emegetinin yani koruyucu ruhunun kendine yardım ettiği görülür. Bunun için Kanatlı yılan, Han Mirgen ve kardeşi Han Orba'nın yanına gelmiştir. Şamanlıkta bulunan ve şamanların koruyucusu, besleyicisi ve kılavuzu olan hayvan ana inancının yardımcı kahraman sıfatında destanda karşımıza çıkması şamanlığa ait izlerin destana yansıdığına diğer bir göstergesidir. Yardımcı ruh / kahraman motifinin de incelenen destanlara bu şekilde yansıdığı görülür.

3.1.9. Şamanın Tedavi Etme Özelliği ve Bu Özelliğin Destan Kahramanlarında Görülmesi

Şaman, konumu gereği daha önce de ifade edildiği üzere birçok fonksiyona sahiptir. Toplum içerisinde yeri geldiğinde dini lider, yeri geldiğinde komutan ve yeri geldiğinde hekimdir. Şamanlıkta, şamanların bir özelliği de hastaları tedavi etmeleridir ki şamanın görevi ve özelliklerinde bu konuya detaylı bir şekilde değinildi. Şaman namzedi daha ustalaşma aşamasında iken dahi hangi hastalığın hangi ruh tarafından gönderildiğini, kaybolan kutun nerelerde arandığı ve hastalığın tedavi edilmesi sonucu ne gibi bir kurban sunulması gerektiğine kadar bilmelidir ki bütün bunları yapabilecek tek kişinin de şaman olduğu unutulmamalıdır. Friedrich ve Buddruss (Friedrich ve Buddruss'dan akt. Eliade, 2014: 160) şaman adayının hastalıkları ve hastalık

kaynaklarını öğrenip ona göre sağaltma yapmasını anlatırken usta şamanın çırağıyla şamanlık yaptığını, bu sırada ustanın çırağa hastalıkları ve onları nasıl tedavi edeceğini öğrettiğini, her vücut bölümünün adı geçtiğinde namzedin ağzına tükürdüğünü (namzed tükürüğü yutmalıdır) söyler ki bundan maksat namzedin yeraltı belalarını tanıyıp onun yollarını öğrenmesidir.

Şamanların en büyük özelliklerinden birisi tabiattaki bitkilerin, hayvanların, kuşların ve diğer ruhların dillerini bilmeleridir (Bayat, 2013: 143). Onların bu dili bilmeleri, anlamaları hastalıklara iyi gelen bitkileri bilmelerini sağlamış ve böylece bazı hastalıkları tedavi etmelerini kolaylaştırmıştır. Nitekim Bayat (2012a: 103) şaman tedavisini şu şekilde tanımlamıştır:

Şamanlar, kadın ve erkek ayrımı olmaksızın tüm zekâlarını, yeteneklerini, becerilerini ruhlara atfetmekle mütevazılığın en bariz örneğini göstermişlerdir. Buradan hareketle canlı ve cansız nesnelere ruhlarıyla iletişim kurabilen şamanlık kurumu, bize her şeyin ruhu olduğunu öğretir ve çeşitli vasıtalarla ruhların insanlara verdikleri veya verebilecekleri zararı önlemeyi hedefler. İşte bu önlemeye *şaman tedavi sistemi* diyoruz.

Şamanlar ruhların gönderdiği çeşitli hastalıkları tedavi ederler. Çünkü onlar bu hastalıkların kaynağını ve hastalıklara iyi gelecek bitkileri bilirler. Özellikle kadın şamanların türlü hastalıkları tedavi edebileceği inancı hâkimdir ki onların evlatsızlığı, asabiyeti, bayılmaları, sinir hastalıklarını, çeşitli kadın hastalıklarını, iktidarsızlığı, deliliği, kalbi, böbrekleri, mideyi, bağırsak hastalıklarını, baş ve boğaz uzuvlarındaki ağrı ve sıkıntıları tedavi edeceklerine inanılır (Bayat, 2012a: 104).

Şamanların hastalıkları tedavi etmelerinden ziyade güçleriyle nam salmış bazı şamanların ölmüşleri dirilttikleri inancı dahi söz konusudur: Bayat (2005)'ın verdiği kadın şamanın iki günlük ölüyü diriltmesi olayında bu görülebilir (akt. Bayat, 2012a: 105-107). Bu onların ışıklı âlemle olan irtibatlarının göstergesidir. Ayrıca unutulmamalıdır ki böyle bir şeyi ancak birçok parçalanmaya maruz kalmış, güç hiyerarşisinde üst sıralarda olan şamanlar yapabilirler ve bu anlamda kadın şamanların erkek şamanlara göre daha güçlü bir pozisyonda olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında kadın şamanlar erkek şamanlardan farklıdır. Nitekim kadın şamanlar ile ilgili aktarılanlar da bunu kanıtlamaktadır:

Kadın şamanlar (*udagan*) ilgili mitolojik unsurlar Türk Moğol halklarının destanlarında gök şamanları ve medenî kahramanlar rolünde gözüktür (...)

Hakasların meşhur destan kahramanı olan Altın Arıĝ'ın bir kayadan doğmasını sağlayan, Hu- İney adlı güçlü sihirbazdır. Yakutların *Cesur Uelen* adlı destanlarında udagan Dabilla Kuo, ana rahminde bulunan yedi aylık bebeĝi sorarak alır ve uzaklara götürerek yeniden ağızından çıkarıp dünyaya getirir ve terbiye eder (Bayat, 2012a: 132).

Kadın şamanlara atfedilen güç son derece barizdir ki ölüyü dahi diriltebilecekleri inancının varlığı görölmektedir.

Şamanlara ait bu tedavi etme özelliğinin onlarla kökenden oldukları düşünölen destan kahramanlarında da olduğu görölebilir. Destan kahramanlarının da şamanlar gibi hastalıkları tedavi ettiklerini, hangi hastalığa hangi bitkinin iyi geldiğini bildikleri söylenebilir. İncelemeye tabi tutulan destanlarda şamanlara has olan tedavi şekillerini destan kahramanlarının da bilip uyguladıkları görölmüştür.

Ak Çibek Arıĝ destamında, Ak Çibek Arıĝ, Ak Han'ın balasına bakan yaşlı hizmetçiyi öldürür ve daha sonra ölen kişiyi diriltebilen ottan merhem yaparak yaşlı hizmetçiyi tekrar iyi eder (akt. Arıkoğlu, 2007: 243-245). Burada Ak Çibek Arıĝ'ın tedavi edebilme özelliğini görüyoruz ve destan kahramanı hangi otun hastalığa iyi geldiğini bilmektedir.

Altın Çüs destanında, destan kahramanı Altın Çüs, Alp Han'ın oğlunu, Alp Hartıĝı'yı ve Kuğu İney'i öldürerek kurtarmıştır (Arıkoğlu, 2007: 113-115). Altın Çüs kurtarma görevini yerine getirdikten sonra şifalı otlar ile hem Ak sarı kulunu hem de Alp Han'ın çocuğunu tedavi eder (Arıkoğlu, 2007: 117). Ayrıca destanın ilerleyen kısımlarında Altın Çüs Alp Möke'nin yani Alp Han'ın çocuğunun annesini, Altın Arıĝ'ı da tedavi ederek iyi eder (Arıkoğlu, 2007: 145). Bunlar bize kadın şaman ve onun yaptıĝı tedavileri hatırlatmaktadır.

Bununla beraber gök kadın şamanlarının ışıklı ruhlara (ayılara) hizmette bulunan destan kahramanlarını korudukları görölür. Bu inanç Yakut olonholarında da mevcuttur:

Yakut *olonholarında* her üç dünyada –yukarı, orta ve aşağı- yerleşen iyi ve kötü udaganlar hakkında geniş bilgiler vardır. Yakutların inancına göre gök kadın şamanları *Yüryüing Ayu Toyon*'un emrini yerine getirerek, ayılara (ışıklı ruhlara) hizmet eden kahramanları korurlar. Semadaki kadın şamanlar ölen kahramanları diriltir, yaralıları iyileştirir, yerdeki kötü kadın şamanlarla savaşırlar (Bayat, 2012a: 132).

Buradan hareketle kadın şamanda var olan kahramanları iyileştirme, ölüleri diriltme ve kötülerle savaşma fonksiyonunun üçünün de destan kahramanı Altın Çüs de var olduğu söylenebilir. Özellikle gök kadın şamanlarına ait bu fonksiyonun Altın Çüs'e yüklenmesi şamanlığa ait bu unsurun destan metninde mevcudiyetini koruduğunu bize açıkça göstermektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Altın Çüs, Ak Çibek Arığ ve Ay Huucin destanları kadın kahramanların başrolde olduğu destanlardır: "Nitekim Hakas destanlarının büyük bir kısmının asıl kahramanları kadınlardır. Altın Çüs, Ak Çibek Arığ, Ay Huucin bu gruba girer" (Yılmaz, 2011: 236).

Bu durumda Altın Çüs destanının kahramanı olan Altın Çüs'ün gök ışıklı kadın şaman olduğu ve görevi icabı destan kahramanına yaptığı yardım tam manasıyla anlam kazanmış olur. Yine Düzgün (2014: 574), bazı destanlarda kadın kahramanların şamanik kudrete sahip olduğunu söyler ve olağanüstü olan kadınları diğerlerinden ayıran özellikleri sıralarken olağanüstü kadının metamorfozu (başkalaşım) gerçekleştirdiğini ki bu genelde kuşa dönüşme ile beraber gider ve o kadınların su ya da gök menşeli olduklarını belirtir demiştir ki bu bilgi de anlatımımızı desteklemektedir.

Bir diğer destan olan Han Orba destanında da Altın Harlıh'ın Han Çibek'in kara doru atını tedavi ettiği görülür. Kara doru at altı sarı kurt tarafından parçalandıktan sonra Altın Harlıh kara doru atı ak ipek örtü ile sarar ve onun yaralarını iyileştirir. Kara doru at eskisinden iyi ve güçlü olur (akt. Aktaş, 2011: 167).

Destanda Altın Harlıh'ın birçok olağanüstü özelliğe sahip olduğu görülür. Göge aitliğin getirdiği bütün bu özelliklerin yanında tedavi etme yeteneğiyle de kahraman ön plana çıkmıştır.

Ayrıca destanda kadın şaman özelliği taşıyan Altın Harlıh'ın Altın Çaçah'ı yeniden canlandırmaya çalıştığı sahnede dile getirdikleri bizim için önem arz etmektedir:

"Altmış yıl önce ölenleri

Ben geri döndürdüm.

Elli yıl önce geçenleri

Şu vakitte döndürdüm" (akt. Aktaş, 2011: 223).

Yine aynı destanda benzer ifadeler Altın Harlıh'ın Han Çibek'i tedavi edip canlandırmaya çalıştığı sahnede de görülebilir (akt. Aktaş, 2011: 237).

Bu bölümlerde yukarıda da bahsedildiği üzere kadın şamanların yaptıkları tedavi ile ölüyü dahi dirilttikleri inancının izleri görülebilir. Destan kahramanının elli, altmış yıl önce ölenleri dahi hayata döndürdüm demesi bunun en büyük kanıtıdır.

Şunu da söylemek gerekir ki destanda şaman sözcüğünün bire bir kullanılmasından ziyade Han Orba'nın düşmanlarını yendiği sahnede onun "Güçlü kara şaman yiğidi" öldürdüğü ifade edilmektedir. Bu çerçevede düşündüğümüzde Han Orba'nın düşmanı kara şamanlık kurumunun temsilcisi ve Han Orba da ak şamanlık kurumunun temsilcisidir. Yani Han Orba Ülgen'e, ışıklı âleme; düşmanı ise Erlik'e, karanlık âleme hizmet etmektedir. Destanın devamında Han Orba kız düşmanları ile savaşı. Savaşı kazandığında da şu ifade görülür:

"Kara dumanın arasından
Han Orba kız ortaya çıktı.
Kara şaman güçlü yiğidin
Saf ruhuna ulaşmış" (akt. Aktaş, 2011: 171).

Burada kadın şamanların tedavi etmelerinden öte önemli olan bir diğer husus da ak şamanlık ve kara şamanlık kurumunun ön planda olmasıdır. Ayrıca kadın kahramanların destan içerisindeki tutum ve tavırları bize İbrayev (1998: 74)'in kadın kahraman / şaman hakkında ifade ettiklerini hatırlatmaktadır:

Geleceğe dair tahmin yürütmek, kahramana devamlı yardımcı olmak ya da çeşitli hilelerle, sihirlerle ona karşı durmak, düşman cephesinde yer almak gibi durumların eski destanda yer alması, kadın şaman tipinin sonradan dönüşmüş, parçalanmış ve uzun bir evrimden geçmiş bir türü olması büyük bir ihtimaldir. Çünkü Türk- Moğol halklarının eski zamanlarına ait destanlarında şaman kadınlar esas kahramanlardan birisidir. Gelecek kahramana kendi hünerlerini öğreten de, ileride neler yapması gerektiğini söyleyenler de onlardı. Bu ilginç kadın şamanlar sihirbazlık hünerleriyle özel güçlere sahiptirler ve ağabeyleri ile kardeşlerinin kollayıcısı ve koruyucusudur.

İbrayev (1998)'in kadın kahramanlar / şamanlar için dile getirdiği koruyucu ve kollayıcı olma durumları incelenen destanlarda görülmektedir. Bu da kadın şaman kurumunun destanlara yansıdığı, izler bıraktığının kanıtıdır.

Sonuç olarak şamanlıkta şamanın tedavi etme özelliğinin destan kahramanlarında görülmesi, şamanlığa ve şamana ait tedavi etme özelliğinin destanlara yansıdığıının tabii bir göstergesidir.

3.1.10. Işık Motifi

Işık, şamanlıkta ilahi kudreti ve ilahi kudrete bağlı ruhların bulunduğu iyiliklerle ve yüceliklerle dolu beyazlığı, lekesizliği simgelemektedir denilebilir. Şamanlık inancında Ülgen ve kutsal ruhlarının bulunduğu gökyüzünün ışıklı âlem olarak, Erlik ve avanesinin yaşadığı mekân olan yer altının da karanlık âlem olarak tasavvur edildiğinden bahsedilmiştir.

Öyle ki daha önce de değinildiği gibi yeryüzünün ışınmasını sağlayan ay ve güneş şamanlıkta kutsal görülmüş ve hatta kutsal yüce ruh konumuna yükseltilmiştir. Özellikle ayın şamanlıkta gizil / gizemli bilgilerin kaynağı olarak görüldüğünden ve yeryüzündeki yansımasının ise boğa olduğundan detaylıca bahsedilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde ışık şamanlıkta Ülgenle, onun ruhları ve yaşadığı mekânla özdeşleşmiştir denilebilir. Ayrıca ışığın, şamanlıkta olgunluğun ve bilgeliğin sembolü olduğu Bayat (2004)'ın şamanın karanlıktan aydınlığa / ışığa çıkması ilgili olarak ifade ettiklerinden çıkarılabilir:

Şaman, eğitim esnasında ecdat Şamanın yönetiminde üç defa dokuz duraktan geçer, bu duraklarda o, Şamanlığın sırlarını öğrenir. Son olarak dokuzuncu durakta Şaman ruhlardan hayır-dua aldıktan sonra kamlık yapmak, tedavi etmek, fal açmak vs. gibi yetkileri almış olur. Burada Şamanın en son durakta karanlıktan ışıklı bir âleme çıkması, sembolik şekilde Şamanın son menzile ulaştığını gösterir. Seçilmiş adaya, Şaman eğitimi veren ecdat Şamanın ruhu (Bu Şaman Kyusteh'dir ki, sekiz asır önce ölmüş ve gökte Çolpan yıldızına çevrilmiş ve gökte bu zamana kadar kendi yerine seçeceği adayı beklemiştir.) eğitim gören adayı karanlıklardan geçirmek için gözlerini meşaleye çevirir (akt. Bayat, 2013: 95).

Şaman namzedinin karanlıktan aydınlığa çıkmasından onun şamanlık vasfı kazandığı anlaşılır. Ayrıca ışık, aydınlık, ışıklı âlem denilince akla şamanın davulu gelmektedir. İnan (1986: 64) kamların davullarında yıldız, şimşek ve ay gibi göğe ait nesnelerin resimlerinin olduğunu ifade etmiş ve yine şamanın davulunda gökkuşağı motifinin varlığından bahsederken kamların gücünün ilahi yani göklerden geldiğini

vurgulayarak şamana verilen gücün onun başına bulut olarak geldiğini, gökkuşağı şeklinde başını ve içini doldurduğunu, ifade eder. Ayrıca İnan (1986: 79) şamanın davulunda gökkuşağı resminin bulunmasını da bu olaya bağlar.

Işık göğe aitliğin ifadesidir. Bu nedenle gök cisimleri ve göğe ait unsurlar ilahi kutsallıkta değerlendirilmiştir. Nitekim Bayat (2011: 194) ışık ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

Işığın eski medeniyetlerde ve monoteist dinlerde de kutsiyet işareti olması onu Tanrı simgesi olarak algılamaya olanak verir. Nitekim Türk mitolojisinde ışık kapsamında gerçekleşen doğumlar ilk ataya, ilk hükümdara, ilk bilgene, ilk Şamana atıfta bulunmaktadır. Bütün bu kodlar olağanüstü kişiliğe sahip ilk ataların semavi menşei ile bağlantılıdır. Işık kodu bu baği kurmada önemli bir araçtır.

Işıkla gerçekleşen doğumların ilk hükümdara, ilk şamana, ilk bilgene atıfta bulunması şüphesiz ki akla ilk olarak Oğuz Kağan destanını getirmektedir. Arat (1987)'ın verdiği Oğuz Kağan destanında ışık motifinin varlık gösterdiği kısım şöyledir:

(...) Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: o ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında?) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyor (sanılırdı). Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve istediğini aldı. Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Kün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yulduz adını koydular (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Oğuz'un eşinin gökten bir ışık huzmesi şeklinde inmesi daha önce de değinildiği üzere Oğuz'un gökselliğinin tamamlanmasıdır ve onun göğe aitliğinin, ışıklı âleme ait olduğunun en büyük kanıtıdır. Gökten inen kızın tasvirinde de ışık ve ışığa ait benzetimler dikkat çekmektedir: Kızın güneşten ve aydan daha parlak olması ve kutup yıldızına benzer ateşli ve parlak bir bene sahip olması gibi.

Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta da Oğuz'un gökten inen bu kızdan doğan çocuklarına göğe ait cisimler üzerinden ad verilmesidir: Gün, Ay ve Yıldız.

Oğuz Kağan destanında, kut kaynağı olan ışıktan ilham alanlara devlet kurma görevinin verildiği görülür. Destanda Bozoklar yaya benzetilir, devlet merkezindedirler; Üçoklar ise oka benzetilir, fethetme görevindedirler. Yayın oku atması Bozokların merkezde kalması ve Üçokların dışarıya açılmaları, yayılmaları anlamındadır. Oku (Üçokları) atacak olan da yaydır (Bozoklar). Destanda ilgili kısım şu şekildedir:

Kün, Ay ve Yultuz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: “ Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atm” dedi. Kök, Tağ ve Tengiz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve: “ Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı: sizler de ok gibi olun” dedi. (akt. Çobanoğlu, 2007: 128)

Kut kaynağı olan ışıktan ilham alarak devlet kurma görevi verilen Bozokların (Kün, Ay ve Yulduz), Oğuz’un gökten ışık huzmesi ile inen birinci eşinden oldukları da (akt. Çobanoğlu, 2007: 125) unutulmamalıdır.

Şamanlıkta kutsal bilinen ışıklı âlem ve ona ait unsurların yansıdığı bir diğer destan da Ergenekon destanıdır. Öztürk (2000)’ün verdiği Ergenekon destanında Börteçine’nin torunu olan Yıldız Han’ın Alankova isimindeki kız torununun, kocasını kaybettikten sonra kendisine gelen yüce bir ışık içinden çıkan bir börü ile evlenmesi sonucunda Cengiz’in atalarının meydana geldiği bilgisi verilmiştir (akt. Çobanoğlu, 2007: 132-133).

Gökten inen varlık üzerinden neslin çoğalması aynı zamanda o neslin kutsallığından, ilahi menşinden de haber vermektedir. Cengiz’in atalarının ışık huzmesinden çıkan kurttan meydana gelmesi onun ışıklı âlem kökenli olduğunun göstergesidir. Işık motifinin incelenen destanlara yansımaları bu şekildedir.

3.1.11. Şamanlıktaki Kut İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansımaları

Şamanlıkta temel olan inançlardan bir tanesi de kut inancıdır. Kut, canlıların kutsalı, canı ya da ruhudur denilebilir. Ayağan (2004), Eski Türklerde kut sözcüğünün ruh, can, başarı, uğur, rızık, baht, yücelik, aydınlanmak ve gerçeğe ulaşmak anlamlarının olduğunu ifade eder (akt. Bogenbayev ve Calmırza, 2014: 70). İnan

(İnan'dan akt. Sümbüllü, 2004: 62) Yakutlarda ruhun / canın; kut, sür ve tın sözcükleriyle ifade edildiğini aktarır.

Kut inancı şamanist toplumlarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Özellikle hangi kutun vücutta nerede olduğu konusunda bu farklılık görülür. Kornilov (1908), kutların insanda bulunmalarıyla ilgili olarak şu bilgileri verir: “Etnografik bilgilere göre ana kut olan iye kut insanın ensesinde, toprak kutu olan buor kut bedeninde, hava kutu olan salgın kut ise sırtında yerleşir” (akt. Bayat, 2013: 38).

Kut inancı Hakaslarda ise daha farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Anjiganova (Anjiganova' dan akt. Bayat, 2013: 143-144), Hakaslarda birden fazla ruh inancının varlığından bahsetmiş ve bu ruhlar ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Hut” yaşama gücü, kut, mutluluk ve şans anlamlarına gelir; “sus” şaman ayin yaparken çadırdan içeri süzülüp doğacak çocuğa can verir, güneş ışığı şeklindedir; “tın” ilk nefestir; “harah odi” gözde yaşayan ferdir, ölümle bu ateş kaybolup gider; “sağıs” insandaki canın bilince sahip olan tarafının adıdır, fikir anlamına gelir; “süne / sürnü” insanın ölümüyle beraber canının aldığı yeni isimdir ki yaklaşık kırk gün civarında varlık gösterir; “üzüt” de yeryüzünde süne olarak gezen canın yer altına inmesiyle aldığı yeni hâldir.

Hoppál (2014: 183)'ın kut hakkında ifade ettikleri de farklılık arz etmektedir: “Şaman, ruhlar imparatorluğu ile ilişki kurar ya da bir kişi öldüğü zaman ruhu üç parça olur ve birbirinden ayrılarak üç ayrı tarafa giderdi. Birisi ceset yanında kalır, diğeri ruhlar imparatorluğuna gider, üçüncüsü ise göğe yükselirdi.”

Araştırmacıların da söylemleri çerçevesinde kut anlayışının şamanist toplumlarda çok farklı şekillerde yorumlandığı söylenebilir. Kutun sadece insan vücudunda olmadığını düşünen topluluklar da olmuştur. Söz gelimi Buryatlara göre kut okun ucundadır ve ayrıca kendileri oku fal bakmak için de kullanmışlardır (Hoppál, 2014: 251).

Şamanın görevleri arasında kaybolan ya da erlik avanesi tarafından kaçırılan kutu (canı) yakalayıp geri getirmek olduğu ifade edilmişti. Bu açıdan düşünüldüğünde şaman, toplumun kültür aktarımını gerçekleştirdiği gibi mutluluk ve huzurun da garantisi konumundadır.

İncelemeye tabi tutulan destanlar içerisinde şamanlıkta bulunan kut inancının izlerini görmek mümkündür. Kut inancının öncelikle kendini Han Orba destanında belli ettiği görülür. Destanda “Üzüt inancı”nı Han Mirgen'in, Hara Molat'ın kardeşi

Hara Hushun ile kavgaya tutuğu sahnede görmek mümkündür. Han Mirgen Hara Hushun'a Şunları söyler:

“Senin ölüp giden ruhun
Ak zt'e ulağığında,
Hara Molat ağabeyine
Han Mirgen'den selam söylersin.
Senin ölüp geçen ruhun
Kara zt'e ulağığında,
Ağabeyin Hara Molat'a
Pek güçlü Han Mirgen'in
Selamımı iletirsin” (akt. Aktaş, 2011: 59-60).

Şamanlıkta var olan iyi ruh ve kötü ruh inancının destana yansıdağı görülür. İyi kutun yükselip gökyüzüne ışıklı âleme gideceği kötü kutun ise Erlik mekânına, karanlıklar âlemine gideceği inancı Şamanlıkta söz konusudur. Nitekim konu ile ilgili olarak Bayat (2013: 146), Tuva Şamanlarında olan kut inancı hakkında Şunları ifade etmiştir: “Tuva Şamanları büyük ihtimalle Lamaizm'in tesiriyle insanlarda ak ve kara ruhun var olduğu görüşünü sahiplenmiŐlerdir. Günahkâr insanların ruhu karadır ve öldükten sonra yeraltı âlemine gider. İyi insanların ak ruhu ise öldükten sonra göge yükselir.”

Kut inancının izlerini görebileceğimiz bir diğer destan da Kara Kuzgun destanıdır. Kara Kuzgun destanında yukarıda da verildiği üzere Şamanlık inancına sahip Hakaslara ait ruh inancının bir parçası görülür: Destanda Alp Altın Saraçı yer altı ile ilgili olarak Şeytanların yerinin arpalı bir yer olduğunu, “zt yeri”nin karışık bir mekân olduğunu söylüyor (Ilgın, 2008: 99). Şamanlıkta var olan kut inancının destanlara yansımaları bu Şekildedir.

3.1.12. Yada Taşı Motifi

Yada taşı, yağmur, kar, dolu yağdırabildiğine; fırtına, rüzgâr vs. ıkarabildiğine inanılan sihirli bir taştır. Bu taşı büyük Şamanların ve hakanların kullandığına inanılmaktadır: İnan (1986: 160), Yada taşı hakkında Şunları ifade eder:

Türk kavimlerinde çok eskiden beri yaygın bir inana göre, büyük Tk tanrısı Türklerin cedd-i lsına *yada* (yahut cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı.

Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş, Şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Yada taşını elinde bulunduran kişi istediği zaman tabiat olaylarına müdahale edebilmektedir. Bu taşın büyük şamanların ya da büyük komutanların (hakan, destan kahramanları) elinde bulunduğunun ifade edilmesi de şaman-kağan-destan kahramanı üçlemesini hatırlatır. Ayrıca bunların gök kaynaklı olmalarından dolayı olağanüstü nesnelere ve özelliklere sahip olabileceklerini de bize bir kere daha gösterir.

Yada taşının canlı olduğuna ve insan gibi ağzının, gözünün, kulağının olduğuna inanılır ve yine inanca göre Yada taşına kadın eli veya yabancı bir insanın eli değerse taş kuvvetini kaybeder ve hatta ölür:

Yakutlar yada taşına *sata* derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli sata taşı kurdun karnından çıkarılan taştır. “Sata taşı” ile şamanlar yağmur, yazın kar yağdırabilirler; müthiş fırtına estirirler. Sata taşı canlı bir cisimdir. İnsan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok açık görülür. Kadın veya bir yabancımanın eli veya gözü dokunursa ölür, kuvvetini kaybeder. Canlı “sata” yı ele alıp yukarı kaldırılırsa derhal soğuk rüzgâr eser, yağmur veyahut kar yağar. Elinde bu taşı bulunan adam uzak yola çıkarsa atının yelesi veya kuyruğu altına bunu bağlarsa at terlemez, daima esen serin rüzgâr altında rahat rahat seyahat eder (İnan, 1986: 162-163).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Yakutlarda Yada / Sata taşının kurt, inek, ayı, at gibi hayvanların karnında olduğu inancı hakimken Seroşevski (Seroşevski'den akt. İnan, 1986: 163) sata taşını şamanlardan birine bir kartalın verdiğini ifade etmiştir.

Algül (2007: 8), İslamiyetten sonra Nuh peygamberin bu taşın ismi azam duasını yazıp oğlu Yasef'e verdiği inancının varlık gösterdiğini dile getirmiştir.

Artun (2012), Yada taşına dair inancın Türklerde çok eski olduğunu söyler ve istenildiğinde bu taşın kar, yağmur ve dolu yağdırabilme gibi özelliklerinin olduğunu vurgular. Yine Mahmut Kâşgarî Yada taşını “Yat” olarak adlandırır ve Yada taşı hakkında şunları ifade eder:

Bir türlü kâhinliktir. Belli başlı taşlarla yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu; mevsim yazdı.

Bu suretle kar yağdırıldı. Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü. (akt. İnan 1986: 162)

Yada taşı inancı bazı destanlara direkt, bazılarına ise dolaylı şekilde yansımıştır. Yani ona ait özelliğin başka nesnelere üzerinden verilmesi gibi. Kara Kuzgun destanında Kara Kuzgun'un oğlu Altın Saraçı kız kardeşini bulmak için yola düşer. Kuşun üç kez yuva yapıp yavru çıkardığı ve hayvanların üç kez tüy değiştirip yetiştiği yere gitmek için amacı. Mesafe çok uzaktır ve atı ona sağ yelesinin altında ipek şalın olduğunu onu vurmasını söyler. Göz açıp kapayınca kadar orada olurlar ve Sapsarı atın alnına ter dahi düşmez (İlgın, 2008: 85-87). Destanda var olan " Saygın Sapsarı atın alnına ter değmemiş" (İlgın, 2008: 87) bilgisinin özellikle verildiği söylenebilir. İnan (1986: 163)'ın Yada taşı hakkında verdiği bilgiler içerisinde var olan şu ifadeler dile getirilenleri desteklemektedir: "(...) Elinde bu taşı bulunan adam uzak yola çıkarsa atının yelesi veya kuyruğu altına bunu bağlarsa at terlemez, daima esen serin rüzgâr altında rahat rahat seyahat eder."

Destanda Yada taşına ait bir özelliğin ipek şal üzerinden verildiği görülür. Nitekim bazı destanlarda ise Yada taşından bire bir bahsedildiğini görmek mümkündür. Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 164) Kırgız-Kazaklarına ait Er Gökçe destanında Yada taşının varlığından bizi haberdar etmiştir: "Yanımdaki adamlar susadı. Er Kosay'a susuzluktan şikâyet ediyorlar. Er Kosay, uzun kulaklı sarı atının ciğerlerinin altından cay taşı (yad taşı) çekip çıkardı. Salladı, salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı. Yağmur suyunu içtiler."

Destanın bu kısmında Yada taşının destan kahramanı Er Kosay ve yanındakileri susuzluktan kurtardığı görülür. Şamanlıkta var olan ve sihirli güçleri olduğuna inanılan Yada taşının destanlardaki izini bu şekilde görmek mümkündür.

3.1.13. Şamanlıktaki Dağ İnancı Bağlamında Muz Tağ / Mustağ / Buz Dağ Motifi

Şamanlıkta dağ kültürü bu inancı oluşturan sistemin en önemli parçalarından biridir denilebilir. Dağ, şamanlar açısından son derece kutsaldır ve animizmin de etkisiyle yaşayan bir canlı konumundadır:

Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar ("yersu") hep canlı nesnelere. Takdis ettikleri Alaş, Tannau, Hangay, Altay dağları, Abakan, Kem (Yenisey), Katun, Bey, Sütgöl ırmak ve gölleri Şamanistler için

yalnız coğrafi isimler değil, fakat konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır. Bir Şamanistin dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini dinlerken bunun gözle görülen dağlardan ve suların mı, yoksa bu coğrafi isimleri taşıyan insanoğullarından mı bahsettiğini fark etmek güçtür; ruh-bizzat dağdır, dağ bizzat ruhtur. Şamanistlerin bu inanmalarında çok eski ve iptidaî animizm devrinin hatıraları yaşamaktadır (İnan, 1986: 50-51).

Yukarıda araştırmacının ifade ettikleri göz önünde bulundurulduğunda dağın kendi başına bir ruh olduğu ve kişileştirildiği görülür. Öyle ki dağlardan ziyade göl ve ırmaklar da bu inançtan pay almıştır denilebilir. Dağların, göllerin ve ırmakların kendi başına bir ruh olduğu, canlı olduğu (evlenebildikleri, çocuk sahibi oldukları inancı vs. görülmektedir) inancının açık bir şekilde Animizmden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Maynagaşev (Maynagaşev'den aktaran İnan, 1986: 54-59)'in anlattığı Beltirlerin kutsal dağlarında icra ettikleri kurban töreninde de kutsal dağın (dağ kültürünün) önemi ve bu dağın atalar kültürü ile bağdaştırılması; kurbanın kanının yere akıtılmadan, belinin kırılarak öldürülmesi olayı ve ayrıca nehir ruhunun kutsanması olayının yanında animizmi içinde barındıran şaman inancının izleri görülmektedir.

İnan (1986: 52)'ın verdiği Altay Türkleri arasında bilinen bir rivayet dağın neden bu kadar önemli olduğunu açıklar mahiyettedir: “(...) Moğollar tarafından takip edilen Altaylılar Karagay dağına sığınmışlar ve dağa kurban kesmişler; birdenbire bu dağ ormanla kaplanmış, Moğollar da yol bulamamışlar. Altaylılar böylece kurtulmuşlar. O günden bugüne Karagay dağı Altaylılar için mukaddes dağ olmuştur.”

Görüldüğü üzere dağ koruyan ve saklayan güvenli bir merkezdir. Dağın koruması da yukarıda değinildiği gibi şüphesiz ki atalarla ilişkili olup onların koruması ve kılavuzluğudur. Işıklı âlemden olan atalarla özdeşleşen dağda kesilen kurbanların da ışıklı âlem ruhlarına sunulması tabii olacaktır. Nitekim Dede Korkut'ta Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında, oğlunun başına gelen bir musibetten dolayı annesi dağa, dağ ruhuna beddua eder (Algül, 2007: 8). Boğaç Han'ın annesinin, dağ ruhuna kızması evladını ona emanet ettiğinin bariz bir göstergesidir ki bu da yine bize dağ ruhunun koruyuculuğundan haber verir. Boğaç Han'ın iyileşmesi için Hızır İlyas, ona annesinin sütünün ve dağ çiçeğinin iyi geleceğini söyler. Dağ çiçeği ve annesinin sütü Boğaç'ın yarasına sürülür. Boğaç kırk günde iyileşir. (Gökay, 2013: 43- 44) Boğaç Han'a iyi gelen, ona şifa olan bitkinin de yine dağ çiçeği olduğu görülür.

Dağ ruhunun şamanın davulunu ve dolaylı olarak da onun ömrünü belirlemesi şamanlıkta onun ne derece önemli olduğunu da bize gösterir:

Şamanların davul sahibi olmaları da, tıpkı cübbe sahibi olmaları gibi, koruyucu ruhlarının emriyle olur. Hiçbir şaman kendi arzu ve isteğiyle davul yaptıramaz; yaptırdığı davulu koruyucu ruh veya ruhlar tarafından kabul edilmedikçe kullanamaz. Şor kamları davul yapma emrini (ilhamını) Mustağ (= Buzdağ) denilen dağdan alırlar. Mustağ şamana bütün ömrü boyunca kaç tane davul kullanılabileceğini tayin eder. Tayin edilen sayı tamam olunca şamanın ömrü de tükenmiş olur (İnan, 1986: 94).

Şamanların ömürleri boyunca kullanacakları davul sayısını da dağ ruhunun belirlediği görülür. Şaman, son davulunun bozulması ya da yırtılması durumunda yeni davul yapamaz ve ayrıca bu onun ölümünün yaklaştığının da habercisidir (Bayat, 2013: 197). Bu açıdan düşünüldüğünde şamanın davulunu, dolaylı olarak da şamanlık görevini ne kadar süre yapacağını dağ ruhunun belirlemesi, esasında şamanın kaç sene yaşayacağını belirlemesi demektir. Bu nedenle şamana yaşama ruhu ve belli bir yaşam süresi verenin kutsal ataların ruhu, yani kutsal dağlar olduğu sonucuna varılır.

Şor kamlarının davul yapma emrini veyahut ilhamını Mustağ (Buzdağ)'dan aldıkları bilgisi İnan (1986) tarafından ifade edilmişti. Ayrıca Potapov-Menges (Potapov-Menges'den akt. Buluç, 1979)'in de şaman davulu hakkında dile getirdiklerinde Muztağ / Buz dağ göze çarpar:

(...) Şaman adayı bu şekilde hazırlanan davulu önce koruyucu ruhu olan Muztag "Buz dağ"a sunar. O da bunu, adları ile çağırılan oğullarına gösterir. Bunların tümü, Muz-tag'ın çevresinde bulunan yüksek birer dağdır. Sonra Muztag kendisi davulu gözden geçirerek bununla ne kadar tören yapılacağını saptar. Aday bundan sonra davulu, bir söylentiye göre, Ülgen'in annesi, başka bir söylentiye göre ise, karısı olan Tazı Kan "Dazlak Han"a sunar. Üç gün sonra da büyük bir törenle bu davul Erlik'e gösterilir. Kurban olarak ona içki sunulur. Yeraltı dünyasının bu büyük ruhu da davulu inceleyip adayın bununla kaç yıl Şamanlık yapacağını ve bu arada kaç kurban sunacağını bildirir. Bu şekilde saptanan süre dolunca, çok kez Şaman gerçekten ölür ya da dağlarda, bozkırda kaybolup gider.

Şamanlar için son derece önemli olan Muztağ / Buzdağ'ın Oğuz Kağan destanında yer ettiğini görmek mümkündür. Arat (1987)'in verdiği Oğuz Kağan destanında Oğuz, emirlerini dinlemeyen Urum kağan üzerine yürür. Kırk gün sonra

Muztağ denilen bir dağın yanına varır ve orada çadır kurdurur. Daha sonra sessizce uyur. Tan ağardığı zaman ise çadırına giren parlak bir ışık içerisinden gök tüylü ve gök yelesi bir kurdun çıktığını görür. O kurt Oğuz'un askerlerinin önünde yürür. (akt. Çobanoğlu, 2007: 126) Oğuz'a ve onun askerlerine yol gösteren gök tüylü ve gök yelesi kurdun daha önce de bahsedildiği üzere şamanlar için son derece önemli ve kutsal olan Muztağ yakınlarındayken Oğuz'un çadırına inmesi dikkat çekici bir durumdur ki bu durum tesadüfi olmasa gerektir.

Yine aynı destanda Muz Tağ ikinci defa karşımıza çıkar:

(...) Oğuz kağan her zaman bir alaca ata binerdi. o bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Muz Tağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Muz Tağ'ın içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne tanrıdan ne de şeytandan korkar idi. Yürüyüşe ve soğuğa dayanıklı bir erdi. O bey dağlara girdi, yürüdü. Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. Muz Tağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz sevinçle güldü ve: "Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun" – dedi. Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi (akt. Çobanoğlu, 2007: 127).

Oğuz Kağan destanında, şamanlıkta ve özellikle bu inancın temsilcileri olan şamanlar için son derece büyük öneme sahip olan Muztağ / Buzdağ'ı görüyoruz. Dağın tasvirinde dahi onun yüce bir dağ olduğu, başının karla kaplı olduğu geçmektedir. Şamanın davulunu, dolaylı olarak da ömrünü belirleyen, atalar kültü esaslı kutsal Muztağ / Buzdağ inancının izleri destanda bu şekilde görülür.

3.1.14. **Kurban Motifi**

Şamanlık sisteminin önemli unsurlarından bir tanesi de gökyüzü ve yer altı âlemi ruhlarına sunulan kurbanlardır. Şamanlıkta var olan ritüellerin çoğunda olduğu gibi kurban sunma da belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki bu uygulama gökyüzüne, yani ışıklı âlemdeki kutsal ruhlara sunulacak kurbanlar için farklı, yer altı yani karanlık âlem için sunulan kurbanlar için farklı olacaktır. Ülgen' e sunulan kurbanlar dağ başında yüksek bir yerde veya ormanda kayın ağacı dibinde gerçekleştirilirken Erlik ve avanesi için sunulan

kurbanlar dikenli, çalılık ve kuytu yerlerde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle Ülgen'e ve Erlik'e sunulan kurbanların farklılık gösterdiği söylenebilir:

(...)Nitekim yeraltı dünyasının hâkimi olduğu için Erlik'e ve oğullarına sunulan kurban kara renkli boğa ya da inek olur. Ona at kurbanı sunulduğu hakkında hiçbir kayıt yoktur (...) Bir diğer mesele de Erlik ve oğullarına sunulan kurbanların dağ başında veya تنها kayın ağacının altında değil, tayılga denilen dikenli, çalılık bir yerde düzenlenmesidir (Bayat, 2011: 347-348).

Ülgen'e ya da Erlik'e sunulan kurbanlar özellik açısından da farklılıklar taşımaktadır. Ülgen'e sunulan ya da daha geniş manada ışıklı kutsal âleme sunulan kurbanlar fizik olarak düzgün olurken Erlik'e sunulan kurbanlar topal ve çelimsiz olmaktadır:

Erlik'e sunulan kurbanlık hayvanın bazı özelliklerinin olması da dikkat çeker. Nitekim aksak, boynuzlarından biri kırılmış, sırtı aşınmış, yaralı vb. Hayvanlar kurban olarak adanır. Kurbanlık hayvanın aksak, hasta, çirkin olması ezoterik bilgide ölüme ve ölüm ruhuna işarettir. Kurban sunma merasiminin yöneticisi olan Şaman, kurbanı çadırın içinde, dışında veya mezar üstünde, kısaca bedbahtlığın meydana geldiği her yerde sunabilir (Bayat, 2011: 347).

Erlik bela ve musibetlerin kaynağı olduğu için ona sunulan kurbanlarda fizyolojik bir bütünlüğün beklenmediği; aksak veya hastalıklı hayvanların tercih edildiği görülür. Ayrıca kurbanın renginin de önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Beyaz ve kırmızı (kızıl) renkler atalar ruhları da dâhil olmak üzere gök ruhları için kurbanda aranan özelliktir: Nitekim Yakutlarda şaman nazmedi, şamanlık aşamasında ettiği yeminde ışıklı âlemden olan demirciye kızıl renkte inek keseceğini söyler (İnan, 1986: 77-78); siyah ve siyaha yakın renkler de yukarıda bahsedildiği üzere Erlik ve yer altı ruhlarına sunulan kurbanlarda aranan özelliktir. Şunu da ifade etmek gerekir ki şamanlıkta kan kutsal olduğu için kesilen hayvanın kanı yere akıtılmaz. Ayrıca hayvan, kanının akmayacağı şekilde öldürülür. Radloff-Katanov (Radloff-Katanov'dan aktaran İnan, 1986: 53-54) Sayaglara ait bir dağ kurbanını anlatırken kurbanın beyaz ve üç yaşını doldurmuş olması gerektiğini, kurbanların kanının akıtılmadığını, karınlarının yarılarak yüreklerinin çıkarıldığını, kurbanın derisinin ve kemiklerinin ateşe atıldığını ifade eder.

Daha önce ifade edildiği gibi ve İnan (1986)'ın da aktardığı ritüel üzere kurbanın karnının yarılıp yüreklerinin çıkarılması şamanlık inancına has bir kurban tekniğidir.

Beyaz ya da ak renk ışıklı âlemin sembolü olduğu için Ülgen'e ve onun kutsal ruhlarına ithaf edilen kurbanların da bu renkte olması gerektiği düşünülür. Ak renk ayrıca saflığın, temizliğin ve kutsiyetin göstergesidir: "Kâinattaki ışıklı şeylerin, hayır getiren işlerin Ülgen tarafından yaratıldığı bilinmektedir. Ülgen, ışık diyarının tanrısıdır. Yani yaptığı işler hep insanların yararınadır" (Yıldırım, 2011: 1956). Yine Seyidov (Seyidov'dan akt. Yıldırım, 2011: 1956) Ülgen'i temsil eden rengin beyaz olduğunu, beyazın da doğruluğun, adil olmanın ve hayrın sembolü olduğunu söyler.

Ak şamanlık ve kara şamanlık kurumuna bakıldığı zaman da böyle bir ayrımın söz konusu olduğu görülebilir. Ak şamanlar iyi ruhlara kurban sunup yardım isterken kara şamanlar abaaısılar olarak bilinen kötü ruhlara kamlık ederler (Bayat, 2012a: 36). Bu açıdan beyaz iyinin simgesi olmuşken siyah da kötünün simgesi olmuştur.

Beyaz ve siyah / kara renk unsuru şamanlıkta yapılan birçok ritüelde karşımıza çıkar. Yakutlarda çocuk, özellikle de erkek çocuk istenirken ak şamana başvurulur, ak şaman da ayısıt hatuna veya ak at sürüleri olan tanrıya başvurur, dua eder ve şunu da belirtmek gerekir ki bu ritüelde tanrılara kanlı kurban sunulmaz, ıdık niyetine bir hayvan bağışlanır (İnan, 1986: 167). Erkek çocuk isterken ak şamana başvurulması ve ak at sürüleri olan ayısıt hatuna dua edilmesi aklığın yani ışıklı âlem ile olan ilişkinin bir göstergesidir.

Hoppál (2014: 155-156), bir şaman defni ritüelinde ölmüş şamana beyaz / ak renkli veya açık renkte geyik kurban edildiğini ifade eder.

Yine Yaşar Kalafat, şamanın / kamın ateş önünde ak at derisi üzerinde dua ettiği bilgisini paylaşmıştır (akt. Kabak, 2012).

Kutsal âleme bağlı ruhların beyaz, kızıl ve genel olarak açık renklerden, yer altı âlemine bağlı ruhların da siyah başta olmak üzere koyu renklerden hoşlandığı inancı, sunulan kurbanın renginin belirleyiciliğinde önemli rol oynamıştır denilebilir: "Bununla beraber Kırgız-Kazak folklorunda "töbel baytal" (yani alnında beyaz bulunan genç kısrak) Tanrı'nın beğendiği ve ruhların hoşuna giden kurbanlardan sayılmaktadır" (İnan, 1986: 101).

Şamanlıkta bulunan ak kurban inancının bazı destanlarda yer ettiği görülebilir: Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 101)'un Manas destanında tespit ettiği bölüm anlatımımızı güçlendirecek bir örnek teşkil etmektedir: “Bilhassa Manas destanındaki kahramanlar ‘ ak boz kısrak ’ (ak boz biye) kurban ederler. Manas doğduğu gün Yakup Han ‘ ak boz kısrak ’ kurban ediyor. Manas’ın oğlu Semetey babasının mezarı üzerinde ‘ ak boz kısrak ’ kesiyor.”

Ayrıca Velihanov (Velihanov'dan akt. İnan, 1986: 101), “Kırgız-Kazakların ‘Edige ile Toktamış’ destanındaki kahramanlar da hep ‘ak boz kısrak’ ‘töbel kısrak’ kurban ederler” bilgisini vermiştir.

Manas destanı ve Edige ile Toktamış destanlarından ziyade incelemeye tabi tutulan Seyitbek destanında da şamanlıkta var olan beyaz kurban kesme inancı görülür: Baynazar’ın oğlu Teyiş’i han olarak seçip ilan ettiklerinde beyaz boz beygir keserler (Mukasov, 2013: 19). Yine destanın devamında Seyitbek babası Kurmanbek’in türbesine gelir ve orada da ak boz kısrak kurban ederler (Mukasov, 2013: 43). Daha sonra ise Seyitbek ve kırk yiğidi Kalmuk üzerine sefere çıkmadan Seyitbek’in babası Kurmanbek’in türbesinde beyaz beygir keserler (Mukasov, 2013: 68).

Destan kahramanlarının mezarlara / türbelere kurban kesmeleri aynı zamanda atalar kültü ile de alakalıdır denilebilir: Ataların rızasını kazanmak onları memnun etmek onların yardımını ve kılavuzluğunu almak demektir. Daha önce de bahsedildiği üzere şamanlıkta da önemli bir yere sahip olan atalar kültü kurbanın kesildiği ışıklı ruhlar mevkiindedir. Bu nedenle şamanlıkta ışıklı âleme ait olan ataların ruhuna da beyaz renkli kurban sunulmaktadır ki bu inancın izleri bahsedilen destanlarda görülmektedir.

3.1.15. Şamanlıkta Mevcut Olan Ölü Aş / Defin Ritüeli Motifleri ve Bu Motiflerin Destanlara Yansıması

Şamanlıkta bütün ritüeller belli bir nizam çerçevesinde gerçekleşir. Bu sebeple ölüm sonrası gerçekleşen uygulamalar da belli bir nizam çerçevesinde olmak zorundadır.

Şaman adaylarının seçilmelerinden sonra yeniden doğmaları anlamında olan parçalanma olayından detaylıca bahsedilmişti. Şamanlar yeniden doğduklarında

olduğu gibi öldüklerinde de parçalanırlar. Şamanın defnedilebilmesi için parçalanmada olduğu gibi etin kemikten ayrılması gerekmektedir (Bayat, 2013: 62).

Bununla beraber Katanov (Katanov' dan akt. Bayat, 2013: 272) Sagayların yakın zamanlara kadar ölen şamanın vücudunu, etin kemikten ayrılması amacıyla dağın başında beklettiklerini ifade etmiştir.

Şamanların gömülmeleri sıradan insanlardan farklılık göstermektedir. Toprağa gömülmekten ziyade şamanlar göğe aitlikleri münasebetiyle göğe gömülmek istenmiştir. Nitekim Katanov (Katanov' dan akt. Bayat, 2013: 271) Soyotlarda ölen şamanların defnedilmesi ile ilgili olarak şunu ifade etmiştir: “(...) Kara-İrtiş bölgesinde yaşayan Soyotlar ölen şamanı kara çam dalları arasına kurulan kerevetlerin üzerine yatırırılar.” Buna ek olarak Bayat (2013: 271) şunları ifade eder:

Her hâlde ölüleri ağaçların üstüne koyarak bekletmek Şamanist Tüklerde eskilerden beri olagelmıştır. Mesela Beltirler, Kaçınler bazı tarihi bilgilere göre ölülerini gömmezlermiş, ormanda ağaçta asarlarmış. Benzeri şekilde Şorkar ve Tuvalılar da yakın geçmişe kadar ölüleri gömmez, yer üstü defin şekli olan dört ağaç direk üzerine kurulu kerevetlere veya ağaç dallarından asılı kerevetlere yatırırıldır.

Aidiyetliğin önemli rol oynadığı defin ritüelinde şamanların göğe defnedilmesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Şamanların defnedilmesi hususunda dikkat çekici noktalardan bir tanesi de şüphesiz ki ağaç kültü ya da diğer bir deyimle orman kültürüdür. Ağaç şamanlıkta son derece kutsaldır. Özellikle Hayat ağacı (Evren ağacı) esaslı düşünüldüğünde şamanların doğumlarından kazandıkları özelliklere kadar etkili olduğu görülür. Ağaca defin etme ile ilgili olarak Bayat (2013: 272)' ın ifade ettikleri son derece manidardır:

Ölüyü ağaca asma, dört paya (ağaç direk) üzerinde defnetmeden daha eski olup orman kültürüyle bağlantılıdır. Nitekim türeyiş mitlerinde ağaç, ana ve baba rolünde gözüktür. Mantıksal olarak ağaçtan türeyen, ağaca da geri döner. Şamanların tabutunun ağaca asılarak etin kemikten temizlenmesine kadar bekletilmesi, diğer taraftan Şaman ağacı (kam ağaç) ile bağlantılıdır. Şaman ağacı Şamanın oluşumunda rol aldığı gibi ölümünde de önemli rol üstlenmiş olur.

Türeyiş mitlerinde olduğu gibi destanlarda da ağaçtan doğma olayı ile karşılaşmaktayız. Nitekim Oğuz Kağan destanında Oğuz ikinci eşini göl ortasındaki

bir ağacın kovuğunda bulur (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Şamanlığa ait defin töreninin kendini belli ettiği destanlardan bir diğeri de Manas destanıdır: “Eski Şamanist Türklerin defin törenlerine ait birçok âdet ve gelenekler göçebe Türk uluslarının destanlarında derin izler bırakmışlardır. Müslüman Türk destanları arasında Şamanizm unsurlarını en çok muhafaza eden ‘Manas’ destanında üç yerde defin töreninde bahsedilmektedir” (İnan, 1986: 181).

Velihanov (Velihanov’dan akt. İnan, 1986: 181) tarafından Manas destanında tespit olunan, Han Köketey’in defni ile ilgili olan rivayet ki bu rivayette Han’ın halkına vasiyet bıraktığı görülür, şöyledir:

“ Halkım, ilim! Gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayınız, (etimi) keskin kılıçla sıyırınız, zırhımı giydiriniz, deriye sarıp beyaz kefenimi başımın altına koyunuz. Başımı doğuya yöneltiniz! Kızıl buğralara kızıl çuha (kumaşlar), kara buğalara kara kadifeler yükletiniz. Kırk buğra (erkek deve) den kurulmuş bir kervan ile benim *çatma haneme* (kütüklerden yapılan evime) böyle geliniz! Küme küme kadınlar gelir; onlara kumaşları dağıtınız. Kervanbaşı kara sart seksen keçinin yağıyla karıştırıp tuğla hazırlasın. Büyük ve küçük yolların kavşaklarında aya benzer ak saray, göğe benzer gök saray yapınız... İlim! halkım! Bana hizmette kusur etmeyiniz.”

Destanın bu kısmında Han Köketey’in halkına verdiği vasiyette keskin kılıçla etimi sıyırınız ifadesi şamanlıkta şamanın ölümü sonrası etinin kemikten ayrılması yani parçalanma olayının destana yansımış şeklidir.

Ayrıca şamanlıkta ölümden sonra sunulan ölü aşı ritüeli söz konusudur. İnan (1986: 189), “Ölü aşı” merasiminin tayga ormanlarında mevcudiyetini koruyan şamanist halklarda varlığını sürdürdüğünü ifade ettikten sonra çocuklara veyahut hayvanlara bir hastalık geldiği zaman bir kadının, kocasının mezarına gittiğini, yiyecek içecek götürüp yiyip içmesini fakat kendilerine zarar vermemesi gerektiğini söylediğini dile getirmiştir.

Ölü aşının şamanlıkta, ölen kişinin ruhunun ailesini rahatsız etmemesi, özellikle çocuklar başta olmak üzere insanlara ve hayvanlara zarar vermemesi amacıyla sunulduğu anlaşılmaktadır. Ölü aşı ölüyü razı etmekten ve bu dünya ile olan ilişkisini kesmekten ziyade onun sebep olacağı bela ve musibetlerin de önüne geçmeyi hedeflemektedir. İnan (1986: 192-193), Türk uluslarının bütününde, ölüye

verilen aşın zamanla ona kurban verilmesine ve daha sonra da ölünün katıldığı düşünülen ziyafet tertibine (ziyafette kurbanlar kesilir) dönüştüğünü ifade eder.

Şamanist Türklerde vuku bulan bu uygulama İnan (1986)'ın da ifade ettiği gibi Türk ulusların hemen hepsinde devam ettirile gelmiştir. Öyle ki İnan (1986: 193), Oğuzların Anadolu'ya geldikten sonra dahi eski geleneklerden olan ölü aşım unutmadıklarını ve büyük Oğuz kahramanlarının vefatından önce “ak boz atımı boğazlayıp aşım veriniz” şeklinde vasiyette buldukları bilgisini paylaşmıştır. Ölü aşı ritüelinin Manas destanında açık bir şekilde yer ettiğini görmek mümkündür:

Kırgızların eski zamanlardaki aş töreni “Manas” destanında tasvir edilmiştir (...) Han Kökütey aşı, Orhon Yazıtlarının tasvir ettiği Kül Tegin yog'unu hatırlatmaktadır. Han Kökütey aşma, yog törenine, muhtelif uluslar çağrılıyor. Semerkantlılar, Kırmıllılar, Oğuz Han ili, İt ili, mağaralarda ve ormanlarda yaşayan avcı klanlar, hatta Ruslar, Çinliler, Kalmuklar gibi kâfir kavimler dahi davet ediliyor. Han Kökütey'in oğlu gelmeyecek olanları tehdit ederek:

Bu aşımıza gelmezse
Görünmesin gözüme,
Darılmasın sözüme,
Güzel çadırlarını yağma edeceğim

Oğullarını esir, kızlarını cariye yapacağım! diyor. Bu “aş” töreninde muhtelif oyunlar yapılıyor; at koşusuna yüzlerce at iştirak ediyor, Çin, Kalmuk, Rus pehlivanları arasında güreşler oluyor. Manas destanında tasvir edilen Han Kökütey aşı (yogu) herhalde çok eski devirlerde hakanlıklar merkezinde yapılan hakanlar ve yabgular için yapılan **yog** törenlerinin hatırası olsa gerektir. (İnan, 1986: 194-195).

Destanda Han Kökütey'in aşına iştirak etmeyenlerle savaş edileceği bilgisi verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ölü aşımın toplum içerisindeki kaynaşmayı sağladığı gibi dostun ya da düşmanın da katılıp katılmamalarıyla kendilerini belli ettiği bir uygulama olduğu görülür. Bu nedenle Türklerin ölü aşı ritüelini önemsedikleri söylenebilir.

Destana tekrar dönüldüğünde Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 182-183) Manas destanının kahramanı olan yiğit Manas'ın ölümünün ve defninin destanda şöyle betimlendiğini söylemiştir:

Diyorlar ki Manas'ın sineğe benzer canı çıktı
Gerçek evine gitti.

Diyorlar ki ak saray yapıp (içine) kodular
Gök saray yapıp (içine) kodular
Diyorlar ki dokuz gün yattı (beklettiler)
Doksan kısrak kestiler
Diyorlar ki altı gün (yine) beklettiler
Altmış kısrak kestiler
(...)
Çam ağacından kalın tabut yaptırıp,
(...)
(Tabutu) saray içine yerleştirdiler.

Destan kahramanı Manas'ın ölümünde ve defninde iki önemli nokta ilginizi çekmiştir. İlk olarak destanda kahramanın vefatından sonra doksan ve belli bir aradan sonra altmış kısrak kesilmesi şamanlıkta ve şamanist Türklerde uygulanan ölü aşı ritüelinin gerçekleştirildiğini bize kanıtlamaktadır. Ayrıca Manas'ın çam ağacından kalın bir tabuta konulması da şamanlıkta ağaçtan doğmayı ve ölümden de yine ağaca dönmeyi hatırlatır.

Dikkati çeken ikinci önemli nokta da Manas'ın canının sineğe benzetilmesidir. Manas destanında Manas'ın canının sineğe benzetilmesi hususuna Şener (2003: 65) de dikkat çekmiş ve destanda geçen “Diyorlar ki Manas'ın sineğe benzer canı çıktı / Gerçek evine gitti” ibaresini vurgulamıştır.

Öyle ki canın sineğe benzetilmesi şamanlıkta var olan bir inançtır. Ayrıca şamanların ve şamanlığın etkilerinin büyük oranda görüldüğü destanlarda destan kahramanlarının don değiştirdikleri zaman sinek ya da sivrisinek donuna girdiklerini görmek mümkündür. Nitekim Hoppál (2014: 56-58)'ın verdiği bir şaman efsanesinde güçlü bir şaman çocuğu olmayan zengin bir adam için çocuk yaratır. Fakat yaratmak sadece Gök tanrıya ait olan bir özellik olduğu için Gök tanrı buna müsaade etmez ve çocuğun ruhunu bir sineğe dönüştürür. Daha sonra bu sineği de şişeye koyup şişenin ağzını sağ elinin başparmağıyla kapatır. Daha sonra Tanrı ile küçük bir mücadeleden sonra şaman ruhu kaçar, dünyaya indirir ve çocuğun ruhunu vücuduna yeniden yerleştirir.

Akgün (2007b: 3), Kazak Türklerinde canın üç şekilde meydana geldiği inancının var olduğunu söyler ki bunlar et can, sinek can ve ruhi candır ve et canın

gökyüzüne, sinek canın yer altına, ruhi canın da ölenin evinde kaldığına inanıldığından bahseder.

Önal (Önal'dan akt. Önal ve Erten, 2013: 273) Türklerde ruhun benzetildiği şeyleri sıralarken bu sıraya sineği de ekler.

Hüray Meyar (Hüray Meyar'den akt. Kalafat, 2010: 375) da insan ruhunun bedenden ayrılması ile sinek şeklini aldığı inancının varlığından bahseder.

İncelenen destanlar içerisinde Eşimkul Menen Zuura'da şamanlıkta var olan canın sinek olarak tasavvur edilmesi inancının izleri görülebilir. Destanda Er Kökül karşısına çıkan aksakallının yönlendirmesi üzerine Temirkan'ın yurduna gitmek ister ve kendi kendine düşünürken ifade ettikleri bizim için kayda değer verilerdir:

“Dev arayıp gideceğim diye

Babama akıl danışmayayım.

Annem duyarsa göndermez.

Ganimetten mahrum kalmayayım.

Sinek gibi canımı

Ruhlara teslim edip

Düşman yolunu tutayım” (Çelebi, 2007: 175).

Destan kahramanının kendi ifadesi üzere canını sineğe benzettiği görülür. Ayrıca canı ruhlara teslim etme ifadesi de şamanlıkta iyilik yapmış canın gök ruhlarına, kötülük yapmış canın da yer altı ruhlarına teslim olmasını hatırlatmaktadır.

Bir diğer destan olan Kara Kuzgun'da kahramanların sinek / sivrisinek donuna girdiği görülür: Destanda yardımcı kahraman at, Han kızın yurduna vardıklarında Kara Kuzgundan kendisini ak ota dönüştürmesini ister ve ayrıca Kara Kuzgun'un da sivrisinek donuna girmesini söyler (İlgın, 2008: 45).

Daha sonra da Kara Kuzgun'un sivrisineğe dönüştüğü halde girişi bulamadığını ve ancak duman şekline bürünerek içeri sızdığı görülür (İlgın, 2008: 47). Ayrıca destanın ilerleyen kısmında Kara Kuzgun'un oğlu Altın Saraçı'nın da sivrisinek donuna girdiğini görmek mümkündür (İlgın, 2008: 81). Bütün bu örneklerde canın sineğe benzetilmesinden ziyade don değiştirme motifini de görmek mümkündür.

3.1.16. Rüya ve Fal Motifi

Şamanlıkta, şamanların rüya yorumlamalarının ve fal bakmalarının onların en büyük özelliklerinden biri olduğu ifade edilmişti. Şamanlar bunları yaparken kültür değerlerini ve atalar kültü bağlamında geçmiş yaşantıları, mitsel, efsanevi düşünce ve inançları da hesaba katarlar ve ancak bu şekilde problemlere çözüm getirebilirler. Nitekim Turan (2010: 155), şamanın herhangi bir av töreni, şifa seansı ve fal bakımından sonra konuları, problemleri ışığa kavuşturmak veya bunlara gerekçe bulmak için mitolojik ögelerden faydalandığını ifade etmiştir. Öncelikle şamanlıkta mevcut olan rüya olayından bahsederseniz, rüya şamanların öbür taraf ile olan iletişimlerinin bir parçasıdır denilebilir ki Perrin (2014: 37) şamanlıktaki rüya olayından bahsederken “ (...) teki dünya ile kurulan bu düşsel iletişim (...)” şeklinde tanımsal bir ifade kullanmıştır. Bu ibareden hareketle şamanlar geleceğe dair kehanetleri rüyalar aracılığıyla gerçekleştirirler demek yanlış olmasa gerektir. Tabii bu kehanette bulunma aracılığına ilerleyen kısımlarda falın da eklendiği görülecektir. şunu da söylemek icap eder ki Mikhailowski (Mikhailowski’den akt. Eliade, 2014: 37) Votyaklarda şamanların tanrı tarafından rüya ve görüler aracılığıyla bizzat eğitildiği bilgisini verir.

Şamanların rüyalarının gerçekleşmesi veya onların rüyaları eksiksiz yorumlamaları onların güçlü şaman olduklarından haber verdiği gibi toplum tarafından onlara duyulan sayĐının da artmasını sağlamıştır. Nitekim Perrin (2014: 117), şamanın özelliklerinden bahsederken onun rüyalarının eksiksiz gerçekleştiğini ifade etmiştir:

Şaman olağanüstü bir “alıcı”dır. Sıradan insanların göremedikleri işaretlere duyarlıdır. Telepati yeteneğiyle donanmıştır. lm sezinler. Rüyaları eksiksiz gerçekleşir. Av hayvanının gelişini kestirir. Tedavi sırasında kendisini evreleyenlerin ne düşündüklerini bilir. Yağmur yağdırır ya da yağmurları sona erdirir. Üstelik söylediklerine çoğu kez maddi kanıtlar eşlik eder, böylece yaklaşımlarının gerçek olduğu kanıtlanır.

Perrin (2014: 37), ancak rüyaları eksiksiz gerçekleşen bir kimsenin şaman olabileceğini ve ayrıca şamanın görevinin görmek, anlamak ve öngörüde bulunmak olduğunu ifade etmiştir.

Rüya şamanların vergi almalarının da bir yoludur. Birçok şamanist toplumda şamanların rüya yoluyla vergi aldıkları inancı hâkimdir: “ (...) Kuzey Sibirya halklarından ukilerde ağrı veya şamanlığa hazırlık merhalesini adayın, şaman

güçlerini topladığı dönem olarak adlandırırılar. Ancak Çukçi şamanları da komşuları Yakut şamanları gibi vergiyi rüya aracılığıyla almış olurlar” (Bayat, 2013: 34). Bununla beraber şamanlar rüya aracılığıyla ruhları ve onların gönderdikleri hastalıkları tanır, şamanlığa dair gizli / gizil bilgileri ve dilleri öğrenir:

Ölüp dirilmeyle gerçekleşen yeniden cisimleşme eğitimde unutulmuş gizli bilimi yeniden elde etmek veya geriye getirmektir. Bu eğitim sürecinde Şaman adayı, rüyalar ve trans yolu ile ruhların isim ve fonksiyonlarını, Şaman tekniklerini, gizli dili gizli bilgileri ve kabilenin mitolojisini öğrenmiş olur (Bayat, 2013: 91).

Rüyanın genellikle geceleri görülmesi onun öbür taraf ile olan bağlantısından haber verir. Nitekim öbür taraf bu dünya ile zıtlık gösterdiği için öbür tarafın harekete geçmesi, canlılık kazanması da bu dünyada ancak geceye tekabül etmektedir. Nitekim Perrin (2014: 71), şamanın uğursuzluklara yönelik oturumları gece yaptığını, karanlığın ciddiliği arttırdığını, geceleyin öbür tarafın kendini daha rahat sergilediğini, hayalet ve ruhların gece ya da sabahın ışınmasına yakın harekete geçip öldürdüklerini, öteki tarafın insanlara rüyalarda, geceleyin mesaj gönderdiklerini ve insanların endişeye ve şüpheye geceleri kapıldıklarını ifade eder.

Akşam üzere veyahut gece gerçekleşen olaylar bize Oğuz Kağan destanını hatırlatmaktadır. Arat (1987)'in verdiği Oğuz Kağan destanında ilgili kısım şu şekildedir: “Yine günlerden bir gün oğuz Kağan bir yerde Tanrı’ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: o ışığın içinde bir kız var (...)” (akt. Çobanoğlu, 2007: 125).

Destanda Oğuz’a ışık huzmesi karanlık bastıktan sonra inmiştir. Şamanlık inancına göre karanlığın baskması öbür tarafın harekete geçmesi yani o tarafta gündüzün yaşanması anlamındadır. Bu açıdan bakılırsa Oğuz’a inen ışık öbür taraf (öbür taraf ruhları) kaynaklıdır denilebilir.

Ayrıca Oğuz Kağan destanında rüya motifi açık bir şekilde görülür. Destanda Oğuz’un tecrübeli nazırlarından olan Uluğ Türük bir rüya görür. Bu rüyada Uluğ Türük gün doğusundan gün batısına kadar ulaşan bir altın yay ile şimale doğru giden üç gümüş ok görmüştür. Bu rüyasını Oğuz’a, Tanrı’nın bütün dünyayı kendi Uruğuna bağışladığı şeklinde müjdelere ve destanın devam eden kısmında da Oğuz’un Uluğ Türük’ün öğüdünü dinlediği görülür. Oğuz ona göre hareket ederek çocuklarını yanına

çağırır, onları ava göndererek nasihatte bulunur ve destan sonunda Oğuz ülkeyi çocuklarına bırakır (akt. Çobanoğlu, 2007: 128-129).

Bayat (2006: 82), Ulu Türk'ün rüyasında Oğuz yurdunun Tanrı isteği ile kurulduğunu gördüğünü ifade eder ve rüya temelli gelecekte haberdar etme motifinin destan ve masallarda genişçe yer ettiğini söyleyerek bu özelliğin ulu şamanların başlıca özelliği olduğunu vurgular.

Bütün bunlardan ziyade asıl üzerinde durulması gereken konulardan bir tanesi de Yakut şaman geleneğinde var olan An Arkıl Oyun'un varlığının Oğuz Kağan destanının İslami varyantında açık bir şekilde görülmesidir. Bayat (2013: 157) konuyla ilgili olarak şunları ifade eder: "Oğuz Destan'ının İslâmî varyantında Oğuz Kağan'ın vezirinin adının İrkıl olması bu vezirin Oğuz devlet yapısını, arazi inzibatî yönetim sistemini oluşturması, geleceği görmesi Şaman kompleksinin Türk destan geleneğine etkisinden haber verir."

Bu noktada İrkıl Ata'dan ya da şamanlıktaki adıyla An Arkıl Oyun'dan bahsetmek gerekecektir. Bayat (2013: 157), Yakut şamanlığında An Arkıl'ın ölüleri diriltilebilecek düzeyde güçlü bir şaman olduğu inancını, yine Yakutlarda "ilk şaman"ın An arkıl Oyun olarak bilindiğini ve şamanlara ait bazı efsanelerde onun kerametlerinin olduğunu ifade eder. Ayrıca Priklonskiy (Priklonskiy' den akt. Bayat, 2013: 157) An Arkıl Oyun'un ölüleri diriltilecek, körlerin görmesini sağlayabilecek, ruhsal hastalıkları iyileştirebilecek kadar güçlü, nitelikli bir şaman olduğunu dile getirir. An Arkıl Oyun ile ilgili olarak Bayat (2013: 157) şunları da ekler:

Ayrıca Tanrı ile mücadele eden ve Tanrı'ya boyun eğmeyen bir Şaman olarak da bilinir. Yakutların anlattıklarına göre bu Şamanın şöhreti Yüryüng Ayı Toyon'a ulaşır. Yüryüng Ayı Toyon, onu yanına çağırıp bu müthiş gücü nereden aldığını sorar. Şaman da cevabında bütün yaptıklarının ve gücünün kendisine ait olduğunu söyler. Yüryüng Ayı Toyon, bu küstah cevaptan sinirlenir ve An Arkıl'ı ateşe attırır. Ancak onun yandığı ateşten güçlü Şamanların ruhları doğar. Yakut Şamanları, kamlık merasiminden önce An Arkıl Oyun'u yardıma çağırır, ondan sonra hastaları muayene eder ve tedaviye başlarlardı. Yakut Şamanlık literatüründe güçlü Şamanların ölü diriltmesi, kör gözleri açması Arkıl'dan kalma kabiliyet gibi algılanır. Şamanların müracaat ettiği bu ilk Şaman ruhu hem de ilk falcı olup gelecekte haberdar verirdi.

Şamanlar için son derece önemli olan An Arkıl Oyun'un başta tedavi etme olmak üzere kendinde barındırdığı birçok özellik dolayısıyla şamanların piri sayıldığı görülmektedir. Ayrıca şamanların kendilerinde keşfettikleri özelliklerin birçoğunun An Arkıl Oyun tarafından verildiğine inandıkları anlaşılmaktadır. Bu şaman öylesine güçlü bir şamandır ki Tanrıyla bile mücadeleye girdiği görülür. İlk şaman olmasının yanında ilk falcı olma özelliğine de sahip olan An Arkıl Oyun'un kehanetleriyle ünlü olduğu söylenebilir. Nitekim Barlas (2009: 186) Türkiyede "ırk bakmak" deyiminin "fal bakmak" anlamında olduğunu birçok yerde bilindiğini, Oğuz Kağan destanındaki İrkıl hocanın isminin de "ırk" sözcüğünden gelmiş olabileceğini, Sahaların ilk oyunu olan Argıl'ın da bu kelime ile ilişkili olduğunu söyler ve bütün bu şahısların gelecekte haber verme noktasında kesiştiklerini vurgular.

Aynı şekilde İnan (İnan'dan akt. Gültekin, 2014: 122) da Oğuz'un Uygurca metni hariç diğer rivayetlerinde önümüze çıkan İrkıl ata / İrkıl hoca ve Yakutların ilk oyunu olan Argıl'ın aynı kökten geldiğini ifade eder ve Yakut Türkçesinde "İrala" sözcüğünün anlamının "bir işi olmadan evvel sezme" veya "fal bakmak" anlamına geldiğini söyler.

Bütün bu bilgiler ışığında Türk şamanlığının, Türklerin baş destanı konumunda olan Oğuz Kağan destanını (İslamî varyant) gözle görülür bir şekilde etkilediği görülür.

Canış Bayış destanında da rüya motifine rastlanır. Destanda kahraman Er Bayış iki rüya görür. İlk rüyasını Kalmuk üzerine giderken görür. Bu rüyada kendisini kanatları eğri olan kara bir kuşun kaçırıp karanlık bir çukura bıraktığını görür (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 52-53). İkinci rüyasını ise Celkayıp ile beraber Kalmuktan kaçtığı bir akşamda görür. O rüyada ise yine kara bir kuşun kendisine saldırdığını görür fakat bu sefer gökten gelen bir gök sungur, kara kuşu öldürür ve Er Bayış'ı kurtarır (Akmataliev ve Mukasov, 2013: 123-124). İlk rüya onun esaretini gösterirken ikincisi kardeşi tarafından kurtarılışını simgelemektedir.

Şamanlıkta rüya ile beraber geleceğin tayin edilmesinde fal da önemli bir rol oynamaktadır. Fal bakmanın da şamanların bünyelerinde barındığı özelliklerden olduğu dile getirilmişti. Fakat Bayat (2013: 119)'ın da ifade ettiği gibi her fal bakan şaman olmadığı gibi her şaman da fal bakmaz. Nitekim diğer araştırmacıların da ifade ettikleri şamanların fal bakma özelliklerinin olduğunu doğrular: "Tuva şamanlarının

en önemli görevi, kurban törenlerinin gerçekleştirilmesi oldu, bunu hekimlik ve fal takip etti” (Hoppál, 2014: 129).

Jochelson (Jochelson’dan akt. Eliade, 2014: 312), şamanın bütün görevlerinin yanı sıra baş falcı olduğunu ve fal kemikleri ya da bir seansla fala baktığını dile getirir.

Şamanlıkta meşhur olan fal, koyunun kürek kemiğinden bakılandır. Şamanlıkta “Kürek falı” olarak bilinir ve şamanlar koyunun kürek kısmını ateşe atıp bir süre bekledikten sonra bunun üzerinden kehanette bulunurlar: “(...) Gelecektek haber veren Şamanlar ise koyunun bel kemiği ile veya okla fal açar ve gelecek hakkında kehanette bulunurlar” (Bayat, 2013: 140).

Fal bakma olayının şaman ritüellerinin birçoğunda varlık gösterdiği söylenebilir. Agapitov ve Hangalov (Agapitov ve Hangalov’ dan akt. Bayat, 2013: 87)’ un İrkutsk Buryat şamanlığındaki temizlenme ve kaldırma aşamalarında gerçekleşen olaylardan bahsederken usta şaman tarafından koyunun kürek kemiği ile fal bakıldığını ifade etmiştir.

Şamanlıkta, şamanların kürek kemiği ile fal baktıkları dile getirilmiştir. İnan (1986: 152), etnografya araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla bu falın çeşitli soylara bağlı budunlarda eskiden beri bilindiğini ifade eder.

Bununla beraber yine İnan (1986: 152)’ın şu sözleri kürek falının ilk şamanlığa ait eski bir uygulama olduğunu gösteren bir açıklamadır:

(...) Bu risalelerde kürek kemiği üzerinde görülen çizgilere göre istikbalin izahı Kırgız- Kazak ve Altay Türkleri’nin “yağrncı” larının izahına çok benzemektedir. Risaleye kürek kemiğinin her noktasını ve çizgilerini gösteren bir resim de ilâve edilmiştir. Bu resimde ağıl, ailenin yuvası, mezar yeri, savaş meydanı, muhtelif kavimlerin durumunu gösteren işaretler bulunmaktadır. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ‘kürek kemiği’ falı en eski Şamanizm’in kalıntılarından biridir.

Şamanlıkta bu derece önemli olan ve şamanların fal bakma özelliği ile bütünleşen kürek falının çıkış noktası hakkındaki efsane şamanların neden bu denli kürek falına önem verdiklerini ve bu falı tercih ettiklerini açıklar mahiyettedir. Hoppál (2014: 58-59)’ın verdiği ilk şamana dair efsanenin sonunda Tanrıdan habersiz çocuk yaratan şamanın (ilk ve güçlü şaman) kitabı Tanrı tarafından parçalanır. Parçalanan kitabı bir kuzu yer. Şaman bu kuzuyu görür ve onu öldürerek içinden kürek kemiğini

çıkartır, ona bakarak her şeyi görür. Anlatının sonunda ise şamanların koyunun kürek kemiğinden fala bakmaları bu olaya bağlanır.

İnanca göre, en güçlü ve ilk yaratılan şamanın kitabında yazılanlar koyunun kürek kemiğine geçmiştir. Bu nedenle sonraki şamanlar ilk şamanın kitabında var olan bilgiler üzerinden, kürek kemiği aracılığıyla fal bakmışlardır denilebilir. Hoppál (2014) tarafından aktarılan bu efsane şamanların neden koyunun kürek kemiğini kullanarak fala baktıklarını açıklamaktadır.

Bütün bunların yanında şamanlıkta fal bakma durumu söz konusu olduğunda daha önce de bahsedildiği üzere Yakut şaman geleneğinde ilk şaman konumunda bulunan An Arkıl akla gelmektedir. An Arkıl'ın aynı zamanda ilk falcı olma özelliğiyle de ön plana çıktığı söylenebilir. Bu açıdan Oğuz destanına bakıldığında tecrübesi ve bilgisinin yanında rüya yorumlama ya da fal bakma gibi şamanlığa has özellikleri bünyesinde barındıran İrkıl Hoca'nın Argıl veya Yakutlardaki ismi ile Arkıl Oyun ile münasebetinin olduğu düşünülebilir. Nitekim İnan (1986: 151) da İrkıl ata ve An Arkıl Oyun arasındaki ilişki üzerine şunları ifade eder: “Oğuz destanında zikredilen bilge ve filozof İrkıl Hoca'nın adı da kâhin ve falcı anlamını ifade etse gerektir. (Yakutlara göre ilk şamanın adı da Argıl idi. Bu isim de İrkıl veya Argıl Hoca'yı hatırlatıyor.)”

Bu noktada “ırkıl” sözcüğünün mevcut olma hâli, çıkış noktası ve kullanımı önem arz etmektedir. “İrkıl” sözcüğü ile ilgili olarak Bayat (1993) şunları ifade eder: “İrkıl (Arkıl, Cırkıl) adının da eski Türkçe'de fal anlamında kullanılan **ırk** sözünden geldiği (Türkler fal açmağa *ırk bakmak* derlerdi) kuşku götürmez. Uygurların bir falname olan *İrk Bitig* kitabının adı da fal kitabı olarak ırk sözünden oluşmuştur” (akt. Bayat, 2013: 157). Ayrıca Kaşğariy (Kaşğariyden akt. Bayat, 2013: 157) “İrk” sözcüğü için: “ ‘İrk’, kâhinlik, gizli olanları aşikâra çıkarmak anlamı bildirir” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Bütün bu bilgiler Yakut şamanlık geleneğinde önemli bir role sahip olan An Arkıl Oyun'un fal bakma ve rüya yorumlama gibi yetenekleriyle Oğuz Kağan destanında İrkıl Ata karakterinde vücut bulduğunu göstermektedir.

Mamafih Kırgız-Kazak ve Kırgız halk edebiyatında “kürek kemiği” falı motifine sık rastlanır. Destanlarda ve hikâyelerde gerek müslüman kahramanlar ve gerek müşrik alplar hep kürek kemiği falına göre hareket ederler. Radloff ve ayrıca

Karutz (Radloff ve ayrıca Karutz'dan akt. İnan, 1986: 153)'un aktardığı bir hikâyede kürek kemiği falının olduğu görülür: “(...) müşriklerin başbuğu Telegey “ Cemaat, durunuz, bu yerde ateş yakınız, kumalak (falı) açalım! Koyunun kürek kemiğini ateşe yakalım! Kumalak açtı, koyunun kürek kemiğini yaktı ve dedi: “Bizi mağlup eden bir çocukmuş...”

Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 153-154) bir başka hikâyede de müslüman bir yiğit olan Er Kökçe'nin yanındaki arkadaşına kürek kemiği falı açtırdığı bilgisini vermiştir.

İnan (1986: 154), Sayın Batır destanında Kara Kıpçak başbuğu Kublandının, Kalmuklara karşı yapacakları savaşın başarılı olup olmayacağını öğrenmek için kürek kemiği falına baktığı bilgisini verir. Buna ek olarak Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 154) Sayın Batır destanında: ‘Cağalbaylı boyundandı. Sözünde hata olmazdı, kürek kemiği ile konuşurdu. Kürek kemiğini ateşe atıp falına baktı’ ” ifadesine dikkat çekmiştir ki bu cümleden kürek falına büyük güven duyulduğu çıkarılabilir.

Osmanov (1883)' un Edige ile Toktamış Han destanında, Toktamış Han'ın kör Âdil'den (kör Âdil Edige'nin oğludur) kaçtığını ve bu suretle bir çobana kürek kemiği falı baktırdığını ifade etmesinden bu destanda da kürek falı motifinin var olduğunu anlıyoruz (akt. İnan, 1986: 154). Kırgızlara ait olan Manas destanının birçok yerinde kürek falına ve bu fal ile ilgili verilere rastlamak mümkündür:

Şamanistler arasında fal anlamına gelen yaygın kelime *tölge*'dir. İslâm Türklerden Kırgızlar dahi fala tölge derler. “Manas” destanında kahraman Manas'ın arkadaşlarından biri tölgöçü Kara Tölek'dir. Başka biri de “yağrınıcı” (kürek kemiği ile fal açan) Kara Badiştir. Kırgızca da fal kelimesini ifade eden *keret* kelimesi de vardır ki bu kelime başka Türk lehçelerinde tespit edilmemiştir (İnan, 1986: 151).

Nitekim Barlas (2009: 186), kamlar arasında fal bakmak anlamında kullanılan diğer bir sözcüğün “tölge” olduğunu söyler ve Manas destanına atıfta bulunarak destanda Manas'ın arkadaşlarından birinin Kara-Tölek adında bir tölgeçi olduğunu ifade eder.

Yine İnan (1986: 154) “Kırgızların ‘Manas’ destanında Manas'ın yanında ‘kürek kemiği’ne bakan falcı bulunduğu zikredilmektedir. Kalmuk Han'ı Yolay'ın da ‘kürek kemiğine’ bakıp Tanrı ile konuşan ‘Targıl Taz’ adlı falcısı vardı” şeklinde bir bilgi vermiştir.

Radloff'un derlemelerinden hareketle Jirmunskiy (2011: 65) de şunları ifade eder: "Türsün ve Taylak, Kaman ve Caypur 'karanlık gecelerde tilkilerin izini sürebilen izci'lerdir. Kara Tölök ve Kara Bağış (Orozbekov'da Kara Tölök ve Ağıbay) koyunun bel kemiğiyle fala bakar ve kehanetler söylerler (Kırgızlar arasında en eski fal bakma usulü) (...)"

Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 154) tarafından dikkate değer görülen ve anlatının ibretlik sonunda kürek falının öneminin ortaya çıktığı kısım ise şöyledir: "Falcı kürek kemiğinde kanlı bir başın yuvarlandığını görüyor. Bu sefere çıkmanın iyi olmayacağını anlatıyor. Fakat Han buna bakmadan sefere çıkıyor. Manas onu mağlûp ediyor ve öldürüyor."

Manas destanında kürek falından ziyade daha değişik fal tekniklerinin de kullanıldığını görmek mümkündür. Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 67) Manas destanında Çakıp Han'ın (ki Çakıp Han Manas'ın babasıdır) ateşe bakarak gelinlerinin kaderini dile getirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca İnan (1986: 158), destanda bunlardan farklı olarak közün duruşuna, odunun yanarken çıkarttığı ıslık sesine göre geleceğin öngörülmeğe çalışıldığını ifade etmiş ve Yakup Han'ın ateşe bakarak gelinlerinin geleceğini okuduğu bilgisini vermiştir.

Ayrıca destanda kurban etine bakılarak geleceğin belirlenmesi de dikkat çeken bir diğer fal çeşididir. İnan (1986: 158) da destanda bulunan bu fala dikkat çekmiştir: Manas'ın oğlu Semetey sefer hazırlığı görmektedir ve annesi yani Manas'ın eşi oğlundan babasının ruhu için kurban kesmesini ve kazanda kaynayan etin şekline bakarak bu seferin başarılı olup olamayacağını öğrenmesini ister. Buna ek olarak Radloff (Radloff'tan akt. İnan, 1986: 158)'un destanda işaret ettiği kesitin bunu doğruladığını görmekteyiz:

Akşam namazını kıl, akboz kısrağı kurban kes, babanın ruhunu çağır... Eti kazanda kaynat. Kazanda ak köpük çıkarsa baban dirildi demektir. Eğer kanlı köpük çıkarsa baban öldü (ruhu gelmedi) demektir. Sağ böğrüne dayanarak sultanım, babacığım diye haykır. Sol böğrüne dayanarak zavallı babacığım! diye haykır! eve dön!

Kürek falının yanı sıra diğer fal türlerinin de destanlarda yer ettiğini gördük. Fakat unutulmamalıdır ki şamanlıkta fal denilince akla ilk gelen kürek falıdır. Bu, kürek falının şamanlığa ait birçok unsuru bünyesinde barındırmasına bağlanabilir. Öyle ki ilk şamana dair efsanede dahi yer etmeyi başarmıştır. Her ne kadar incelemeye

tabi tutulan destanlar içerisinde fal motifine rastlamasak da yukarıda bahsedilen destanlarda ve anlatılarda şamanlık ile bütünleşmiş olan bu falın izleri görülebilir. Bütün bunlar şamanlığa ait unsurların destanlar başta olmak üzere anlatılarda varlıklarını sürdürdüklerinin bir kanıtıdır.

SONUÇ

Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi adlı çalışmamızda Türk Dil Kurumunun yayımladığı destan külliyatından destanlar seçilmiş ve incelemeye tabii tutulmuştur. İncelenen destanlar şunlardır: Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Manas Destanı, Altın Çüs Destanı, Ak Çibek Arığ Destanı, Ay Huucın Destanı, Kara Kuzgun Destanı, Han Orba Destanı, Eşimkul Menen Zuura Destanı, Seyitbek Destanı ve Canış Bayış Destanı.

Destanlar seçilirken Özkul Çobanoğlu (2007: 49-55)'nin yaptığı tasniften yararlanılmıştır. Tasniften hareketle farklı sınıflarda var olan destanların incelenmesi gözetilmiş ve böylece farklı özellikler barındıran destanlarda şamanlık inancı ve unsurları tespit edilmiştir. İncelenen destanlar içerisinde şamanlığa dair birçok unsura rastlanılmıştır. Şamanlığa has olan bu unsurların destanlarda kendini kimi zaman açık bir şekilde kimi zaman dolaylı bir şekilde belli etmesinden ziyade bu unsurların simge ve sembollerle de vücut bulduğu söylenebilir. Sonuçta on altı başlık meydana getirilmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir: Ağaç-Evren Ağacı ve Seyahat-Kuş Motifi; Erlik-Erlik'in Avanesi ve Mekânsal Açından Yer Altı; Kemik Temelli Yeniden Doğma Motifi; Şaman-Kağan-Destan Kahramanı Benzerliği ve Göğe Aitlik; Şaman-Kağan-Demirci Üçlemesi Çerçevesinde Şamanlıkta Bulunan Demir / Demirci İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması; Don Değiştirme-Yeniden Doğma ve Zihinsel Açılma Motifi; Hayvan Ana Motifi; Yardımcı Ruh / Kahraman Motifi; Şamanın Tedavi Etme Özelliği ve Bu Özelliğin Destan Kahramanlarında Görülmesi; Işık Motifi; Şamanlıkta Var Olan Kut İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması; Yada Taşı motifi; Şamanlıktaki Dağ İnancı Bağlamında Muz Tağ / Mus Tağ / Buz Dağ motifi; Kurban motifi; Şamanlıkta Mevcut Olan Ölü Aşısı / Defin Ritüeli Motifleri ve Bu Motiflerin Destanlara Yansıması; Rüya ve Fal Motifi.

İncelenen destanlarda şamanlığa ait birçok unsur yakalanmıştır fakat bu unsurların bazı destanlarda, diğerlerine oranla yoğun olarak görüldüğü söylenebilir. Altın Çüs, Ak Çibek Arığ, Ay Huucın, Kara Kuzgun ve Han Orba destanlarında şamanlığa ait unsurların yoğun bir şekilde varlık gösterdiği görülür. Bu sırayı Oğuz Kağan ve Ergenekon destanları takip eder. Son olarak da Eşimkul Menen Zuura, Canış Bayış ve Seyitbek destanları gösterilebilir.

Oluşturulan başlıklar içerisinde ise Yada Taşı, Fal Motifi ve Şamanlıktaki Dağ İnanıcı Bağlamında Muz Tağ / Mustağ / Buz Dağ Motifi incelenen destanlarda az rastlanılan Şamanistik unsurlar olarak gösterilebilir. Her ne kadar bu üç başlığa az rastlanılsa da elde edilen diğer başlıkların incelenen destanlar içerisinde yoğun olarak görüldüğü söylenebilir. Elde edilen başlıkların destanlarda görülmeleri ile ilgili detaylı bir analiz yapıldığında ilgili başlıklar ve bu başlıkları barındıran destanlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

- 1- **Ağaç- Evren Ağacı ve Seyahat-Kuş Motifi:** Oğuz Kağan, Altın Çüs, Ay Huucın, Han Orba ve Kara Kuzgun destanları.
- 2- **Erlık - Erlık'in Avanesi ve Mekânsal Açıdan Yer Altı:** Manas, Ak Çibek Arığ, Altın Çüs, Ay Huucın, Camış Bayış, Han Orba ve Kara Kuzgun destanları.
- 3- **Kemik Temelli Yeniden Doğma Motifi:** Ak Çibek Arığ, Altın Çüs, Ay Huucın, Han Orba ve Kara Kuzgun destanları.
- 4- **Şaman-Kağan-Destan Kahramanı Benzerliği ve Göğe Aitlik:** Oğuz Kağan, Ak Çibek Arığ, Altın Çüs, Ay Huucın, Eşimkul Menen Zuura, Camış Bayış, Han Orba, Kara Kuzgun ve Seyitbek destanları.
- 5- **Şaman- Kağan- Demirci Üçlemesi Çerçevesinde Şamanlıkta Bulunan Demir / Demirci İnanıcı ve Bu İnanıcın Destanlara Yansıması:** Manas, Ergenekon, Eşimkul Menen Zuura, Camış Bayış, Han Orba, Kara Kuzgun ve Seyitbek destanları.
- 6- **Don Değiştirme - Yeniden Doğma ve Zihinsel Açılma Motifi:** Ak Çibek Arığ, Ay Huucın, Han Orba ve Kara Kuzgun destanları.
- 7- **Hayvan Ana Motifi:** Oğuz Kağan, Eşimkul Menen Zuura, Han Orba, Kara Kuzgun ve Seyitbek destanları.
- 8- **Yardımcı Ruh / Kahraman Motifi:** Oğuz Kağan, Ak Çibek Arığ, Altın Çüs, Ay Huucın, Eşimkul Menen Zuura, Camış Bayış, Han Orba, Kara Kuzgun ve Seyitbek destanları.
- 9- **Şamanın Tedavi Etme Özelliği ve Bu Özelliğin Destan Kahramanlarında Görülmesi:** Ak Çibek Arığ, Altın Çüs ve Han Orba destanları.
- 10- **Işık Motifi:** Oğuz Kağan ve Ergenekon destanları.

- 11- **Şamanlıktaki Kut İnancı ve Bu İnancın Destanlara Yansıması:** Han Orba ve Kara Kuzgun destanları.
- 12- **Yada Taşı Motifi:** Kara Kuzgun destanı.
- 13- **Şamanlıktaki Dağ İnancı Bağlamında Muz Tağ / Mustağ / Buz Dağ Motifi:** Oğuz Kağan destanı.
- 14- **Kurban Motifi:** Manas ve Seyitbek destanları.
- 15- **Şamanlıkta Mevcut Olan Ölü Aş / Defin Ritüeli Motifleri ve Bu Motiflerin Destanlara Yansıması:** Manas, Eşimkul Menen Zuura ve Kara Kuzgun destanları.
- 16- **Rüya ve Fal Motifi:** Oğuz Kağan, Manas ve Canış Bayış destanları.

Elde edilen başlıklar ve ilgili destanlarda ettikleri yerler göz önünde bulundurulduğunda şamanlığa ait unsurların ve özelliklerin incelenen destanlarda varlık gösterdikleri görülür. Diğer bir deyişle incelemeye tabi tutulan destanlarda şamanistik birçok malzemeye ulaşılmış ve incelenen destanların şamanistik öğeler barındırdığına dair önemli veriler elde edilmiştir.

Bütün bu araştırmaların sonucunda şamanlık gibi animizmi ve ruh inancını temele oturtan, özü itibariyle doğa ile bütünleşen bir inancın, bu inancı benimsemiş halklarda ve onların oluşturduğu maddi ve manevi ürünlerde özellikle konumuz itibariyle de destanlarda yer ettiği görülür. Asırlara meydan okuyan bu inancın destanlara yansıması, izlerinin halen açık bir şekilde görülmesi veya simgeler aracılığıyla hissettirilmesi, inanç ve kültür bağlamında canlılık taşıyan sürekli değişim ve gelişim göstererek varlığını ilelebet muhafaza etmeye çalışan kültürel mirasın devamlılığının bir göstergesidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki Türk Destan Geleneğine tabi olan destanlardan seçilen örnekler içerisinde birçok şamanistik unsur rastlanması, yapılacak araştırmalarla ve incelemelerle “Türk destan hazinesi”nin diğer örneklerinde de mevcut olan şamanlığa dair unsurların tespit edilmesinin kapısını aralayacak, yapılacak çalışmalar hususunda teşvik edici olacaktır.

KAYNAKÇA

- AÇA, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- AÇA, M. (2004). Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (62), 8-18.
- AÇA, M., EKİCİ, M. & YILMAZ, A.M. (2013). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. M. Öcal Oğuz (Ed.), *Anonim Halk Edebiyatı içinde* (s. 133-238). Ankara: Grafiker Yayınları.
- AKGÜN, E. (2007a). Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1).
- AKGÜN, E. (2007b). Şamanizm Üzerinde Uygulanan Baskılar ve Şamanların Günümüzdeki İşlevleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (42).
- AKMATALİEV, A. ve MUKASOV, M. (2013). *Kırgız Destanları 13 Canış Bayış*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKTAŞ, E. (2011). *Hakas Destanları 3 Han Orba*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALGÜL, N. (2007). Türk Kültüründe Şamanist İletiler. *Marmara İletişim Dergisi*, (12), 5-10.
- ARIKOĞLU, E. (2007). *Hakas Destanları 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARSLAN, A. A. (2005). Türk Şamanizminin Kaynağına Doğru. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14). 57-74.
- ARSLAN, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 59-71.
- ARTUN, E. (2012). Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri- Öğretiler- Dinler. Erişim tarihi: 8 Şubat 2017, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf
- ARVAS, A. (2014). Şamanizm, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (3), 49-71.
- ATNUR, G. (2010). Sibiry'a'daki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi-Bilig*, Güz, (55), 51-70.

- AYDIN, M. (2003). Şamanizmin Eski Türk Dinî Hayatı İle İlişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (28).
- BARLAS, İ. B. (2009). Şamanizm Ve Eski Türk Dini. *Tarih Okulu Dergisi*, (3), 183-186.
- BARS, M. E. (2014). Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas. *Tarih Okulu Dergisi*, (17), 345-357.
- BAYAT, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, F. (2009). *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, F. (2010). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13), 44-51.
- BAYAT, F. (2011). *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, F. (2012a). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, F. (2012b). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, F. (2013). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BOGENBAYEV, N., CALMIRZA, A. (2014). Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” Ve “Karga” Kavramları. *Milli Folklor*, 26 (103). 69-79.
- BULUÇ, S. (1979). Şaman. Erişim tarihi: 30 Mart 2017, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/20.php>
- ÇELEBİ, F. (2007). *Kırgız Destanları 5 Eşimkul Menen Zuura*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇERKEZ, M. (2005). Çulım Türklerinin Şamanizmi Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (36).
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- DÜZGÜN, Ü. (2014). *Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi*. Konya: Kömen Yayınları.
- ELİADE. M. (2014). *Şamanizm*. İstanbul: İmge Yayınları.
- ERGİN, M. (2013). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÖKYAY, O. Ş. (2013). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

- GÖMEÇ, S. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (4), 38-52.
- GÜLTEKİN, M. (2014). Türk Kültüründe “Fal” Ve “Falcılık” Bağlamında Manisa / Selendi Yöresi” Irkçıları” Ve “ Irk Ocakları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 49 (49), 119-137.
- HARVA, U. (2015). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, Çev. Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- HOPPÁL, M. (1997). Sibiry Şamanizminde Doğa Tapınımı. Çev. Gürbüz Erginer, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41 (1), 209-225.
- HOPPÁL, M. (2003). Post Modern Çağda Şamanizm. Çev. Mustafa Arslan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3 (4), 139-148.
- HOPPÁL, M. (2014). *Avrasya’da Şamanlar*, Çev. Bülent Bayram, H. Şevket Çağatay Çapraz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HOPPÁL, M. (2016). *Şamanlar ve Semboller*, Çev. Fatih Sel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- IBRAYEV, Ş. (1998). *Destanın Yapısı Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân*, Çev. Ali Abbas Çınar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ILGIN, A. (2008). *Hakas Destanları 2 Kara Kuzgun*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAN, A. (1953). Yakut Şamanizmindeki İjâ Kılı. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 213-216.
- İNAN, A. K. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (3. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İZGİ, M. C. (2012). An Overview of Shamans and Shamanism-Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 2 (1), 31-38.
- JİRMUNSKİY, V. M. (2011). *Türk Kahramanlık Destanları*, Çev. Mehmet İsmail, Hülya Arslan- Erol. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KABAK, T. (2012). Şamanizmden Aleviliğe Dini Ritüellerde Rakı İle Kırmızın İşlev Ve Önemi. *Dergi Karadeniz*, (16).
- KALAFAT, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınları.

- KAPLAN, M., AKALIN, M., BALI, M. (1973). *Köroğlu Destanı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, D. (2010). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, M. (2006). Şamanist Türk Mitolojisinin Erzurum Efsanelerindeki İzleri. Çoruhlu, Y., Türkmen, N., Seçgin, N., Yılmaz, A. (Ed.), *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü (Prof. Dr. Nejat Diyarbekirli'ye Armağan)* içinde, (s. 563-572). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- LABECKA- KOECHEROWA, M. (1995). Şaman Ayini-Yeniden Yapılanma Deneyi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 12 (12), 77-98.
- MÖMİN, S. (2013). Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları Uygur Toplumundaki Tabular Üzerine. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 79-89.
- MUKASOV, M. (2013). *Kırgız Destanları 12 Seyitbek*, Çev. U. Alimov. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGER, A., GÖNEL, T. (2011). Uygur Türkleri Arasında Şamanlar Ve Tedavi Yöntemleri. *Electronic Turkish Studies*, 6 (4). 233-248.
- ÖNAL, M. N., ERTEN, A. (2013). Türk Halk Kültüründe Öte Dünya Tasavvuru. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (29), 261-292.
- ÖZDEMİR, H. (2003). Dede Korkut'un Kişiliği İle İlgili Efsaneler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 16 (2), 23-33.
- ÖZER PINARBAŞI, S. (2012). Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, (2-1).
- PAMİR, A. (2003). Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4), 155-185.
- PERRİN, M. (2014). *Şamanizm*, Çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- RADLOFF, W. (2012). *Türklük ve Şamanlık*, Çev. A. Temir; T. Andaç; N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- ROUX, J.P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*, Çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- SEPETÇİOĞLU, M. N. (2012). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- SEVER, M. (2013). Ön-Şamanlık Kültürleri. 21. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6).
- SODZAWICZNY, M. (2003). Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri. Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2004). Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2). 61-72.
- ŞENER, C. (2003). *Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini*. İstanbul: Etik Yayınları.
- TURAN, F. A. (2010). Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (56).
- TÜRKAN, K. (2008a). Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- TÜRKAN, K. (2008b). Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9 (15), 136-154.
- UĞURLU, S. (2012). Türk Kültüründe Gelenek Bağlamında “Sırta Erme” Ve “Vecd” Ritüellerinin Fenomenolojik Diyalektiği. *Electronic Turkish Studies*, 7 (3). 2505-2514.
- VOİGT, V. (2004). Etnolojik Alan Olarak Kuzey Avrasya'da Şamanizm. Çev. Bilge Uluğlar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (31).
- YILDIRIM, N. (2011). Türk Halklarının Destan Yaratılarında Üç Dünya. *Electronic Turkish Studies*, 6 (3).1951-1965.
- YILMAZ, M. (2011). Hakas Kadın Kahramanlık Destanlarından Huban Arığ'da Kadın Kahramanlar. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (2), 234-250.
- YUGUŞEVA, N. (2001). Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnancı ve Anadolu'daki Yansımaları. Çev. Sadık Kemal Tural, *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*, (590), 201-210.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Eser KARA

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.01.1991 / MALATYA

e-posta: eserkara44@gmail.com

EĞİTİM

Derece Kurum Mezuniyet Yılı Lisans: Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2013.

Yüksek Lisans: Devam ediyor

İŞ TECRÜBESİ

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: YDS (...) TOEFL (...) EILTS (...)